

RAMMER FOR UDVIKLING

almene boligbebyggelsers
bevaringsværdier

RAMMER FOR UDVIKLING

Almene boligbebyggelsers bevaringsværdier

INDHOLD

FORORD	4
INDLEDNING	6
BOLIGPOLITIK	14
BEBYGGELSESPLANER	24
ARKITEKTUR OG PLANLØSNINGER	38
BYGGETEKNIK OG MATERIALER	58
VIGTIGE ÅRSTAL	66
FREDERIKSHOLM KARRÉ 1 OG 2 (1913)	76
AFDELING 1, ØSTERGADE M.FL. (1919-22)	86
TEGLGÅRDEN (1921-27)	96
LUNDEVÆNGET (1934-35)	108
NORDHAVNSGÅRDEN (1934-35)	120
HAUNSTRUPGÅRD (1936-37)	128
interview	138
KLOKKERGÅRDEN (1938-39)	140
KANTORPARKEN (1939-40)	154
BISPEPARKEN (1940-41)	162
STEFANSGÅRDEN (1940-44)	178
OLE KIRKS ALLÉ (1944-48)	188
FOGEDGÅRDEN (1945)	198
SØNDERGÅRD PARK (1949-51)	208
interview	228
BRØNDBYPARKEN (1949-54)	230

BREDALSPARKEN (1949-59)	238
interview	254
HØJSTRUPPARKEN (1949-53)	256
interview	266
NÆRUMVÆNGE (1949-61)	268
HØJE SØBORG I – KOLLEKTIVHUSET (1951)	284
interview	304
BELLAHØJ (1951-57)	306
ISLEVVÆNGE (1952)	326
TINGBJERG (1950-70)	336
UFFESVEJ (1953)	348
SOLBJERGVEJ (1954)	358
GRENHUSENE (1958)	368
ALBERTSLUND SYD (1960-68)	380
HØJE GLADSAXE (1962-68)	390
FARUM MIDTPUNKT (1970-74)	402
TINGGÅRDEN (1971-78)	414
interview	426
GALGEBAKKEN (1973-74)	428
HYLDESPJÆLDET (1974-75)	440
ANBEFALINGER	451
ADRESSER	452
NOTER	454
LITTERATURLISTE	462

FORORD

Den almene boligsektor rummer ca. 20 procent af Danmarks boligbyggeri, og byggerierne er opført igennem en ganske lang periode fra før 1920 og op til i dag. Det er derfor kun naturligt, at der, ikke mindst blandt de tidlige bebyggelser, er mange fine byggerier af høj bevaringsværdi. Disse byggerier er spredt ud over hele landet, men findes overvejende i de større byer. Byggerierne er således også tæt repræsenteret i Københavnsområdet, hvilket ikke er udtryk for, at sådanne bebyggelser alene findes i København, men i højere grad illustrerer, at den viste type bebyggelse er først repræsenteret her. Efter hver beskrivelse af bebyggelserne i bogen er der således oplyst lignende bebyggelser, og disse er generelt noget mere geografisk spredt.

De almene boligbyggeriers kulturhistoriske og arkitektoniske kvaliteter har ikke været væsentligt italesat, men de senere års fokus på reduktion af energiforbruget ved bl.a. efterisolering af klimaskærmen kan medføre en øget risiko for forringelse af bevaringsværdige bygningers facadeudtryk. Forestående større renoveringer af bevaringsværdige almene afdelinger har givet anledning til samarbejde og drøftelser imellem Slots- og Kulturstyrelsen og Landsbyggefonden af løsningsmuligheder og herunder også eventuel fredning af udvalgte bebyggelser. Denne bog er et foreløbigt udtryk for dette gode samarbejde.

God læselyst.

RAMMER FOR UDVIKLING

Almene boligbebyggelsers bevaringsværdier

Almene boligbebyggelser fortæller om en væsentlig udvikling af det danske samfund i det 20. århundrede, nemlig udviklingen af det danske velfærdssamfund. At have et godt sted at bo er en af de væsentligste forudsætninger for at skabe sig et godt liv, derfor er det for et velfungerende samfund afgørende at have gode boliger til og for alle uanset indkomst. Den almene boligbevægelse har historisk set udviklet sig tæt sammen med samfundets boligpolitik, og i store perioder af det 20. århundrede har bevægelsen haft både en væsentlig og central rolle for såvel udviklingen af byggeriet som løsningen af den omfattende boligmangel efter 2. Verdenskrig. Som Olaf Lind og Jonas Møller skriver i bogen *FolkeBolig, BoligFolk. Politik og praksis i boligbevægelsen* (1994), så har bevægelsen på den ene side været en aktiv med- og modspiller ved udformningen af den førte boligpolitik. På den anden side har boligorganisationerne ligeledes gennem deres byggeaktiviteter løst en lang række boligproblemer, som ingen andre har kunnet løse.¹ I 2014 var der i Danmark 2.775.000 boliger, og ud af dem var 561.000 almene boliger. Boligerne bliver drevet af godt og vel 550 almene boligorganisationer med i alt 8.500 afdelinger.² De almene boliger udgør i dag næsten en femtedel af den samlede danske boligbygningsmasse, og de huser godt og vel 1.000.000 danskere.

De 561.000 almene boliger er opført i form af etagebebyggelser med lejligheder samt række- og enfamiliehuse spredt ud over hele Danmark i både stor-, provins- og landsbyer. Boligorganisationerne tilbyder tre forskellige almene boligtyper; familie-, ældre- og ungdomsboliger. I de forskellige typer almene boliger bor mange forskellige mennesker i alle aldre og med stor spændvidde i sociale lag og økonomisk råderum. De almene boliger er en væsentlig del af det danske velfærdssamfund – såvel historisk som i dag.³

Bevaring af almene boligbebyggelser

Lige fra begyndelsen af det 20. århundrede har der været et tæt samarbejde mellem boligforeningerne og danske arkitekter, og mange af de almene bebyggelser er derfor tegnet af de bedste danske arkitekter. Der til kommer, at de bedste almene bebyggelser er højdepunkter i dansk arkitekturhistorie. Sammen med omgivelserne i form af f.eks. grønne områder, beplantninger og garager afspejler bygningerne samtidens forestillinger om og muligheder for at forme gode fysiske rammer i form af boliger for alle. Kulturhistorisk vidner de bl.a. om ændrede boligformer, forbedrede levevilkår for den almindelige dansker med lav- eller middelstor indkomst, nye byggeteknikker og brugen af nye materialer.

I Danmark har vi en snart 100-årig tradition for at bevare den bedste arkitektur og bygningskultur ved bygningsfredning. I 1918 blev den første lov om bygningsfredning vedtaget, hvor målet var at sikre de bedste bygningsanlæg for fremtiden ved at frede dem. I dag omfatter listen med fredede bygninger alt fra små, ydmyge boliger over præstegårde og købstadshuse til herregårde og slotte med haveanlæg og avlsanlæg. Herudover omfatter listen en række bygninger, der fortæller om udviklingen inden for transport og produktion, herunder fyrtårne, fabriks- og industri-anlæg samt banegårde.

Bygninger og selvstændige landskabsarkitektoniske værker på fredningslisten fortæller både om samfundsviklingen og repræsenterer den ypperste arkitektur i Danmark. Listen over de fredede bygninger er imidlertid ikke komplet, og den bliver løbende revideret ved at tilføje nye fredninger. Vores syn på, hvilke bygninger der er fredningsegnete har ændret sig over tid, og i de seneste år er der kommet et stigende fokus på, at der mangler en væsentlig historie om udviklingen af det danske samfund i det 20. århundrede, nemlig den om de almene boliger, som stort set ikke er at finde på listen over fredede bygninger.

Det er der flere årsager til, bl.a. at størstedelen af dem er opført meget tæt på vores egen tid, og der er ofte brug for en tidslig distance, inden det kan vurderes, om en bygning eller en bebyggelse har betydning for eftertiden. Derudover har det vist sig, at der er flere udfordringer ved at tilføje de almene bebyggelser på listen over fredede bygninger, f.eks. omfanget af bebyggelserne, hvoraf flere har over 1.000 lejligheder. Endvidere er beboerdemokratiet og råderetten udfordringer.

Der findes almene boliger i ældre, fredede ejendomme fra f.eks. 1700- og 1800-tallet, og flere parlamentariske selskaber er fredet, herunder Bakkehusene (1921-22) og Ved Classens Have (1924-25). Der er også en fredet almen bebyggelse, som blev opført som almen. Der er her tale om Atelierhusene (1942-43) i København, som bliver administreret af fsb. Det er dog ikke alle, der kan bo i Atelierhusene, så den er ikke en almen bebyggelse i

gængs forstand, hvor alle kan skrive sig på ventelisten.⁴ Den "almindelige" almene bebyggelse findes således ikke på fredningslisten.

Fredning er imidlertid ikke det eneste redskab i bevaringen af almene bebyggelser. Kommuner, rådgiver, boligselskaber og ikke mindst beboere spiller alle en væsentlig rolle. I dag står mange af bebyggelserne over for store renoverings- og vedligeholdelsesarbejder og er dermed i fare for at miste deres bevaringsværdier som følge af ønsker om energieffektivisering ved f.eks. udvendig efterisolering eller udskiftning af vinduer og døre eller ønsket om at fremtidssikre boligerne ved sammenlægninger eller for at skabe bedre tilgængelighed. Her er det vigtigt at vide, hvilke værdier man skal bevare, og hvor man kan udvikle bebyggelsen. En beskrivelse af bebyggelsens bevaringsværdier kan være et konstruktivt og vigtigt redskab i denne proces.

Bevaring og beskrivelser af bevaringsværdier er ikke ensbetydende med en musealisering og fastlåsning af en bygning. De indebærer blot, at renovering og vedligeholdelse bliver udført med omtanke og i tråd med bygningens oprindelige arkitektoniske udtryk og materialeholdning. Beskrivelsen af bebyggelsernes bevaringsværdier opstiller og fungerer som en ramme for udviklingen af bebyggelsen.

Kortlægning af bevaringsværdier

Nærværende bog bygger på en kortlægning af almene boligers bevaringsværdier, der blev udarbejdet af Slots- og Kulturstyrelsen (daværende Kulturstyrelsen) i 2015-16 i samarbejde med Landsbyggefonden. Formålet med kortlægningen var at udpege de bedste danske almene bebyggelser ud fra deres miljømæssige, kulturhistoriske og arkitektoniske værdier. Kortlægningen har forsøgt at indkredse de almene bebyggelser, der har så væsentlige værdier, at de skal sikres f.eks. i forbindelse med større renoveringsarbejder og almindelig vedligeholdelse. Efterfølgende er det håbet, at beskrivelserne af bevaringsværdierne kan bruges i fremtiden som et udgangspunkt for udvikling, når de beskrevne bebyggelser eller lignende skal igennem almindelig vedligeholdelse eller står over for en større renovering.

Afgrænsning

Kortlægningens bygningsmasse omfatter både etage- og rækkehusbebyggelser, herunder kæde- og klyngehuse, men ikke enfamiliehuse, medmindre de er en del af en bebyggelse med andre typer boliger. Perioden dækker boliger opført fra begyndelsen af 1910'erne til midten af 1970'erne over hele Danmark. De omfattede bebyggelser er opført som almene boliger af et almennyttigt boligselskab eller boligforening, og dermed er

de underlagt den almene lovgivning. Kortlægningen omfatter enkelte bygninger og helhedsplanlagte bebyggelser, der kan indeholde mindre erhverv ofte i form af butikstorve eller integrerede butikker i kælder eller stueetage samt institutioner, men den omfatter ikke selvstændige erhvervsbygninger.

Metode

Kortlægningen af almene boligers bevaringsværdier har haft et enormt genstandsfelt, der omfatter en bygningsmasse på omtrent 550.000 boliger fordelt på et ukendt antal bygninger. Det giver sig selv, at det er noget nær umuligt at besigtige og beskrive 550.000 boliger. Den største udfordring har således været at skabe et systematisk overblik over den enorme bygningsmasse, og kortlægningen trækker på metoder fra tidligere gennemførte temagennemgange i Slots- og Kulturstyrelsen samt gennemgangen af 1940'erne og 1950'ernes murede bebyggelser udført af Dansk Bygningsarv for Realdania, GI og Landsbyggefonden. Beskrivelsen af bevaringsværdier bygger på Slots- og Kulturstyrelsens metode fra Fredningsgennemgangen fra 2010-16, styrelsens bevaringsprincipper og SAVE-metoden. Alt i alt trækker kortlægningen på en række metoder.

Det første skridt i udviklingen af et overblik over bygningsmassen tog udgangspunkt i Landsbyggefondens oversigt over alle almene bebyggelser. Herefter er bebyggelser fra relevant faglitteratur, tidsskriftsartikler (primært *Arkitekten*, sekundært *Arkitektur DK*), publikationer af boligorganisationer og fra kommuneatlas blevet registreret. Oplysninger fra Landsbyggefondens oversigter er blevet sammenkørt med fbb (Slots- og Kulturstyrelsens database over fredede og bevaringsværdige bygninger på www.kulturarv.dk/fbb), hvor det er muligt at begrænse søgninger ud fra forskellige parametre, f.eks. ejerforhold, opførelsesår, typologi/ anvendelse og kommune. Herved er fremkommet en del bebyggelser, især en række mindre bebyggelser i provinskommunerne, der oftest ikke er opført af en kendt arkitekt og derfor ikke er nævnt i faglitteraturen eller tidsskrifter som *Arkitekten* og *Arkitektur DK*. En del bebyggelser er ligeledes blevet fundet via boligselskabernes egne hjemmesider. I de tilfælde, hvor der ikke har været billeder af bebyggelserne, er Google Maps blevet anvendt til et første kig. Ovenstående har resulteret i en oversigt med sammenlagt over 250 registrerede almene bebyggelser. En del bebyggelser er ikke blevet registreret i oversigten, da de ud fra billeder eller fra Google Maps er blevet vurderet til enten at have så få arkitektoniske og kulturhistoriske bevaringsværdier eller at være blevet ombygget i et så væsentligt omfang, at de i denne sammenhæng ikke har været interessante.

Oversigten er herefter blevet diskuteret, gennemset og kvalitetssikret af arkitekt Sune Skovgaard Nielsen fra Landsbyggefonden, arkitekt Anker

Jensen, tidligere ansat i Landsbyggefonden, og arkitekt Søren Bøgh, tidligere direktør i MURO, i samarbejde med styrelsens daværende medarbejder, konsulent og ph.d. Jannie Rosenberg Bendsen.

Efterfølgende er godt og vel 170 bebyggelser blevet besigtiget. Besigtigelsen har været en kort, ydre besigtigelse uden ejer eller beboeres medvirken, hvor der er blevet taget billeder af bebyggelsen. I visse tilfælde har det således ikke været muligt at besigtige haven eller gården, da denne enten har været skjult af bl.a. hække, eller der ikke har været adgang til det lukkede gårdrum. På baggrund af besigtigelsen er de miljømæssige, kulturhistoriske og arkitektoniske værdier blevet vurderet ud fra SAVE-skemaet. Vurderingen har været skematisk og i notatform. Jannie Rosenberg Bendsen har været gennemgående på alle, mens professor Mogens A. Morgen, Arkitektskolen Aarhus, har deltaget på flere af de jyske og fynske besigtigelser og Sidse Martens Gudmand-Høyer, ph.d.-studerende ved Arkitektskolen Aarhus, på de sjællandske besigtigelser.

På baggrund af besigtigelserne er de 90 bedste bebyggelser blevet udvalgt ud fra primært deres kulturhistoriske og arkitektoniske værdier, sekundært deres miljømæssige værdier. Alle bebyggelser er ligeledes blevet vurderet ud fra Slots- og Kulturstyrelsen bevaringsprincipper. Ud fra disse udvalgte bebyggelser har et udvalg bestående af Sune Skovgaard Nielsen, Landsbyggefonden, Arne Høi, daværende kontorchef i Slots- og Kulturstyrelsen, Mogens A. Morgen, professor Arkitektskolen Aarhus, Claus Bech-Danielsen, professor SBI, Aalborg Universitet, og Jannie Rosenberg Bendsen, daværende konsulent i Slots- og Kulturstyrelsen, udvalgt de 30 bedste almene bebyggelser. Efter udvælgelsen er de 30 bebyggelser blevet besigtiget af Slots- og Kulturstyrelsen ved Jannie Rosenberg Bendsen og i 15 tilfælde sammen med en ekstern konsulent, arkitekt Anna Mette Exner. Besigtigelserne er sket i samarbejde med ejerne, og i flere tilfælde har både administration, drift og afdelingsbestyrelse deltaget. Bebyggelserne er besigtiget i både det ydre og det indre. Endelig er bebyggelsernes bevaringsværdier beskrevet ud fra Slots- og Kulturstyrelsens metode til fredningsbeskrivelser. Beskrivelserne af de 30 bebyggelser er i nærværende bog sat ind i en større ramme, som kortfattet beskriver boligpolitik, udviklingen inden for bebyggelsesplaner, arkitektur, byggeteknik og planløsninger. De 30 bebyggelser er ligeledes blevet kategoriseret ud fra følgende kategorier:

- 1: Bebyggelser, der er i besiddelse af væsentlige miljømæssige, arkitektoniske og kulturhistoriske værdier, der berettiger til fredning.
- 2: Bebyggelser, der har væsentlige miljømæssige, arkitektoniske og kulturhistoriske værdier, der skal bevares, men ikke fredes.
- 3: Bebyggelser, der har få miljømæssige, kulturhistoriske og arkitektoniske værdier, som skal bevares.

I udvælgelsen er der ikke taget hensyn til geografisk placering, et ligeligt antal bebyggelser af forskellige typologier, arkitekter, tidsperioder eller ejerforhold. Udvalget er alene foretaget ud fra et kvalitativt perspektiv med henblik på at identificere de bedste almene bebyggelser ud fra de kulturhistoriske og arkitektoniske værdier. Under udvælgelsen har der været diskussioner omkring forholdet mellem etage- og rækkehusbebyggelserne. Herudover har der været en del diskussioner om, hvordan man skal forholde sig til ændringer, altså bebyggelsernes autenticitet, og ikke mindst til bebyggelsernes størrelse, idet flere af dem har så mange boliger, at de nærmer sig bydele. I forhold til autenticitet har de fleste bebyggelser fået udskiftet vinduerne, oftest til plastikvinduer, der i høj grad skæmmer bygningernes udtryk og virker fremmede. Mange af dem står dog over for endnu en udskiftning, hvilket giver mulighed for at komme tættere på de oprindelige vinduers inddeling og materialer. En af de største udfordringer i diskussionerne handlede om bebyggelserne fra 1960'erne, den såkaldte kransporsarkitektur, som kulturhistorisk repræsenterer en væsentlig historie om udviklingen af byggeriet fra det traditionelle byggeri med mursten og træ som de primære byggematerialer til det utraditionelle byggeri med betonelementer som det primære byggemateriale. Mange af disse bebyggelser har imidlertid få arkitektoniske kvaliteter, men hvad der er vigtigere i et bevaringshensyn, er, at de er blevet væsentligt ombygget siden deres opførelse på trods af deres unge alder.

På trods af at et stort antal bebyggelser er blevet kortlagt og besigtiget, har kortlægningen ikke omfattet alle almene bebyggelser, og der kan således være bebyggelser af væsentlig kvalitet, der er blevet overset, men det er forfatterens overbevisning, at kortlægningen og de udvalgte bebyggelser i overvejende grad repræsenterer de bedste danske almene bebyggelser. Især i kategorierne II og III kan der dog være bebyggelser, der har de samme kvaliteter og værdier som de beskrevne.

Følgende opslag:

Atelierhusene ligger i København og er de eneste fredede almene boliger, som er opført som almene boliger. Bebyggelsen blev fredet i 1990. (Foto: Jens Lindhe)

BOLIGPOLITIK

Perioden fra 1. Verdenskrig og frem til midten af 1970'erne var præget af store forandringer i Danmark. Samfundet ændrede sig, og danskerne blev gradvist rigere og rigere. Boligforholdene blev langsomt bedre og bedre. Og en væsentlig årsag til de forbedrede boligforhold, og dermed bedre levevilkår for den almindelige dansker, var det øgede politiske fokus på boligpolitik og ikke mindst fremkomsten af almene boliger.

Boligmangel og statslån

I slutningen af det 19. århundrede og begyndelsen af det 20. århundrede var der en hektisk byggeaktivitet i København, hvor der blev opført mange boliger. Det store byggeboom resulterede i en overophedning af boligmarkedet, og omkring 1910 var der over 10.000 tomme lejligheder alene i København. Det store boligoverskud blev imidlertid hurtigt vendt til et underskud. Ti år senere, efter afslutningen på 1. Verdenskrig, var der både i København og flere større danske provinsbyer en stor mangel på boliger.⁵

Der var primært to hovedårsager til boligmanglen. For det første resulterede overophedningen i en del fallitter blandt entreprenører og banker. Og sammen med at de private bygherrer, der ikke var gået fallit, var forsigtige med at opføre nye boliger, betød det en større byggekrise omkring 1908. For det andet havde udbruddet af 1. Verdenskrig betydet, at det var svært at få tilført varer og materialer fra udlandet.⁶ Hertil kom, at man i København oplevede en massiv tilflytning pga. vandringen fra land til by, så selv om der efterhånden kom gang i byggeriet igen, kunne opførelsen af boliger ikke følge med efterspørgslen.⁷ Krisen i byggeriet blev langvarig, og den fik to afgørende efterdønninger: De første sociale boligselskaber blev dannet, og blandt danske politikere erkendte man, at det var nødvendigt at have en egentlig boligpolitik.⁸

Allerede under 1. Verdenskrig forsøgte politikerne at tage hånd om problemerne. I 1916 blev der indført huslejestop, og derudover blev det forbudt at nedlægge og sammenlægge lejligheder.⁹ I 1917 blev vilkårene for boligbyggeriet forbedret, da stat og kommuner fik mulighed for at yde tilskud, lån og lånegarantier til opførelse af billige og sunde boliger til "ubemidlede" personer. I København førte kommunen an ved at opføre en række ejendomme med henblik på udlejning, men i de følgende år var det overvejende andelsboligforeninger og sociale boligselskaber, som opførte boliger med statsstøtte. Karakteristisk for boligerne var, at de over-

vejende bestod af små lejligheder på to værelser.¹⁰ Fra 1916 til 1922 gav staten 35 mio. kr. i statstilskud og ydede lån for 37 mio. kr. til boligbyggeriet, herudover blev der givet lån for 10 mio. kr. fra kommunerne.

De første almene bebyggelser

De første bebyggelser opført med et socialt sigte blev bygget i København og Aarhus, dog med en klar overvægt af bebyggelser i København på henholdsvis Nørrebro, Vesterbro og Østerbro samt i Sydhavnen. Arbejdernes Kooperative Byggeförening (AKB) opførte selskabets første bebyggelser fra midten af 1910'erne på et område, der tidligere lagde grund til et teglværk, hvilket blev startskuddet til udviklingen af en hel bydel med overvejende almene boliger. På Nørrebro blev Karré 1 opført ved Jagtvej, som i dag afslutter området omkring Guldbergsgade. Omtrent på samme tid begyndte Arbejdernes Andelsboligforening (AAB) i København at opføre en række bebyggelser på både Frederiksberg, Vesterbro og Østerbro. I Aarhus opførte AAB Aarhus først en traditionel haveboligbebyggelse, men herefter fulgte man i kølvandet på de københavnske boligforeninger og opførte en karrébebyggelse ved Vesterbro Torv, Teglgården. Som i København var bebyggelserne i Aarhus overvejende placeret uden for den gamle bymidte. I de større provinsbyer som f.eks. Odense og Esbjerg blev der i slutningen af 1910'erne og i begyndelsen af 1920'erne opført et mindre antal etagebebyggelser, men det var først for alvor efter 2. Verdenskrig, at opførelsen af alment byggeri flyttede uden for København.

I begyndelsen af 1900-tallet bestod boligbyggeriet i overvejende grad af etagebebyggelser og villabyggeri i byernes yderområder, hvor de sidste primært var tiltænkt samfundets bedrestillede borgere.¹¹ I slutningen af 1910'erne og begyndelsen af 1920'erne blev der imidlertid sat fokus på at udvikle haveboliger til samfundets lavtlønnede borgere. Det betød, at boligselskabet KAB i begyndelsen af 1920'erne opførte rækkehusbebyggelsen Bakkehusene. Rækkehusene var tiltænkt arbejderfamilier, som imidlertid ikke fandt bebyggelsen specielt tiltrækkende, dens ydre var for kedeligt og anonymt. Derimod blev bebyggelsen populær blandt akademikerne, der var hurtige til at flytte ind.¹² Bakkehusene kom som type til at spille en afgørende rolle for de næste mange årtiers udvikling af rækkehuse og disses planløsninger, men den udvikling begyndte først for alvor i slutningen af 1930'erne.¹³

Statens Boligfond

I midten af 1922 ophørte låne- og tilskudsordningerne, men politikerne måtte erkende, at der på trods af en aktiv indsats fra staten stadig var

boligmangel i København og mange provinsbyer. Det var derfor nødvendigt at fortsætte støtten til boligbyggeriet.¹⁴ I 1922 øgede den danske stat støtten til boligbyggeriet i form af oprettelsen af Statens Boligfond, og boligbyggeriet tog endelig fart. I løbet af de næste år blev over 70 procent af boligbyggeriet finansieret ved hjælp af lån fra Statsboligfonden.¹⁵ Københavns Kommune havde i flere år opkøbt grunde i byens yderdistrikter, bl.a. på Nørrebro, hvilket gav både private og almene boligselskaber mulighed for at opføre boliger i stort omfang. Kommunen stillede beskedne krav til udnyttelsen af grundene, men havde som noget nyt til gengæld store krav til boligernes udformning og kvalitative gennemførelse. I første halvdel af 1920'erne blev noget af boligmanglen indhentet som følge af de forbedrede vilkår for boligbyggeriet og en reduceret vandring fra land til by. Befolkningstilvæksten i København faldt således i forhold til de foregående år. I den sidste halvdel af 1920'erne vendte udviklingen, og det gik tilbage for både dansk økonomi og boligbyggeriet. I 1927 udløb Statens Boligfond, og i de efterfølgende år medvirkede staten ikke i finansieringen af boligbyggeriet. Konsekvensen var, at der ikke blev opført nye boligejendomme i samme omfang som tidligere.¹⁶

Kanslergadeforliget

I 1929 krakkede børsen i New York, og det blev startskuddet til en verdensomfattende økonomisk depression. I Danmark medførte depressionen bl.a. en omfattende arbejdsløshed, der kulminerede i 1932, hvor 32 procent af arbejderne var uden job. De samfundsmæssige forandringer var store og medførte mange konflikter. I Danmark blev en storkonflikt afværget, da den socialdemokratiske regering, De Radikale og Venstre i 1933 indgik Kanslergadeforliget. Forliget bliver i dag anerkendt som en væsentlig faktor i grundlæggelsen af det velfærdssamfund, der for alvor blev udfoldet efter 2. Verdenskrig, især Steinckes socialreform er kendt.¹⁷ Forliget var et kompromis mellem meget forskellige ideologier og samfundsinteresser, og konsekvensen af forliget var, at staten efterfølgende kom til at gribe mere aktivt ind i samfundsøkonomien af hensyn til produktion og beskæftigelse.¹⁸

Pga. de store ideologiske forskelle mellem forligets partier var det bærende princip, at partierne fik "noget for noget"; det betød, at staten efter seks år uden støtte til boligbyggeriet igen begyndte at yde lån. Staten kom dermed igen til at præge opførelsen af nye boliger, herunder ved at der fremadrettet blev givet støtte til alment boligbyggeri. Inden for en ramme på 30 mio. kr. var der mulighed for direkte lån til opførelsen af boliger for den mindrebemidlede del af befolkningen. Statslånene kunne dække op til 95 procent af anskaffelsessummen. De sidste fem procent skulle hentes andetsteds, f.eks. via indskud fra lejerne. Lånet forudsatte endvidere,

at kommunen ville kautionere (Lov nr. 128 af 11. april 1933 om støtte til boligbyggeri)¹⁹, og ud over støtte til lån blev nybyggeriet fritaget for ejendomsskyld. For at komme i betragtning til at få et statslån skulle boligselskabets vedtægter godkendes af Indenrigsministeriet. Et af kravene til vedtægterne var, at selskabets overskud og provenu skulle genanvendes til boliginvesteringer og ikke udbetales til indskyderne, hvilket betød, at det nu, i modsætning til tidligere, blev de sociale og almene boligforeninger, der blev favoriseret på bekostning af andelsboligforeningerne.²⁰

Som en udløber af forliget blev bl.a. Socialt Boligbyggeri (det senere fsb) stiftet, og i de næste ti år opførte boligforeningen en række markante boligbebyggelser, dog primært i København. I løbet af 1930'erne opstod en begyndende mangel på byggegrunde i de københavnske brokvarterer. Manglen på byggegrunde faldt sammen med opløsningen af den traditionelle karrébebyggelse, og tidens forestillinger om sunde boliger var med til at flytte bebyggelserne til det yderste af de københavnske brokvarterer, som det bl.a. ses med bebyggelserne på Bispebjerg og i Ryvangen. 1930'erne blev et gyldent årti for boligbyggeriet i både København og de større provinsbyer, alene i København blev en fjerdedel af boligmassen opført i løbet af blot ti år.²¹

Boligstøtteleven 1938

I 1938 blev boligstøtteleven fra 1933 revideret, hvorefter det primære mål var at støtte boligbyggeri til børnerige familier. Børnefamilier i arbejderklassen kunne således efterfølgende få mellem 30 og 50 procent af deres husleje i tilskud.²² Herudover var der fokus på, at børnene skulle have nem adgang til grønne områder, og familier med mange børn skulle samles i afgrænsede områder. Det resulterede i de følgende år i opførelsen af forskellige typer rækkehuse. Udviklingen af almene rækkehuse blev dog skudt i gang allerede i 1937, da fsb udskrev en konkurrence om planløsninger i rækkehuse, som til dels blev realiseret i toetages rækkehuse i bebyggelsen Kantorparken i København. I hovedstadsområdet blev flere rækkehusbebyggelser opført lige inden og omkring udbruddet af 2. Verdenskrig, og i flere tilfælde som en del af en større bebyggelse med både lejligheder og rækkehuse.

Boligforliget førte også til oprettelsen af mange boligforeninger i provinsen, der blev stiftet omkring 1938. De opførte ligeledes en del rækkehusbebyggelser, som ofte var mindre end de samtidige i hovedstadsområdet og kom til at bestå af enten en enkelt eller to rækker huse. Det kan man bl.a. se i Fredericia, Haderslev, Skive, Nakskov, Slagelse, Ringsted og Sønderborg.

Ved indgangen til 1940'erne var der i hele landet et overskud på 16.000 ledige lejligheder, i København alene var der godt og vel 7.000

ledige lejligheder.²³ 2. Verdenskrig satte dog hurtigt sine spor i samfundet, også i forhold til udbuddet af boliger. I begyndelsen af 1940'erne var dansk byggeri præget af en vis stilstand pga. krigen og den heraf følgende materialemangel. Under krigen skete der en halvering af nybyggeriet, som hurtigt medførte boligmangel. Byggeriet lå ikke helt stille, men de bebyggelser, der blev opført under krigen, var i de fleste tilfælde igangsat eller planlagt før udbruddet af krigen. Det var især det private byggeri, der gik i stå, og konsekvensen var, at det almennyttige og det kommunale byggeri blev forøget.²⁴

Revision af boligstøtteleven af 1938

Efter 2. Verdenskrig stod Danmark ikke, som andre af Europas lande, over for massive genopbygningsarbejder. I stedet var det to andre presserende udfordringer, der kom til at præge den efterfølgende periode: boligmangel og prisstigninger. Frem til 1958 var perioden præget af usikkerhed, den kolde krig, reguleringspolitik og relativt lav vækst. I hele perioden blev der fra politisk side gjort en vidtrækkende indsats for at fremme boligbyggeriet gennem vedtagelse af skelsættende boligpolitiske love, udvikling af planlove og planprincipper, etablering af rådgivningsorganer og finansiering af eksperimenterende byggeteknik. Perioden blev således optakten til industrialiseringen af byggeriet.

I midten af 1940'erne var der stor boligmangel i Danmark, og ud over de manglende nybyggede boliger var mange af de eksisterende boliger enten meget små eller af dårlig kvalitet. Byggesektoren var imidlertid hårdt ramt af en omfattende vare- og materialemangel, så det var ikke ligetil at opføre de manglende boliger. Baseret på erfaringerne fra mellemkrigsårene og den aktuelle tilstand betød det, at boligpolitikken i efterkrigsårene blev et kernepolitikområde, hvor staten spillede en central rolle.²⁵

I 1946 præsenterede Indenrigsministeriet betænkningen "Det fremtidige boligbyggeri", hvor bolig manglen blev beregnet til 50-60.000 og saneringsbehovet til mellem 130.000 og 150.000 boliger.²⁶ Boligstøtteleven fra 1938 skulle revideres for at sætte gang i byggeriet, hvor sigtet var, at der skulle bygges 13-14.000 lejligheder om året. Et enigt Folketing vedtog således at videreføre 1938-loven i form af Byggestøtteleven af 30. april 1946. Selv om den videreførte 1938-lovens intentioner, blev den nye lov mere vidtgående og er blevet betegnet som en milepæl i dansk boligpolitik. Som noget nyt blev det nu muligt at søge støtte til institutioner og fællesfaciliteter i tilknytning til boligbebyggelserne. Byggestøtteleven kom med mindre ændringer til at gælde frem til 1954.²⁷

Fra 1948 til 1953 modtog Danmark 305 mio. dollars i Marshall-midler (over 30 mia. kroner i 2010-kurser). Tilskuddet muliggjorde import af

varer, råstoffer og teknologi til udvikling af industri og landbrug, særligt fra USA, der kom til at præge de danske idealer i 1950'erne.²⁸

Perioden fra begyndelsen af 1950'erne var præget af befolkningstilvækst, vækst i levestandard og en tiltagende vandring fra land til by, hvor en stor del af befolkningen bosatte sig i nyopførte bebyggelser i udkanten af de eksisterende byer. Befolkningstallet voksede, og samtidig havde en stor del af befolkningen, inklusive unge familier, svært ved at betale huslejen i nyopført byggeri. Boligerne i de større byers ældre boligkvarterer var misligholdte og usunde at bo i. Bolignøden voksede derfor i 1950'erne, trods næsten 20.000 nyopførte boliger årligt.²⁹ Hertil kom en mangel på faglærte murere, der udgjorde hovedarbejdsstyrken i det danske traditionelle murede byggeri. Trods forventede faldende priser på byggeomkostninger steg prisniveauet dermed efter krigen og helt frem til 1957.³⁰

Arbejdsløsheden var stor i de første år efter krigen, men udviklingen blev langsomt vendt frem mod 1958. Danmarks industriproduktion blev gradvist øget for at tage fart i slutningen af 1950'erne. Siden 1938-lovgivningen vandt det private enfamiliehus frem, indtil det i slutningen af 1950'erne var den mest eftertragtede boligform, og i 1959 udgjorde enfamiliehuse halvdelen af nybyggeriet.³¹ Denne udvikling blev ud over statslånsordningen hjulpet på vej af tiltag som etableringen af Arkitekternes Typehuskontor, private typehusfirmaer samt af inspirationskilden, USA.³²

Nye forstæder

I 1960'erne fortsatte tendensen fra 1940'erne og 1950'erne, hvor danskerne flyttede fra de gamle bykerner og ud i periferien af byen. Også antallet af personbiler voksede, så transportmønstret blev ændret, hvilket gjorde, at de eksisterende byer voksede. Omkring alle større danske provinsbyer og i hovedstadsområdet blev der planlagt nye boligområder med både etagebebyggelser og parcelhuse, hvorfra man kunne pendle mellem bolig og arbejdsplads enten i centrum af de gamle byer eller i nyplanlagte områder i forstæderne.³³

Også større områder blev underlagt lovgivning. Fra 1961 begyndte udviklingen af Køge Bugt-området som følge af den særlige lov Køge Bugt-loven. Udviklingen af området skete i et samarbejde mellem områdets kommuner, amtskommuner og flere ministerier. Der blev arbejdet systematisk med trafiksystemet, byerne og de grønne områder. Målet var, at de nye forstæder skulle fungere som selvstændige byer, hvor man kunne leve et helt liv mellem arbejde, rekreation og familieliv i store boligområder.³⁴

Industrialisering og montagecirkulæret

Den stærkt øgede boligproduktion havde i 1950'erne hurtigt skabt mangel på håndværkere, men på trods af de mange nye boliger var bolig manglen alligevel stadig stor. Kun langsomt blev boligmængden øget, hvilket motiverede staten til at støtte utraditionelt byggeri, hvor faglært arbejdskraft ikke var nødvendig i samme grad som ved det traditionelle. Forudsætningen for at mindske bolig manglen blev industrialiseringen og standardiseringen af byggeriet.³⁵

I løbet af meget få år blev byggeriet omlagt fra det traditionelle håndværk, med brug af traditionelle materialer som træ og tegl, til industrialisering, med beton og betonelementer som de primære byggematerialer. Udviklingen blev støttet af staten, men ikke via statslån, som i den foregående periode. I 1958 udløb den 20-årige lovgivning om statslån, og i stedet indførte man krav om, at alt støttet byggeri skulle projekteres som modulbyggeri. I marts 1960 blev det såkaldte montagecirkulære vedtaget, som kom til at få stor betydning for det almene byggeri. Derved håbede staten at fremme standardiseringen af bygningselementer og -komponenter. Boligministeriets mangeårige arbejde for industrialisering og standardisering af byggeriet nåede et højdepunkt i løbet af 1960'erne. Herudover vedtog man i 1960 en landsbyggeloV med et dertil knyttet bygningsreglement, der betød, at alle kommuner fik ensrettede regler. I København havde man i 1939 vedtaget en ny byggeloV, der dækkede hele kommunen, men ellers havde hver kommune haft sine egne lokale regler, der vanskeliggjorde standardiseringen af byggeriet.³⁶

Hensigten med montagecirkulæret var dels at sikre en mindsteproduktion af montagebyggeri, og dermed at boligforeningerne fik et sikkert grundlag at projektere ud fra, dels at sikre opførelsen af minimum 7.500 boliger over de efterfølgende fire år. De 7.500 boliger blev fordelt på fire planer: Ballerupplanen, Syddjyllandsplanen, Gladsaxeplanen og Albertslund Syd.³⁷ Det blev især udviklingen af Ballerupplanen, der blev grundlaget for den egentlige industrialisering af byggeriet. Ballerupplanen omfattede omkring 1.600 lejligheder, der blev fordelt på tre bebyggelser i Ballerup-området. Det indledende arbejde var allerede begyndt i midten af 1950'erne med en lille arbejdsgruppe i Boligministeriet. Først havde man fastlagt det konstruktive princip, og derefter tegnede forskellige arkitekter forskellige lejlighedstyper på grundlag af det konstruktive princip. Efter valget af lejlighedstyper begyndte man at tegne de enkelte bygningsdele som trapper og facader. Hensigten med arbejdet var at skabe et åbent byggesystem, hvor der kunne anvendes forskellige fabrikanter til de forskellige dele. Hensigten blev imidlertid ikke indfriet til fulde, da alle elementerne til bebyggelserne blev produceret på samme fabrik, hvilket betød, at systemet blev ensrettet.

De første huse stod færdige i 1963/64 og fremstod som et byggeteknisk udviklingsarbejde med skematiske bebyggelsesplaner og et anonymt og monotont udtryk. Kransporsbebyggelserne havde set dagens lys.³⁸

I slutningen af 1960'erne blev der produceret omkring 45.000 boliger om året, til sammenligning blev der i 1950 produceret 20.000 boliger om året. Herudover var produktiviteten blevet forbedret; hvor en 73 m² etagebolig i midten af 1950'erne kostede 15-17.000 arbejdstimer, kostede den samme bolig ti år senere 8-900 arbejdstimer, hvis den blev opført som montagebyggeri. Forbedringen blev brugt til at skabe flere boliger, men ikke nødvendigvis til at skabe en bedre boligkvalitet. Boligministeriet stillede tillige krav om, at boligselskaberne ikke måtte eksperimentere med nye boligtyper. Den førte boligpolitik svækkede på sigt det almene byggeri og bidrog på samme tid til 1960'ernes gevaldige parcelhus-boom.³⁹

Rækkehuset led som type i denne periode, pga. det foretrukne private parcelhusbyggeri, men også pga. et koncentreret fokus på etagebebyggelserne. I perioden mellem 1960 og 1975 udgjorde rækkehuse mindre end fem procent af det fuldførte byggeri.

Ud over montagecirkulæret fra 1960 fik også et boligforlig fra 1966 stor indflydelse på det fremtidige almene byggeri. Forliget indeholdt syv centrale punkter: De væsentligste ændringer var for det første, at det 25 år gamle huslejestop blev afskaffet. Afskaffelsen skulle finde sted over en periode på otte år; for de almene lejere betød det, at der kom et tillæg til den omkostningsbestemte lejefastsættelse. For det andet blev Landsbyggefonden oprettet. Det blev herefter et krav, at 70 procent af lejeforhøjelserne i det ældre byggeri skulle indbetales til fonden, som dermed var med til at finansiere det nye byggeri. Herudover blev der sat et loft over renten, så de enkelte bebyggelser højst skulle betale seks en halv procent i rente i de første år. Endelig blev boligsikringen indført, som var en væsentlig ny-skabelse, og der blev sat et stop for oprettelsen af nye boligorganisationer, medmindre de lå i et område, hvor der ingen boligforening var inden for en rimelig afstand. Boligforliget skulle vare i otte år.⁴⁰

Hvor boligselskaberne i 1940'erne og 1950'erne havde arbejdet sammen med nogle af de bedste danske arkitekter og landskabsarkitekter for at få udformet bebyggelsesplaner og omgivelser, forsvandt mulighederne for at fastholde dette fokus i 1960'erne pga. det ovenfor nævnte krav om produktion af moduler, men det er ligeledes vigtigt at holde sig for øje, at boligselskaberne i løbet af 1960'erne blev underlagt strenge og anderledes krav fra politikernes side. Byggeriet skulle nu foregå på forretningsmæssige vilkår, og de almene boligselskaber blev således tvunget til at bruge mere tid og flere kræfter på byggeadministration og billiggørelse af boligproduktionen.⁴¹ Men det er på samme tid vigtigt at bemærke, at bolig-manglen blev afskaffet.

Tæt-lavt byggeri

Efter 1960'erne, hvor man i boligbyggeriet havde haft fokus på industrialisering, rationalisering og kvantitet, blev det i høj grad kritikken af det eksisterende byggeri, som igangsatte en ny forandring af de almene bebyggelser frem for konkret lovgivning, som set tidligere. Staten var imidlertid ikke helt uden indflydelse, eftersom det var Statens Byggeforskningsinstitut (SBI), der i 1969 formulerede en målsætning for fremtidens boliger som hed: "Boliger og by enheder skal kunne administreres af de mennesker, der bor i dem." På baggrund af målsætningen udskrev SBI i 1971 en idekonkurrence om fremtidens boliger. Formålet med konkurrencen var at få nye ideer til, hvordan fremtidens boligmiljøer kunne udformes. Konkurrencen var desuden et forsøg på at genindføre det lave byggeri i forstæderne i modsætning til kransporsarkitekturen og de store bebyggelser fra 1960'erne.⁴²

I SBI's konkurrenceprogram var der tre krav til byggeriet: 1. Byer og boliger skulle være foranderlige. 2. Byer og boliger skulle kunne udvides. 3. Byer og boliger skulle kunne administreres af de mennesker, der bor i dem. Målet var at udvikle varierede by- og boligmiljøer. Idealerne for den tæt-lave by blev hentet fra danske småbyer med en eller toetages længehuse, der lå grupperet omkring vej- eller stiforløb, der ikke egnede sig til moderne trafik. I 1972 blev konkurrencen vundet af den forholdsvis unge tegnestue Vandkunsten med et projekt, der var meget inspireret af tidens dynamiske arkitekturopfattelse.⁴³

I løbet af 1970'erne blev en række fremtrædende og markante bebyggelser af den såkaldte tæt-lavbebyggelse opført. Disse fik betydning for boligbyggeriet langt frem tiden, både i forhold til forbedring af bebyggelsesplaner, arkitektonisk og bomæssig kvalitet samt med deres øgede fokus udemiljøer.

Modstående side:

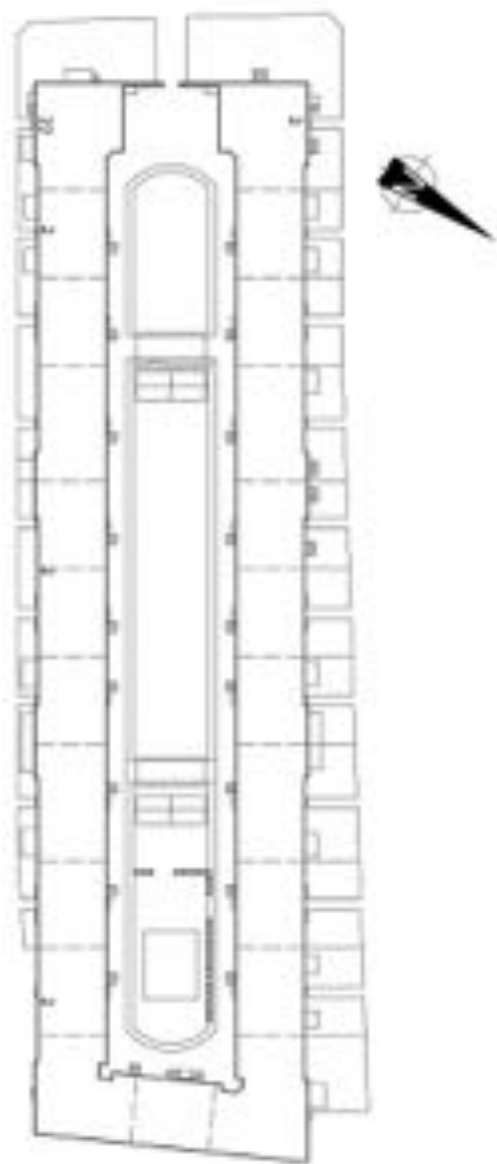
Søndergård Park. (Danmarks Kunstbibliotek, Samlingen af Arkitekturtegninger)

BEBYGGELSESPLANER

Etagebebyggelser

Udviklingen af bebyggelsesplanerne i de almene bebyggelser fra 1910'erne frem til 1970'erne hang tæt sammen med både den arkitektoniske, den byggetekniske og den (bolig-)politiske udvikling. Bebyggelsesplanerne fortæller sammen med udviklingen i det arkitektoniske formsprog, som sker sideløbende, historien om forskellige perioders forestillinger om det gode liv. Specielt den internationale modernismes fokus på at skabe lys og luft i og omkring boligerne, som følge af et stigende fokus på sundhed generelt i samfundet, kom til at sætte sit præg på udformningen af de almene bebyggelser og byggeriet generelt, som i løbet af 1920'erne og begyndelsen af 1930'erne ændrede sig markant. I efterkrigstiden blev idéerne og planerne fra mellemkrigstiden videreudviklet, og i begyndelsen af 1970'erne kom der et opgør med senmodernismens skematiske bebyggelsesplaner, som var præget af den industrielle udvikling inden for byggeriet.

Bebyggelsesplan for Frederiksholms Karré 1 i København. Bygningerne følger gadernes struktur og ligger i gadelinjen, uden at der er taget hensyn til lysforholdene i hverken gårdrum eller lejligheder. (AKB)

Karrébebyggelser

I begyndelsen af 1900-tallet var karréen den dominerende bebyggelsesform i de københavnske brokvarterer. Karakteristisk for karrébebyggelsen er, at bygningerne følger gadernes struktur og ligger i gadelinjerne, uden at der er taget hensyn til lysforholdene i hverken gårdrum eller lejligheder. Ved indgangen til 1900-tallet var gårdrummet i karréerne fyldt med bag- og sidehuse samt tørrestativer, bankepladser og ikke mindst skure med brændsel til at opvarme boligerne. En af de mest udbredte variationer af karréen var den karakteristiske redekambebyggelse, hvor bagtrappen ligger uden på bygningens gårdside, og set oppefra udgør bagtrappen tænderne på en kam. Siden den københavnske byggelov af 1856 havde det af brandhensyn været et krav fra myndighederne, at der skulle være to trapper. Karréernes hovedindgange med hovedtrappe vendte mod gaden, mens køkken- og bagtrappen vendte mod gårdrummet.⁴⁴ Gårdrummet blev som følge af de påbyggede bagtrapper smalt, mørkt og uregelmæssigt.

I midten af 1910'erne begyndte arkitekterne at bryde med den traditionelle karrébebyggelse med de opfyldte gårdrum. I stedet så man nu bebyggelser med friholdte gårdrum uden bag- og sidehuse samt udeliggende trappetårne. Det betød, at der blev mere plads i gårdene, men dog

uden at rummet ændrede funktion, da skure med brændsel til opvarming stadig var nødvendige.

I begyndelsen af 1920'erne kom der afgørende ændringer i form af den såkaldte storkarré, hvor gårdrummet blev udlagt til et stort sammenhængende rum, og opbevaringen af brændsel blev flyttet i kælderen. Gårdrummet ændrede derfor karakter fra primært at være et opbevarings- og funktionsrum til at blive et rum med mulighed for ophold for bebyggelsens beboere. I de mest visionære storkarréer blev der anlagt store, grønne, sammenhængende græsplæner samt legepladser til børnene og bænke til de voksne. Græsplænerne blev omkranset af bede og træer, så der var mulighed for at søge mindre private opholdsrum og skygge på en varm sommerdag. Københavns Kommune spillede en afgørende rolle i udviklingen af storkarréen som bebyggelsesplan ved at stille nye krav til gadebredder og anlæggelse af mindre torve og pladser mellem karréerne. Derved undgik man for dybe grunde, hvor gårdrummet kunne fyldes med side- og baghuse.⁴⁵ Det var dog ikke kun i København, man opførte storkarréer, de blev ligeledes opført i Aarhus og flere af de større provinsbyer.

Udviklingen af karréen stoppede ikke med indførelsen af det sammenhængende gårdrum. I midten af 1920'erne blev karréen åbnet op mod gaden med både mindre og større åbninger i bygningerne, der i nogle tilfælde gav offentlig adgang til gårdrummet, som ikke længere var forbeholdt bebyggelsens beboere. I andre tilfælde blev det private gårdrum afskærmet med et hegn i stedet for bygninger, dels for at forbedre lysforholdene i gårdrummet, dels for at skabe en halvåben forbindelse mellem det offentlige og private rum.⁴⁶ Sådanne mere utraditionelle karrébebyggelser sås især i områder i de store byer, hvor der ikke var en fuldstændig fastlagt eller eksisterende gadestruktur at tage hensyn til. I enkelte provinsbyer blev der ligeledes anlagt bebyggelser, som var placeret rundt om et stort, åbent gårdrum i en karréstruktur, men i form af selvstændige bygningskroppe, der blev hæftet sammen med portåbninger og mindre bygninger med f.eks. butikslokaler. Der var også eksempler på karrébebyggelser, hvor et hjørne af bebyggelsen forblev ubebygget. Den afgørende forskel på disse bebyggelser og de efterfølgende halvåbne karrébebyggelser fra slutningen af 1920'erne og begyndelsen af 1930'erne var, at lejlighedernes grundplaner var helt traditionelle med opholdsstuen mod gaden og funktionsrum som køkken mod gårdrummet, uden hensyntagen til solindfald. Et sådant hensyn skete først i slutningen af 1920'erne, hvor åbningen i karréen bevidst blev orienteret efter maksimalt solindfald i gårdrummet hen på eftermiddagen og om aftenen.⁴⁷

Bebyggelsesplan for Hornbækhus i København, en af de første storkarréer fra begyndelsen af 1920'erne. Det store gårdrum er uden bag- og sidehuse, som ellers havde været kutyme i mange århundreder. I stedet blev der anlagt en stor græsplæne til gavn for beboerne. (Danmarks Kunstmuseum, Samlingen af Arkitekturtegninger)

Bebyggelsesplan for Ryparken og Lundevænget fra 1932. En af de første danske stokbebyggelser, hvor stokkene blev anlagt efter de optimalt bedste lysindfald i lejlighederne, når beboerne var hjemme om eftermiddagen og aftenen. (fsb)

Bebyggelsesplan for Haunstrupgård fra 1938, som er en vinkelbebyggelse. En udvikling af stokbebyggelsen, hvor de enkelte stokke er blevet bygget sammen i vinkler for at mindske uhensigtsmæssige vindforhold og skabe mere sammenhængende grønne områder. (fsb)

Stokbebyggelser

De danske arkitekter og byplanlæggere var inspireret af tidens internationale strømninger, hvor modernismens tanker om mere lys og luft i boligerne var den altafgørende inspiration. Især Tyskland blev en stor inspirationskilde for mange danske arkitekter, som i slutningen af 1920'erne valfartede til Tyskland for ved selvsyn at besigtige de nyeste boligområder. Den første danske stokbebyggelse, Vibevænget i København, blev opført i 1927, hvor stokkene dog ikke, som i Tyskland, var blevet anlagt efter at opnå et maksimalt lysindfald i lejlighederne. Bebyggelsen markerede alligevel et afgørende brud med den traditionelle storkarré.⁴⁸ Rummene omkring stokkene fremstod dog forholdsvis ubearbejdede, sammenlignet med uderummene i storkarréen.

I begyndelsen af 1930'erne blev de første danske stokbebyggelser bygget, hvor stokkene var anlagt efter de optimalt bedste lysindfald i lejlighederne, når beboerne var hjemme om eftermiddagen og aftenen. Arkitekterne gik videnskabeligt til opgaven, og der blev lavet beregninger på solindfaldsvinkler på forskellige tidspunkter af året.⁴⁹ Stokkene blev lagt regelmæssigt i lige rækker og gerne parallelt. I samme periode fik et stigende antal bebyggelser altaner, hvilket sammen med bebyggelsesplanerne kan ses som et udtryk for, at orienteringen efter verdenshjørnerne, de samme ideelle vilkår for alle lejligheder og adgang til grønne områder og frisk luft blev det styrende princip for udviklingen af gode, sunde boliger til den del af befolkningen, som ikke havde de største indtægter.⁵⁰

Vinkelbebyggelser og andre varianter

Op igennem 1930'erne arbejdede arkitekterne videre med utallige variationer over stokbebyggelsen som type. Det stod hurtigt klart, at den regelmæssige placering af stokke, som blev udført i de første bebyggelser, på trods af markant bedre lysforhold i lejlighederne og muligheden for et grønt rum omkring den enkelte stok, havde problemer i forhold til uensigtsmæssige vindforhold, fordyrende installationer og til tider oplevelsen af usammenhængende grønne områder. Alle forhold taget i betragtning betød det en udvikling af den "oprindelige" stokbebyggelse mod vinkelbebyggelsen, hvor de enkelte stokke blev bygget sammen i mere eller mindre grad. I nogle af de bedste bebyggelser fra slutningen af 1930'erne og begyndelsen af 1940'erne blev stokkene delvist forskudt og bygget sammen ved gavlene. Det skabte husrækker med forskudte facader, som gav mulighed for at skabe bedre udeforhold og udnytte ledningsføringer husene imellem.⁵¹

Bebyggelsesplan for Solgården i København fra 1929, hvor karréen i det ene hjørne er blevet åbnet, så der kan komme mere lys ind i gårdrummet. (Danmarks Kunstmuseum, Samlingen af Arkitekturtegninger)

Parkbebyggelser

Efter 2. Verdenskrig blev ideerne og idealerne fra mellemkrigstiden bearbejdet og realiseret på baggrund af erfaringerne fra 1930'erne og begyndelsen af 1940'erne. Det altafgørende var stadig at få masser af lys og frisk luft i lejlighederne med opholdsrum placeret mod syd eller vest, så beboerne havde mest glæde af solen, når de var hjemme.

Hovedparten af de almene boligbebyggelser blev opført i udkanten af ældre bykvarterer og i nye forstæder, hvor der især i sidstnævnte var rigeligt med plads til opførelsen af boliger med adgang til rekreative arealer, lys og luft. Forstædernes ubebyggede arealer gav mulighed for at arbejde videre med stok- og vinkelbebyggelserne som type, da man ofte byggede på tidligere landbrugsjord uden eksisterende vejføringer og installationer.⁵²

De murede etagebebyggelser blev primært anlagt som større bebyggelser, ofte med flere hundrede boliger samlet i en overordnet bebyggelsesplan, hvor bygningerne blev placeret frit i forhold til gadelinjerne og i højere grad tilpasset de landskabelige forhold. Bygningerne blev placeret forskudt og vinkelret på hinanden, og en enkelt bebyggelse kunne indeholde forskellige typologier og boligtyper som række-, dobbelt- og etagehuse samt undtagelsesvis højhuse. Langt størstedelen af bebyggelserne blev dog opført i tre eller fire etager.

De store bebyggelser havde også gerne et butikstorv og til tider institutioner, der fremstod som en helhed med et fælles formsprog og ensartede materialer.⁵³ Samtidig fik mange af de nye både større og mindre bebyggelser karakter af decentrale enheder, henvendt indad mod egne faciliteter snarere end ud mod vejnettet og omgivelserne, og resultatet var et markant anderledes bybillede end det, man kendte fra bykerne.⁵⁴

Bebyggelserne blev planlagt som helheder, hvor uderum og landskab var et vigtigt element, der skulle understøtte det daglige liv. Uderummene planlægning og udformning var en bærende og integreret del af de fleste projekter allerede tidligt i designprocessen. De udendørs områder blev inddelt i zoner til ophold, leg, tøjtørring, trafik, affaldshåndtering, cykelparkering og til tider bilvask. Landskabs- og beplantningsplaner trak på få, men markante elementer med referencer til danske naturformationer som skovbryn, hegn og slette, der blev nyfortolket og nøje anlagt i bebyggelserne. Beplantningen varierede gerne i form og højde udvalgt efter deres rumskabende kvaliteter. Befæstningerne var oftest enkle og begrænsede til havegange og terrasser af betonfliser eller tegl.⁵⁵

Modstående side:

Bebyggelsesplan for Uffesvej i Aarhus fra 1951. En af de første parkbebyggelser, hvor bygningerne blev placeret frit i forhold til gadelinjerne og i højere grad tilpasset de landskabelige forhold. Bygningerne blev placeret forskudt fra hinanden i et stort grønt område. (Aarhus Kommune)

De fire planer og kransporsbebyggelser

I slutningen af 1950'erne ændrede de økonomiske vilkår sig for det almene byggeri, og med vedtagelsen af det såkaldte montagecirkulære og efterfølgende de fire store planer forandrede bebyggelsesplanerne sig markant i begyndelsen af 1960'erne.⁵⁶ De fire store planer var Ballerup-, Gladsaxe-, Sydjyllands- og Albertslund Syd-planen. Sydjyllandsplanen spredte sig over flere byer, hvor de andre, men især Gladsaxe og Albertslund Syd, blev opført som selvstændige og afgrænsede bebyggelser, som størrelsesmæssigt nærmede sig bydele.⁵⁷

De fire store planer og de efterfølgende bebyggelsesplaner i 1960'erne var ikke kun resultatet af en arkitektfaglig bearbejdning, men i høj grad også af udviklingen inden for byggeteknikken og det nye industrialiserede byggeri. I dag kender vi bebyggelserne som kransporsbyggeri. Kransporsplanerne bestod af stokke i forskellig længde udlagt i et geometrisk mønster, en oftest retvinklet komposition, anlagt efter hensyn til produktion, opførelse og montering af elementer snarere end til terræn- og omgivelsestilpassede bebyggelsesplaner med gode lysforhold i lejlighederne og i udeområderne.⁵⁸ Det er således karakteristisk, at bebyggelsernes uderum og landskab manglede noget kvalitet i form af den landskabelige tilpasning og variation, man så i bebyggelserne fra især slutningen af 1940'erne og 1950'erne. Det organiske og oplevelsesrige element fra 1950'ernes bebyggelsesplaner var forsvundet.⁵⁹

Bebyggelsesplanerne bar også præg af den stigende bilisme og deraf ønsket om mere plads til parkeringspladser. Heraf kom ligeledes ønsket om at adskille den gående og kørende trafik.

I de store planer spillede placeringen af et butikstorv eller center også ind på bebyggelsesplanen, der skulle placeres tilstrækkeligt tæt på, eller som en integreret del af bebyggelsen, for at sikre butikkerne et tilstrækkeligt stort kundegrundlag. Butikstorvet blev placeret således, at flest mulig gik eller kørte forbi for at komme hjem til lejligheden. I lighed med bebyggelser fra 1950'erne var der ligeledes flere af bebyggelserne fra 1960'erne, som havde forskellige institutioner integreret. Karakteristisk for storskala-bebyggelsesplanerne er, at de som strukturer var tænkt som selvstændige enheder, hvilket i flere tilfælde gjorde dem lukkede udadtil. Bebyggelserne fremstod som lukkede enheder med hver deres eget centrum med bymæssige funktioner, hvor mængden af institutioner og størrelsen af butikstorvet eller centret afhang af bebyggelsens størrelse, altså hvor mange boligenheder der var.⁶⁰

Rækkehusbebyggelser

I Danmark har vi en lang tradition for at opføre lave huse liggende i en række, men det var først i slutningen af 1800-tallet med byggeforeningshusene i København, at husene blev opført med et nogenlunde ensartet udseende og af samme bygherre. Tidligere blev husene opført af en enkelt familie, hvor der godt nok blev skelet til de omkringliggende huses højde, materialevalg og farvesætning, men husene var ikke ens. En af de eneste undtagelser var Lægeforeningens bebyggelse på Østerbro i København, Brumleby, fra midten af 1800-tallet, som i begyndelsen af 1900-tallet blev forbillede for de første moderne rækkehusbebyggelser.⁶¹

Bakkehusene

At bygge huse i rækker er en ældre dansk tradition, men i begyndelsen af 1920'erne havde denne bebyggelsesform i flere årtier ligget i dvale af økonomiske årsager. Det forsøgte KAB at ændre på med bebyggelsen Bakkehusene på Bellahøj i København. Bebyggelsen blev tegnet af arkitekterne Thorkild Henningsen og Ivar Bentsen i 1920. Den bestod af en række ensartede sammenbyggede huse lagt i lige rækker omkring et større grønt område i midten. Længerne er øst-vest-vendte, og alle boliger fik deres egen forhave og en større nyttehaves bagtil.⁶²

Efter Bakkehusene blev der opført en del rækkehusbebyggelser, tegnet af især Thorkild Henningsen, men de blev opført med salg for øje og ikke som alment byggeri for folk med almindelige indkomster. Generelt set blev der ikke bygget mange rækkehusbebyggelser pga. den økonomiske krise, man havde i stedet behov for billige boliger, og det var billigere at bygge lejligheder i etageejendomme.⁶³ I løbet af 1930'erne blev fordele og ulemper mellem det lave og det høje byggeri dog ivrigt diskuteret af arkitekterne. Holdningerne for og imod de to respektive byggeformer var ikke kun en faglig diskussion, men i lige så høj grad ideologisk begrundet.⁶⁴ I slutningen af 1930'erne resulterede de ivrige diskussioner i erkendelsen af, at etagehusets lejligheder ikke altid dannede den bedste ramme om børnefamiliernes liv. I 1938 vedtog man en boligstøttelov, der eksplicit prioriterede det lave byggeri til børnerige familier. Foranlediget af lovgivningen kom der nu gang i opførelsen af små rækkehusbebyggelser, ikke kun i København, men i høj grad også i provinsbyerne over hele landet.⁶⁵

“En opmarch af stokke”

Rækkehusenes bebyggelsesplaner varierede med forskellige vejssystemer med enten ensidige veje, ofte på nordsiden af husrækkerne, eller tosidige veje.⁶⁶ Den mest almindelige form var den tosidige vej i variationer med en sti mellem husenes havesider, som det ses i Bakkehusene, men flere arkitekter fandt, at den mest optimale løsning var at placere de ensidige veje på nordsiden af husrækkerne for at optimere og udnytte lysindfaldet i såvel huse som haver.

I slutningen af 1930'erne lå husene i de større byer oftest i lige rækker uden forskydninger, og de er efterfølgende bl.a. af Kay Fisker blevet karakteriseret som “en opmarch af stokke”. De første rækkehusbebyggelser i provinsen var mindre bebyggelser med en række af ens sammenbyggede huse, der hver havde en lille privat have, nogle både for- og baghave. Husene blev ofte placeret langs en vej med få huse i bebyggelsen.

Den hyppigst forekommende haveplan i rækkehusbebyggelser var en opdeling med lange, smalle haver lagt vinkelret på husrækken adskilt af en form for grøn beplantning. I overgangen mellem 30'erne og 40'erne arbejdede arkitekterne med at indskrænke det private haveareal for derved at kunne udlægge mere af grunden til fællesarealer. Herved undgik den enkelte at skulle passe og pleje en stor have, og derudover blev det muligt for beboerne at mødes på de fælles arealer. Denne disponering betød også, at det ikke var nødvendigt at have større legefaciliteter i de små haver, de var en del af fællesområderne, hvor bebyggelsens børn kunne mødes.⁶⁷

Bebyggelsesplan for Bakkehusene, som består af en række ensartede, sammenbyggede huse lagt i lige rækker omkring et større grønt område i midten. Længerne er øst-vest-vendte, og alle boliger har egen forhave og en større nyttehaver bagtil. (Danmarks Kunstbibliotek, Samlingen af Arkitekturtegninger)

1940'erne og 1950'erne

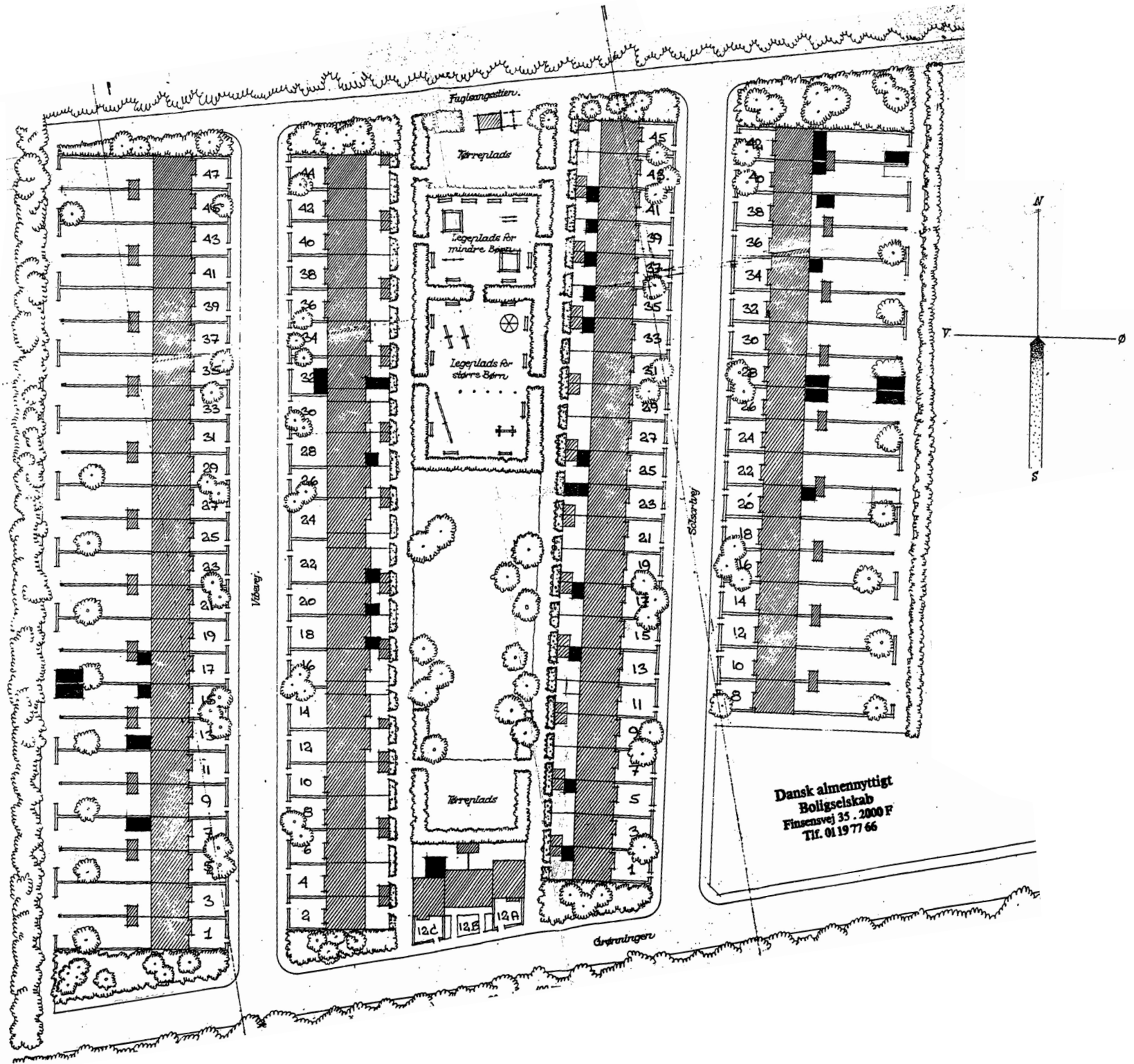
I slutningen af 1940'erne vandt rækkehuset som almen boligform for alvor indpas, og i løbet af de næste årtier blev der opført adskillige rækkehusbebyggelser i såvel hovedstadsområdet som i provinsen. Alle de forudgående variationer af bebyggelsesplaner blev videreudviklet, og rækkehusene blev derfor opført med langt større variation end i slutningen af 1930'erne.

I midten af 1940'erne begyndte de første bebyggelser med forskydninger husene imellem at dukke op, bl.a. som kamhuse med fremskudte partier mod vej- eller havesiden for at skabe et mere privat uderum med mindre mulighed for indkig fra naboen og forbipasserende. Nogle gange blev husene næsten skilt ad i de såkaldte kædehuse, hvor de kun blev bundet sammen af en mindre bygning mellem de "rigtige" huse.⁶⁸ I flere tilfælde deltes to huse om adgangen til mellembygningen. Forskydningerne mellem husene med en mellembygning gav luft mellem de enkelte huse, og så blev den rette linje af huse brudt. De enkelte rækker af huse blev ligeledes kortere, der var således færre huse i en række. I flere af bebyggelserne så man både en forkortning af rækken af huse, forskydning af husene i rækken og en forskydning af husrækkerne, hvilket afstedkom en varieret og oplevelsesrig bebyggelsesplan, hvor husene på trods af det ensartede udseende fremstod som individuelle huse.⁶⁹

Særligt udmærkede mange af række- og kædehusbebyggelserne fra perioden sig ved at være tilpasset landskabet i gennemarbejdede bebyggelsesplaner, hvor sammenhæng mellem veje, husrækker, haver og stisystemer skabte velafstemte overgange mellem skalaer samt private og offentlige arealer. Rækkehusbebyggelserne var, som etagebebyggelserne, således ofte præget af en stærk landskabelig karakter med store grønne områder til leg og ophold. Der var nu tale om huse i et landskab og ikke huse med et omkringliggende landskab. I de større bebyggelser indgik ligeledes institutioner og butikker, som var anlagt omkring et butikstov, som det også sås i etagebebyggelserne. Det er imidlertid ofte omkring de større byer, at bebyggelser af den art optræder. I de mindre provinsbyer var rækkehusbebyggelserne anlagt uden butikker og institutioner som en indbygget del af bebyggelsen.

Gårdhavehuse

I løbet af 1950'erne og begyndelsen af 1960'erne udviklede det "traditionelle" rækkehus sig fra de lange, smalle huse på række til gårdhavehuset, hvor husene blev mere private. Gårdhavehusets ydre var lukket for omverdenen, og det udgjorde sammen med haven en enhed, der var frigjort fra omgivelserne.⁷⁰

I de første eksempler på gårdhavehusbebyggelser var bebyggelsesplanerne organiske og tilpasset landskabet. I løbet af 1960'erne blev gårdhavehuset en del af det industrialiserede byggeri, og bebyggelsesplanerne blev ordnet efter de rationelle hensyn til opførelsen som i kransporsetagebebyggelserne. Vejene blev lige og lagt vinkelret på hinanden. Landskabet blev nu underlagt husene. Herudover blev bebyggelserne væsentligt større pga. den standardiserede byggeproces, der muliggjorde en større produktion af boliger for færre midler.⁷¹

Tæt-lav-bebyggelsesplaner

I slutningen af 1960'erne blev periodens bebyggelsesplaner, især etageboligbebyggelserne, udsat for en stigende kritik, og i 1969 formulerede Statens Byggeforskningsinstitut (SBI) en målsætning for den kommende periodes boliger. På baggrund af målsætningen udskrev de i 1971 en idékonkurrence, som handlede om fremtidens boliger.⁷²

Konkurrencen indvarslede en ny måde at tænke bebyggelsesplaner på, og den resulterede i bebyggelsesplaner, der adskilte sig markant fra den foregående periodes rationelle og monotone bebyggelsesplaner, som var defineret af kranspor. De bestod af boligenheder, hvor der fandtes en række mindre veje og stræder, der var fri for biltrafik. Stræderne åbnede op i små pladser, hvor man kunne mødes, tale og lege. Bebyggelsesplanerne var ofte organiseret i små enklaver med boliger forbundet af bilfri stræder, små pladser og grønne fællesarealer. Ud over boligerne var der fælleshuse med vaskeri, festlokale og køkken.

Bebyggelsesplanerne havde et anderledes rumforløb end dem fra 1960'erne. 1970'ernes tæt-lav-bebyggelser var langt mere organiske og komplekse med varierede rumforløb, og de offentlige, halvoffentlige og private rum flød i højere grad sammen. Herudover blev boligerne placeret i mindre boliggrupper med mulighed for nærhed og fællesskab i mindre grupperinger, der dog stadig var en del af det større fællesskab, som bebyggelsen var udtryk for. Bebyggelserne fra denne periode rummer få boliger i sammenligning med den foregående periode, og rumforløbene mellem husene var af en sådan størrelse, at de virkede intime uden at være anmassende. Man var både som beboer og besøgende tæt på boligerne, men bebyggelsesplanen efterlod også rum mellem husene til, at beboerne havde deres eget private rum.

Karakteristisk for 1970'ernes tæt-lave bebyggelser var for det første den ændrede skala fra de store montagebebyggelser, både hvad angår højden og længden på de enkelte bygninger. For det andet var antallet af boligenheder væsentlig mindre. Og for det tredje var bredden på gaderne og stierne mindre, og flere havde uregelmæssige stiforløb.⁷³

Modstående side:

Bebyggelsesplan for Fuglevænget i Køge, som er en typisk rækkehusbebyggelse fra begyndelsen af 1940'erne. Husene ligger på lige rækker uden forskydninger. (Køge Kommune)

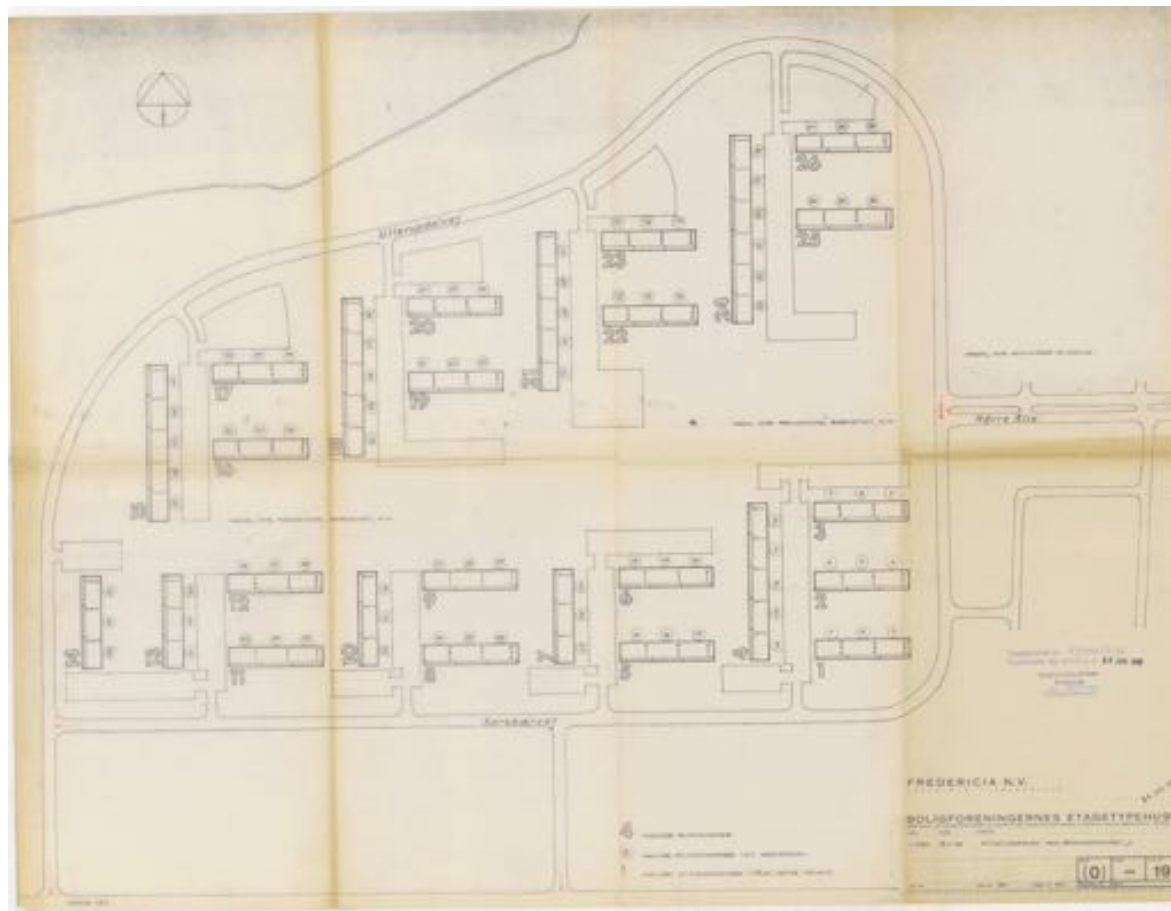

Bebyggelsesplan for Søndergård Park fra 1949, som er tilpasset landskabet i en gennemarbejdet plan, hvor sammenhængen mellem veje, husrækker, haver og stisystemer skaber velafstemte overgange mellem skalaer og private og offentlige arealer. (Danmarks Kunstmuseum, Samlingen af Arkitekturtegninger)

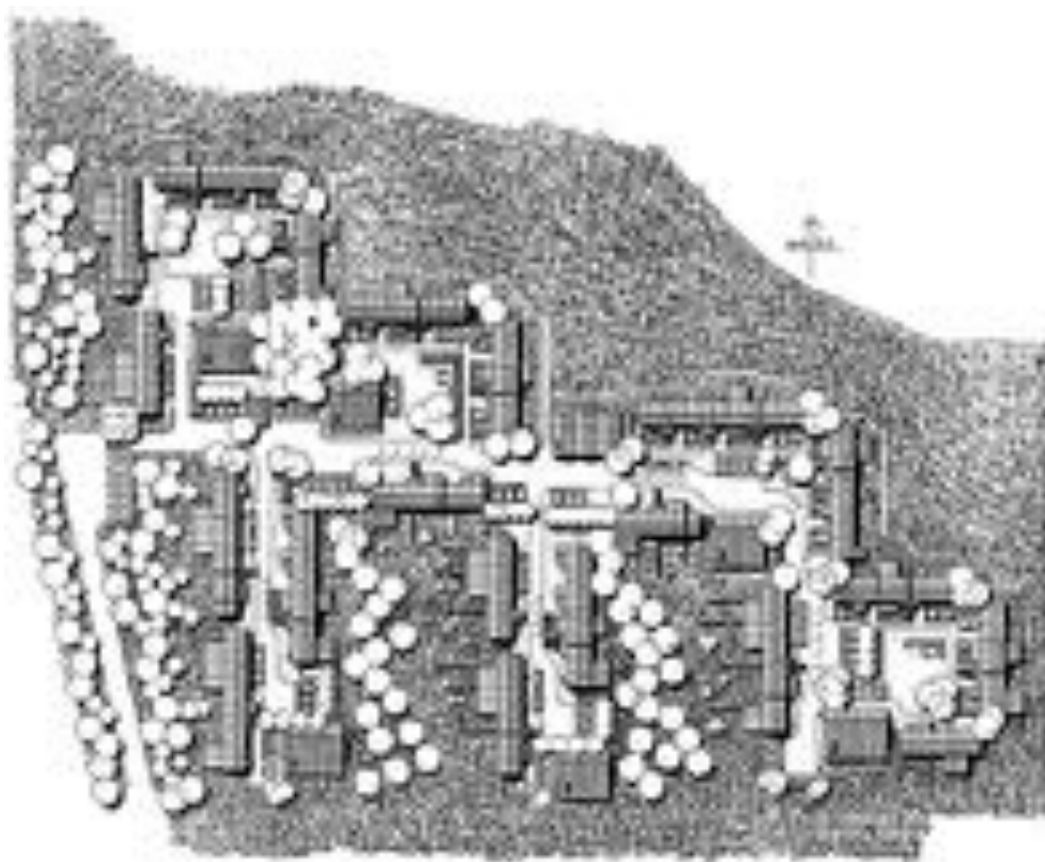

Bebyggelsesplan for Grenhusene fra 1958. I løbet af 1950'erne udviklede rækkehuset sig fra de lange, smalle huse på række til gårdhavehuset, hvor dets ydre var lukket for omverdenen. Hus og have udgør en enhed, der er frigjort fra omgivelserne. (Hvidovre Kommune)

Bebyggelsesplan for Korsørparken fra slutningen af 1960'erne. Bebyggelsen var en del af Sydjyllandspanen, der var en af de fire store planer, hvor bygningerne blev udlagt i et geometrisk mønster, som blev anlagt efter hensyn til produktionen og opførelsen af elementhusene. (Fredericia Kommune)

Bebyggelsesplan for Tinggården, som var resultatet af en konkurrence udskrevet i 1971. Planen er karakteriseret af små enklaver med boliger forbundet af bilfri stræder, små pladser og grønne fællesarealer. (Køge Kommune)

ARKITEKTUR OG PLANLØSNINGER

Perioden fra midten af 1910'erne og frem til midten af 1970'erne var præget af store omvæltninger inden for både samfundsstruktur og teknologisk udvikling, som satte sine spor på både arkitektur og byggeteknik. Samfundets forestillinger om og krav til den gode bolig ændrede sig, og arkitekterne gav form til disse forestillinger og idealer. De foretrukne arkitektoniske stilidealer ændrede sig fra nationalromantikken over nybarokken og nyklassicismen til funktionalismen i både en international og national variant.

I det indre blev boligernes planløsning ændret fra århundreders traditionelle placering af opholdsstuen mod gaden og køkkenet mod gårdrummet uanset lysindfald. Fra slutningen af 1920'erne brød arkitekterne traditionen, og herefter blev boligernes opholdsstuer placeret i bygningen efter lysindfald, så beboerne havde mest glæde af solen, når de var hjemme. Såvel boliger som de enkelte rum blev gradvist større, indtil det nærmest blev et krav, at alle familiens medlemmer skulle have deres eget værelse.

Nationalromantik og nybarok

De første almene bebyggelser blev opført både som lave bebyggelser i to eller tre etager og som etagebebyggelser i fem eller seks etager. Stilmæssigt var de enten præget af nationalromantikken, der opstod i slutningen af 1800-tallet som en reaktion på 1800-tallets historicisme, hvor arkitekterne brugte de historiske internationale stilarter som et katalog for opførelsen af de nye bygninger.⁷⁴ I begyndelsen af 1900-tallet kiggede arkitekterne i højere grad på ældre og traditionel dansk arkitektur end f.eks. italiensk renaissance og gerne på de mere anonyme danske huse uden et særligt stilpræg.

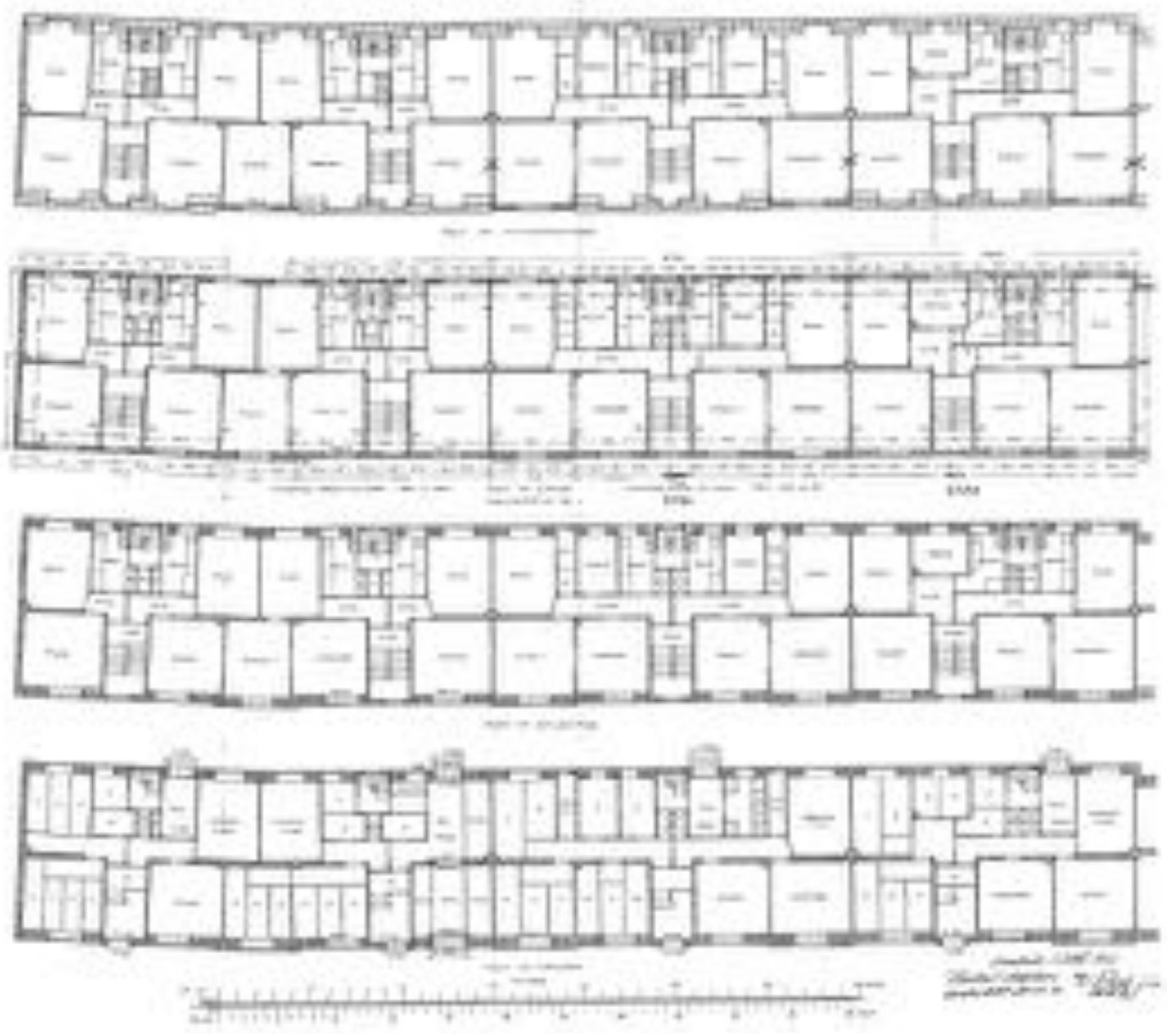
Eller også var de præget af barokken fra 1600-tallet med store, massive bygningskroppe, hvor facaderne var symmetrisk opbygget og med ind- og udadgående bevægelser i form af forskellige arkitektoniske elementer.⁷⁵

Karakteristisk for bebyggelserne, hvad enten de var præget af nationalromantikken eller nybarokken, var de blanke mure i røde mursten med en række fint udformede detaljer i natursten, oftest granit eller sandsten. Husene havde enten sadeltag eller mansardtag med kviste, og tagfladerne var ofte af tegl. Facaderne bar præg af velkendte arkitektoniske motiver, og de fremstod varierede med eksempelvis buede karnapper, fremskudte murpartier, frontispicer og gavlkviste. De dekorative indslag bestod af

Modstående side:

Traditionelle grundplaner fra Teglgården fra begyndelsen af 1920'erne med lejligheder, hvor stuen evt. sammen med et mindre værelse vender mod gaden. Soveværelse og køkken ligger mod gården. I disse lejligheder blev der ikke taget hensyn til lysforholdene. (Aarhus Kommune)

ARBEJDSPLACES ANLÆGSDIAGRAMMER I FORHOLD AF UMSÆTNINGSBÅDE OG TESTRUKOVNER

mønstre i murværket samt markerede murstik over vinduer og døre. Overgangen mellem facade og tag bestod af en muret hovedgesims, mens soklerne i natursten ofte var fremtrædende, fordi de var udført i et andet materiale end resten af bygningen. Vinduerne var for det meste malet i en kontrastfarve som eksempelvis hvid, der stod i kontrast til det røde murværk. Indgangspartierne var fremhævet med brugen af natursten, og indgangsdørene var udformet med særlig omhu, f.eks. som lakerede døre udført i ædle træsorter eller fint snedkererede døre med vinduesfelter i den øverste del.⁷⁶ På trods af udsmykkede facader med uregelmæssigt placerede, lodrette vinduespartier ved trapperne, murstik, frontispicer og karnapper fremstod husene homogene pga. den ensartede materialebrug og de store flader af blank mur.

Lejlighederne i disse bebyggelser var ofte små to- eller treværelseslejligheder med en planløsning, hvor stuen evt. sammen med et mindre værelse vendte mod gaden. Soveværelse og køkken lå mod gården. I disse lejligheder blev der ikke taget hensyn til lysforholdene, hvilket betød, at man kunne have sollys i badeværelset og køkkenet, når man kom hjem fra arbejde, og sollys i opholdsstuen, når man ikke var hjemme. Denne form for planløsning, hvor man konsekvent lægger de finere udstyrede rum mod gaden, som stuen, hvor man modtog gæster, og de funktionelle rum, hvor man arbejdede, mod gården, havde rod i flere århundreders udvikling af planløsninger, især i det københavnske boligbyggeri.⁷⁷

En af største udviklinger i boligbyggeriet i begyndelsen af 1900-tallet var, at toilettet blev mere og mere almindeligt. Hvor man før havde retirader i gården, begyndte man nu at få toiletter på de enkelte etager. I første omgang fik flere lejligheder et fælles toilet på køkkentrappen, og senere fik hver lejlighed sit eget toilet. De små toiletter blev herefter placeret mod gården eller i midten af lejligheden.⁷⁸

Nyklassicismen

I midten af 1910'erne ændrede de stilmæssige idealer sig, og i begyndelsen af 1920'erne blev nyklassicismens udtryk fremherskende, bl.a. i den såkaldte storkarré, som er karakteriseret ved et stort, sammenhængende og åbent gårdrum med både grønne og befæstede områder. Arkitekterne tog udgangspunkt i klassiske proportionsstudier i forsøget på at forenkle og rationalisere formsproget. En målsætning, der var på linje med det fokus på rationelle og fornuftige boliger, som den begyndende modernismes internationale arkitekter var fortalere for. Nyklassicismen blev opfattet som en langt mere økonomisk stil at bygge i end de foregående perioders historicistiske stilarter, og den nyklassicistiske bebyggelse med sin ensartede og rationelle komposition med en taktfast rytme fik stor betydning for boligbyggeriets udvikling.⁷⁹

*Modstående side:
Hornbækhus fra begyndelsen af
1920'erne med sin karakteristiske facade,
der er præget af nyklassicismens ensartet-
hed og rytme. (fsb)*

Arkitekterne stræbte efter at give bygningerne et enkelt og monumentalt udtryk, hvor al pynt blev fjernet fra facaden, og de samme arkitektoniske motiver blev gentaget mange gange. Facaden fik en taktfast inddeling, hvor disponeringen af vinduerne, som var lige store uanset funktion, og dørene skabte en fast rytme. Vinduerne blev placeret efter hensynet til det ensartede udtryk og ikke med tanke på de bagvedliggende rums funktioner og lyskrav.

De mange gentagelser af det samme motiv på facaden gav gode betingelser for en økonomisk og effektiv planlægning af bebyggelses- og lejlighedsplaner.⁸⁰ Boligernes planløsninger var derfor meget lidt varierede, primært pga. de strenge krav til bygningens ydre. Derudover vidste arkitekterne, at der var visse typer planløsninger, der var nemmere at få godkendt hos myndighederne, og derfor undlod de at eksperimentere med at udvikle nye planløsninger.⁸¹

Lejlighedernes planløsninger havde i hovedtræk en del ligheder med den foregående periodes boliger. Det betød, at opholdsstuen stadig vendte mod gaden, mens køkken, køkkentrappe og soveværelse vendte mod gården. Lejligheder med to værelser i form af en mindre forstue, opholdsstue, soveværelse, et mindre badeværelse (oftest kun med toilet) og køkken var stadig den mest udbredte type.

Funktionalismen og den funktionelle tradition 1930'erne

I en glidende overgang fra slutningen af 1920'erne ændrede det arkitektoniske udtryk sig fra nyklassicisme til et mere moderne udtryk. Byggestilen er efterfølgende både blevet kaldt modernisme, funktionalisme og den funktionelle tradition. De mange forskellige betegnelser dækker over variationer inden for samme retning, dog med store forskelle de enkelte bygninger imellem.

En dansk retning inden for modernismen, den såkaldte funktionelle tradition, udmærkede sig ved en målsætning om at forene lokale byggetraditioner, traditionelle materialer og tilpasning til det danske landskab med et moderne formsprog uden direkte brug af stilhistoriske referencer. Modsat den internationale modernisme er den funktionelle tradition i en dansk kontekst blevet beskrevet som et arkitekturideal mere end en stilart, hvor udgangspunktet var en vedvarende stillingtagen til den foreliggende arkitektoniske opgave. Målet var en optimering af funktionalitet og form gennem en analyse af, hvem der blev bygget til, og hvordan det kunne gøres bedst muligt, snarere end med afsæt i et formmæssigt ideal.⁸² De danske arkitekter havde et overordnet mål om boliger med mere lys og luft, som var lig med idealerne formuleret inden for den tidlige internationale modernisme.

Bygningerne i den danske funktionalisme og den funktionelle tradition fik et mere kubisk udtryk end tidligere set i dansk arkitektur. Bygningskroppen var geometrisk og præcist udformet og afsluttet med enten et sadel- eller afvalmet tag dækket med teglsten eller skifer. Facaderne fik en mere markant horisontal orientering end tidligere, gerne i kraft af vinduesbånd, der blev mulige pga. udviklingen inden for byggeteknikken. Hidtil havde facaderne været mere lodret orienterede i kraft af deres synlige bærende murpiller. Ved hjælp af nye materialer som jernbeton blev de statiske kræfter fra facaden flyttet til etagedækkene og indervæggene. De taktfaste facader fra nyklassicismen blev opløst, og vinduerne blev nu placeret efter det bagvedliggende rums funktion og ønskede lysindfald. Vinduerne blev ligeledes udformet i forskellige størrelser, afhængigt af hvilken funktion de havde. Arkitekterne vurderede, at der f.eks. i en stue var behov for et større lysindfald end i et sove- eller badeværelse. Vinduerne rammer og karme blev gjort smallere og mere spinkle, og sprosserne forsvandt for at få mest muligt lys ind i boligen.⁸³

En anden markant ændring var, at husene i stigende grad fik altaner, og i løbet af 1930'erne var altanen blevet et fast element i mange danske boligbebyggelser. Op gennem 1930'erne blev altanen gradvist udviklet, så den blev mere brugbar.⁸⁴ De første altaner skulle primært fungere som nødudgange i tilfælde af brand, men de blev hurtigt større, så de fik karakter af et regulært opholdsrum i det fri. Arkitekterne arbejdede med forskellige typer altaner, der enten var helt ude- eller halvt eller helt inde-liggende i bygningskroppen. I midten af 1930'erne blev altanen for alvor integreret med karnappen, der i slutningen af 1930'erne udviklede sig til altankarnappen, som blev et helt nyt, arkitektonisk sammenhængende element på facaden. Særligt karakteristisk var typerne, hvor opholdsstuen blev trukket ud i facaden i form af en stor karnap med et vindue til overkanten, hvilket gav en markant rytme og dybdevirkning i facaden samt et stort lysindfald i opholdsstuen.⁸⁵

Facaderne fremstod oftest i blank mur, selv om pudsede mure også forekom. Forskellige typer mursten, forbandter, fuger og murstik var en måde at skabe en oplevelsesrig facade på, som oftest var begrundet i funktionelle og konstruktive forhold. Arkitekterne arbejdede dog også med den æstetiske udformning af murværket, og husene fik i flere tilfælde vandrette, brede bånd eller smalle striber af forskelligt farvede mursten.⁸⁶

Omkring 1930 begyndte arkitekterne også at eksperimentere med nye typer planløsninger. En af de største forandringer var, at opholdsstuen nu blev vendt efter eftermiddagssolen, uanset om stuen så kom til at ligge mod gade eller gårdrum.⁸⁷ En århundrede-lang tradition for udformning af lejligheder var blevet brudt, og nu var det familiens velbefindende, der blev sat i centrum.

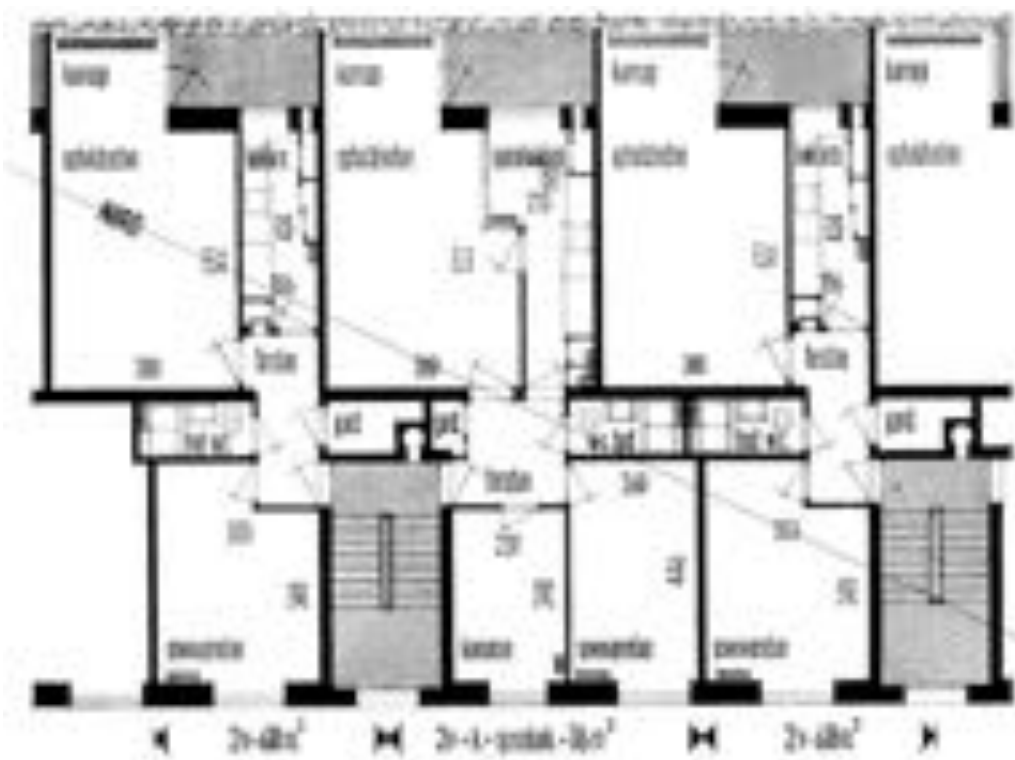
En anden stor forandring af boligen var forbedret udstyr. Toilettet blev for alvor flyttet fra gården eller kælderen op i lejligheden. Derudover

fik størstedelen af lejlighederne centralvarme og varmt vand. Ellers forblev rummenes størrelse, funktion, antal og indbyrdes placering stort set den samme. Fra 1930 blev 90 procent af nybyggeriet opført med centralvarme, toilet, bad og varmt vand.⁸⁸

Den tredje store forandring i det indre var, at man gik væk fra totrapssystemet. I de første år efter indførelsen af entrappesystemet blev der opført bygninger med fire lejligheder omkring en trappe, idet myndighederne krævede altaner til både gård og gade, men ikke at de to altaner skulle høre til samme lejlighed. Det var imidlertid typen med to lejligheder pr. trappe, der efterhånden blev den mest almindelige.⁸⁹

I de nye typer bebyggelser med kun én trappe var der stadig de samme krav til boligens funktion og anvendelse som tidligere, men ved at fjerne en trappe fik arkitekterne mere areal inden for bygningskroppen at arbejde med. Det gav dem større frihed i udformningen af planløsningerne. Den største ændring, der primært ses i slutningen af 1930'erne, var en større opholdsstue, flere små soverum og ingen spisesstue. I nogle bebyggelser blev det prioriteret, at alle i familien kunne få deres eget værelse, hvilket resulterede i flere små kamre og mindre fælles rum som opholdsstuen.⁹⁰

Grundplaner af lejligheder fra Haunstrupgård fra 1938 med kun én trappe i hver opgang, som gav mere plads i lejlighederne. Herudover fik alle lejligheder eget badeværelse med bad og varmt vand. (fsb)

Modstående side:
Bispeparken fra begyndelsen af 1940'erne, opført i gule mursten med skulpturelle karnapaltaner. (Jonals, Danmarks Kunstbibliotek, Samlingen af Arkitekturtegninger)

1940'erne og 1950'erne

Funktionalismen og den funktionelle tradition fortsatte med at præge byggeriet efter 2. Verdenskrig. Krigen havde været medvirkende til, at det funktionalistiske arkitekturideal vandt frem på bekostning af den europæiske modernistiske stil, der havde været en stor inspirationskilde i 1930'erne. Bebyggelserne fra besættelsen og de første år efter krigen var dog mere knappe i udtrykket og spartansk udstyrede end de fleste bebyggelser fra 1930'erne, men senere blev udformningen mere detaljeret, og bebyggelserne blev rigere på udstyr.⁹¹

Overordnet blev der i perioden 1945-59 arbejdet videre med idéerne og formgivningen fra mellemkrigstiden. Det gennemgående arkitektoniske udtryk afspejlede også de samtidige velfærdsideal, som mange af tidens fremtrædende arkitekter tilsluttede sig. Systematiske analyser og fortolkninger af beboernes daglige brug af rum og bygninger samt menneskets velfærd var i højsædet. Resultatet var gennemtegnede, optimerede og tilpassede bebyggelser.⁹²

Generelt har periodens murede bebyggelser mange fællestræk, også mellem etageboliger og rækkehuse. Bebyggelserne var homogene og fremstod som en helhed, også i bebyggelser med både etage- og rækkehuse. Bebyggelserne var i en høj håndværksmæssig kvalitet, og formsproget varierede fra det anonyme til det skulpturelle. Karakteristisk for periodens bygningskroppe var, at de var enkle, harmoniske og velproportionerede med sadel- eller valmede tage beklædt med gule eller røde teglsten. Andre typer tagbelægninger var tagpap, skifer eller eternit. Tagene havde ofte høj rejsning uden kviste og vinduer, hvilket betød store, ubrudte tagflader med en stærk arkitektonisk virkning. I nogle bebyggelser havde tagene et markant udhæng, hvor tagspærene var ført fra tagrummet ud gennem ydermuren, så udhænget beskyttede murværket. I andre bebyggelser sås tage uden udhæng, det forekom især i rækkehusene, men også i etagebebyggelserne, hvilket gav bygningen et knapt og præcist ydre. Bygningernes møde med terrænet var typisk skarpt defineret, og landskabet stødte oftest helt op til murfladerne.⁹³

I rækkehusbebyggelserne hang tagfladerne oftest sammen i en række uden tydelige markeringer i form af f.eks. brandkamme. De enkelte huse blev i stedet markeret ved markante skorstenspiber, kviste og karnapper, som typisk blev placeret mod havesiden.⁹⁴ Detaljeringen af bygningerne var afdæmpet og funktionelt betinget. Dekorative elementer blev oftest placeret for at fremhæve geometriske former eller bygningsdele som murstik og sølbænke, udhæng over døre, brystninger, skodder og lignende. Som i 1930'erne arbejdede arkitekterne med udformningen af murværkets stentyper, forbandter og fuger. 1930'ernes nye arkitektoniske motiv, altankarnappen, blev, ligesom altanerne, ofte særligt bearbejdet som et fremtrædende element i bebyggelserne.⁹⁵

Modstående side:

Forskellige planløsninger for lejligheder i Bredalsparken. Arkitekten Svenn Eske Kristensen lavede flere systematiske analyser og fortolkninger af beboernes daglige brug af rum og bygninger. Resultatet var gennemtegnede, optimerede og tilpassede planløsninger. (DAB)

Følgende opslag:

En typisk grundplan for lejligheder i etagebebyggelser fra 1940'erne, her Bispeparken. Alle lejligheder har store opholdsstuer med karnap og adgang til altan, som giver masser af lys og luft. (Danmarks Kunstbibliotek, Samlingen af Arkitekturtegninger)

Budstøpsten I. Første byggeperiode, type A, 2 værelser + køkken + spiseplads, badstue, 61 m²

Budstøpsten I. Første byggeperiode, type C, 2 værelser + køkken + spiseplads, badstue, 61 m²

Budstøpsten I. Anden byggeperiode, type E, 2 værelser + køkken, 57 m²

Budstøpsten I. Anden byggeperiode, type K, 2 værelser + 2 bade, 57 m²

Budstøpsten II. Type A, 2 værelser + køkken + spiseplads, 67 m²

Budstøpsten II. Type B, 2 værelser + 2 bade + spiseplads, 100 m²

Figure 1

Figure 2

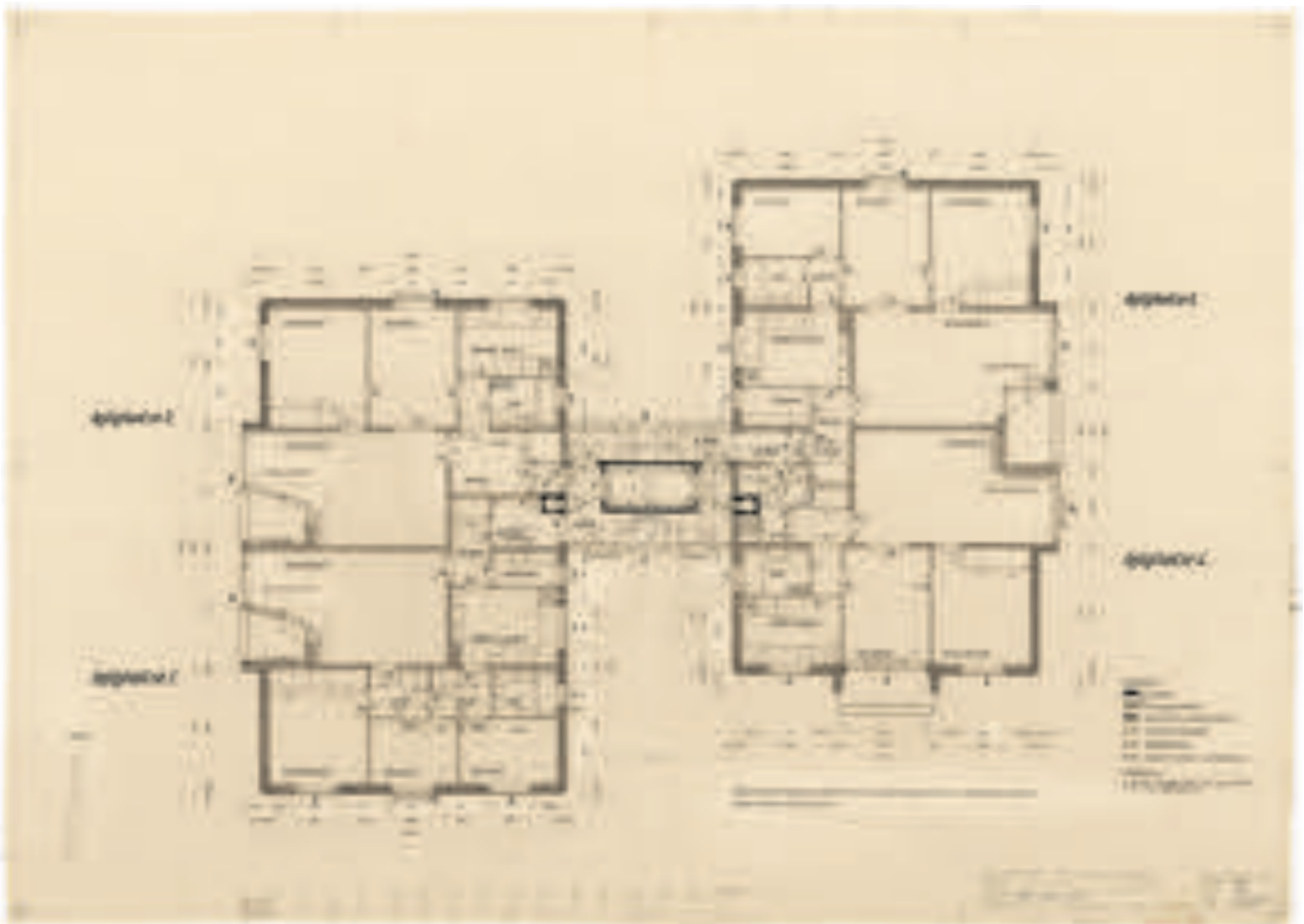
Figure 3

bispeparken blok 8

1928-29 arkitekt: Arne Jacobsen

1:100
1928

Vinduernes rammer var typisk fremstillet af kernetræ og oftest hvidmalede. Størrelsen og placeringen af vindues- og døråbninger var som i 1930'erne et udtryk for de bagvedliggende rums funktion og ønsket om sollys. Vinduets placering i vindueshullet og dybden af dette var afgørende for skyggevirkningen på facaden og for den samlede oplevelse af facaden og ikke mindst hele huset. Bræddeinddækninger blev også anvendt, særligt i rækkehusbebyggelser, hvor de ses under og mellem vinduerne, ved terrassedøren og på murfladen mellem vinduer og tagfod.⁹⁶ Dørene havde rammer af ædeltræ og sås gerne med store glaspartier.⁹⁷

I løbet af 1950'erne vandt beton indpas som byggemateriale, men i de fleste murede bebyggelser var det kun enkelte dele eller elementer som altaner, brystninger og trappeopgange, der blev produceret i beton.⁹⁸ På samme tid blev der opført eksperimenterende bebyggelser udelukkende af beton. Også i betonbyggerierne blev der arbejdet med komposition, detaljering og sammenhængen mellem form og funktion. Det blev dog potentialerne for præfabrikation af betonkonstruktioner og dermed rationaliseringen af byggeriet, der blev båret ind i 1960'erne som det primære fokus.

I 1940'erne skete der ikke de store ændringer i lejlighedernes planløsninger, men de blev langsomt forfinet og optimeret. I løbet af 1950'erne blev lejlighederne gradvist større, i takt med at boligstøtteleven ændrede sig, men lejligheden med to eller tre værelser evt. et kammer var stadig den mest dominerende type. Størrelsesmæssigt var lejlighederne mellem 60 og 100 m².⁹⁹

Planløsningen i en almindelig lejlighed bestod typisk af en entré, der ledte til køkken, badeværelse og soveværelse mod nord/øst samt til kammer og opholdsstue mod syd/vest. Opholdsstuen var, som i 1930'erne, ideelt set stadig placeret i direkte forbindelse med en altan og/eller en karnap. Man prioriterede nu, at altanen vendte væk fra trafikken og ud mod de fælles rekreative arealer. Næsten alle boliger havde eget køkken, et vigtigt funktionelt rum, hvis udvikling blev sat på dagsordenen, efterhånden som flere kvinder tog arbejde uden for hjemmet.¹⁰⁰ Et effektivt og funktionelt køkken og adgang til fællesfaciliteter som vaskerier skulle lette kvindernes arbejde i hjemmet. Dansk Køkkensæt blev udviklet midt i 1950'erne af FO, SBi og Boligministeriet. Arkitekterne bag systemet var Edvard Heiberg, Sverre Eske Kristensen og Bent Salicath.¹⁰¹ Køkkenet kunne masseproduceres, men samtidig tilpasses den enkelte bolig og bruger. Køkkenerne var ofte smalle funktionsrum tiltænkt én bruger, men spisekøkkener eller spiseforstuer kom gradvist ind i flere og flere bebyggelser. Mange af værelserne havde stadig karakter af kamre, men mod slutningen af perioden blev de større. Badeværelserne havde ideelt set plads til et sidde- eller liggekar, der også kunne bruges til opblødning af vasketøj mv. I modsætning til tidligere blev stort set alle boliger opført med eget badeværelse og toilet.¹⁰²

*Øverst, modstående side:
Bellahøjhusene omkring 1954.*

*Nederst, modstående side:
Planløsninger fra det første industrialiserede højhusbyggeri i Danmark, Bellahøjhusene fra 1951-57. Lejlighederne får lys ind fra tre sider og adskiller sig fra de murede bebyggelser fra samtiden. (Danmarks Kunstmuseum, Samlingen af Arkitekturtegninger)*

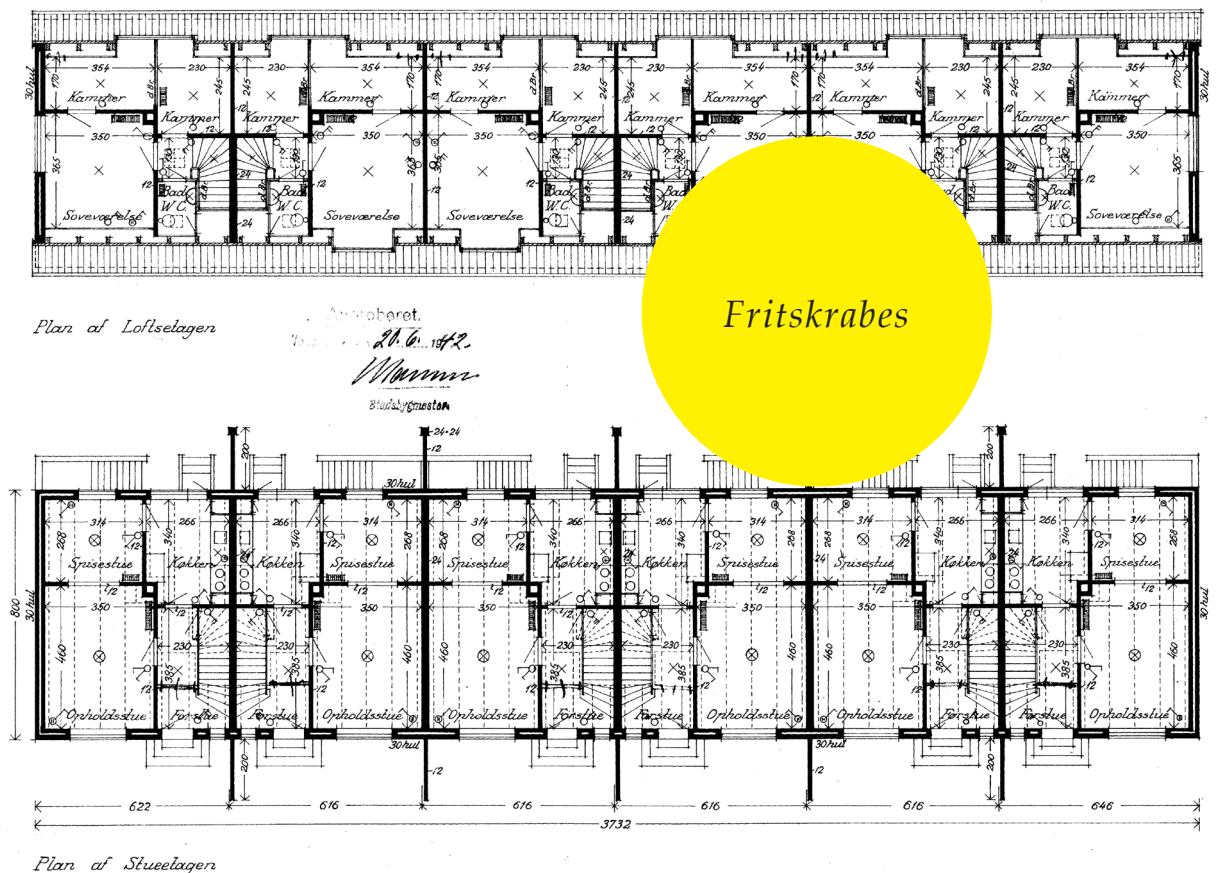
Rækkehuse i 1940'erne og 1950'erne

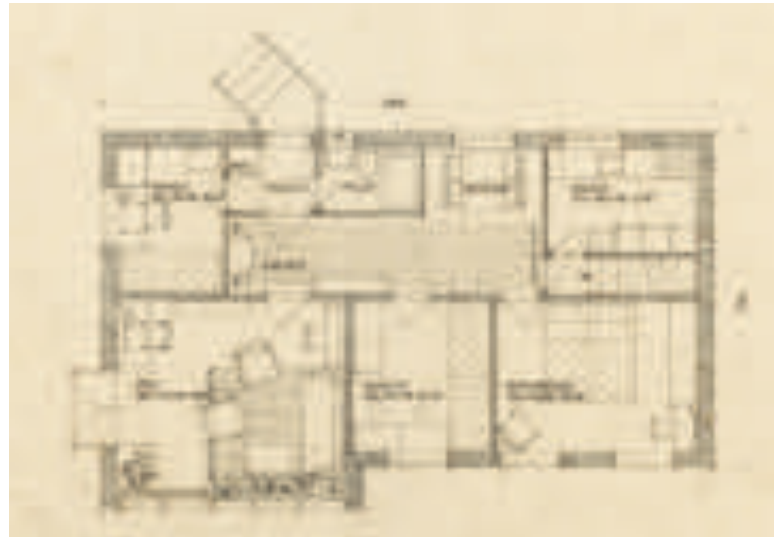
Fælles for rækkehusene opført i slutningen af 1930'erne, i 1940'erne og i begyndelsen af 1950'erne var, at de blev opført i en eller to etager med varierende husdybder, alternativt halvanden etage med enten en mellemrepos eller en etage mod ankomstvejen og to mod haverummet.¹⁰³

De forskellige højder på rækkehusene medvirkede til en række eksperimenter med nye typer planløsninger. En af de største udfordringer i rækkehusets planløsning var placeringen af trappen. I de fleste rækkehuse i to etager blev opholdsstue, køkken og forstue samt trappe placeret i stueetagen, hvor opholdsstuen var i kontakt med haven. Køkken og forstue lå mod ankomstvejen. Trappen til første sal blev enten lagt i forstuen eller i midten af huset i opholdsstuen. På førstesalen placerede man et større soveværelse og to mindre kamre samt et mindre badeværelse mod en tværskillevæg. En sådan fordeling af rum og funktioner ses i mange af tidens bebyggelser opført i to etager.

I rækkehuse med kun én etage placerede arkitekterne ofte en mindre mellembygning mellem to hovedhuse, som kom til at indeholde skur, forstue og i nogle tilfælde et badeværelse. Ellers lå opholdsstuen og et enkelt værelse mod haven, mens køkken og badeværelse lå mod vejen. En del rækkehuse havde enten fuld eller halv kælder.¹⁰⁴ Som i lejlighederne be-

Planløsning for et rækkehus i Haderslev fra 1942, hvor stueetagen meget typisk for tiden består af køkken og opholdsstue, mens de mere private værelser ligger på første sal. (Haderslev Kommune)

gyndte spisekøkkenet eller spiseforstuen i næsten åben forbindelse med køkkenet eller opholdsstuen at dukke op.¹⁰⁵

I rækkehusbebyggelserne i en etage arbejdede arkitekterne ligeledes med at adskille de private og fælles rum fra hinanden med forstue, køkken, opholdsstue og badeværelse i den ene del af huset og værelser og kamre i den anden del.¹⁰⁶

I nogle bebyggelser fik de nye beboere udleveret en plan over, hvordan skabene i køkkenerne på bedste vis kunne indrettes og anvendes. Husmoderen fik således en plan over, hvor gryder, skåle og madvarer skulle placeres for at udnytte pladsen og arbejdsgangene optimalt.¹⁰⁷

Frem til slutningen af 1950'erne var det fælles for planløsningerne i rækkehusene, uanset om de var i en, halvanden eller to etager, at de, som planløsningerne i lejlighederne fra samme periode, var gennemarbejdede med funktionelle og regulære opholdsrum med adgang til grønne områder og vendt mod syd eller vest for det mest optimale lysindfald, når familien var hjemme fra skole og arbejde. Køkkener, badeværelser og værelser var ofte små, især set med nutidens briller.

1960'erne

Den begyndende industrialisering fra slutningen af 1950'erne, og dens cementering i løbet af 1960'erne, kom til at præge den arkitektoniske udvikling og det arkitektoniske udtryk i kraft af de nye produktionsmetoder og anvendelsen af beton som primært byggemateriale. Udviklingen kom til at sætte meget tydelige spor i både bebyggelsesplaner, bygninger og omgivelser, og det arkitektoniske udtryk blev markant anderledes end i de foregående årtiers murede byggeri.

To forskellige planer af boliger i Søndergård Park med enten spiseforstue eller spiseplads i forbindelse med køkkenet. Arkitekterne havde desuden udarbejdet forslag til, hvordan møblerne kunne placeres, og husmoderen fik en vejledning til udnyttelse af køkkenskabene ved indflytning. (Danmarks Kunstmuseum, Samlingen af Arkitekturtegninger)

I marts 1960 blev det såkaldte montagecirkulære vedtaget, og det fik stor betydning for såvel det almene byggeri som det arkitektoniske udtryk.¹⁰⁸ Store dele af byggeriet blev herefter produceret som betonelementer, og i det indre blev alt tidligere snedkerarbejde nu erstattet af præfabrikerede elementer, hvorved de organiske former stort set forsvandt. Bebyggelserne blev kendt som kransporsbebyggelser, da de blev anlagt efter kranernes spor under opførelsen.¹⁰⁹

Det arkitektoniske udtryk blev underordnet produktion og konstruktion, og karakteristisk for tidens bygningskroppe er de enkle og klare former uden dekorationer. Og en stor gentagelsesgrad, hvilket førte til anonyme og ensartede bygninger. Formsproget var rationelt betinget og afspejlede eller var præget af den industrielle fremstillingsform. Facaderne var komponeret af rette linjer, ensartet vinduessætning og lige rækker af ensartede altaner. Facaderne var ofte relativt lukkede mod gaden, mens havesiden blev brudt og åbnet op af altaner. Tagene var overvejende enten sadeltage med udhæng beklædt med bølgeeternit eller flade tage uden udhæng beklædt med tagpap.

Bygningstyperne spændte bredt fra de helt lave gård- og rækkehusbebyggelser over etagebebyggelser i tre, fire eller fem etager til de helt høje etagebebyggelser i op til 16 etager.¹¹⁰ De ensartede bygningskroppe med serieproducerede facader, vinduer og døre fremstod som afsluttede enheder uden sammenhæng med de omgivende bebyggelser. Den stringente placering af vinduer og de seriefremstillede elementer gjorde det svært at kende forskel på de enkelte opgange. Et problem, der i nogle bebyggelser blev afhjulpet ved at male opgangene i forskellige farver, så det var nemmere at adskille de helt ens døre fra hinanden. Der blev dog også arbejdet med detaljering og komposition i nogle af 1960'ernes præfabrikerede bebyggelser.¹¹¹

Inden for de forskellige byggesystemer var der en række variationer over planløsninger, men fælles for mange af dem var, at grundplanerne blev minutiøst gennemarbejdet, i nogle tilfælde med hjælp af SBi, så de kunne svare til kravene, som datidens familier havde.¹¹² I nogle byggesystemer lå der på hver etage tre lejligheder omkring trappen, men med mulighed for at slå dem sammen til to store lejligheder. Lejlighederne fik generelt både større altaner og vinduespartier, så lysindfald og frisk luft i lejlighederne var stadig et vigtigt element. Der ses imidlertid også eksempler på, at de erfaringer, der blev gjort i 1940'erne og 1950'ernes boliger, blev tabt, primært fordi mange af bygningerne af økonomiske årsager blev opført med en stor husdybde, så man fik lejligheder med smalle og til tider mørke rum. I nogle tilfælde blev køkkenerne ligeledes små og trange uden spiseplads, og de kunne også fungere som fordelingsareal. Periodens bebyggelser er ofte blevet udskældt og kritiseret, på trods af at lejlighederne også havde mange kvaliteter. Der blev opført rummelige lejligheder med gode,

velbelyste og funktionelle rum, velorganiserede standardkøkkener med hårde hvidevarer og med spiseplads samt veludstyrede badeværelser.¹¹³

Lejlighederne blev gradvist større og større, i sammenligning med lejlighederne i det traditionelle byggeri fra 1940'erne og 1950'erne. Størrelsesmæssigt blev flere lejligheder opført med et areal på over 100 m². Gennemsnittet var i begyndelsen af 1970'erne 95 m², men pga. udlejningsproblemer blev det gennemsnitlige areal sænket til 85 m² i forbindelse med vedtagelsen af det såkaldte kakkellovns-cirkulære.¹¹⁴ Lejlighederne havde også flere værelser end tidligere og ikke kun små kamre, så alle beboere, inklusive børnene kunne få deres eget rum.

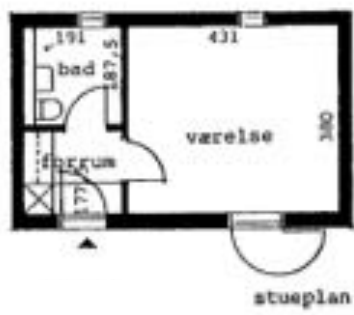
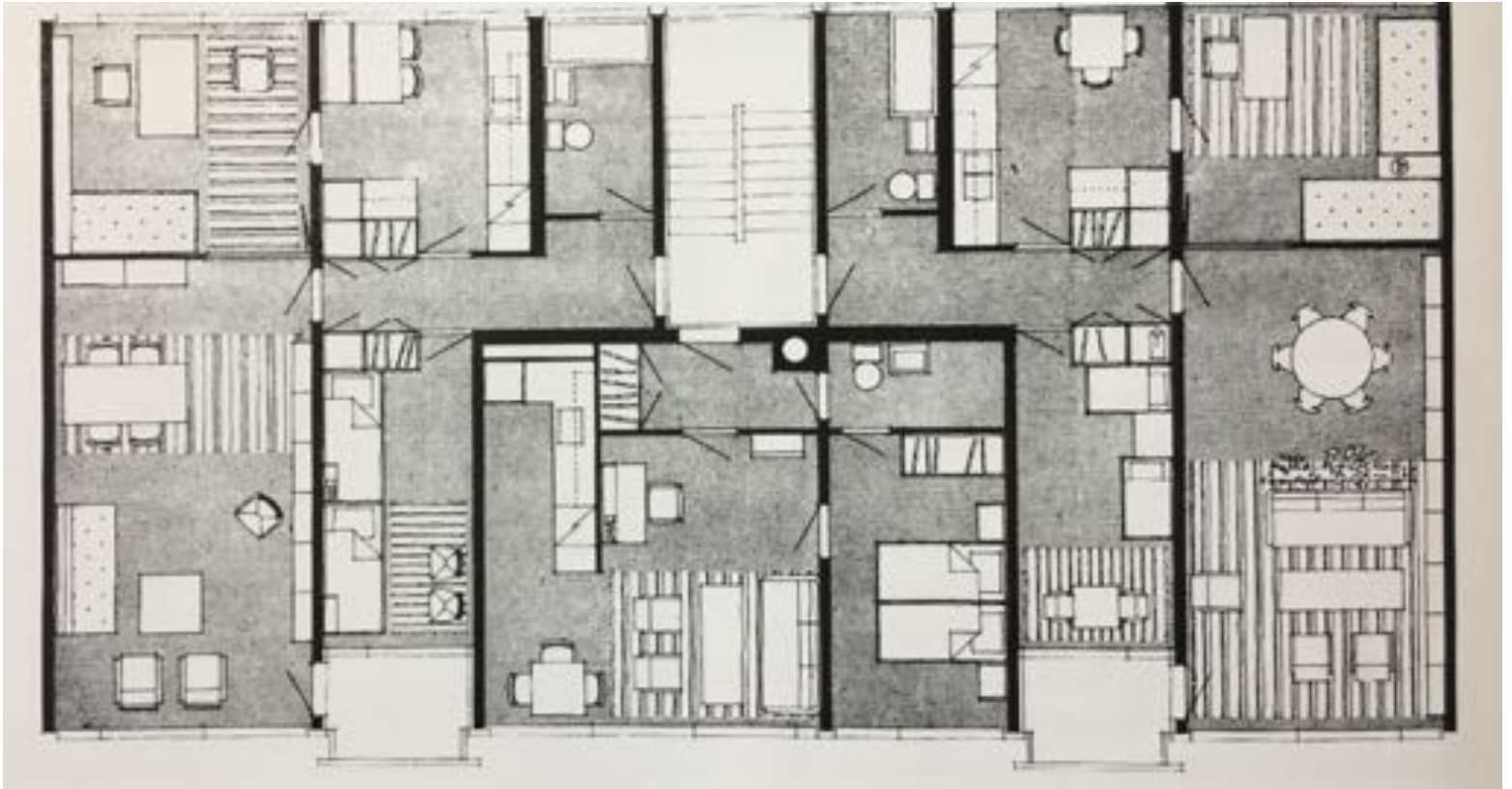
I løbet af 1960'erne skete der nogle ændringer i rækkehusenes planløsninger, som dog på ingen måde var revolutionerende. Planløsningerne var overordnet set en videreførelse og bearbejdning af principperne fra de foregående perioder, hvor de på samme tid både blev mere frie og mere bundne afhængig af byggesystemet. Rummene fik størrelse efter det anvendte modulsystem, men i det indre blev lette vægge, som beboerne selv kunne fjerne og opsætte, mere og mere almindelige. Planløsningerne blev derved mere fleksible, som det f.eks. ses i Albertslund Syds gårdhavehuse, hvor det var muligt for beboerne til en vis grad selv at bestemme, hvor mange værelser de ville have. Derudover gjorde modulsystemet det nemmere at tilføje et ekstra værelse. Som i lejlighederne fra samme periode ses velproportionerede, brugbare rum og store sammenhængende rumlige forløb. Installationer blev ofte samlet i en kerne i midten af huset. Værelserne blev større, og det samme gjorde badeværelserne og køkkenerne.¹¹⁵

1970'erne

I begyndelsen af 1970'erne ændrede det arkitektoniske formsprog sig. Arkitekterne og boligorganisationerne var i 1960'erne blevet opmærksomme på de store udfordringer, kransporsarkitekturen gav. Karakteristisk for 1970'ernes boligbebyggelser var stadig det modernistiske formsprog, men facaderne blev udformet mere plastisk med ud- og indadgående elementer, som skabte variation samt fine dybde- og skyggeeffekter.¹¹⁶ Langsomt fik bygningskroppene ligeledes en mere varieret og mindre rationel udformning, og i nogle tilfælde fik de næsten karakter af at være selvgroede eller selvbyggede. Herudover sammensatte arkitekterne flere forskelligartede materialer og farver med bl.a. indfarvede betonelementer eller facadeplader i forskellige farver, afhængig af placeringen i den samlede bebyggelse. Farvesætning blev en identitetsmarkør og skabte på samme tid fællesskab i mindre og overskuelige boenheder. I nogle bebyggelser blev råhuset i beton helt skjult af træ- eller murstensbeklædninger eller alternativt cortenstål, som resulterede i bebyggelser med en højere grad af individualitet og en stærkere karakter end bebyggelserne fra 1960'erne.¹¹⁷

Planløsninger fra etagehusene i Albertslund Syd, hvor lejlighederne er blevet større med flere regulære og store værelser end i det murede byggeri. (Albertslund Kommune)

Andre bebyggelser kan ses som et udtryk for, at arkitekterne blev bedre til at arbejde med og formgive betonen som byggemateriale, der resulterede i fine bebyggelser med detaljer udformet på materialets egne vilkår.

Den helt store forandring i planløsninger skete i begyndelsen af 1970'erne med fremkomsten af tæt-lav-bebyggelser, hvor fleksibiliteten for alvor slog igennem. Det afgørende skift var, at det blev muligt at gøre den enkelte bolig større eller mindre ved at tilføje et ekstra rum eller skærme dele af boligen af til en selvstændig bolig. I de bedste løsninger bestod en bolig enten af en sammenlagt stor og mindre enhed, som kunne være en samlet bolig på omtrent 120-130 m² eller opdeles i en større og mindre bolig, hvor den mindste f.eks. bestod af en opholdsstue, forstue med trinnekøkken, badeværelse og værelse. En anden, meget vellykket variant var placeringen af en tillægsbolig eller et tillægsrum mellem de "almindelige og regulære" boliger. I denne type bebyggelse kunne beboerne så få adgang til tillægsboligen med tilknyttet badeværelse og forstue blot ved at lave en døråbning i en let væg, som nemt kunne dækkes, når behovet for den ekstra plads ikke var der mere. Både bolig og tillægsrum havde selvstændig indgang, der gjorde, at tillægsboligen ligeledes kunne fungere som f.eks. en ungdomsbolig. Herudover slog de friere grundplaner, som begyndte at dukke op i de arkitekttegnede enfamiliehuse i 1950'erne, for alvor igennem. Det ses især i køkken og opholdsstue, som begyndte at flyde sammen i ét stort rum.¹¹⁸

Øverst, modstående side:

Lejlighederne i Sydjyllandsplanen var rummelige, men de kunne blive større ved en sammenlægning med den mindste lejlighed på etagen.

Nederst, modstående og denne side:

Forskellige planløsninger i Tinggården, der er præget af helt nye typer planløsninger. Det er muligt at gøre den enkelte bolig større eller mindre ved hjælp af såkaldte flex-rum. (Køge Kommune)

BYGGETEKNIK OG MATERIALER

Den byggetekniske udvikling og brugen af materialer ændrede sig markant i løbet af 1900-tallet, lige fra brugen af traditionelle materialer, som træ og tegl, til brugen af nye materialer, som beton og jern, og til brugen af nye industrielle og rationelle byggeteknikker og produktionsmåder. Ligesom udviklingen inden for bebyggelsesplaner hænger også udviklingen af byggeteknikken og brugen af materialer sammen med såvel den (bolig-)politiske dagsorden som ændringerne i det arkitektoniske formsprog, der især i 1930'erne krævede nye materialer, som kunne indfri arkitekternes visioner og forestillinger om den gode bolig.

Etagebebyggelser

Mursten, træ og jern

I begyndelsen af det 20. århundrede havde de almene etagebygninger oftest massivt murede ydervægge og blev opført i fem eller seks etager. Hovedskillevægge og vægge omkring trapper var ligeledes massivt murede, mens de øvrige vægge for det meste var dobbelte bræddevægge. Etageadskillelserne bestod af bjælkelag, hvor man gradvist begyndte at udskifte bjælker af træ med bjælker af jern f.eks. ved karnapper. Trapperne var lavet af træ og belagt med linoleum. Taget var overvejende dækket af tegl, båret af en konstruktion af træ. Undtagelsesvis var der boliger i tagetagen, men hovedsageligt var tagfladerne ubrudte, dog med ventilationshætter, små tagvinduer eller skorstene.

Fundamenterne var oftest af natursten, ligesom indfatninger og andre dekorative elementer på facaden. Bygningerne blev opført i byerne, og det primære byggemateriale var røde mursten. Vinduer og døre var af træ og oftest opsprossede. Fra omkring 1920 begyndte baderum i lejlighederne at dukke op, hvilket krævede nye byggeteknikker og materialer.¹¹⁹

I 1930'erne var ydermurene stadig massivt murede, mens fundamenterne ofte var støbt af beton. Murstenene var stadig overvejende røde, men fra midten af 1930'erne ses flere og flere bebyggelser opført af mursten, som var flammede og uensartede i farven pga. brændingen. Ligesom også den gule mursten vandt indpas. Fugerne kunne også indgå som dekorativt element ved indfarvning samt ved vekslen af fugetyper. Gavlene var gerne uden åbninger, og de står i dag som markante motiver kendetegnende for perioden. Tagkonstruktionen var stadig overvejende af træ, men nu også belagt med pap og cementbaserede plader. Indervæggene var opført af murværk eller dobbelte bræddevægge, og omkring de

Modstående side:

Klokkergården, her omkring 1950, blev bygget i såkaldt traditionelle materialer som mursten og træ i 1938. (fsb)

nye badeværelser sås ofte vægge af et cementbaseret plademateriale. Etageadskillelserne var som tidligere stadig bjælkelag, men nu overvejende af jernbjælker pga. det øgede pres fra altaner og baderum. Under krigen forsvandt jernbjælkerne for en periode pga. materialemangel, men de vendte tilbage, da materialesituationen igen var normaliseret.¹²⁰

Vinduer

Vinduerne og vinduesåbningerne blev større end tidligere, og som noget nyt gik de rundt om hjørnet, hvilket betød, at mængden af jern i ydermurene måtte øges. Sprosserne forsvandt fra vinduerne, så lysindfaldet i rummene bagved blev større. Det typiske vindue fra 1930'erne blev udført i stål, men trævinduer var også stadig udbredte, og disse havde to eller flere ens rammer uden sprosser.

De mest raffinerede af disse vinduer blev udført med to lag glas i form af koblede rammer, hvorved der blev opnået en forbedring af både varme- og lydisolering. Beslagene til de oplukkelige vinduer undergik i denne periode en kraftig udvikling, idet man udviklede vippe- og drejevinduer pga. de store glasarealer.¹²¹

Trapper

I 1929 fik myndighederne mulighed for at give dispensation fra den gældende lovgivning, så det derefter var muligt at opføre en etagebebyggelse med kun én trappe i stedet for to trapper, som siden midten af 1800-tallet havde været et lovkrav af hensyn til brandsikkerhed. Efter den ændrede lovgivning blev trapperne oftere konstrueret med trin og reposer af støbt beton, gerne med terrazzo eller alternativt linoleum som belægning. Efter indførelsen af centralvarme og nedstyrtningskaktens udbredelse overflødiggjordes køkkentrappen til transport af affald og af brændsel. I 1939 var det ikke længere nødvendigt at søge om dispensation til at opføre kun en hovedtrappe ift. brand, hvorefter det efter krigen blev almindeligt med en terrazzobelagt betonhovedtrappe, som dermed endeligt erstattede de to hidtidige trætrapper.¹²²

Rækkehuse

Rækkehusene fra slutningen af 1930'erne blev, som etagebyggeriet, primært opført i røde eller gule mursten med enten hulmur med udmurede false eller med en massiv mur med træbjælkelag, og såfremt de var i flere etager med etageadskillelser af træbjælkelag. Tagkonstruktionen var over-

vejende af træ og var oftest udført som sadeltage eller ensidigt hældende tagflader hængt med enten røde tagsten, tagpap eller bølgeeternit. Fundamenterne var enten mursten eller natursten, i nogle tilfælde beton.¹²³

1940'erne og 1950'ernes bebyggelser

Efter 2. Verdenskrig ændrede etagebebyggelserne sig gradvist, dog udgjorde bebyggelser med mursten som det primære facademateriale 88 procent af bebyggelserne opført 1946-59.¹²⁴ Langt de fleste bestod af tre eller fire etager høje blokke. Det fuldmurede byggeri blev gradvist erstattet af hulmur med faste bindere, ofte i krydsforbandt, eller af konstruktioner med en kombination af jernbeton og bærende murværk. Ligesom flere præfabrikerede bygningsdele blev anvendt i bebyggelserne. Tagene var fortsat traditionelle sadeltage eller valmtage, typisk med høje rejsninger med tagudhæng over facaderne. Ligesom tagbelægningen også fortsat typisk var af tegl.¹²⁵ Tagudhængene var typisk udført ved, at tagspærene blev ført ud gennem ydermuren og forsynet med synlige tagrender af zink. Udhæng og spær var ofte malet mørkt brune eller hvide, mens overgangen fra tag til gavl ofte var uden udhæng. I perioden var dog også en udbredt brug af tage med lavere hældning og smalle udhæng dækket af eternitplader, tagpap eller bølgeplader.¹²⁶

Bebyggelserne i forstæderne opførtes hovedsageligt af de billigere gule mursten, mens mere bynære bebyggelser stadig blev opført i røde mursten. Krydsforbandt var dominerende, men mange typer forbandter blev anvendt som dekorativt virkemiddel ligesom mønstermuringer og varierende fugetyper. Stenene var gerne assorterede for at spare på udgifterne, de var uensartede i farven og havde fra start en skåret, ujævn overflade, der til tider medførte, at man vendte bagsiden af stenene udad.¹²⁷ Pudsede og malede murede facader blev også benyttet til at fremhæve store, ubrudte flader på eksempelvis gavle.¹²⁸

Altanen

Der blev udviklet en del forskellige altankonstruktioner og altanprincipper. Variationerne er således mange med både ude- og indeliggende eller halvt indeliggende, sammenhængende bånd af karnapper og altaner samt undtagelsesvis franske altaner. Det blev muligt at udkrage det indvendige etagedæk af beton, så det kunne danne bund i indeliggende altaner. Brystningerne på disse altaner var gerne af beton eller til tider murværk, hvorved de fremstod som et tilbagetrukket vinduesparti mere end et selvstændigt altanelement. De udeliggende altaner blev konstruktivt hængt op på bygningernes etagedæk, eksempelvis ved indstøbte

jernprofiler med en altanbund af beton ovenpå. Disse havde gerne lette rækværker af metal eller rækværker af beton. De sammenhængende bånd af altaner udspændtes i hele facadens længde og var som regel også konstrueret i beton med betonbrystninger. De sås overvejende i byggerier med bærende tværskillevægge. Betonværnene havde ofte indstøbte reliefmønstre eller var hvidmalede.¹²⁹

Vinduer og døre

Efterkrigstidens vinduer var som 1930'ernes relativt store med smalt dimensionerede rammer og karme uden sprosser, men gerne med flere rammer og evt. et mindre trækvindue nede eller oppe. Rammerne var overvejende lavet af malet kernetræ af fyr, men der blev også isat rammer af umalet mahogni.¹³⁰

Hoveddørene var også i begyndelsen af det 20. århundrede ekstra fint bearbejdede, særligt etageboligernes, der ofte var udført i finere, lakerede træsorter isat en rude. Ruden sikrede dagslys i opgangene og skabte overblik ved ankomst og udgang. Indgangspartiet var gerne overdækket med et mindre udhæng. Fra begyndelsen af det 20. århundrede var udhænget af natursten, men efterhånden blev beton det mest udbredte materiale. Ligesom det blev udbredt som dekorativt element i form af udhæng eller reliefmønstrede brystningspaneler under og mellem vinduerne,¹³¹ der ellers tidligere havde været af natur- eller mursten.

Beton

Fra at være et materiale, som kun blev anvendt i etageadskillelser, trapper eller altaner, blev der fra begyndelsen af 1950'erne eksperimenteret med at anvende beton som det primære materiale. I hovedparten af 1950'ernes montagebyggeri indgik beton således som den primære komponent. Letbeton eller beton udgjorde facadematerialet i ca. 12 procent af de nyopførte almene boligbebyggelser fra perioden, dog oftest uden bærende funktion. Kun knap 19 procent af bebyggelserne havde jernbeton som bærende konstruktion.¹³²

Der var to udbredte betonelementtyper. Den ene type var elementer konstrueret med tæt beton udvendigt og klinkerbeton indvendigt. Den anden type var rumstore sandwichelementer, som typisk var udført med en bærende skal yderst eller inderst. Udviklingen af det rationelle og industrielle byggeri affødte nye konstruktionssystemer. Eksempelvis Kalton-systemet, der var et søjle-drager-system. Der blev også afprøvet andre søjle-drager-systemer i løbet af 1950'erne. Der blev endvidere opført et stigende antal bebyggelser med bærende tværskillevægge. Disse bebyg-

Modstående side:

Ryparken og Lundevænget fra begyndelsen af 1930'erne opført i mursten og træ. (fsb).

gelsler blev som regel opført med en større husdybde end de samtidige murede bebyggelser, hvilket medførte dybere og mørkere rum.¹³³ Der blev samtidig anvendt forskellige metoder til insitu-støbning af betonkonstruktioner.

Bebyggelser opført efter 1960'erne blev overvejende opført som præfabrikerede elementbyggerier. Murstenen blev stadig anvendt i enkelte bebyggelser, alternativt som en facadebeklædning, men langt de fleste facader stod uden beklædning.

Fremkomsten af beton som byggemateriale slog i første omgang af konstruktive årsager ikke så stærkt igennem i rækkehusbyggeriet som i etagebebyggelserne, men allerede fra begyndelsen af 1950'erne eksperimenterede arkitekter og ingeniører i fællesskab, hvilket betød, at de første rækkehusbebyggelser i beton blev opført.¹³⁴ Som det gjorde sig gældende med etagebebyggelserne, blev betonen det primære byggemateriale i det almene rækkehusbyggeri fra begyndelsen af 1960'erne og med lignende byggeteknikker.

Modstående side:

Bebyggelsesplan over Tingbjerg.

(Danmarks Kunstmuseum. Samlingen af Arkitekturtegninger)

VIGTIGE ÅRSTAL

1897: Byggestøttelov af 1897 blev vedtaget, der resulterede i stiftelsen af en række mindre byggeforeninger.

1912: Arbejdernes Boligforening (senere Arbejdernes Andelsboligforening – AAB) i København blev stiftet.

1913: Arbejdernes Kooperativ Boligforening (AKB) blev stiftet.

1914: Begyndelsen på 1. Verdenskrig, som medførte stor boligmangel i København. Huslejerne steg voldsomt de følgende år, f.eks. blev toværelses lejligheder næsten 40 procent dyrere sammenlignet med niveauet fra før krigen.

1916: Regeringen nedsatte Boligkommissionen af 1916 i oktober. Formålet med kommissionen var både at få belyst bolignøden og finde veje til opførelse af offentligt støttet byggeri.

Københavns Kommune opførte bolignødsbebyggelser pga. stor bolig-mangel.

1917: Der blev vedtaget en ny byggelov, som stillede krav om rumhøjde og -størrelser, lysforhold samt toilet- og baderum i boligerne.

1918: 1. Verdenskrig afsluttes.

1919: Fællesorganisationen af almennyttige danske Boligselskaber blev stiftet (i 1973 omdøbt til Boligselskabernes Landsforening, som i dag hedder BL – Danmarks Almene Boliger).

Arbejdernes Andelsboligforening i Aarhus blev stiftet.

Arbejdernes Andelsboligforening i Fredericia blev stiftet.

Arbejdernes Andelsboligforening i Esbjerg blev stiftet.

1920: F.C. Boldsen stiftede Københavns almene Boligselskab (KAB).

1921: Dansk Byplanlaboratorium blev oprettet.

Boligkommissionen fra 1916 fremlagde i 1921 en samlet boliglovpakke.

Fra 1921-23 blev der i København opført omkring 7.600 nye almennyttige boliger.

1922: Loven om Statens Boligfond blev vedtaget. Herefter var det muligt for kommuner og boligforeninger at låne op til 40 procent af byggeomkostningerne af staten. På samme tid blev der stillet krav til byggeriet, hvad angik priser, kvalitet og omfang.

1923: De første storkarréer stod færdige, hvoraf størstedelen af bygherrerne havde udnyttet støttemulighederne fra Statens Boligfond. En af de mest vellykkede bebyggelser er Hornbækhus i København, der er tegnet af arkitekten Kay Fisker. Bebyggelsen blev opført med et stort, sammenhængende gårdrum uden side- og baghuse planlagt af havearkitekten G.N. Brandt.

1929: I København var det et lovkrav, at lejligheder i etagehuse skulle have adgang til to trapper af hensyn til brandsikkerheden. I 1929 begyndte de københavnske brandmyndigheder at give dispensation fra totrappesystemet, såfremt trappen var af et brandfrit materiale (f.eks. beton), og bygningen blev udstyret med altaner. Det betød, at lejlighederne kunne blive større inden for den samme bygningskrop.

Politiken udskrev en konkurrence, hvor man efterspurgte bud på, hvordan man kunne udforme den moderne lejlighed i en etagebebyggelse.

1930: Fra 1930 blev 90 procent af alle nybyggede boliger opført med centralvarme, toilet, bad og varmt vand.

1933: Den socialdemokratisk-radikale regering indgik forlig med Venstre i januar, i dag kendt som Kanslergadeforliget. Et af resultaterne var Lov nr. 128 af 11. april 1933 om støtte af boligbyggeri, som sikrede, at der fremadrettet blev givet støtte til alment boligbyggeri. Der blev afsat et beløb på 30 mio. kr., hvor boligselskaberne havde mulighed for direkte lån til opførelse af boliger for den mindrebemidlede del af befolkningen. Statslånene kunne dække op til 95 procent af anskaffelsessummen. De sidste 5 procent skulle hentes andetsteds, f.eks. via indskud fra lejerne. Lånet forudsatte, at kommunen ville kautionere. Ud over støtte til lån blev nybyggeriet fritaget for ejendomsskyld. Et af kravene for at opnå støtte var, at Indenrigsministeriet kunne godkende boligforeningens vedtægter. Et af vedtægtskravene var, at selskabets overskud skulle anvendes til investeringer i nye boliger i stedet for at blive udbetalt til f.eks. andelshavere.

Rasmus Nielsen stiftede Socialt Boligbyggeri, der senere skiftede navn til fsb.

1935: Der blev opført 23.000 nye boliger i Danmark.

1937: fsb afholdte en konkurrence om boliger til børnerige familier, hvor vinderne senere kom til at opføre deres vinderprojekt som en del af Kan-

torparken i København. Konkurrencen kom desuden til at pege frem mod Boligstøtteloven, der blev vedtaget året efter.

1938: Boligstøtteloven af 1938 blev vedtaget. En stor del af støtten gik dels til det lave byggeri, dels til byggeri for børnerige familier, som oftest var lavt byggeri i form af rækkehuse.

Byplanlov af 1938 blev vedtaget.

Haderslev Andelsboligforening blev stiftet.

Sønderborg Andelsboligforening blev stiftet.

1939: Københavns Byggelov af 1939 blev vedtaget, som bl.a. indeholdt nye bestemmelser om udnyttelsesgrader, krav til lejligheder og legepladser ved boligbyggeri. Loven var i mange henseender en lovfæstelse af den praksis, der var opstået i mellemkrigstiden, men den gav derudover muligheder for at udnytte nye byggemetoder og byggeformer samt bygge højere end tidligere. Rumhøjden i en bolig skulle minimum være 2,5 m, og de mindste rum skulle være på 6 m². Entrappesystemet blev formelt en del af lovgivningen, hvor kravene fra 1929 til henholdsvis materiale og altaner blev fastholdt.

Der blev opført ca. 24.000 lejligheder i 1939. Antallet af nyopførte boliger blev tangeret i 1949, men først i 1957 blev antallet overgået.

2. Verdenskrig brød ud.

1940: Danmark blev besat.

I 1940 var der en boligreserve på 2,3 procent i København. Pga. krigen og de deraf manglende materialer faldt boligproduktionen til ca. 13.000 opførte boliger om året.

1941: Arbejderbo blev stiftet. Boligforeningen byggede primært i provinsen.

Aalborg Boligforening af 1941 blev stiftet.

Boligforeningen Bakkebo i Aalborg blev stiftet.

1942: Dansk almennyttigt Boligselskab (DAB) blev stiftet. Selskabet opførte i begyndelsen primært lavt byggeri i hovedstadsområdet.

1943: I 1943 var boligreserven i København opbrugt, og boligmanglen blev hurtigt udbredt.

1944: Boligselskabet Lejerbo blev stiftet.

1945: 2. Verdenskrig sluttede.

1946: I 1946 præsenterede Indenrigsministeriet betænkningen "Det fremtidige boligbyggeri", hvor bolig manglen blev beregnet til 50.000 og saneringsbehovet til mellem 130.000 og 150.000 boliger.

Boligstøtteleven fra 1938 blev revideret for at sætte gang i byggeriet. Et enigt Folketing vedtog at videreføre 1938-loven i form af Byggestøtteleven af 30. april 1946. Selv om den videreførte 1938-lovens intentioner, blev den nye lov mere vidtgående, og den er blevet betegnet som en milepæl i dansk boligpolitik. Som noget nyt blev det nu muligt at søge støtte til institutioner og fællesfaciliteter i tilknytning til boligbebyggelserne. Hensigten var, at der skulle bygges 13-14.000 lejligheder om året. Byggestøtteleven kom med mindre ændringer til at gælde frem til 1954.

Det socialpolitiske Udvalg i København foretog "Undersøgelser af københavnske børnerige Familiers Forhold".

1947: Egnsplnen for Storkøbenhavn fra 1947, bedre kendt som Fingerplanen, blev præsenteret. Fingerplanen blev aldrig formelt vedtaget, men principperne kom til at præge udviklingen af hovedstadsområdet.

Ministerium for Byggeri og Boligvæsen blev oprettet.

Folketinget vedtog Elementhusloven, der skulle yde en særlig statsstøtte til byggeri, hvor der blev anvendt materialer og konstruktioner, som medførte mindre brug af faglært arbejdskraft.

Statens Byggeforskningsinstitut (SBI) blev oprettet. De første anvisninger og rapporter udkom i 1949-50.

Der blev indført et midlertidigt byggestop. Boligstøtteleven havde ført til en markant stigning i det offentligt støttede byggeri og grundpriserne. Herudover var der stadig en omfattende mangel på materialer og arbejdskraft.

1948: Danmark tilsluttede sig Marshall-planen. USA's intention med hjælpen var at sikre sunde økonomier og dermed politisk stabilitet. Herudover ville man bekæmpe kommunismen og fremme eksporten af amerikanske varer.

Dansk Ingeniørforening nedsatte sit rationaliseringsudvalg, hvis opgave var at fremkomme med forslag til rationaliserende foranstaltninger indenfor byggeriet. I 1951 kom udvalget med sin første rapport, hvor det introducerede en standardisering af etagehøjderne til 280 cm.

1949: Boligproduktionen nåede niveauet fra 1939 med 24.000 nyopførte boliger om året, men faldt straks igen.

Byreguleringsloven blev vedtaget, som betød, at der blev udviklet byudviklingsplaner for de store byers vækst. Loven muliggjorde udarbejdelsen af fælles udviklingsplaner for bysamfund, der i kraft af f.eks. kraftig vækst eller særlige trafikale eller landskabelige forhold berørte flere

kommuner. Loven tog fra begyndelsen sigte på de største bysamfund (Storkøbenhavn, Aarhus, Aalborg og Odense).

1950: Dansk Ingeniørforenings rationaliseringsudvalg kom sin betænkning: "Forslag til forenkling af boligbyggeriets udførelse og organisation".

Boligministeriet begyndte at udsende bladet Byggeindustrien, der formidlede erfaringer fra byggesektoren.

1951: Boligministeriet nedsatte et rationaliseringsudvalg, som fra 1953 ændrede navn til Produktivitetsfondsudvalget. De fik rådighed over 9 millioner kroner fra Marshall-midlerne.

1953: Produktivitetsfondsudvalget oprettede den særlige konsulenttjeneste, Byggecentrum, i lighed med tilsvarende permanente ordninger i industrien og landbruget. Den særlige konsulentordning, hvor specielt uddannede teknikere blev stillet til rådighed for byggeriets forskellige parter i spørgsmål og problemer vedr. byggeriets rationalisering, blev en stor succes. Der blev i disse år holdt en række møder, kurser og studiekredse. Konsulenttjenesten ophørte pr. 1. november 1957, da midlerne var brugt op.

Boligministeriet udsendte et cirkulære om utraditionelt og industrielt byggeri, der blev defineret ved at femten procent af arbejdskraften skulle være ufaglært.

"Byggeriets Maskinstationer" (BMS) blev oprettet med det formål at indkøbe og udleje maskinelt grej, som det ville være en for stor økonomisk belastning for den enkelte mester at anskaffe eller for urentabelt selv at eje.

Det blev et krav i statsstøttet boligbyggeri, at en standardetage skulle være 280 cm.

1954: Det første danske elementkøkken blev fremstillet i serieproduktion.

1955: Ny boligstøttelov. I stedet for at Staten gav en lav rente på udlån, blev der i stedet ydet et fast driftstilskud pr. m². Den nye lov afsatte over en fireårig periode faldende beløb til finansiering af boligbyggeriet, og introducerede markedsrenten som princip i form af driftstilskud til byggeriet. Det blev første skridt væk fra et socialt fokus og over mod markedet. Udlånsrammen blev aftrappet fra 435 mio. kr. i 1953, til 300 mio. kr. i 1959.

Boligministeriets udvalg fra 1948 fremlagde deres betænkning og udkastet "Byggelov for købstæderne og landet". Udkastet svarede i store træk til Københavns Byggelov af 1939 og supplerende bygningsvedtægter tilpasset kommunernes indbyggertal, art og beliggenhed samt et tilknyttet bygningsreglement.

1956: En ny lovgivning om modulplanlægning indførte standarder for modulregler i byggeriet med 1M (10 cm) som grundmodul og 3M (30 cm) som planlægningsmodul. Disse modulstandarder skulle fra 1964 lægges til grund for projektering af statsstøttet boligbyggeri.

1957: Nybyggeriet passerede 1939-niveauet på opførelsen af 24.000 boliger om året.

1958: Boligstøtteleven afviklede gradvist statslån til fordel for statsgaranteret finansiering via lån i kreditinstitutioner. Det almennyttige byggeris begunstigede stilling blev reduceret ved ændringen af lovgivningen, hvilket fik de almene boligselskabernes markedsandel til at falde og tilsvarende de ikke-støttede private byggeriers markedsandel til at stige markant.

De første regler om beboerindflydelse i almene bebyggelser blev indført ved lov.

Fra 1958-1961 steg produktionen af boliger fra 20.000 til 30.000 boliger om året. I slutningen af 1960'erne lå produktionen af boliger på omtrent 50.000 om året.

1959: Boligstøtteleven udløb. Det almene boligbyggeris fordelagtige statslån blev dermed afskaffet helt.

Realfondene blev oprettet (15-30-årige lån).

Enfamiliehuse udgjorde nu halvdelen af nybyggeriet.

1960: Landsbyggelovene blev indført, og for første gang i dansk historie fik man nu ensartede byggebestemmelser for hele landet.

Vedtagelse af det såkaldte montagecirkulære, hvor hensigten var, at man var garanteret en minimum produktion af montagebyggeri. Garantien omfattede 7.500 boliger opført over fire år. Resultatet blev de fire store planer: Syddjyllandsplanen, Gladsaxeplanen, Ballerupplanen og Albertslund Syd.

1961: Der blev indført et midlertidigt byggestop på grund af store lønstigninger i byggeriet og stigende grundpriserne, især i Hovedstadsområdet.

Lov om planlægning af Køge Bugt blev vedtaget.

1964: De almene boligorganisationer oplevede for første gang udlejningsvanskeligheder.

1966: En ny boligpolitik blev vedtaget, som blev udmøntet i en række forlig. Det betød blandt andet, at boligsikringen blev indført.

Planen for Køge Bugt lå færdig.

1967: Landbyggefonden og Grundejernes Investeringsfond blev oprettet ved lov. Landsbyggefonden støtter det almene byggeri, men Grundejernes Investeringsfond støtter det private byggeri.

Enfamiliehuset udgjorde 2/3 af nybyggeriet.

1969: Rapporten om det murede byggeris rationaliseringsmuligheder udkom. I samme år udkom ligeledes Byggerapporten, der handlede om byggeriets effektivitetsforhold.

SBi formulerede en målsætning for den kommende periodes boliger, som hed: "Boliger og by enheder skal kunne administreres af de mennesker, der bor i dem."

De almene boligorganisationer oplevede for alvor udlejningsvanskeligheder.

1970: Danske Arkitekters Landsforbund udskrev en konkurrence om nye måder at bygge etagebebyggelser på. Konkurrencen blev afsluttet i 1973, og den blev vundet af Susanne Ussing og Carsten Hoff.

1971: SBi udskrev en idekonkurrence, som handlede om fremtidens boliger. Formålet med konkurrencen var at få nye ideer til, hvordan fremtidens boligområder kunne udformes. I SBi's konkurrenceprogram var der tre krav til byggeriet: 1. Byer og boliger skulle være foranderlige. 2. Byer og boliger skulle kunne udvides. 3. Byer og boliger skulle kunne administreres af de mennesker, som bor i dem. Målet var at udvikle varierede by- og boligmiljøer. Idealerne for den tæt-lave by blev hentet fra danske småbyer med en eller to etages længehuse, der lå grupperet omkring en vej eller et stiforløb, som ikke egnede sig til moderne trafik.

1972: Tegnestuen Vandkunsten vandt SBi's konkurrence med et projekt, der senere blev til Tinggården i Herfølge. Et tilsvarende byggeri blev opført i Esbjerg.

1973: Et nyt boligforlig blev vedtaget, hvor man bevilligede 250 millioner til afhjælpning af udlejningsvanskelighederne i nyopført almenbygget byggeri.

Den verdensomspændende energikrise ramte Danmark.

Regionsplan for Københavnsområdet blev vedtaget.

Boligproduktionen nåede det højeste antal færdiggjorte boliger om året med 56.000. Herefter faldt produktionen af nye boliger til omkring 20.000 om året i begyndelsen af 1980'erne.

1974: Et nyt boligforlig blev vedtaget, som bl.a. indeholdt en målsætning om opførelse af 40.000 nye boliger om året, heraf ca. 8.000 almene boliger.

Modstående side:

Dørparti fra Bredalsparken.

43

BEBYGGELSER

FREDERIKSHOLM KARRÉ 1 OG 2

(1913)

KATEGORI 2

Bygningsbeskrivelse

Frederiksholm Karré 1 og 2 er beliggende i Københavns Sydhavnskvarter. De to smalle, aflange karréer ligger mellem P. Knudsens Gade og Hørdumsgade, i forlængelse af hinanden. Hvor de mødes, er karréerne åbne ind mod hinanden og adskilt med en stikvej. De murede bebyggelser er i tre etager over en kælder, og de har sadel- og mansardtage hængt med røde tegl. I tagfladerne er der tag- og gavlkviste samt skorstene i forskellige udførelser. Der er i alt op mod 50 opgange med to lejligheder pr. etage.

Facaderne mod gaden er i rød, blank mur med tilbagetrukne indgangspartier, loggiaer på første sal og mange murværksdetaljer, som f.eks. enkelte, dobbelte, og tredobbelte sammenmurede stik i varierende dimensioner, indfatninger, søjler, pilastre, fortandinger og forskellige typer ornamentik samt gesimser med synlige tagrender og nedløb i zink. Sål-bænkene er med teglklinker. Hvor hovedtrappen ligger ud mod facaden, er der et dobbelthøjt vindue, afrundet foroven, mens der, hvor hovedtrappen ligger trukket ind i bygningen, er udført loggiaer på 1. og 2. sal. Fra stueplan er der mange steder udgang til verandaer udført som rødmaledede trækonstruktioner. Fra verandaerne er der nedgang til forhaverne, som er omkranset af grønne stakitter.

Vinduer og terrassedøre er i træ og hvidmalede. Yderdørene er malet i forskellige farver. Nogle af partierne er originale og med kitfalsede sprosser, mens mange er udskiftet og i forskellige udførelser og kvaliteter.

Facaderne ind mod gården er fra sokkel til underkanten af vinduer i stueetagen udført i røde sten. Resten er i gule sten med enkelte elementer fremhævet i rød tegl, såsom sålbænke og gesimser. Der er kældernedgange støbt i beton. De fleste vinduer og døre er malet mørkegrønne, røde eller hvide. Nogle vinduer, særligt til bagtrapper og kældre, er originale med kitfalsede sprosser.

Bebyggelsen er med hoved- og bagtrapper opført i træ. Håndlisterne har afrundede hjørner. Hovedtrappen har afsatser, reposer og trin med linoleumsbelægning og kantlister i metal. Stødtrin, vanger, fodlister og

Modstående side:

Facaden mod gaden er i rød, blank mur med tilbagetrukne indgangspartier og mange murværksdetaljer i form af murstik og gesimser.

Følgende opslag:

Facaderne ind mod gården er fra sokkel til underkanten af vinduer i stueetagen udført i røde sten. Resten er i gule sten med enkelte elementer fremhævet i rød tegl, såsom sålbænke og gesimser.

gerichter er malede. Entrédørene er massive, hvidmalede trædøre, og de ældste er med glasfyldinger.

Ingen lejligheder er slået sammen, og de fleste er holdt i de oprindelige rumstrukturer. Fra hovedtrappen er der adgang til smalle forstuer og fordelingsgange parallelt med hovedskillerum, hvorfra der er adgang til stuer en suite og mod gaden, og køkkener og kamre mod gården. Toiletter findes både indeliggende og med vindue mod gården. Alle toiletter er ombyggede og udvidede ved reduktion af værelser. Ikke alle køkkener er ombyggede. Gulvene er plankegulve, og lofterne er med stuk. Døre, gerichter, fodlister og indbyggede skabe er for en stor dels vedkommende de originale. I kældrene er der teknikrum samt diverse rum til depoter, varmemester mv.

Bygningerne er i det ydre i høj grad præget af dårlige murværksreparationer, slitage, tilfældige vinduesudskiftninger og lette påbygninger samt manglende eller tilfældigt udførte verandaer.

Bygningshistorie

Frederiksholm Karré 1 og 2 er tegnet af Christian Emil Mandrup-Poulsen. Karréerne blev opført af og ejes i dag af AKB. En del af boligerne blev hurtigt solgt fra, og de enkelte ejere har op gennem tiden forvaltet bygningernes udvendige vedligeholdelse forskelligt.

I 1960'erne forøgedes trafikbelastningen på P. Knudsens Gade så meget, at man inddrog størstedelen af karréernes forhaver til fordel for en udvidelse af gaden.

De miljømæssige værdier

De miljømæssige værdier knytter sig til det velproportionerede og grønne gårdrum, som både indbyder til individuelt ophold og fællesskab, hvor træer skaber rum og visuelt ly, og der kan samtidig etableres kontakt til lejlighederne. Det relativt smalle gårdrum giver intimitet og sammenhæng på tværs, og da bygningerne ikke er høje, kommer der tilstrækkeligt sollys ned i gården.

Der er ligeledes miljømæssig værdi knyttet til de oplevelsesrige forarealer i Hørdumsgade, med den lave husrække, individuelle forhaver og varierede facader. Skalaen er lille, hvilket skaber et fortættet miljø både for beboerne og for den forbigående. Der er ligeledes knyttet miljømæssig værdi til de nære arealer omkring forhaver og indgangspartier langs karréens facade mod syd, ud mod P. Knudsens Gade.

Modstående side:

Bebyggelsen er i tre etager, og i det ene hjørne er der en café med et afgrænset uderum.

De kulturhistoriske værdier

De kulturhistoriske værdier knytter sig til bebyggelserne, hvis tilblivelse tilbage i 1913 medvirkede til fødslen af den almene boligbevægelse i Danmark. I kølvandet på den store bolignød, der opstod i starten af 1900-tallet, da indbyggertallet i København voksede, var byggeriet af Frederiksholm begyndelsen på en omfattende planlagt udvikling af en helt ny bydel langt fra den gamle by, ude på de ubebyggede overdrev sydvest for København. Frederiksholm Karré 1 og 2 blev opført i 1913, og med dem gik startskuddet for stiftelsen af Arbejdernes Kooperative Byggeförening, som i perioden 1913-48 opførte i alt 17 store karréer i området. Karré 1-7 er opkaldt efter Frederiksholm Kalk- og Teglværk, som siden 1871 var beliggende på stedet. De første fire karréer blev i perioden 1913-18 således opført af tegl produceret på Frederiksholm Kalk- og Teglværk, mens det stadig var beliggende dér. Beboerne var typisk bedrestillede børnefamilier på mindst fire personer, som ønskede bedre forhold, og derfor blev lejlighederne opført som to-, tre- og fireværelses lejligheder. Samtidig med opførelsen af den første karré blev haveforeningen Frem grundlagt, så de nye borgere kunne dyrke grønsager samt holde høns og svin.

Der er kulturhistorisk værdi knyttet til bebyggelserne og de omkringliggende karréers samlede homogene bygningsudtryk, som vidner om, at bebyggelserne var en af de tidligste større planlagte bydele, der blev opført på bar mark. Med butikker og virksomheder i kølvandet på opførelsen af boligerne udviklede området sig i løbet af årene op mod 2. Verdenskrig til en egentlig bydel med karréer, gader og fortøve.

Der er kulturhistorisk værdi knyttet til den lave bygningstype med de adskilte forhaver og fælles gårdanlæg, som afspejler en brydningstid i boligbyggeriet. Man byggede på denne tid boligkarréer med individuelle forhaver, da hensigten, som det f.eks. var tilfældet med Kartoffelrækkerne, var at arbejderne over en årrække skulle kunne købe boligerne af byggeföreningen. Frederiksholm Karré 1 og 2 blev ligeledes opført med dette for øje, men i løbet af opførelsesprocessen blev beslutningstagerne imidlertid opmærksomme på, at man kunne undgå, at der blev spekuleret i byggeriet, ved at undlade at sælge ud af boligerne. Derfor besluttede man, at boligerne skulle lejes ud. På daværende tidspunkt var en del boliger allerede blevet solgt fra, hvilket betyder, at bebyggelsen siden dengang har bestået, og stadig består, af en blanding af ejer- og lejerlejligheder. Gårdrummet derimod er fortsat fælles for både ejere og lejere.

De kulturhistoriske værdier knytter sig ligeledes til boligernes nære kontakt med de udendørs friarealer, som afspejler, at man på tidspunktet for opførelsen var blevet mere opmærksom på, at flest muligt skulle have adgang til gode udearealer, lys og luft. De indre gårdrum i Frederiksholm-karréerne blev derfor tinglyst som fællesareal for hele karréens beboere, i stedet for som private parceller, og rummet blev etableret som et

Modstående side:

Boligerne i stueetagen har tæt kontakt med de udendørs friarealer, som afspejler, at man på tidspunktet for opførelsen var blevet mere opmærksom på, at flest muligt skulle have adgang til gode udearealer, lys og luft.

grønt fællesareal til ophold og tøjtørring. Også lejlighederne blev etableret med visuel tilknytning til de nære omgivelser, som f.eks. god kontakt til beboernes egne forhaver og udsyn til beplantningen i gårdrummet, hvilket også i dag er kvaliteter af stor betydning og derfor fortsat af stor herlighedsværdi.

I det indre er de kulturhistoriske værdier knyttet til de velbevarede rumstrukturer med totrappesystemet, fordelingsgange langs bærende skillevægge samt disponeringen med opholdsrum en suite mod gaden samt køkken og sekundære rum mod gården. Der er kulturhistorisk værdi knyttet til de originale plankegulve, stuklofter, døre, gerichter, fodpaneler og indbyggede skabe, som vidner om periodens æstetiske præferencer. Boligerne er oprindeligt opført med kakkelovne, hvilket afspejler sig i bebyggelsens tilbageværende skorstene, som fortæller om datidens opvarmingskilder.

De arkitektoniske værdier

De arkitektoniske værdier er knyttet til den nybarokke hustype, som med en gennemgående murstensarkitektur danner en rustik og samlende helhed, præget af et enkelt materialevalg med tegl til facader og tage, og træ i vinduer og døre. Den røde, blanke tegl i facaderne mod gaderne, hvor bearbejdning af de massive bygningsdele, i form af loggiaer, tilbagetrukne indgangspartier, murede piller, halvcirkulære stik og bløde, svungne og fremtrukne murværksdetaljer, skaber et levende og skulpturelt relief i facadeplanet og giver bebyggelsen et stærkt og homogent udtryk. I modsætning hertil giver de lette bygningsdele, i form af høje vinduespartier med spinkle profiler på bevarede originale vinduer i trapperum, fint snedkerekrede og lakerede facadedøre og smedjærnsdetaljer, modspil til de tunge teglkroppe.

De arkitektoniske værdier er ligeledes forbundet med de visuelle kig gennem de frodige gårdrum, hvor trappetårne skyder op igennem tagfoden og sammen med de taktfast placerede kviste og skorstene giver liv og variation til bygningernes skyline, mens kældernedgangene og bagtrapperne høje vinduespartier skaber rytme i facaden.

De arkitektoniske værdier knytter sig også til forholdet mellem bygningernes højde og gårdanlæggets længde og bredde, som, i samspil med lav og høj beplantning, på den ene side skaber en markant arkitektur med store forhold og lange kik, og på den anden side også etablerer trygge og intime opholdsmuligheder i lille skala i gårdrummet, nærkontakt mellem gårdrum og den enkelte lejlighed og værner mod overvågning og indkig i lejlighederne. Der opstår et på én gang både menneskeligt og karakteristisk miljø.

Vinduer og terrassedøre er i træ og hvidmalede. Yderdørene er malede i forskellige farver, her en rødmalet. Nogle af dørene er originale og med kitfalsede sprosser, mens mange desværre er blevet udskiftet.

I det indre er de arkitektoniske værdier knyttet til lejlighedernes lange forbindelsesgange i bygningernes midte, hvorfra kontakten til lejlighedens rum og facader varierer. Ligeledes er værdierne knyttet til stuerne, som ligger en suite, nogle af dem med udgang til en forhave, samt de rummelige spisekøkkener med udkig til gårdanlæg og trækroner.

De bærende bevaringsværdier

De bærende bevaringsværdier knytter sig til den samlede bebyggelse med to karréer og til passagen, den lille stikvej fra Hørdumsgade, som både adskiller og samler de to karréer ved at skære igennem og åbne ind til de to indre gårdanlæg, som på én og samme gang manifesterer sig både som individuelle indadvendte gårdrum og som halvoffentlige friarealer, som kobler sig på byens rumlige hierarkier.

Herudover knytter de bærende bevaringsværdier sig til de lave, velproportionerede og aflange karréer i rød og gul grundmur med sadel- og valmtage hængt med røde teglsten samt til facadernes detaljer, herunder loggiaer, murstik, indfatninger, søjler, pilastre, sålbænke, gesimser, de ældre vinduer og fyldingsdøre samt den traditionelle materialeholdning.

I karréens indre knytter de bærende bevaringsværdier sig til opdelingen af gårdanlæggene i en randzone med fast belægning langs facaderne og et aflangt, grønt og varieret rumforløb i midten.

I det indre er de bærende bevaringsværdier relateret til de originale, traditionelle rumstrukturer og til de bevarede bygningsdele og -detaljer, herunder trapper med balustre, trin og håndlister, fyldingsdøre med greb og gerichter, indbyggede skabe samt den traditionelle materialeholdning.

Lignende bebyggelser

Frederiksholm Karré 3

Karré 1, Jagtvej, AKB
København

Lindevangshave, AAB
Frederiksberg

Afdeling 14, Edvard Griegs
Gade, København

Afdeling 9, Vesterfælledvej,
København

AFDELING 1, ARBEJDERNES BOLIGFORENING ESBJERG

(1919-22)

KATEGORI 2

Bygningsbeskrivelse

Afdeling 1 i Arbejdernes Boligforening ligger i Esbjerg, hvor den er placeret tæt på byens midte. Afdelingen har adresse på syv gader, og den er fordelt over tre selvstændige bebyggelser. Hver af de tre bebyggelser er opført i en karrélignende struktur med fritliggende blokke. To af karréerne omkranser et gårdrum med både befæstede områder og grønne plæner. En enkelt omkranser et mindre gårdrum, der afsluttes af bebyggelse mod Bjarkesgade. De fritliggende blokke bliver bundet sammen af mure, og mod henholdsvis Haraldsgade og Valdemarsgade ligger der mellem de lave mure to enetages huse. Bebyggelsen har i alt 320 lejligheder.

Bebyggelsen består af toetages blokke, der er opført i grundmur, som står på en sokkel af natursten. Tagene er helvalmede med en mansardetage og hængt med røde teglsten. I tagfladerne ses på den ene side en række nyere tagvinduer, mens der på den anden side ses to kviste over tre fag i hver blok. Facaden står i blank mur af røde mursten og afsluttes af en treleddet hovedgesims. Lige under hovedgesimsen er en række af mursten, hvor hver anden sten er malet. Hver blok består af otte fag, og på facaden er to fag en smule fremskudt fra facadeflugten. Det fremskudte parti afsluttes af en frontispice, og i den nederste etage sidder hoveddøren under en malet fordakning med en sparrenkopgesims, som hviler på to knægte. Over vinduerne samt mellem fordakningen og døren ses murstik. Døråbningen er trukket en smule tilbage fra facaden og har et malet felt omkring hele døren. Fyldingsdørene er nyere og sortmalede med glas i den øverste fyldning. Vinduerne er nyere og alle hvidmalede. De har forskellige opdelinger og rammer, afhængig af hvor de er placeret. Omkring vinduerne på første sal er der malede indramninger, og under alle vinduer ses sålbænke af klinker. Gavlene er lukkede. Gårdsiderne er opbygget

Modstående side:

Bebyggelsen består af toetages blokke, der er opført i grundmur af røde mursten, som står på en sokkel af natursten. Tagene er helvalmede med en mansardetage og hængt med røde teglsten.

Følgende opslag:

Bebyggelsen har adresse på syv gader, og den er fordelt over tre selvstændige bebyggelser. Hver af de tre bebyggelser er opført i en karrélignende struktur med fritliggende blokke.

med to fremskudte murpartier, begge over tre fag, som i tagfladen ender med en gavltrekant. I midten af det fremskudte parti sidder indgangen til bagtrapperne. Bagdørene er nyere fyldingsdøre, som alle er hvidmalede. Gårdsiden afsluttes af en hovedgesims, som på facaden. På første sal og i mansarden sidder udeliggende altaner. Alle vinduerne er som på facaden nyere og hvidmalede. Vinduerne er en-, fire- og seksrammede.

I det indre er opgangene bevaret med ældre trapper, som har drejede balustre og svungne håndlister. I nogle opgange er der brystningspaneler på væggene. På hver etage er der adgang til to lejligheder, som ligger skråtstillet i forhold til hinanden. Lejlighederne har mellem to og fire værelser med en forstue og et mindre pulterkammer i tilknytning til forstuen. De oprindelige, traditionelle planløsninger er i overvejende grad bevaret, dog ses flere delvist nedrevne skillevægge eller murgennembrud med nye døråbninger. Badeværelser og køkkener er i flere tilfælde nyere, der er dog ældre forrammekøkkener bevaret. De ældre bygningsdele og -detaljer er i overvejende grad bevaret, herunder stukkatur, fyldingsdøre med greb, hængsler og gerichter samt fodlister. Overfladerne er en blanding af ældre, traditionelle og nyere materialer, herunder plankegulve, som både er malede, lakerede og ubehandlede, terrazzo på badeværelserne, pudsede vægge og lofter, klinker, fliser og linoleum.

Mellem de fritliggende blokke ses mure i blank mur af røde mursten, som står på en sokkel af natursten. I hver mur ses to forhøjede og halvrunde muråbninger, som afsluttes af et murstik. Murkronen afsluttes af røde tagsten.

De to enetages huse er ligeledes opført i grundmur og står på en sokkel af natursten. Facaderne står i blank mur af røde mursten. Tagene er halvvalmede og hængt med røde tagsten. Facaderne afsluttes på samme vis som etagehusene med hovedgesims og en række mursten, hvor hver anden sten er malet. De har ligeledes et fremskudt murparti, som her afsluttes i en gavlkvist, hvor gavltrekanten markeres af en omløbende gesims. Øverst ses et rundt vindue. Alle vinduerne er nyere og hvidmalede. Under vinduerne er sålbænke af klinker. I gavlenderne er henholdsvis nedgang til kælder og hovedindgang til husene samt vinduer som på facaden. På gårdsiden ses detaljer som på facaden, herunder gesims og sålbænke.

I det indre er husene indrettet med to lejligheder, en på hver etage. Planløsningerne er overvejende nyere, da husene har været indrettet med butikslokaler i stueetagen. Grundplanerne er dog traditionelle med opholdsstue mod gaden og de øvrige rum mod gårdrummet. Bygningsdele og -detaljer er overvejende nyere. Overfladerne er en blanding af nyere og traditionelle, herunder bræddegulve, pudsede vægge og lofter, fliser og linoleum.

Modstående side:

De fritliggende blokke bliver bundet sammen af lave mure, der som resten af bebyggelsen er opført af røde mursten på en sokkel af granit.

Bygningshistorie

Afdeling 1 var Arbejdernes Boligforening i Esbjergs først opførte bebyggelse. Foreningen blev stiftet i 1917. Allerede i stiftelsesåret blev planerne om en bebyggelse påbegyndt, og i slutningen af 1920'erne stod den samlede bebyggelse færdig. Oprindeligt havde bebyggelsen fem butikker, hvoraf nogle af dem var placeret i de mindre enetages bebyggelser mod Valdemarsgade. Andre var placeret i de to etager høje blokke i stueetagen, men er siden blevet ombygget til almindelige lejemål.

I midten af 1930'erne blev der indlagt lys på køkkentrappen, tørreloftet og på toilettet. I 1956 fik lejlighederne fjernvarme.

De miljømæssige værdier

Den miljømæssige værdi ved bebyggelsen er knyttet til bebyggelsesplanen, hvor den karrélignende struktur delvist lukker sig mod den omgivende by, men til gengæld åbner sig i det store åbne gårdrum. Gårdrummene er indrettet med både grønne plæner og befæstede områder, og disponeringen skaber rum af varierende størrelse og med forskellige funktioner. Gårdrummene giver således beboerne mulighed for at opholde sig ude, uden at blive forstyrret af uvedkommende, her kan børnene lege og de voksne kan mødes med naboerne eller nyde de grønne gårdrum. Beboerne har desuden mulighed for selv at dyrke mindre afgrøder som krydderurter og grøntsager i de dertil indrettede kummer.

De kulturhistoriske værdier

De kulturhistoriske værdier ved Afdeling 1 er overordnet knyttet til bebyggelsen som et velbevaret og repræsentativt eksempel på et af de første almene byggerier i provinsen med henblik på at stille gode kvalitetsbyggerier til rådighed for byens voksende gruppe af arbejdere.

Der er tillige kulturhistorisk værdi relateret til bebyggelsesplanen med relativt lave og fritliggende boligblokke i en karrélignende struktur. De fritliggende blokke, som kun delvist hænger sammen, var ment som et bevidst brud med det private karrébyggeri, der stadig var dominerede i både København og Aarhus samt i de større provinsbyer. Bebyggelsen er inspireret af den engelske havebytankegang, hvor beboerne skulle have adgang til grønne områder i nær tilknytning til deres bolig. Opbrydningen af karréstrukturen skete ligeledes i København og Aarhus på samme tid, om end på en anderledes måde.

Endelig er der kulturhistorisk værdi knyttet til bebyggelsens arkitektoniske udtryk, som i lighed med de fleste af de nyopførte almene boliger

på dette tidspunkt blev opført i enten en nationalromantisk eller nybarok stil. I bebyggelsen har husene flere nybarokke elementer og motiver, som kommer til udtryk i de blanke mure i røde mursten med en række fint udformede detaljer i natursten. Mansardtaget er ligeledes karakteristisk sammen med de røde teglhængte tagflader. Facaderne er livlige og med diskrete fremskudte partier, frontispicer og gavltrekanter. Indgangspartierne er i tidens ånd fremhævet med brugen af natursten. De dekorative indslag på facaderne er på samme tid både synlige og diskrete i form af henholdsvis mønstre i murværket i natursten og murstik i røde mursten. Overgangen mellem facade og tag er markeret af en hovedgesims, hvilket også ses i mange af samtidens bebyggelser. Soklen i natursten er ligeledes fremtrædende, fordi den er udført i et andet materiale end resten af bygningen.

I det indre er der kulturhistorisk værdi knyttet til de bevarede traditionelle planløsninger, hvor opholdsstue(r) er placeret mod gaden, mens køkken, badeværelse og værelser er placeret mod gårdrummet. Hertil kommer de bevarede bygningsdele og -detaljer, herunder stukkatur, fyldingsdøre med greb, hængsler og gerichter, som sammen med de fint og traditionelt udformede trappeopgange vidner om, at det var vigtigt at understøtte lejlighederne til arbejderne med samme type interiør som de større herskabslejligheder til det rige borgerskab. Herudover vidner udformningen af snedkerdetaljerne om tidens æstetiske præferencer.

De arkitektoniske værdier

Bebyggelsens arkitektoniske værdi er overordnet knyttet til den samlede bebyggelse med fritliggende blokke, der er hængt sammen af lave mure af røde mursten som resten af bebyggelsen. Bebyggelsen fremstår som en samlet helhed, på trods af at den indeholder tre selvstændige karréer. Det ensartede materialevalg og formgivningen skaber en harmonisk sammenhæng.

Der er tillige arkitektonisk værdi relateret til facaderne i blank mur af røde mursten med detaljer i natursten. På trods af de livlige facader med uregelmæssigt placerede lodrette vinduespartier ved trapperne, frontispicer og fremskudte murpartier fremstår husene homogene og harmoniske pga. den ensartede materialebrug, placeringen af horisontale vinduesrækker og store flader af blank mur uden andre dekorative elementer end gesimser samt murstik over vinduer og døre. De mange dekorative elementer skaber tillige en festlig facade, som står i modsætning til en del af det omgivende, nyere byggeri.

I det indre er der arkitektonisk værdi knyttet til hovedtrappen med de smukt forarbejdede håndlister, balustre, vægpaneler og trærammer på væggene, der tilsammen udgør et fornemt trapperum med en fin durchsicht.

De bærende bevaringsværdier

De bærende bevaringsværdier knytter sig overordnet til bebyggelsen med fritliggende blokke i to etager hægtet sammen med vægge i røde mursten, som omkranser gårdrum i forskellig størrelse.

De bærende bevaringsværdier er i det ydre tillige knyttet til de grundmurede blokke opført med sokkel i natursten og med blank mur i røde mursten med helvalmede mansardtage hægtet med røde teglsten. Herudover er de bærende bevaringsværdier relateret til udformningen af facaderne med detaljer, herunder de fremskudte fag, frontispicer, gavlkviste, indramninger af vinduer, gesimser, murstik, sålbænke, de ældre vinduer og traditionelt udførte døre samt den traditionelle materialeholdning.

I det indre er de bærende bevaringsværdier knyttet til de bevarede trappeopgange med trapper i træ, drejede balustre og svungen håndliste samt de traditionelle planløsninger med opholdsstue(r) mod gaden og køkken, badeværelse og værelse mod gårdrummet. Endelig er de bærende bevaringsværdier knyttet til de bevarede bygningsdele og -detaljer, herunder stukkatur, fodpaneler, fyldingsdøre med greb, hængsler og gerichter samt den traditionelle materialeholdning.

Lignende bebyggelser

Ingerslevsgård, Aarhus
Karré A og B, Jagtvej, AKB
København

Modstående side:

Gårdrummene er indrettet med både græsplæner og befæstede områder.

Beboere har desuden mulighed for selv at dyrke mindre afgrøder som krydderurter og grøntsager i de dertil indrettede kummer, og man har bevaret de gamle tørrestativer.

TEGLGÅRDEN

(1921-27)

KATEGORI 3

Bygningsbeskrivelse

Teglgården ligger i Aarhus ved Vesterbro Torv og består af en sammenhængende trekantet karrébebyggelse, der ligger i Teglværksgade, Lange-landsgade og Sejrogade. Bebyggelsen indeholder 278 lejligheder, som omkranser et stort gårdrum med græsplæner, høje træer, befæstede områder, legepladser og stisystemer på tværs af gårdrummet.

Teglgården er grundmuret og opført i fire etager. Bygningen står på en sokkel af natursten, og grundens terrænfald bliver optaget i soklen. Heltaget har en mansard med nyere kviste mod både gade og gård. Taget er delvist helvalmet og er hængt med røde og brune tagsten. I tagfladerne ses adskillige nyere tagvinduer og udluftningshætter, og mod gadesiden er enkelte murpartier ført op i tagfladen. Facaden afsluttes af en muret hovedgesims. Hoveddøren er indrammet af en portal i natursten. Hoveddørene er ældre fyldingsdøre af ædeltræ med en opsproset glasfylding i øverste halvdel. Over vinduerne er der murstik, og under vinduerne er der sålbænke af klinker. Vinduerne er nyere og alle hvidmalede. Bebyggelsen har afskårne hjørner, som dækker tre fag, hvor de to yderste er trukket frem fra facaden og ender i to mindre tårne. Ved nogle hjørner ses tillige store enrammede butiksvinduer. Der er enkelte portgennemgange i facaden og nedgange til kælderen.

Mod gården er bygningerne forskudt fra hinanden for hver opgang, som overvejende er fem fag bred. I etageadskillelsen mellem stueetage og første sal er en smal, muret gesims, og facaden afsluttes af en muret hovedgesims. Alle vinduer er nyere og hvidmalede. Over vinduerne er svagt buede murstik, og under vinduerne er sålbænke af klinker. I soklen ses kældervinduer.

I det indre er de oprindelige trappeopgange med henholdsvis hoved- og bagtrappe bevaret. Trapperne er af træ belagt med linoleum, og de oprindelige balustre og håndlister er bevaret. De oprindelige planløsninger er i nogen grad bevaret. Lejlighedernes størrelse varierer fra to til fem værelser. Enkelte lejligheder har fælles bad og toilet, ligesom der er enkelte boliger i to planer. Badeværelser og køkkener er overvejende nyere. Bygningsdele og -detaljer er i overvejende grad bevaret, herunder fyldingsdøre med greb og gerichter, stukatur, lysningspaneler og vindueskarme.

Modstående side:

Teglgården er grundmuret og opført i fire etager. Bygningen står på en sokkel af natursten, og grundens terrænfald bliver optaget i soklen. Heltaget har en mansard med nyere kviste mod både gade og gård.

Overfladerne er en blanding af ældre og nyere materialer, herunder brædde- og terrazzogulve, fliser, klinker, linoleum, tapet, pudsede vægge og lofter samt støbte gulve i kælderen. I tagetagen er der pulterrum til hver lejlighed. I kælderen findes der rum, som kan lejes. Der er fællesvaskeri og selskabslokaler.

Bygningshistorie

Teglgården blev opført 1921-27 af Arbejdernes Andels Boligforening i Aarhus. Arkitekterne V. Puck og Thorkel Møller tegnede og opførte bebyggelsen på en del af grunden, hvor Langballes Teglværk lå indtil 1917. Bebyggelsen blev opført med fælles bad i kældrene og fælles toilet på bagtrappen. Der er efterfølgende blevet installeret nye badeværelser i de gamle køkkener og etableret nye køkkener i et værelse mod gården.

De miljømæssige værdier

Den miljømæssige værdi ved Teglgården er knyttet til bebyggelsesplanen, hvor den aflukkede karréstruktur gør, at bebyggelserne lukker sig mod den omgivende by, men til gengæld åbner sig i et stort, åbent gårdrum. Gårdrummet er indrettet med grønne plæner, der bliver gennemskåret af et stisystem og skærmet af beplantning i varierende størrelser. Herudover er der en række befæstede områder bl.a. med legepladser og boldbaner. Indretningen af gårdrummet skaber rum med forskellige funktioner og giver således beboerne mulighed for at opholde sig ude uden at blive forstyrret af uvedkommende; her kan børnene lege og gemme sig. De voksne kan mødes med naboerne eller bare nyde de grønne gårdrum.

Modstående side:

De ældre hoveddøre er indrammet af en portal i natursten. Hoveddørene er fyldingsdøre af ædeltræ med en opsproset glasfyldning i øverste halvdel. Over vinduerne er der murstik, og under vinduerne er der sælbænke af klinker.

Følgende opslag:

Teglgården er præget af glatte murflader med få dekorative elementer og af den klare og faste inddeling af facaden, som primært styres af dør- og vinduesrytmen. Den fremstår dog mindre rationel og rigid end andre bebyggelser fra samtiden pga. trappetårnene, der bryder tagfladen.

De kulturhistoriske værdier

De kulturhistoriske værdier for Teglgården er overordnet knyttet til bebyggelsen som et velbevaret og repræsentativt eksempel på udviklingen inden for karrébebyggelser i de større danske byer i begyndelsen af 1920'erne. Teglgården var således den første karré i kvarteret, der blev opført som en samlet bebyggelse med et åbent gårdrum. I midten af 1910'erne begyndte arkitekterne så småt at bryde med den traditionelle karrébebyggelse, og man opførte i stedet bebyggelser med åbne gårdrum uden bag- og sidehuse samt udeliggende trappetårne. Det betød, at der blev mere plads i gårdrummene. I begyndelsen af 1920'erne kom ændringen til fuld udfoldelse i den såkaldte storkarré, hvor gårdrummet blev udlagt til et stort, sammenhængende rum stort set uden skure med f.eks.

lagre med brændsel, som i stedet blev placeret i kældrene. Gårdrummet ændrede således karakter fra primært at være et opbevarings- og funktionsrum til at blive et rum med mulighed for rekreation for bebyggelsens beboere. I Teglgården resulterede det i et stort, åbent gårdrum med både græsplæner, legepladser til børnene og bænke til de voksne. Græsplænerne blev omkranset af bede og træer, så der var mulighed for at søge mindre, private opholdsrum og skygge.

Endvidere er der kulturhistorisk værdi relateret til Teglgårdens arkitektoniske udtryk, som er inspireret af samtidens dominerende stilretning, nyklassicismen. I midten af 1910'erne ændrede de stilmæssige idealer sig, og i begyndelsen af 1920'erne kom nyklassicismens stiludtryk for alvor til udtryk i den såkaldte storkarré. Arkitekterne tog udgangspunkt i klassiske proportioneringsstudier og forenklede og rationaliserede formsproget. Derved levede de op til kravet om rationelle og fornuftige boliger, som den begyndende modernismes internationale arkitekter var fortalere for. Det betød, at nyklassicismen blev opfattet som en langt mere økonomisk stil at bygge i end de foregående perioders historicistiske stilarter. Den nyklassicistiske etagebebyggelse med sin ensartede og rationelle rytme fik stor betydning for boligbyggeriets udvikling. Arkitekterne stræbte efter at give bygningerne et enkelt og monumentalt udtryk, hvor al pynt blev fjernet fra facaden. Den ensartede og taktfaste inddeling af facaden gav ligeledes gode betingelser for en rationel planlægning af bebyggelses- og lejlighedsplaner. Det kom til udtryk i ensartede facader, hvor disponeringen af vinduer og døre skabte en særlig takt og rytme. Vinduerne blev placeret efter hensynet til det ensartede udtryk og ikke de bagvedliggende rums funktioner og lyskrav. Vinduerne var tillige lige store og placeret i samme højde, igen uden hensyn til funktion. Der var således mange gentagelser af det samme motiv på facaden. I Teglgården kommer den nyklassicistiske stil til udtryk i de overvejende glatte murflader med få dekorative elementer og i den klare og faste inddeling af facaden i felter, som primært styres af dør- og vinduesrytmen. Teglgården fremstår imidlertid en smule mindre rationel og rigid, hvis man sammenligner med andre af samtidens storkarréer, hvilket dels hænger sammen med det stigende terræn, som skaber en helt særlig rytme på facaden, dels at vinduerne i trappeopgangene ikke følger placeringen af de andre vinduer.

I det indre er der kulturhistorisk værdi knyttet til de bevarede traditionelle planløsninger, hvor opholdsstue(r) er placeret mod gaden, mens køkken, badeværelse og værelser er placeret mod gårdrummet. Hertil kommer de bevarede bygningsdele og -detaljer, herunder stukkatur, fyldingsdøre med greb, hængsler og gerichter, som sammen med de fint og traditionelt udformede trappeopgange vidner om, at det var vigtigt at udstyre lejlighederne til arbejderne med samme type interiør, som ses i de større herskabslejligheder til det rige borgerskab.

Der er mange fine detaljer i Teglgården, som vidner om tidens høje håndværksmæssige kvalitet. Her en vinduesåbning med rundede mursten.

De arkitektoniske værdier

De arkitektoniske værdier for Teglgården er overordnet knyttet til den samlede bebyggelse med mange gentagelser af de samme elementer på facaden. Det ensartede materialevalg og den overordnede formgivning skaber en harmonisk sammenhæng i hele karréen. Bebyggelsen fremtræder homogent og ensartet i bybilledet, og formidler både ro og sammenhæng med den omgivende kontekst i den store skala. Samtidig rummer arkitekturen en rig detaljering og materialitet, som imødekommer den menneskelige skala og udstråler glæde ved gedigne og gennemprøvede konstruktioner.

Der er tillige arkitektonisk værdi relateret til facaderne i blank mur af røde mursten med detaljer i natursten, hvor især accentueringen af hoveddørene fremstår gennemarbejdet.

I det indre er der arkitektonisk værdi knyttet til hovedtrappen med de smukt forarbejdede gelændere, balustre og trærammer på væggene, der tilsammen udgør et behageligt trapperum med en fin durchsicht.

De bærende bevaringsværdier

De bærende bevaringsværdier i Teglgården knytter sig overordnet til karrébebyggelsen som eksempel på en storkarré fra 1920'erne med bygninger i fem etager, der omkranser et sammenhængende gårdrum med både grønne og befæstede områder.

De bærende bevaringsværdier er i det ydre tillige knyttet til de grundmurede blokke opført med sokkel i natursten og med blank mur i røde mursten med helvalmede mansardtage hængt med røde og brune tagsten. Herudover er de bærende bevaringsværdier relateret til udformningen af facaderne med detaljer, herunder de fremskudte og forhøjede fag, dør- og vinduesåbninger, gesimser, murstik, sålbænke, de ældre fyldingsdøre samt den traditionelle materialeholdning.

I det indre er de bærende bevaringsværdier knyttet til de bevarede trappeopgange med trapper i træ, drejede balustre og svungne håndlister samt de traditionelle planløsninger med opholdsstue mod gaden og køkken, badeværelse og værelse mod gårdrummet. Endelig er de bærende bevaringsværdier knyttet til de bevarede bygningsdele og -detaljer, herunder stukatur, lysnings- og fodpaneler, fyldingsdøre med greb og gerichtter samt den traditionelle materialeholdning.

Lignende bebyggelser

Afdeling 1, AAB København

Afdeling 3, Vordingborggade,
København

Afdeling 9, AAB København

Afdeling 18, AAB, København

Afdeling 21, AAB, København

Afdeling 22, Julius Bloms Gade,
AAB København

Afdeling 23, AAB, København

Tagensvej, AKB, København

Afdeling 24, Mågevej,
København

Afdeling 25, Borups Allé,
København

Ingerslevgård, Aarhus

To følgende opslag:

Bygningerne omkranser et stort, åbent og frodigt gårdrum. Teglgården var en af de første storkarréer i Aarhus, som netop er karakteriseret ved de store gårdrum.

I gårdrummets have er græsplænerne omkranset af bede og træer, så der er mulighed for at søge mindre private opholdsrum og skygge.

152

LUNDEVÆNGET

(1934-35)

KATEGORI 2

Bygningsbeskrivelse

Lundevænget ligger på Ydre Østerbro i København, nordøst for Lyngbyvej og tæt på Ryparken Station. Bebyggelsen er den ene del af en større bebyggelse, hvor Ryparken er den anden del. Ryparken er opført som andelsboliger, men af de samme arkitekter. Nærværende beskrivelse af bevaringsværdier forholder sig til udelukkende til Lundevænget.

Den samlede bebyggelse er en stokbebyggelse bestående af 22 treetales og tre fireetages stokke, hvoraf Lundevænget består af de 14 stokke. De 22 stokke er fordelt parallelt i to rækker op langs sydøstsiden af Ryparken, og de resterende tre stokke ligger nordvest for Ryparken, ved indkørslen fra Lyngbyvej. Stokkene er placeret i et grønt område. Tilkørsel fra vejen til de enkelte stokke foregår ad smalle, asfalterede adgangsveje langs nordsiden af hver stok, hvor der også er parallelparkering. Fra nordsiden af stokkene er der adgang til samtlige trappeopgange op til lejlighederne, som alle orienterer sig med opholdsrum og altaner mod syd, mod et grønt haverum. Bebyggelsen er opført med i alt 880 lejligheder og 14 butikker. Boligerne har fra starten været fordelt på 254 lejligheder med to værelser og et kammer, 611 lejligheder med to værelser og 15 lejligheder med et værelse og kammer.

Stokkene er opført i gul, blank mur med sadeltag, som er beklædt med rød vingetegl. Tagfoden er uden udhæng og med tagrende og -nedløb liggende uden på facaden. Soklerne er nogle steder pudsede og malede. Murværkets forbandt er krydsforbandt, og den gule teglsten changerer spættet mod det rødlige. Enkelte steder på nordfacaderne er facademurværket tilbagetrukket lokalt i lodrette partier omkring trappeopgangene. Indgangene er med støbte beton-trappesten, hvoraf nogle er med indstøbte brune klinker, andre med chaussésten. Altanerne er udeliggende. Stokkene orienterer sig med facaderne med altaner og store vinduespartier mod syd, og med yderdøre og mindre vinduer til bl.a. trappeopgange, køkkener, kamre og toiletter mod nord. Gavlene mod øst er lukkede, og gavlene mod vest åbner sig delvist med hjørnevinduer og altaner mod sydvest. Gavltrekanterne har nogle steder et cirkulært vindue, andre er udvendigt efterisolerede. De nyere vinduer er hvide og lysegrå samt tofarvede med hvidmalede rammer og mørkebrune karme.

Modstående side:

Stokkene er opført i gul, blank mur i krydsforbandt, og den gule teglsten changerer spættet mod det rødlige. Enkelte steder på nordfacaderne er facademurværket tilbagetrukket lokalt i lodrette partier omkring trappeopgangene.

I det indre er trappeopgangene udført med trapper i træ, belagt med linoleum, og kældertrapperne er i beton med terrazzobelægning. Samtlige stokke er forsynet med direkte adgang fra trapperum til en stor fælles kælder, og der er også trappenedgange direkte fra terræn i begge gavle. I kældrene er der kollektive indretninger som fælles maskinvaskerier med tørre- og strygerum og pulterkamre, og på lofterne er der ligeledes pulterkamre.

De oprindelige grundplaner er overvejende bevaret med en mindre fordelingsgang til de fleste af lejlighedernes rum. Fra stuen er der adgang til altan. Lejlighederne er i meget forskellige stand. I nogle lejligheder er køkkener og badeværelser originale, og i andre er de udskiftet. De fleste ældre bygningsdele og -detaljer er bevaret, herunder indbyggede skabe, vindueskarme, døre med gerichter og greb samt fodpaneler. Overfladerne er en blanding af ældre og nyere, herunder pudsede vægge og lofter, linoleum, kork og fyrretræsplankegulve. Alle lejligheder har indeliggende radiatorer.

Bygningshistorie

Bebyggelsesplanen er tegnet af Kooperative Arkitekter, ved Edvard Heiberg og Karl Larsen, efter en konkurrence. De enkelte stokke er tegnet af hhv. Poul Baumann, Kooperative Arkitekter og Frederik Wagner. C.Th. Sørensen var havearkitekt.

Bebyggelsen består af Ryparken (11 stokke), som blev udført i 1932-33, og Lundevænget (14 stokke), som blev udført i 1934-35. Under opførelsen af boligerne foretog man ændringer, både byggeteknisk og i planløsningerne, som ikke efterfølgende blev registreret i tegningsmaterialet. Dette efterlod mange uklarheder ved projektet og har ved efterfølgende reparationsarbejder og renoveringer vist sig at give store uforudsete og byggetekniske udfordringer. Øvrige ændringer drejer sig bl.a. om de originale altanværn, som blev udskiftet i 1950'erne, og de originale vinduer, som blev udskiftet i 1980'erne.

Bebyggelsen er i dag nedslidt med store indeklimamæssige problemer og utidssvarende indretninger, og den står over for gennemgribende renoveringer. Haveanlægget er ikke væsentligt ændret siden anlæggelsen.

De miljømæssige værdier

De miljømæssige værdier knytter sig til Lundevænget som en samlet bebyggelse, der ligger smukt i et lyst og luftigt, parklignende landskab tæt på København. Skalaen med de relativt lave og korte stokke spredt ud på grunden med god indbyrdes afstand får bebyggelsen som helhed til at

Modstående side:

Skalaen, med de relativt lave og korte stokke spredt ud på grunden med god indbyrdes afstand, får bebyggelsen som helhed til at fremstå særdeles imødekomende og menneskelig.

Følgende opslag:

Den samlede bebyggelse er en stokbebyggelse bestående af 22 treetages og tre fire-etages stokke, hvoraf Lundevænget består af de 14 stokke. De 22 stokke er fordelt parallelt i to rækker op langs Ryparken med indkørslen fra Lyngbyvej.

fremstå særdeles imødekommende og menneskelig. Overgangene mellem de offentlige og private uderum er glidende, og det grønne og venlige understreges af græsset, der ligger som et gennemgående tæppe fra bygning til bygning, hvor kørebanerne og den hårde trafik underordner sig.

Der er tillige miljømæssig værdi knyttet til haveanlægget med det levende forløb af solbeskinnede haverum i varierende størrelser og former, som bl.a. skyldes stokkenes forskudte placeringer. Den frodige beplantning giver læ, ly og privathed, og de interne stier knytter bebyggelsen indbydende sammen til et hele. Variationerne ned gennem haveanlægget skaber forskelligartede miljøer med deraf følgende genkendelighed, som tilfører områderne omkring de enkelte boligstokke personlighed og en egen identitet.

De kulturhistoriske værdier

Den kulturhistoriske værdi ved Lundevangen er overordnet knyttet til bebyggelsesplanen med fritliggende stokke i parkagtige grønne omgivelser. I 1930'erne udvikledes det almene boligbyggeri i byerne fra karrébebyggelser til fritliggende blokke i parkbebyggelser. Indtil da var boligerne opført som karréer med lukkede gårde, men i takt med at mellemkrigstidens befolkningstilvækst i byerne voksede, steg også trykket på den eksisterende boligmasse, med det resultat, at slummen voksede. Den politiske opmærksomhed på nødvendigheden af at opføre flere og sundere boliger bredte sig, og inspireret af den spirende modernisme i Europa, særligt fra Bauhaus-skolen og Tyskland, var man også i Danmark begyndt at afsøge nye måder at bygge mere funktionelle, lyse og sunde boliger til arbejderklassen i byerne.

I de hidtil opførte boligbebyggelser vendte køkken og soveværelse principielt ind mod den lukkede og mørke gårdside, og spisestuen vendte ud mod gaden og den lyse yderside. Dette var ikke hensigtsmæssigt, da karréens yderside vendte mod alle fire verdenshjørner, hvilket gav for mange dårligt indrettede lejligheder. Nu søgte man efter alternativer til den hidtidige karréstruktur, hvor boligernes orientering og indretning måtte indpasses efter gadens, og dermed karréens, form. Man eksperimenterede med at lægge blokkene frit, så orienteringen mod verdenshjørnerne og adgangen til frisk luft og natur blev det styrende princip. Det betød, at boligerne kunne indrettes med udgangspunkt i de indefra kommende funktionelle behov fremfor efter fastlåste ydre bindinger. Ved at frigøre sig fra karréen som ydre form og placere boligerne ens ved siden af hinanden blev det muligt at give alle lejligheder samme optimale vilkår i forhold til verdenshjørnerne. Og ved at bebygge arealerne mindre intensivt kunne man skabe nogle udendørs rekreative faciliteter, som var langt mere attraktive end hidtil.

Lundevænget er sammen med Ryparken et af de første danske eksempler på denne nye måde at tænke arbejderboliger i byen på. Københavns Kommune satte grunden til salg for en meget lav pris, 9 kr. pr. kvadratmeter, på betingelse af at bebyggelsen blev åben og lav. I 1931 udarbejdede tre arkitektfirmaer ved henholdsvis Poul Baumann, Frederik Wagner og Kooperative Arkitekter (ved Karl Larsen og Edvard Heiberg) hver en bebyggelsesplan til Ryparken. Alle tre firmaer foreslog arealet bebygget med fritliggende, parallelle stokke, som i modsætning til den hidtidige karréstruktur ikke havde en decideret for- og bagside, og som rummede mulighed for at etablere lige gode og funktionelle lysforhold for samtlige boliger.

Det blev vedtaget at arbejde videre med bebyggelsesplanen udført af Kooperative Arkitekter. Selve byggeriet blev udført i to etaper. Første etape i 1932-33 var det oprindelige Ryparken bestående af 11 stokke, og anden etape i 1934-35, Lundevænget, bestod af 14 stokke.

Princippet i bebyggelsesplanen er, at stokkene er blevet brudt op i korte, nord-sydgående stokke, drejet en smule mod nordvest-sydøst, så solen rammer altaner og stuer allerede kl. 11.30. Lejlighederne er gennemgående og orienterer sig med opholdsstuer mod vest og soveværelser, køkkener og trapperum mod øst. Stokkene er blevet placeret med god indbyrdes afstand (26,5 m) og rytmisk forskudt for hinanden ned langs de to langsider, som omslutter grunden mod øst og vest. Det betyder, at der opstår et forløb af forskelligartede grønne rum ned gennem bebyggelsen og langs bebyggelsens kanter. Stokkene kommer på denne måde fri af hinanden, så der opstår mulighed for lange kig og varieret udsigt fra de enkelte lejligheder, og mindre indkig fra lejlighed til lejlighed mellem de forskellige stokke. Afstanden mellem stokkene sikrer desuden, at der altid er sol på plænerne og i stueetagerens lejligheder.

Der er endvidere kulturhistorisk værdi relateret til stokkenes ensartede udtryk, hvor samtlige stokke er udført med en husdybde på 10,06 m og med samme taghældning. Murene blev opført i gule sten, tagdækningen i røde tagsten, etageadskillelserne i jernbjælkelag, og altanerne blev udført med en dybde på 1-1,25 m og med brystninger i jernplader og eternit.

De kulturhistoriske værdier knytter sig endvidere til haveanlægget som eksempel på en helt ny måde at tænke friarealer ind i boligbyggeriet på. C.Th. Sørensen har anlagt haveanlægget således, at der imellem bygningerne er etableret uindhegnede græsplæner, som er tilplantet med hårdfør engelsk græs for at kunne tåle leg og boldspil. Adgangsvejene til stokkene underordner sig helhedsoplevelsen af plænerne og går helt ud til fortovet langs Ole Nielsens Vej. Rundt omkring i bebyggelsen er placeret sandkasser samt lege- og opholdspladser omkranset af lægivende buske og piletræer. En dobbelt fliserække ned gennem midten af bebyggelsen blev lagt for at forbinde samtlige stokkes nærarealer og de fælles lege-

Følgende opslag:

Princippet i bebyggelsesplanen er, at stokkene er blevet brudt op i korte nord-sydgående stokke, drejet en smule mod nordvest-sydøst, så solen rammer altaner og stuer allerede kl. 11.30. Lejlighederne er gennemgående og orienterer sig med opholdsstuer med store altaner mod vest.

pladser med hinanden i et internt og trafikikkert stiforløb for bløde trafikanter.

De kulturhistoriske værdier knytter sig i det indre til lejlighedernes grundplaner, hvor arkitekterne har eksperimenteret og udviklet nye boligtyper. Størstedelen af lejlighederne er planlagt med to eller tre værelser med kammer samt køkken, toilet og brusebad, hvilket blev vurderet til at være en god størrelse for en familie på den tid. Bebyggelsen blev opført med centralvarme og vaskemaskiner, hvilket var meget moderne og afspejlede en ny tids komme, hvor kvinderne begyndte at bevæge sig ud på arbejdsmarkedet.

De arkitektoniske værdier

De arkitektoniske værdier for Lundevænget knytter sig til bebyggelsen som helhed med de velproportionerede og enkle bygningsvolumener, som er lagt ud i et stramt repeterende system, men som samtidig, i kraft af bygningernes indbyrdes forskudte placeringer, skaber en dynamisk arkitektonisk oplevelse. Bebyggelsens stramme horisontalitet understreges af de vandrette linjer fra de gule teglfacader og røde tegltage.

Der er endvidere arkitektonisk værdi relateret til Lundevænget som en varieret og levende bebyggelse i en menneskevenlig skala. Det funktionelle og det rekreative er koblet sammen til et logisk og smukt system med nedtoning af det trafikale til fordel for det landskabelige. Haveplanen giver oplevelsen af sammenhængende og afvekslende haverum på langs og kontakt ud af bebyggelsen på tværs, og samtidig skaber de velvoksne træer, som står imellem stokkene, rum under sig og bryder sigtelinjerne mellem bygningerne.

Der er tillige arkitektonisk værdi knyttet til murværket, hvor den flammede gule teglsten tilfører liv og stoflighed. Også de sydvendte havefacader med de mange rytmisk fordelte hvide altaner tilfører bebyggelsen arkitektonisk værdi og menneskelighed. Nogle af facaderne fremstår særligt velkomponerede med velproportionerede altaner og vinduespartier placeret asymmetrisk og forskudt hen over facaden.

Endelig er der arkitektonisk værdi relateret til bebyggelsens store variationer, hvor variationen mellem stokkene primært gælder vindues-, dør- og altanplaceringerne i nord- og sydfacaderne. Nuancerne drejer sig for sydfacadernes vedkommende primært om formaterne og opdelingen af vinduespartier, rytmen af vindues- og altanplaceringerne, og måden altanerne er placeret på i forhold til vinduerne. I nordfacaderne gælder variationen ligeledes primært vinduesplaceringernes indbyrdes rytme, herunder f.eks. måden, trappeopgangenes vinduer er placeret på i forhold til etageadskillelserne, samt formater og opdelinger.

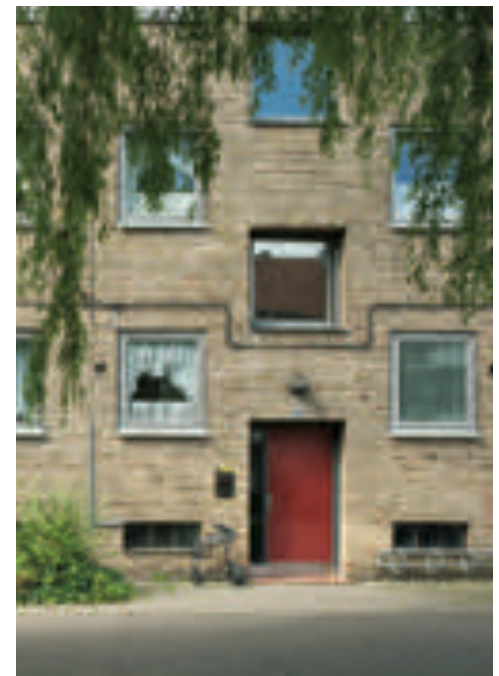
De bærende bevaringsværdier

De bærende bevaringsværdier knytter sig til bebyggelsesplanen som helhed med de lave, velproportionerede og enkle nord-sydgående bygningsvolumener fordelt på to parallelforskudte rækker. De bærende bevaringsværdier er ligeledes relateret til de velproportionerede bygningskroppe i gul, blank mur med heltage hængt med røde vingetegl og til facaderne med detaljer, herunder de fritliggende altaner, tilbagetrukne murpartier, vindues- og døråbninger, de ældre døre samt den traditionelle materialeholdning.

De bærende bevaringsværdier knytter sig endvidere til de åbne friarealer med stisystemet og det landskabelige forløb bestående af sammenhængende og afvekslende grønne arealer og haverum, som forbinder nærarealer ved de enkelte stokke med de øvrige stokke og fælles faciliteter.

I det indre knytter de bærende bevaringsværdier sig til lejlighedernes grundplaner med gennemgående, funktionelle og lyse lejligheder, som med familiernes opholdsrum orienterer sig mod haveanlægget i syd og med køkkener og øvrige sekundære rum orienterer sig mod nord. Herudover knytter de bærende bevaringsværdier sig til de ældre bygningsdele og -detaljer, herunder de indbyggede skabe, vindueskarme, fodpaneler, døre med gerichter og greb samt den traditionelle materialeholdning.

Lignende bebyggelser
Vibevænget, København

Facaderne med indgangsdørene er præget af vinduer, som er trukket svagt tilbage fra facadeflugten. Det giver en fin reliefvirkning.

NORDHAVNSGÅRDEN

(1934-35)

KATEGORI 3

Bygningsbeskrivelse

Nordhavnsgården ligger på Østerbro i København. Bebyggelsen har 25 opgange og indeholder 245 lejligheder, der overvejende er med to værelser, dog er der enkelte lejligheder, som har et eller tre værelser. Herudover ligger der en børnehave i bebyggelsen.

Nordhavnsgården er anlagt som en kambebyggelse med en lang stok langs Struergade, og herpå ligger fire sammenbyggede tværstokke, hvoraf den ene ligger langs Århusgade. Bebyggelsen åbner op mod øst mod Østbanegade, S-togsbanen, Nordhavn og Øresund. I gårdrummene mellem stokkene er der grønne områder og legepladser samt skure med skraldeøer. De fleste opgange har indgang fra Århusgade og Struergade. De øvrige opgange har adgang fra gårdrummene.

Bebyggelsen er i seks etager, der står på en sortmalet sokkel og er opført i blank mur af gule mursten med en tilbageliggende fuge. Heltaget med lav hældning og udhæng er belagt med grå bølgeeternit. I rygningen ses adskillige skorstenspiber, og i tagfladerne ses ligeledes adskillige udluftningshætter. Facaderne har enrammede vinduer og i forbindelse med en mindre altan er der enten et en- eller torammet vindue sammen med en altandør. På gavlene er trerammede hjørnevinduer, og mod Struergade er fem store butiksvinduer. Altanerne er udeliggende, hvor brystningerne er malede plader. De hvidmalede vinduer og altandøre er nyere med undtagelse af kældervinduerne, der er oprindelige. De ældre indgangsdøre består af en grønmalet ramme omkring en glasrude.

I det indre er de oprindelige planløsninger i overvejende grad bevaret. Trapperne er af støbt beton belagt med terrazzo og med nedstøbte, spinkle balustre og håndlister i træ med rundede hjørner. Der er to lejligheder på hver etage, der ligger skråtstillede over for hinanden. I de fleste lejligheder går man ind i en mindre forstue, der giver adgang til alle rum i lejligheden.

I opgange mod Struergade ligger opholdsstuen mod gaden og på samme side som trappen. Køkken og soveværelse vender mod gårdrummet. I de andre opgange går man ligeledes ind i en mindre forstue med adgang til alle rummene i lejligheden. Badeværelset ligger i husets kerne, mens køkken og soveværelse vender mod gårdrummet med ind-

Modstående side:

Nordhavnsgården er i seks etager, der står på en sokkel af beton og er opført i blank mur af gule mursten med en tilbageliggende fuge. Facaderne er præget af de mange små, udeliggende altaner.

Arkitekturen er enkel med få detaljer i form af murstik.

gangsdøren. Opholdsstuen vender mod syd, og i endegavlne har både soveværelse og opholdsstuer hjørnevinduer. Badeværelserne er nyere, og nogle køkkener er skiftet, ellers er de ældre køkkener i overvejende grad bevaret. De ældre bygningsdetaljer er i høj grad bevaret, herunder fyldingsdøre med gerichter og greb, indbyggede skabe og fodlister. Overfladerne er pudsede vægge og lofter, bræddegulve, terrazzo og fliser.

Bebyggelsen har kælder med støbte gulve og pudsede vægge. På loftet og i kælderen findes nystandsatte kælderrum samt fællesvaskeri og den oprindelige kulkælder.

Bygningshistorie

Nordhavnsgården var en af de første almene bebyggelser, som fsb opførte. Den blev tegnet af arkitekterne Sven Risom og Chr. Tyge Tillisch og blev opført i 1934-35. C.Th. Sørensen var havearkitekt på bebyggelsen. Bebyggelsen blev opført med centralvarme og både koldt og varmt vand i lejlighederne.

Bebyggelsen havde oprindeligt tre butikker. I gårdrummene var der oprindeligt legepladser i de to yderste gårde, mens der var græsplæner i de to midterste. Af brandhensyn var de to legepladser og den mindste græsplæne halvrunde, så det var nemmere for en brandbil at komme omkring.

De miljømæssige værdier

Den miljømæssige værdi ved Nordhavnsgården er knyttet til bebyggelsesplanen, hvor bebyggelsen delvist lukker sig mod den omgivende by, men åbner op mod øst mod havnen. Kambebyggelsen skaber således fire intime gårdrum af varierende størrelser og med forskellige funktioner. Gårdrummene giver beboerne mulighed for at opholde sig ude; her kan børnene lege, og de voksne kan mødes med naboerne eller nyde de grønne gårdrum.

De kulturhistoriske værdier

De kulturhistoriske værdier for Nordhavnsgården er i det ydre knyttet til den samlede bebyggelse som et repræsentativt eksempel på en etageejendom fra midten af 1930'erne i den såkaldte funktionelle tradition. Det kommer til udtryk i blandingen af moderne, funktionelle former og det traditionelle materialevalg. Det funktionelle formsprog ses i den skarpt-skårne og stramt udformede bygningskrop med en facade opbygget af

vertikale bånd af skiftevis altaner og vinduer. Det traditionelle kan ses i valget af den gule teglsten, der anvendes på murflader.

Der er desuden kulturhistorisk værdi knyttet til bebyggelsens opbygning, der er udformet som en kambebyggelse i form af en større stok og sammenbygget hermed fire mindre stokke, hvor den ene afslutter bebyggelsen mod Århusgade. Kambebyggelsen var en videreudvikling af den i begyndelsen af 1930'erne ellers i vid udstrækning anvendte stokbebyggelse, der nok havde fortrin frem for den ellers traditionelle karrébebyggelse, men ellers i almindelighed ikke gav nogen særlig økonomisk udnyttelse af grunden, medmindre man overbyggede den og derved mistede fordelene af lys og luft omkring stokkene. Kambebyggelsen gav derimod fordele i form af kortere føring af rør og ledninger og bedre mulighed for at udnytte udearealerne. I Nordhavnsgården ses det i form af mindre haveanlæg mellem stokkene, der giver gode, intime udearealer til beboerne. Herudover bevirker kambebyggelsen, at flest mulige lejligheder får et godt lysindfald, og oprindeligt var der fra de fleste lejligheder en god udsigt over Øresund.

I det ydre er der tillige kulturhistorisk værdi relateret til altanen, der i løbet af 1930'erne udviklede sig til et fast element i mange danske boligbebyggelser. Anvendelsen af altaner på etageejendomme blev i løbet af 1920'erne mere almindelig, men blev for alvor udbredt efter vedtagelsen af byggeloven af 1929, hvorefter myndighederne begyndte at give dispensation fra totrappesystemet. Derefter blev der givet tilladelse til ved opførelsen af etagebebyggelser at nøjes med én trappe, hvis blot den blev konstrueret af et ikke-brandbart materiale (her beton), og når lejlighederne blev forsynet med forbindelsesaltaner til en side eller selvstændige altaner til to sider. Altanen var vigtig i tilfælde af brand, så beboerne kunne reddes ud den vej. Omtrent på samme tid blev det ligeledes mere udbredt at bygge altanen sammen med en karnap, som det ses i Haunstrupgård, der ligger tæt på Nordhavnsgården.

I det indre er der kulturhistorisk værdi knyttet til planløsningerne, hvor størstedelen af opholdsstuerne vender mod syd og vest, der giver de bedste betingelser for sollys i stuerne, når folk er hjemme fra arbejde og skole. Planløsningerne vidner således om en tid, hvor arkitekterne var optaget af at skabe gode lysforhold i lejlighederne og udnytte, når der var mulighed for det, en specielt god udsigt. Dette står i kontrast til tidligere tiders planløsninger, hvor opholdsstuen traditionelt blev lagt mod gaden uanset udsigt og solforhold.

Den kulturhistoriske værdi i det indre knytter sig tillige til de mange oprindelige bygningsdele og -detaljer, som er bevaret i opgangenes trapperum, herunder trapperne af beton med terrazzo, nedstøbte balustre og rundede håndlister, indgangsdørene og i lejlighederne de indbyggede skabe samt fyldingsdørene med greb og gerichter.

Følgende opslag:

I gårdrummene mellem stokkene er der i dag grønne områder og legepladser. I gårdrummene var der oprindeligt legepladser i de to yderste gårde, mens der var græsplæner i de to midterste. Af brandhensyn var de to legepladser og den mindste græsplæne halvrunde, så det var nemmere for en brandbil at komme omkring.

De arkitektoniske værdier

Lignende bebyggelser

Afdeling 31, Blegdamsvej, AAB
København
Kanslergården, København
Hermodsgård, København

Den arkitektoniske værdi for Nordhavnsgården knytter sig til den samlede bebyggelse, der fremstår med et enkelt og homogent udtryk, uanset hvilken stok man kigger på. Det ensartede materialevalg med gule mursten som det bærende materiale og den brune mursten ved indramningerne omkring hovedindgangsdørene giver en stærk arkitektonisk identitet og oplevelsen af sammenhæng mellem de forskellige længer. Nordhavnsgårdens ensartede og homogene arkitektoniske udtryk opleves imidlertid ikke monotont og ensformigt, da man ved et nærmere blik på bebyggelsen vil se, at der, på trods af gentagelser af de samme arkitektoniske motiver, er en del variationer. Det kan f.eks. ses i brugen af murstik over nogle vinduer og de forskellige vinduesformater samt placeringen af døråbninger.

Der er endvidere arkitektonisk værdi relateret til facadernes udtryk, der veksler mellem forskellige vinduesformater, afhængigt af rummets funktion og de udeliggende altaner. På de korte tværstokke understreger den vertikale betoning bygningernes højde, mens altanerne på stokken på Struergade understreger bygningens længde. På alle facader er vinduessætningen og altanerne med til at give bebyggelsen en særegen rytme. Herudover giver de udeliggende altaner sammen med de svagt tilbagetrukne vinduer og de let fremskudte indramninger omkring hovedindgangsdørene facaden et relief, hvor der konstant veksles mellem fremskudte og tilbagetrukne elementer, hvilket gør den enkle facade levende.

I det indre er den arkitektoniske værdi knyttet til de enkle og funktionelle opgange, hvor især den rundede håndliste højner oplevelsen.

De bærende bevaringsværdier

De bærende bevaringsværdier ved Nordhavnsgården er overordnet knyttet til kambebyggelsen med åbne gårdanlæg mellem stokkene og mod Øresund. Herudover er de bærende bevaringsværdier relateret til de enkelte stokke i seks etager med sortmalet sokkel og opført i blank mur af gule mursten med tilbageliggende fuge samt de eternitbelagte tagflader med lav hældning og skorstenspiberne. Hertil kommer, at de bærende bevaringsværdier er knyttet til facaderne med udeliggende altaner, vinduesåbninger, murstik, indramninger af døråbninger i brune mursten og de ældre indgangsdøre samt den traditionelle materialeholdning.

I det indre knytter de bærende bevaringsværdier sig til de bevarede dele af planløsningerne. Hertil kommer de oprindelige bygningsdele og -detaljer, herunder opgangene med trapper med balustre og håndlister, de indbyggede skabe i lejlighederne, fodlisterne, fyldingsdørene med greb og gerichter samt den traditionelle materialeholdning.

Modstående side:

Det ensartede materialevalg med gule mursten som det bærende materiale og den brune mursten ved indramningerne omkring hovedindgangsdørene giver en stærk arkitektonisk identitet og oplevelsen af sammenhæng mellem de forskellige længer.

HAUNSTRUPGÅRD

(1936-37)

KATEGORI 2

Bygningsbeskrivelse

Haunstrupgård ligger på Østerbro i København. Bebyggelsen er opført som en kambebyggelse med den længste stok mod Jens Munks Gade, herpå ligger tre stokke vinkelret.

Den ene stok afgrænser bebyggelsen mod Strandboulevarden, og et hegn afgrænser den mod Østbanegade. Bebyggelsen åbner sig mod Næstvedgade. Op mod Østbanegade ligger et stort, åbent areal, hvoraf en del anvendes til parkeringspladser. Mellem stokkene er der både grønne og befæstede områder. Ved den midterste stok har stuelejlighederne egen have mod det ene gårdrum.

Haunstrupgård har 27 opgange og indeholder 354 lejligheder i forskellige størrelser fra et værelse og kammer til tre værelser og med forskellige variationer imellem. I hjørnet på Strandboulevarden og Jens Munks Gade ligger henholdsvis Haunstrupgårds Ejendomskontor og fælleslokale.

Bebyggelsen er i seks etager med kælder og er opført i blank mur med gulflammede mursten, uden synlig sokkel og med et heltag lagt med grå bølgeeternit med lav hældning. I gavlene er tagene afvalmede, og i tagfladerne ses flere udluftningshætter. Facaderne mod Strandboulevarden, Næstvedgade og Østbanegade samt enkelte af gårdsiderne er opbygget af horisontale bånd i altankarnapprincippet med store, rummelige altaner med brystninger og altaner samt altankasser i støbt beton. Altanerne afsluttes af et hvidmalet, spinkelt værn. Glaskarnappen er trukket ud i plan med altanen, og glasset er ført helt op til den overliggende brystning. Glaskarnapperne er opdelt i fire rammer med to større og to mindre vinduer. Altandørene er enten placeret i siden af karnappen eller sammen med vinduespartiet på altanens bagmur. De øvrige vinduer ved altanen er enten to- eller trerammede vinduer, der nogle steder har et smalt overvindue.

På de øvrige facader ses enten udeliggende, støbte altaner eller mure udelukkende med vinduer. Altandøre og vinduer er hvidmalede og nyere med termoruder med undtagelse af enkelte vinduer ved trappeopgangene mod Jens Munks Gade, der er ældre trævinduer. I kælderniveau ses flere ældre vinduer med jernrammer, ellers er de udskiftet med nyere glasbyggesten. Indgangsdørene ligger i nicher trukket tilbage fra facadeflugten, og over alle indgangsdøre er støbte overdækninger. I den ene del af be-

Modstående side:

Haunstrupgårds facader mod Strandboulevarden er opbygget af horisontale bånd i altankarnapprincippet med store, rummelige altaner med brystninger og altaner samt altankasser i støbt beton, som i slutningen af 1930'erne var nyt og meget moderne.

byggelsen er der ældre døre i teaktræ, mens de i den anden halvdel udgøres af ældre, brunmalede døre.

Man går ind i trappeopgangene enten fra gaden eller fra gårdene. I den ene del af bebyggelsen er trapperne i støbt beton belagt med linoleum, mens de i den anden halvdel er i støbt beton med overflade af terrazzo. De slanke balustre bærer en svungen træhåndliste. Der er nedfaldsskakter, og i en enkelt opgang er der indsat en elevator i durchsichten. Trappeopgangenes vægge er malede i forskellige farver. I enkelte af opgangene ligger der tre lejligheder på hver etage, mens der i de resterende er to lejligheder. Planløsningerne i lejlighederne er i overvejende grad bevaret, men med individuelle ændringer i nogle lejligheder. Opholdsstuerne er i de fleste tilfælde vendt mod vest, mens trappe, kamre og køkkener er lagt mod øst. I den østlige fløj ligger opholdsstuerne dog mod øst, så de har udsigt mod havnen. Badeværelser og forstuer ligger midt i huset. De fleste lejligheder har en relativt stor forstue eller forstuegang med adgang til de fleste af lejlighedens rum. I forstuen er der store indbyggede skabe. Køkkenerne er en blanding af ældre forrammekøkkener og nye moderniserede køkkener, og det samme gør sig gældende for badeværelserne, der ligeledes er en blanding af ældre og nye, moderniserede badeværelser. De oprindelige døre har to fyldinger og greb af bakelit samt gerichter. Omkring de fleste stuevinduer ses enkle lysningspaneler, og der er tillige bevaret en del vindueskarme af terrazzo. Overfladerne udgøres af pudsede vægge, nye og ældre fliser, bøgemarket, fyrretræsgulve, terrazzo og linoleum.

I kælderen er der fællesvaskeri. Hver lejlighed har to pulterrum, der er placeret på loftet og i kælderen.

Bygningshistorie

Haunstrupgård er tegnet af Kooperative Arkitekter ved Karl Larsen og Axel Sørensen. C.Th. Sørensen var landskabsarkitekt. Bebyggelsen er opført i to omgange fra 1937-38 og 1941-42. Der er flere forskelle mellem de to afsnit. Det kan bl.a. ses i facaden mod Jens Munks Gade ved portgenemgangen, hvor de er sammenbyggede, derudover har de forskellige typer altaner, hvis antal varierer, samt forskellige hovedindgangsdøre. Bebyggelsen har mange ligheder med etageboligbebyggelsen Enighedslund fra 1938, der ligger i Aalborg, og som ligeledes er tegnet af Kooperative Arkitekter. Enighedslund blev opført som en privat udlejningsejendom og har flere større lejligheder end Haunstrupgård.

Bygningerne blev opført med elevatorskakt uden selve elevatoren, fordi det sandsynligvis ikke var muligt at fremskaffe materialer til den. Skakten blev i stedet anvendt som garderobeskabe. Badeværelserne havde oprindeligt indmurede siddebadekar, og der var fliser på væggene i køk-

Modstående side:

Det særlige ved glaskarnapperne i Haunstrupgård er, at de er trukket ud i plan med altanen. Pga. udkragningen giver det et større boligareal inde i lejligheden. Hertil kommer, at glasset er ført helt op til den overliggende brystning, hvilket giver mulighed for et større lysindfald.

kenet. Bebyggelsen havde centralvarme med varmt vand i både køkken og bad, da den blev opført.

Den miljømæssige værdi

Den miljømæssige værdi ved Haunstrupgård knytter sig til bebyggelsesplanen, hvor bebyggelsen lukker sig mod den omgivende by, men åbner op mod øst mod havnen og mod syd mod brandstationen.

Bebyggelsen fremstår som en integreret del af bydelen, da den er tilpasset den omgivende bebyggelse i højden og materialevalget. Der er endvidere miljømæssig værdi relateret til de grønne områder mellem stokkene og det befæstede område mod havnen, der alle fungerer som udeområder for beboerne, hvor de har mulighed for at opholde sig eller lege.

De kulturhistoriske værdier

Den kulturhistoriske værdi knytter sig overordnet til bebyggelsen som et velbevaret og godt eksempel på en etageejendom fra slutningen af 1930'erne i den såkaldte funktionelle tradition. Det kommer til udtryk i det funktionelle formsprog med en skarptskåren og stramt udformet bygningskrop med en facade opbygget af horisontale bånd vekslende med glaskarnapper i sammenhæng med store, regulære altaner med store vinduespartier mod den bagvedliggende stue og i de store hjørnevinduer. Herudover i valget af den gule mursten, der anvendes på murflader. Endvidere er det tidstypisk og moderne, at brystningerne under karnapperne og altanerne er udført i beton.

Der er desuden kulturhistorisk værdi knyttet til bebyggelsens opbygning i form af en større stok sammenbygget med tre mindre stokke, hvoraf den ene afslutter bebyggelsen mod Strandboulevarden. En såkaldt kambebyggelse, der var en videreudvikling af den i begyndelsen af 1930'erne ellers i vid udstrækning anvendte stokbebyggelse, som havde en del fortrin frem for den ellers traditionelle københavnske karrébebyggelse. Men den gav ikke nogen særlig økonomisk udnyttelse af grunden, medmindre man overbyggede den og derved mistede fordelene af lys og luft omkring stokkene. Kam- eller vinkelbebyggelsen gav derimod fordele i form af kortere føring af rør og ledninger, den gav bedre mulighed for at udnytte grunden, og beboerne fik flere større samlede udearealer, her i form af haveanlæg mellem længerne. Områderne er ikke så store som i den nyklassicistiske storkarré, men heller ikke så små eller udflydende, som det ses ved mange stokbebyggelser. Herudover får flest mulige lejligheder det størst mulige lysindfald.

Modstående side:

Det gule murværk er ikke kun en arkitektonisk kvalitet, men fortæller også historier om tidligere og nuværende beboere.

RITA og

RYEN

[Faint handwritten text]

[Faint handwritten text]

[Faint handwritten text]

DEJ
RITA

HANSEN

[Faint handwritten text]

[Faint handwritten text]

Facaderne uden altaner er helt glatte, hvor alle vinduer med undtagelse af dem ved trappeopgangene næsten ligger i facadeflugten. De dybereliggende vinduer giver facaden en fin reliefvirkning.

I det ydre er der tillige kulturhistorisk værdi relateret til anvendelsen af altankarnapsystemet, der i løbet af 1930'erne udviklede sig til et fast motiv i mange danske boligbebyggelser. Anvendelsen af altaner på etageejendomme var blevet mere almindelig i løbet af 1920'erne, og den blev for alvor udbredt efter vedtagelsen af den københavnske byggelov af 1929, hvorefter myndighederne gav dispensation fra totrappesystemet. Herefter var det således tilladt ved opførelsen af etagebebyggelser at nøjes med en trappe, hvis den blev konstrueret af et ikke-brandbart materiale (her beton), og når lejlighederne blev forsynet med forbindelsesaltaner til en side eller selvstændige altaner til to sider. Det ses i bebyggelser som f.eks. Storgården (1935) og Lundevænget (1935), begge i København, hvor altanerne hænger alene på facaden uden karnap. Haunstrupgård adskiller sig herfra, fordi karnap og altan smelter sammen og kommer til at fungere som en enhed.

Herudover er det særlige ved glaskarnapperne i Haunstrupgård, at de er trukket ud i plan med altanen. Pga. udkragningen giver det et større boligareal inde i lejligheden. Hertil kommer, at glasset er ført helt op til den overliggende brystning, hvilket giver mulighed for et større lysindfald. Ud over at være en sikring i tilfælde af brand blev altanen således også en mulighed for at skabe et bedre lysindfald i lejlighederne, større boligareal og gav beboerne mulighed for at opholde sig ude, uden at gå i de fælles gårdrum. Alle karnapper er vendt mod syd og vest, med undtagelse af den østlige fløj, hvor de vender mod øst og syd pga. udsigten over Øresund. Udsigten er i dag delvist væk pga. nye bebyggelser.

I det indre er der kulturhistorisk værdi knyttet til de bevarede dele af de oprindelige grundplaner med de store karnapper, der ligger i forbindelse med opholdsstuen, der vender mod syd og vest eller øst og syd for det bedste lysindfald. Badeværelser og forstuer er lagt i midten af huset uden direkte kontakt til det fri. Grundplanerne vidner dermed om en tid, hvor arkitekterne var optaget af at skabe gode lysforhold i lejlighederne og udnytte, når der var mulighed for at nyde en særlig god udsigt. Dette står i kontrast til tidligere tiders grundplaner, hvor opholdsstuen traditionelt blev lagt mod gaden uanset udsigt og solforhold.

Den kulturhistoriske værdi i det indre knytter sig tillige til de mange oprindelige bygningsdele og -detaljer, som er bevaret i opgangenes trapperum og i lejlighederne, herunder trapper af træ og beton belagt med terrazzo og linoleum, nedstøbte balustre, svungne håndlister, indgangsdøre med greb, fyldingsdøre i lejlighederne, gerichter, bøgemarketgulve og vindueskarme af terrazzo.

De arkitektoniske værdier

Den arkitektoniske værdi knytter sig overordnet til bebyggelsen, der fremstår med et harmonisk og homogent udtryk, der giver en stærk arkitektonisk identitet og oplevelsen af sammenhæng mellem de forskellige stokke, hvilket især kommer til udtryk i brugen af det vandrette facadebånd, der gentages på de fleste facader. Facadebåndet er således i høj grad med til at skabe ensartethed og sammenhæng i bebyggelsen. Den lave hældning på taget gør det svært at se dette fra gadeniveau, og det fremhæver de vandrette linjer på facaden og får herved bygningskroppen til at stå skarpt frem.

Hertil kommer, at bebyggelsen fremstår gennemarbejdet og helstøbt, hvilket især kommer til udtryk i den stramt komponerede og taktfaste facade, hvor den konsekvente brug af de vandrette facadebånd i form af de fint proportionerede glaskarnapper, altaner og betonbrystninger med altankasserne i et smukt samspil understreger bygningens udtryk. Den store vindueshøjde, især i glaskarnapperne, men også i de andre vinduespartier, med glas til underkanten af de overliggende brystninger, bryder med murværkets tyngde og giver bebyggelsen en lethed, der resulterer i et elegant og underspillet udtryk.

Bebyggelsens ensartede arkitektoniske udtryk opleves ikke monotont, da man ved et nærmere blik på bebyggelsen vil se, at der, på trods af gentagelser af de samme arkitektoniske motiver er en del variationer. Dette ses f.eks. i opgangenes indgangspartier, der trods en overordnet lighed er udformet forskelligt, afhængigt af hvor de er placeret i bebyggelsen. Det kommer ligeledes til udtryk i altanernes variation og placeringen af vinduerne i facaden.

I det indre er den arkitektoniske værdi knyttet til de forskelligt udformede trappeopgange, hvor især opgangene i enderne af længerne fremstår rummelige med en enestående durchsicht. For alle trapperne gælder det, at håndlisterne fremstår smukt forarbejdede med særlige detaljer som affasede ender og svungne hjørner. Hertil kommer, at hovedindgangsdørene i den første fase af Haunstrupgård ligeledes har høj arkitektonisk værdi, der ses i udformningen af rammer, gerichter og lister samt materialevalget. I lejlighederne er den arkitektoniske værdi relateret til de store vinduespartier, især ved altaner og i karnapper, der giver et smukt lysindfald, selv på grå og overskyede dage.

De bærende bevaringsværdier

De bærende bevaringsværdier ved Haunstrupgård er overordnet knyttet til kambebyggelsen med åbne gårdanlæg mellem stokkene og mod haven. Herudover er de bærende bevaringsværdier relateret til de enkelte

Flere af lejlighederne i stueetagen har både altan og egen have.

Lignende bebyggelser

Marselisgården, AAB Aarhus

stokke i seks etager uden synlig sokkel og opført i blank mur af gule, flammede mursten med eternitbelagte tagflader med svag hældning og med vandrette facadebånd af glaskarnapper og altaner med altankasser støbt i beton samt de udeliggende altaner. Hertil kommer de tilbagetrukne vindues- og døråbninger, de ældre døre samt den traditionelle materialeholdning.

I det indre knytter de bærende bevaringsværdier sig til trappeopgangene med mellemgange og trapper samt til de bevarede dele af planløsningerne med forstue med indbyggede skabe og adgang til resten af lejlighedens rum. Hertil kommer de oprindelige bygningsdele, -detaljer og overflader samt den traditionelle materialeholdning.

Modstående side:

Ud over at være en sikring i tilfælde af brand blev altanen også en mulighed for at skabe et større lysindfald i lejlighederne, større boligareal og gav beboerne mulighed for at opholde sig ude, uden at gå i gården.

HAUNSTRUPGÅRD

*Interview med Mai-Britt Haugaard,
Novaform Arkitekterne*

Hvad går projektet i Haunstrupgård ud på?

Vi har netop afleveret en såkaldt forundersøgelse, hvor vi har undersøgt, hvad der kan gøres ved ejendommen ud fra ønsker, som boligselskabet fsb og afdelingsbestyrelsen har opstillet.

Forundersøgelsen indeholder også et budget over, hvad det vil koste at realisere, og danner baggrund for udregning af den eventuelle huslejestigning, som renoveringen medfører. Der er ikke tale om et egentligt konkret projekt endnu, men om et oplæg med forslag til renovering af ejendommen, der kan danne grundlag for en afstemning og det videre forløb.

Hvilke områder omfatter forundersøgelsen af Haunstrupgård?

Jeg har bl.a. undersøgt tagudskiftning, vinduesudskiftning, facaderenovering og udskiftning af vvs-installationer og har desuden undersøgt mulighederne for at etablere ventilation samt efterisolering af de kolde ydervægge og brystningspartier.

Ofte begynder jeg med at dykke ned i de historiske tegninger og fotomaterialet, og jeg kan ofte konkludere, at arkitekten oprindeligt har haft en velovervejet arkitektonisk idé, og at der er tænkt over de arkitektoniske og funktionelle løsninger, og over hvordan vinduer, tag, materialer og farvevalg er sammensat. Ved at dykke ned i tegningsmaterialet kan jeg se, at der måske oprindeligt har været en anden funktionsløsning og opdeling af vinduespartierne, som på et tidspunkt er ændret til større vinduesfelter med helt andre funktioner, materialer og farvevalg. Jeg ender ofte med at foreslå en tilbageføring til det oprindelige udtryk, fordi det passer bedre til ejendommens arkitektur.

I Haunstrupgård har jeg bl.a. undersøgt restlevetiden på de eksisterende plastikvinduer, som stammer fra engang i 1980'erne, og undersøgt, hvilke muligheder og krav der er til en udskiftning bl.a. i samarbejde med kommunen.

Haunstrupgård er en modernistisk bygning, som måske godt kunne bære træ-alu-vinduer pga. de store, minimalistiske vinduespartier, og

som desuden ville være en driftsøkonomisk fordel, da de ikke skal males hvert syvende år. Men igennem en forhåndsdialog med kommunen og en konklusion, der går ind for at bevare Haunstrupsgårds bevaringsværdier, stiller jeg forslag om at tilbageføre til det originale materialevalg, i dette tilfælde til trævinduer.

Det er vigtigt, at vi bevarer og værner om vores arkitektur og den originalitet, vores bygninger har.

En mindre ændring af tagets beklædning indgår også i forundersøgelsen. Taget var oprindeligt beklædt med bølgeplader, der havde en lavere sinuskurve end de eternitplader, der blev monteret engang i løbet af 1960'erne, og som ligger der endnu. Jeg anbefaler at genskabe det oprindelige udtryk og udskifte eternitpladerne med nye, som har det oprindelige profil. De produceres stadigvæk og anvendes ofte til renovering af såvel bevaringsværdige som fredede bygninger.

Hvordan har du inddraget beskrivelsen af de bærende bevaringsværdier i arbejdet med forundersøgelsen?

I Haunstrupsgårds tilfælde har jeg gennemgået beskrivelsen med særligt fokus på bygningshistorien og de kulturhistoriske værdier. Men jeg har også brugt gennemgangen af materialevalg og set på, hvad der er ændret gennem tiderne. Jeg har i øvrigt suppleret med fsb's ejendomsbeskrivelse af Haunstrupsgårds opførelse for at komme hele vejen omkring bebyggelsen og det originale arkitektoniske udtryk.

Kan du få forundersøgelsens anbefalinger til at rime med beskrivelsen af bevaringsværdierne?

Bebyggelsen har bl.a. nogle fine indeliggende altaner, men med kolde ydervægge og brystninger af beton, uden isolering. Jeg har undersøgt, hvad der kan gøres bygge- og fugtteknisk i forhold til at efterisolere, og har haft en forhåndsdialog med Københavns Kommunes restaureringsarkitekter samt læst Slot- og Kulturstyrelsens beskrivelse af bevaringsværdierne. Det danner grundlag for, hvad jeg anbefaler af arkitektoniske detaljer, set i forhold til ejendommens bevaringsværdi.

Når det er sagt, har jeg også anbefalet en udvendig efterisolering. Det handler jo også om at skabe bedre boliger med en god komfort og et godt indeklima – boliger, som kan holde i længere tid, og som folk gerne vil bo i. Mit forslag er et meget diskret tiltag, som bevarer de eksisterende overflader og samtidig giver stor effekt til boligen. Jeg foreslår desuden en indvendig efterisolering af brystninger.

KLOKKERGÅRDEN

(1938-39)

KATEGORI 1

Bygningsbeskrivelse

Klokkergården ligger i Københavns Nordvestkvarter. Bebyggelsen indgår i et boligområde i et større trekantet område, omgivet af Skoleholdervej, Tomsgårdsvej og Birkedommervej, hvor Klokkergården er en del af afslutningen mod vest.

Bebyggelsen består af to stokke omkring et stort, grønt fællesareal. Grunden er kileformet, og de to stokke er placeret over for hinanden i grundens periferier. De ligger let skrånede i forhold til hinanden, med facaderne henholdsvis drejet lidt mod sydvest og lidt mod sydøst. Stokken mod nord har forhaver mod syd og adgang både fra Skoleholdervej mod nord og via kælderen fra brandvejen, som ligger placeret på stokkens inderside mod syd. Stokken mod syd har både adgang og forhaver mod gaden. Vestligt på grunden er opført fem sammenhængende garager, som danner bagvæg for fællesarealerne. Mod øst er karréen åben ud mod Smedetoften. Der er i alt 18 opgange med 169 lejligheder samt et erhvervslejemål og fem garager.

De to stokke er hver på fem etager og er grundmurede. Facaderne er i blank mur af gule mursten. Forbandtet er amagerforbandt, og den ru bagside er vendt ud i løberne, mens kopperne fremstår med de glatte forsider i facaden. Tagene på de to stokke er forskellige. På den sydlige stok er taget udført asymmetrisk, mens den sydlige tagflade hælder svagt nedad mod syd, hvor den støder til en muret trempel, som danner ydervæg i tagrummet. Facaden afsluttes foroven med en zinktagrende, og den bagvedliggende tagflade ses ikke. Tagfladen mod nord hælder 45 grader, den er hængt med røde vingetegl og er synlig fra haveanlægget. På den nordlige stok er sydfacaden ført op i en muret trempel, som er højere end trempelen på den sydlige stok. Facaden afsluttes foroven med en zinkafdækning, hvorfra tagfladen hælder svagt nedad mod nord, hvor den møder tagfladen mod gaden, som på samme vis som på den sydlige stok hælder 45 grader mod nord, men her er beklædningen sorte vingetegl. På nordstokkens sydfacades trempel tegner røde mursten i murværkets forbandt skrå striber i hele tagetagens højde. Striberne flyder hen over de smalle, lodrette vinduer til loftsrummene. Sydstokkens sydfacade afsluttes mod vest med en opmuret, fremtrukket og afrundet hjørneafslutning.

Modstående side:

Klokkergården består af to stokke omkring et stort, grønt fællesareal. På nordstokkens sydfacades trempel tegner røde mursten i murværkets forbandt skrå striber i hele tagetagens højde. Striberne flyder hen over de smalle lodrette vinduer til loftsrummene.

Følgende opslag:

Vestligt på grunden er opført fem sammenhængende garager, som danner bagvæg for fællesarealerne. Garagerne er i gul, blank mur, og de ligger sammenbyggede og delvis forskudt for hinanden. Der er indmuret glas i cirkulære murhuller med stik.

I murværket ved siden af indgangspartiet er der særlige detaljer af fremspringende sten, bl.a. en V-formet markering tegnet af ni fremspringende løbere.

På begge gavle mod øst svinger der fra bygningskroppen en halvcirkulær udbygning ud, som med en lavereliggende tagfod med udhæng og tagrende føres om på bygningens nordside, hvor både tagfod og tagflade går i ét med tagfoden på bygningens nordlige tagflade. Tagfod og tagflade fortsætter herefter mod vest, hvor de ligeledes går om hjørnet og går i ét med en ligevinklet udbygning på vestgavlen.

I bunden af sydstockens sydøstlige hjørne er der udført butikslokaler udformet som to énetages småhuse, som med sadeltage med zinkbeklædning og stående false er bygget sammen med østgavlen og den halvcirkulære udbygning.

Alle vinduer til lejlighederne er nyere. Der er både rødmaledede kældervinduer af ældre dato med enkeltglas og hvide, nyere kældervinduer med termoglas. Vinduerne øverst i den nordlige stoks trempel er originale. Begge sydfacader har to-, tre- og firerammede vinduer uden sprosser, med lavt underliggende glasparti i hele murhullets bredde. Vinduespartier, som ligger ved altaner, afsluttes med terrassedør. Alle partier er hvidmalede. I den sydlige stok er vinduerne i trappeopgangene placeret ud for mellemreposerne og dermed forskudt for lejlighedens vinduer på facaden.

Rytmisk fordelt hen over sydfacaderne på begge stokke og i alle etager er der udkragede opholdsaltaner med hvide plantekummer. Altanerne er lige store, men på den sydlige stok er de monteret med den længste side vinkelret ud fra facaden, og de krager altså længere ud, end de er brede. På den nordlige stok er det omvendt; den brede side af altanen ligger ind mod facaden. Rækværkerne er beklædt med rødmaledede bølgeplader, som går ned og dækker for altankanten. I altanens side mod øst er rækværkets plader ført op, så de støder til den ovenliggende altan. Det øverste stykke af pladerne er transparent. Altanernes betonoversider er malet i en lys grå farve, mens undersiderne, som er synlige nede fra terrænet, er hvidmalede. På facaderne over de øverste altaner er der monteret baldakiner, som kan trækkes ud. Fra de nederste altaner er der nedgang til private forhaver.

Lejlighedernes vinduespartier når ved altanerne næsten op til underkanten af den overliggende altanunderside. Partierne ved altanerne er todelte, hvor altandøren har overparti. Der er på facaden enkelte trerammede vinduer med lavt, underliggende glasparti i hele murhullets bredde, og vinduerne til badeværelserne er smalle og høje. Vinduerne i trappeopgangene er placeret ud for mellemreposerne og dermed forskudt for lejlighedernes vinduer på facaden. Yderdørene er af nyere dato, rødmaledede og med hvide sidepartier. Der er et enkelt trappetrin støbt i beton op til yderdøren. Kældervinduerne er rødmaledede. Præfabrikerede betonoverkanter med drypnåse er indmuret over yderdøre og kældervinduer. Altanerne er udkragede og har rødmaledede rækværker med balustre af vinkeljern.

Yderdørene er af nyere dato, rødmaledede og med hvide sidepartier. Der er et enkelt trappetrin støbt i beton op til døren.

Modstående side:

På begge gavle mod øst svinger der fra bygningskroppen en halvcirkulær udbygning ud. Altanerne mod gaden adskiller sig fra dem mod havensiden ved at være mere åbne.

Over for de ni trappeopgange i stokken mod syd er der i nordfacaden udført fem markante lodrette partier i hele bygningens højde, trukket 48 cm ud fra facaden og opmuret på betonsokler. Partierne udgøres af to indeliggende altaner, som er bygget sammen omkring en fælles opmuret affaldsskakt, som fører synligt op i en skorsten over tag og ned til et skralderum ved terræn. Adgang til affaldsskakten foregår fra den enkelte lejligheds køkken via altanen. Ved foden af skakten er der en åbning med muret stik og en jerndør.

Stokkene er udført med henholdsvis otte og ni opgange med hver to lejligheder pr. etage. De ældre trapper er betonelementer med overflade i linoleum, mod kælder er overfladen i terrazzo. Rækværket er med spinkle balustre i gråmalet rundjern og originale håndlister i træ med rundede hjørner. Lejlighedernes indretning er i overvejende grad bevaret og har enten to eller tre værelser. Alle lejligheder har fra entréen adgang til sydvendt opholdsstue med stor altan og værelse, som er i forbindelse med stuen. Mod nord er der adgang til smalt køkken med lille altan og badeværelse med vindue, og lejlighederne i endegavlene mod øst har også et rundt værelse med vindue mod syd. Glaspartier med udgang til altan fra køkkenerne er med overhøjde ført op til underkanten af loftet. Øvrige vinduespartier går næsten op til loftet. Alle vinduer er med radiatornicher og vinduesplade i lysegrå laminat.

De indvendige fyldningsdøre med bakelitgreb og gerichter er originale. Døren til køkkenet har et felt i mætteret glas. Køkkener og badeværelser er nyere. Gulvene er delvist originale bøgemarketgulve. Der er fodlister og originale hvidmalede, indbyggede skabe.

De to lofter er uisolerede med opbevaringsrum. I kælderen er der gråmalede depotrum i træ, affaldsrum, betongulve og hvide vægge.

Garagerne er i gul, blank mur, og de ligger sammenbyggede og delvist forskudt for hinanden. Der er indmuret glas i cirkulære murhuller med stik. Murværket afsluttes foroven med en zinkafdækning og tagrende. Taghældningen er lav. Garageportene er i træ og hvidmalede.

På sydsiden af de to stokke er der anlagt private forhaver til de nederste lejligheder. Forhaverne er løftet med en brystningsmur i betonsten, og der er direkte udgang hertil fra de nederste altaner.

På indersiden af karréen, ind mod fællesarealerne, er der brandveje langs begge facader. I karréens midte er et haveanlæg, som med en snoet, diagonal havesti er opdelt i en åben del med græs og en tilgroet del, hvor der bag en beplantning af træer og buske befinder sig to haverum, en stor nedsænket oval plads omgivet af en stensætning og en stor sandkasse.

Modstående side:

Ritmisk fordelt hen over sydfacaderne på begge stokke og i alle etager er der udkragede opholdsaltaner med hvide plantekummer. I stueetagen har beboerne adgang til en privat have.

Bygningshistorie

Klokkergården er tegnet af arkitekterne Povl Baumann og Knud Hansen og blev opført i 1938-39. Haveanlægget er tegnet af C.Th. Sørensen.

Povl Baumann var bl.a. elev hos P.V. Jensen-Klint og blev en væsentlig skikkelse i nyklassicismen og funktionalismen. Han var stærkt optaget af tegl som bygningsmateriale, hvilket gav sig udslag i publicerede skriftlige arbejder om emnet. Han findyrkede murværkets egenskaber og tekstur både i helhed og detalje, og samarbejdede f.eks. med kompagnonen Knud Hansen om udvikling af forbandter.

Bebyggelsen har ikke undergået større forandringer i det ydre, dog er alle vinduer, på nær opgangs-, loftsvinduer og nogle af kældervinduerne samt altanernes bølgeplader, udskiftet. I det indre er køkkener og badeværelser mere eller mindre udskiftet.

Den cirkulære bygning på gavlen, set fra haverummet, er karakteristisk for bebyggelsen, som dermed adskiller sig fra de andre lignende bebyggelser i området.

Den miljømæssige værdi

Den miljømæssige værdi knytter sig til det intime og grønne gaderum mod syd med den oplevelsesrige sydfacade med forhaver og markante altaner, som forlænger lejlighedernes private rum ud i gaderummet og således etablerer nær kontakt mellem den enkelte lejlighed og den offentlige gade.

Den miljømæssige værdi knytter sig ligeledes til bebyggelsens elegante og mere formelle, lukkede nordlige facade mod det mere trafikerede og urbane gaderum på Skoleholdervej.

Der er miljømæssig værdi knyttet til haveanlægget i karréens indre som et stemningsfuldt og sammenhængende komponeret oplevelsesforløb af haverum og øvrige rumligheder, der er i mere eller mindre kontakt med omgivelserne og lejlighederne oppe i etagerne.

De kulturhistoriske værdier

Der er kulturhistorisk værdi knyttet til Klokkergården som et velbevaret eksempel på en boligbebyggelse fra 1930'erne i den funktionelle tradition, hvor nye tanker om forbedrede sociale og sundhedsmæssige forhold for almindelige mennesker for alvor blev realiseret. I boligbyggeriet i byerne var man gået væk fra de lukkede og tætbebyggede karréer for at få lys og luft omkring boligen. Klokkergården er fortsat en slags karrébebyggelse, som med sine ydre former fastholder de traditionelle gaderum både mod nord, vest og øst, men strukturen er her opløst og luftig, hvilket resulterer i et langt bedre bomiljø.

Modstående side:

Haveanlægget er tegnet af C.Th. Sørensen, og det er efterhånden vokset til, så man til tider næsten mister orienteringen.

Der er endvidere kulturhistorisk værdi relateret til den samlede bebyggelse, som blev til i en brydningstid, hvor arkitekterne var meget optagede af samfundsmæssige og arkitektoniske opgør med tidligere tiders hierarki og dårligt spekulationsbyggeri. Bebyggelsen afspejler således en demokratisk tilgang, hvor alle lejligheder – uanset om lejligheden er placeret øverst eller nederst i blokkene – er ens og rummer nøjagtigt de samme kvaliteter. Klokkergården er ligeledes en af de tidligste bebyggelser, hvor standardisering af boligbyggeriet vinder ind, og den er et forbilledligt eksempel på en bebyggelse, hvor det funktionelle har været i fokus. På nyskabende vis inddrages oplevelsen af og kontakten med naturen og omgivelserne uden for boligen i boligens indre. Samtlige boliger har udsigt til og kontakt med det grønne haverum, og altanerne er udformet som et optimeret og beskyttet uderum med maksimal privathed. Samlet set er Klokkegården et eksempel på den nye arkitektur fra 1930'erne, hvor unge arkitekter tog afstand fra tidligere tiders højtsvungne stilarkitektur, som afspejlede det klassesdelte samfund. Med afsæt i den danske håndværkstradition og den anonyme arv findyrkes den forenklede, repetitive, modulære arkitektur, hvor industrialiserede, masseproducerede elementer som teglen, altanerne og vinduerne sættes sammen til et unikt og individuelt enkeltværk. Klokkegården kan ligeledes ses som et udtryk for den danske arkitektstands søgen efter et ståsted mellem tidens europæiske avantgarde og den danske tradition. Det kan f.eks. ses i bebyggelsens tagformer, der er en helt særegen hybrid mellem et internationalt, modernistisk inspireret fladt tag og det traditionelle danske vingetagstensbeklædte sadeltag, tilføjet hjørnetårne med kegleformede tage.

Endelig er der kulturhistorisk værdi knyttet til bebyggelsens altaner, som afspejler, at den er opført på den tid, hvor bagtrappen blev sløjfet til fordel for brandsikre trappeopgange, altaner og brandveje i karréernes indre. Det var en udfordring, hvordan beboerne skulle komme af med husstandens affald, hvilket medførte forskellige forsøg på at løse problemet. Som et led i denne udvikling etableredes i Klokkergårdens sydlige stok såkaldte affaldsskakke, hvor man fra det enkelte køkken kunne gå ud på den lille nordvendte altan og dumpe affaldet ned i skakten til et rum i niveau med terræn, hvor det efterfølgende blev brændt af. Denne løsning var ikke særlig hensigtsmæssig, og den er heller ikke gennemført i den nordlige stok. Affaldsskakterne i forbindelse med køkkenaltanerne på bagsiden af huset og de otte skorstene, som er ført op over tagfladen på den sydlige stok, er reminiscenser fra denne ordning. I dag står der skraldespande i de små rum forneden.

I det ydre anlæg er der tillige knyttet kulturhistorisk værdi til haveanlægget i karréens midte, hvor C.Th. Sørensen brød med tidens opfattelse af haver som kun havende repræsentativ værdi og i stedet prioriterede børnenes trivsel og haveanlæggets nytteværdi for beboerne højere. Anlægget er i sig selv smukt og bevaringsværdigt.

Modstående side:

I nordfacaden er der fem lodrette partier i hele bygningens højde. Partierne udgøres af to indeliggende altaner, som er bygget sammen omkring en fælles opmuret affaldsskakt, som fører synligt op i en skorsten over tag og ned til et skralderum ved terræn. Adgang til affaldsskakten foregår fra den enkelte lejligheds køkken via altanen. Ved foden af skakten er der en åbning med muret stik og en jerndør.

I det indre er der kulturhistorisk værdi knyttet til de rummelige og meget afskærmende altaner, der var en nyskabelse både som udendørs opholdsrum og som arkitektonisk virkemiddel, som udvidede lejlighedens bomæssige værdier betydeligt og fik gennemgribende betydning for den generelle udvikling af etagebyggeriet.

De arkitektoniske værdier

Den arkitektoniske værdi ved Klokkergården er i det ydre knyttet til de to enkle, men samtidig yderst skulpturelt formede bygningskroppe i gule mursten med lodrette gavlafslutninger med påbygninger, hvor facaderne er præget af et markant repeterende og tredimensionelt relief af udkragede altaner, lædannende afskærmninger, murværk og vinduesplaceringer, som indskriver sig i de store, enkle og monumentalt kubistiske former. Man bliver hele tiden slået af nye, stærke tredimensionelle oplevelser, som udspiller sig i spændingsfeltet mellem de enkelte elementer, hvor f.eks. påbygningerne i gavlene medvirker til at få bygningerne til at fremstå både slankere, højere og lettere. Bebyggelsen fremstår gennemarbejdet og helstøbt og er både mættet med oplevelser og funktionelt komprimeret. Arkitekturen er i sig selv et formfuldendt mesterværk. Her er tale om en kunstners arbejde, hvor bebyggelsen på en stilfærdig og samtidig yderst ekspressiv og monumental måde føjer sig ind i den bymæssige kontekst. Bebyggelsen stjæler ikke opmærksomhed fra omgivelserne, men deler generøst ud af sin poesi og skønhed, som lægger sig blidt over stedet.

Der er tillige arkitektonisk værdi relateret til murværket. Povl Baumann, som var meget bevidst om den enkelte lille, præfabrikerede murstens betydning for den store helhed, valgte et forbandt med så få kopper som muligt, da den maskinstrøgne tegl har en mere glat og død overflade på begge kopper, og han vendte tillige den sandede vrangside af løberne på de maskinstrøgne sten udad. I amagerforbandtet ligger der i kopskiftet en løber for hver to kopper, og de maskinstrøgne koppers glatte overflade danner således nu små lysende prikker, som tilfører murværket et helt særligt mønster og en usædvanlig smuk stoflighed.

Der er endvidere arkitektonisk værdi knyttet til de fantastiske, nærmest svævende luftrum, som perceptionsmæssigt dannes udvendigt på de sydvendte facader i hele bygningens højde, og særligt ud for den sydlige stok, hvor de rektangulære altaner med den længste side krager nærmest uhyggeligt langt ud fra bygningens facade. Altanens lette lodrette sidebeklædning er udført som en sammenhængende væg i hele bygningens højde, der går vinkelret ud fra facaden og afsluttes med en krumning. Oplevelsesmæssigt tager bagvæggen således fat i den overliggende altan og griber ud i luften, hvor den med et solidt greb fastholder en "usynlig

lodret væg", som "svæver" parallelt med facaden langs med ydersiden af altanerne. Altanens tredimensionelle rum opleves således som udvidet til at indbefatte hele det "luftrum", der opstår fra den enkelte altans lodrette sidebeklædning til den næste altans sidebeklædning. Der er tale om en ekstremt dygtig udført leg med tyngdekraften og de "negative rum", der illusorisk opstår i luften mellem facadens udvendige elementer. Resultatet er et slags tredimensionelt, illusorisk rumgitter, som ligger uden på facaden, og som giver dybdevirkning, lys- og skyggespil og variation og skønhed til facaderne.

Endelig er der arkitektonisk værdi knyttet til C.Th. Sørensens oplevelsesrige haveanlæg, hvor naturen, i form af skoven, lysningen, skrænten, stranden og andre elementer, er trukket ind i bebyggelsen i en slags varieret og stileret natur, som ansporer til leg, brug og glæde, og som er kønt at se på oppe fra lejlighederne. Der er desuden arkitektonisk værdi knyttet til den oplevelsesrige, enkle og logiske måde, hvorpå forhaver, brandveje, ankomst- og indgangsforhold er koblet sammen i en smuk og velfungerende helhed.

De bærende bevaringsværdier

De bærende bevaringsværdier knytter sig til den samlede bebyggelse med de to stokke i fem etager opført i grundmur i blank mur med gule og røde mursten og med teglhængte sadeltage samt haveanlæg med garager mellem de to stokke. Herudover er de bærende bevaringsværdier relateret til facaderne med detaljer, herunder de udeliggende altaner, vindues- og døråbningerne, de ældre vinduer, murstikkene samt den traditionelle materialeholdning.

I det indre knytter de bærende bevaringsværdier sig til de bevarede dele af planløsningerne. Hertil kommer de oprindelige bygningsdele og -detaljer, herunder trappeopgangene med trapper med balustre og håndlister, de indbyggede skabe i lejlighederne, fodlisterne, fyldingsdørene med greb og gerichter samt den traditionelle materialeholdning.

Lignende bebyggelser

Degnegården, København
Hermodsgården, København
Provstegården, København
Kanslergården, København

KANTORPARKEN

(1939-40)

KATEGORI 3

Bygningsbeskrivelse

Kantorparken er en åben parkbebyggelse, som er beliggende i Københavns Nordvestkvarter. Bebyggelsen er organiseret med høje etageejendomme nord på grunden og lave rækkehuse som en grøn overgang mod Bispebjerg Parkallé i syd.

Mellem bygningerne er der udlagt grønne rekreative arealer samt arealer, hvor der bl.a. er indrettet legepladser. En bred nord-sydgående hovedakse, Bøllegård Allé, fører på tværs ned gennem bebyggelsen og krydser den grønne Bispebjerg Parkallé, hvorefter den fortsætter i den dobbeltsporede Jeppes Allé, hvor akse afsluttes med Grundtvigs Kirke i syd. De brede siveveje ved etageejendommene og arealerne foran rækkehusene er udført med belægning af gule mursten, hvori gangstierne ligger med betonfliser som fortøve i niveau med teglbelægningen.

Kantorparken består af fire vinkelbebyggelser og tre stokbebyggelser i tre etager med udnyttet tagetage. Tilsammen er der 441 lejligheder, hvoraf alle lejligheder i stueplan har trapper fra altanerne ned i forhaverne mod syd eller vest. Desuden er der fem blokke med i alt 109 toetages rækkehuse med kælder og med forhaver mod syd eller øst. Etageejendommene har fællesvaskeri og pulterrum i kælderen. Bebyggelsen rummer desuden beboerklubber, børnehave, fritidscenter og butikslokaler.

Samtlige bygninger er opført i gule mursten. Blokkene har helvalmede, røde tegltage, mens rækkehusene har tage med tagpap og lav hældning. Alle vinduer er hvide, uden sprosser og nyere. Yderdørene er malet i andre farver, primært røde eller hvide med en rød fylding. Nogle har større eller mindre glasfyldinger.

Etageblokkenes facader er særligt karakteristiske. De yderste knap halvanden meter fremstår som et sammenhængende skulpturelt relief, bestående af en slags dobbeltfacade. Det forreste lag består af vandrette bånd i beton, som udgør brystninger i karnapper og altaner, og som karnappernes vinduer spænder ud imellem. Det andet lag er en indeliggende teglfacade, som danner altanens bagvæg og bygningens egentlige facade. De to lag forbindes i den ene side af karnappernes vindue, som går om hjørnet, og i den anden side af tværgående, murede lejlighedsskel. En variant findes i blok tre og fire, hvor karnapbrystningerne er murede.

Modstående side:

Kantorparkens facader er særlig karakteristiske. De yderste knap halvanden meter fremstår som et sammenhængende skulpturelt relief, bestående af en slags dobbeltfacade. Det forreste lag består af vandrette bånd i beton, som udgør brystninger i karnapper og altaner. Det andet lag er en indeliggende teglfacade.

De fleste gavle er uden vinduer eller altaner. Nogle steder er karnapaltanpartierne ført omkring hjørnet og delvist om på gavlene. Andre steder er der vinduer i gavlene. Tagetagen er på alle blokke udnyttet til særligt store lejligheder. De har karnapaltaner, som de øvrige lejligheder, blot fylder hver lejlighed som to af de underliggende lejligheder, og karnappernes samlede antal er reduceret til det halve. På havefacaden bryder tagetagens karnapaltaner op gennem tagfladen.

Havefacaderne står i kontrast til indgangsfacader og gavle, som begge fremstår massive og todimensionelle i gule mursten, hvor vinduerne er placeret i huller i murværket og i flugt med facaden. Indgangsfacaderne findes i flere varianter. De fleste vinduer er kvadratiske, nogle steder er to kvadratiske vinduer sat sammen. Andre vinduer er i lavformat, og nogle er udformet som franske altaner. Fælles for alle vinduerne er, at de sidder forskudt højdemæssigt ud for trappeopgangene. Indgangspartierne har varierende udformninger. Mange har et lille udhæng, som er støbt i beton. Udhænget ligger af på den murede fals, som er trukket en anelse ud fra facaden, andre har ikke den markerede murede fals.

Ingen af blokkene er ens. I de fleste blokke er der desuden forskel på størrelsen af lejlighederne til venstre og til højre i den enkelte opgang. Opgangene er typisk med præfabrikerede trapper i beton med belægning af linoleum, slanke, nedstøbte balustre og svungen håndliste af træ. Væggene er pudsede og malede. Entrédørene til lejlighederne er de originale af træ. Lejlighederne svinger fra et værelse på 43 m² til seks værelser på 116 m². Alle lejlighederne er organiseret med en central forstue og badeværelse midt i bygningen. Køkkenerne er oftest placeret ud mod indgangsfacaden. Alle lejligheder har opholdsstuer mod havesiden, og værelser og kamre er fordelt efter forskellige principper. De smalleste kamre måler 1,8 m x 4,0 m. Her er tanken, at to senge skal kunne stå i forlængelse af hinanden. For det meste kan alle rum nås fra entréen, men i enkelte lejligheder ligger et kammer i forlængelse af opholdsstuen. I lejlighederne er de fleste bygningsdele bevarede. Typisk er der mosaikgulve på badeværelserne og parketgulve i øvrige rum. Dørene er originale fyldingsdøre med tre fyldinger og coupe-greb i plastik. Originale gerichter og fodlister er bevaret. De indbyggede skabe og køkkenskabene er originale forrammeskabene med knopgreb. Køkkenbordspladerne og vinduespladerne i karnapperne er nyere, f.eks. udført med laminatplader. Radiatorer er placeret under vinduerne.

Syd på grunden ligger de fem stokke med rækkehus, som tilsammen har 109 boliger. De fremstår på facaden med synlige, bærende, opmurede tværskillerum, der adskiller de enkelte rækkehus og er trukket 12 cm frem i facaden. Også de støbte etageadskillelser til stueplan og førstesal, som er udført i beton og ligger spændt ud mellem tværskillerummene, er synlige og trukket et par centimeter ud fra facaden. Imellem de synlige tværskillerum og etageadskillelser er der udfyldning af murværk. Der

er ikke overliggere over vinduer og dørpartier, som ligger helt op imod etageadskillelser eller tag. Under den nederste etageadskillelse er der for hver bolig på indgangsfacaden et højtstående vindue til kælderen og en kældernedgang støbt i beton. Desuden er der en trappe op til hoveddøren, som tillige med de to trappeværn er udført i galvaniseret jern.

Der er et lille udhæng på taget, som er beklædt med betonplader og afsluttet med en zinkkant. Taget hælder svagt ned mod indgangsfacaden, hvor det afsluttes med en tagrende. Alle glaspartier og døre er nyere. På havesiden er der i stueplan et større vinduesparti og en terrassedør, som fører ud fra opholdsstuen. Haverne er omkranset af hække, og havelågerne er individuelle.

Rækkehusene svinger fra fire værelser på 72 m² til seks værelser på 164 m². Husene er grundlæggende lige store og indrettet efter samme principper. Generelt er rækkehusene smalle, ned til 4 m, og alle er i to etager med kælder. Der er indgang fra nord eller vest til en lille forstue med adgang til køkken, evt. et kammer og til opholdsstue. Opholdsstuen spænder ud i hele husets bredde og har direkte udgang til den hævede terrasse, som er overdækket med espalier, og videre til den lille have. Fra enten forstue eller opholdsstue er der trappe op til førstesal med en lille fordelingsgang, hvorfra der er adgang til et lille badeværelse med brusebad, soveværelse samt to meget smalle kamre eller et stort værelse. Vinduerne på første sal er placeret højere end normalt og går helt op til loftet. Dette skyldes, at økonomien var knap ved opførelsen, så man sparede drageren over vinduet. Desuden giver det plads til en køjeseng under vinduet i værelset. Gang og badeværelse har ovenlys.

Fra forstuen er der trappe ned til kælderen, hvor der er vaskerum, viktualierum og et stort kælderrum. Fra kælderen er der udgang til en uden-dørs trappenedgang, som fører op til terræn ved siden af hoveddøren. Der er parketgulve i stueplan og på første sal. Der er originale fyldingsdøre med to fyldinger og coupe-greb i plastik, gerichter, fodlister og vindueskarme med laminat. Kælderen er med støbte betongulve og -vægge. Rækkehusene har centralvarme og fælles varmecentral.

Bygningshistorie

I forbindelse med den store boligmangel i 1930'erne var særligt de børnerige familier udsatte og manglede boliger. I 1937 udskrev Foreningen Socialt Boligbyggeri (fsb) i samarbejde med Privatbanken en konkurrence for arkitekter i hele Skandinavien, med særligt henblik på at udvikle gode boliger for disse familier. Konkurrencen blev vundet af de tre kvindelige arkitekter Ragna Grubb, Karen Hvistendahl og Ingeborg Schmidt. Boligforeningen engagerede ofte flere forskellige arkitekter ved opførelsen af større bebyggelsesplaner, og således blev projekteringen af Kantorparken

Stierne foran husene er udført med en belægning af gule mursten, som skaber sammenhæng mellem hus og terræn.

delt på to arkitektfirmaer, foruden det vindende firma, nemlig Kooperative Arkitekter ved Edvard Heiberg og Harald Petersen, og arkitekterne Helge Holm og S.C. Larsen. Kantorparken blev opført i 1939-40. Blok 7 er tegnet af arkitekterne Ragna Grubb, Karen Hvistendahl og Ingeborg Schmidt, blok 1, 2, 5 og 6 samt alle rækkehusene er tegnet af Kooperative Arkitekter ved Edvard Heiberg og Harald Petersen, og blok 3 og 4 er tegnet af arkitekterne Helge Holm og S.C. Larsen. Havearkitekt var C.Th. Sørensen.

Den miljømæssige værdi

Der er miljømæssige værdier knyttet til de åbne grønne arealer, som flyder ind i og omgiver bebyggelsen, og som skaber forbindelser og visuelle kig mod Grundtvigs Kirke og Utterslev Mose. Der er ligeledes miljømæssige værdier omkring rækkehusene i den nære kontakt mellem det fælles forareal, de private boliger og den fælles grønning.

Endelig er der miljømæssige værdier knyttet til skalaforholdene omkring bebyggelsens etageejendomme, hvor afstandene mellem vinduer og fortov, og videre til parkeringsarealerne, har en længde, som muliggør menneskelig kontakt både lydæssigt og visuelt. De miljømæssige værdier knytter sig desuden til etageejendommenes havefacader, hvor den dobbelte facadekonstruktion af karnapper og altaner skaber en zone, hvor lejlighederne med glaspartier og uderum, som kan ses på afstand, står i kontakt med omgivelserne.

De kulturhistoriske værdier

De kulturhistoriske værdier knytter sig til Kantorparken som vinkelbebyggelse. 1930'erne var en periode, hvor særligt arkitekterne fra Kooperative Arkitekter, på et funktionalistisk grundlag og gennem et rationelt boligbyggeri, eksperimenterede med forskellige bebyggelsesformer med henblik på at forbedre boligforholdene for den brede befolkning. Her var vinkelbebyggelsen som type et forsøg på at opretholde det økonomisk fordelagtige ved randbebyggelsen, herunder f.eks. føringsvejenes korte afstande, og samtidig opnå stokbebyggelsens kvaliteter, hvor boligerne blev orienteret optimalt i forhold til lys, luft, verdenshjørner og kontakt til grønne udendørsarealer. Også randbebyggelsen gav mulighed for stor lysafstand mellem blokkene. Vinkelbebyggelserne kombinerede fordelene ved de forskellige typer og var også et forsøg på at udnytte de tilstedeværende udsigtspotentialer. Den første vinkelbebyggelse blev opført i 1934 og var tegnet af arkitekt Vagn Kaastrup, Kooperative Arkitekter.

De kulturhistoriske værdier knytter sig endvidere til Kantorparken som et eksempel på en almen boligbebyggelse opført før 2. Verdenskrig i

Modstående side:

Kantorparken består både af høje etageejendomme nord på grunden og lave rækkehuse som en grøn overgang mod Bispebjerg Parkallé i syd. Begge typer er opført af gule mursten, hvilket skaber en helstøbt bebyggelse.

en tid med stor boligmangel. Hensigten var, at bebyggelsen skulle kunne rumme mennesker i alle stadier i livet. Den består af både etageejendomme og rækkehuse med lejligheder af mange forskellige typer og størrelser, hvor især rækkehusene var tiltænkt de børnerige familier, som var særligt trængte.

Værdierne knytter sig hovedsageligt til de mange variationer over familieboligen, som afspejler, hvordan arkitekterne og Foreningen Socialt Boligbyggeri arbejdede på at udvikle nye, lyse og sunde boligtyper til børnefamilierne. Resultatet blev en stor, homogen bebyggelse, som manifesterer sig ved et varieret udbud af bygningsudtryk og boligindretninger. Der blev lagt vægt på, at der i hver lejlighed skulle være moderne bekvemmeligheder som køkken, badeværelse, altan og adgang til fællesvaskeri. Lejlighederne skulle være lyse og levne plads til både det fælles familieliv og det enkelte familiemedlems privatliv, og børnene skulle have mulighed for at udfolde sig udendørs i trygge og grønne omgivelser.

Arkitekterne, som vandt konkurrencen, opførte kun blok 7. Denne blok afspejler resultatet af vindernes søgen efter at give hvert familiemedlem sit eget rum. Særligt havde disse arkitekter husmødrene for øje. Husmødrene var dem, der tilbragte mest tid i hjemmet, og arkitekterne prioriterede kvindernes behov for hvile og rum for sig selv. Forældrene fik eget soveværelse, så der var plads til et arbejdsbord bag en lukket dør. Dette blev på bekostning af størrelserne på de øvrige rum, hvilket efterfølgende gav kritik. Der var også kritik af, at køkkenet var placerede langt fra børnene, så husmødrene ikke kunne passe børnene, samtidig med at de passede arbejdet i køkkenet.

Der er kulturhistoriske værdier i de, på denne tid i boligbyggeri, ualmindeligt store og åbne grønne områder. Kantorparken er opført på en grund, hvor der tidligere havde været et gartneri. Havearkitekt C.Th. Sørensen bestræbte sig på at bevare en del af de gamle træer. Der blev kun anlagt én legeplads. C.Th. Sørensen havde den holdning, at de bedste legesteder for børn var alle mulige andre steder end dem, voksne officielt havde indrettet som legepladser.

Rækkehusenes vinduer på første sal er placeret højere end normalt og går helt op til loftet. Dette skyldes, at økonomien var knap ved opførelsen, så man sparede drageren over vinduet. Desuden giver det plads til en køjeseng under vinduet i værelset.

De arkitektoniske værdier

De arkitektoniske værdier knytter sig til Kantorparken som helhed, som en stor og på den ene side både homogen og sammenhængende, og på den anden side variereret og oplevelsesrig bebyggelse. Der er en bevægelse fra det urbane, karréprægede etagebyggeri, som med porte ind i bebyggelsen danner ryg mod Emdrupvej i nord. Vinkelbebyggelserne opretholder kontakten til gaden, samtidig med at de får det bedste ud af stedets udsigtspotentialer og åbner sig mod den mere landskabelige parkbebyggelse, som med kigget mod Grundtvigs Kirke i syd fører til de lave rækkehuse.

Skalaforholdene gradueres ned mod rækkehusene med de små haver, som danner en grøn overgang mod Bispebjerg Parkallé, og som leder videre ud i Utterslev Mose og naturen mod vest. Gennem hele forløbet fra det urbane til det landskabelige er den menneskelige skala og kontakten mellem ude og inde opretholdt.

Kantorparken adskiller sig markant fra andre boligbebyggelser på denne tid. Bygningsudtrykket, med de enkle bygningskroppe og den store omhu for det brugsmæssige, er tydeligvis inspireret af de funktionalistiske strømninger, hvilket kan aflæses i både helhed og detalje, bl.a. ved måden vinduer og altaner flere steder går rundt om hjørnet på. Noget af det mest værdifulde i bebyggelsen er den tidstypiske udformning af altankarnapperne, som ud over at give stor komfort samt lysmæssig og funktionel kvalitet inde i boligerne præger oplevelsen af etageejendommene udefra med et markant arkitektonisk greb. Facaderne er velproportionerede og skulpturelle. Det lette og det tunge spiller sammen med lyset og skyggerne i den tredimensionelle dobbeltfacade med dybe huller, store glaspartier, massivt murværk og vandrette bånd i beton.

De bærende bevaringsværdier

De bærende bevaringsværdier knytter sig til Kantorparken som en velbevaret og repræsentativ almen boligbebyggelse fra 1930'erne, skabt særligt til børnerige familier, i et samarbejde mellem fsb og en gruppe progressive og socialt bevidste arkitekter. Værdierne knytter sig til det menneskelige miljø og til den skalamæssige bearbejdelse fra det urbane til det landskabelige.

Herudover er de bærende bevaringsværdier relateret til stok- og vinkelbebyggelserne i tre etager med røde tegltage og opført i blank mur af gule mursten med vandrette facadebånd af glaskarnapper og altaner. Hertil kommer vindues- og døråbningerne, de ældre døre samt den traditionelle materialeholdning.

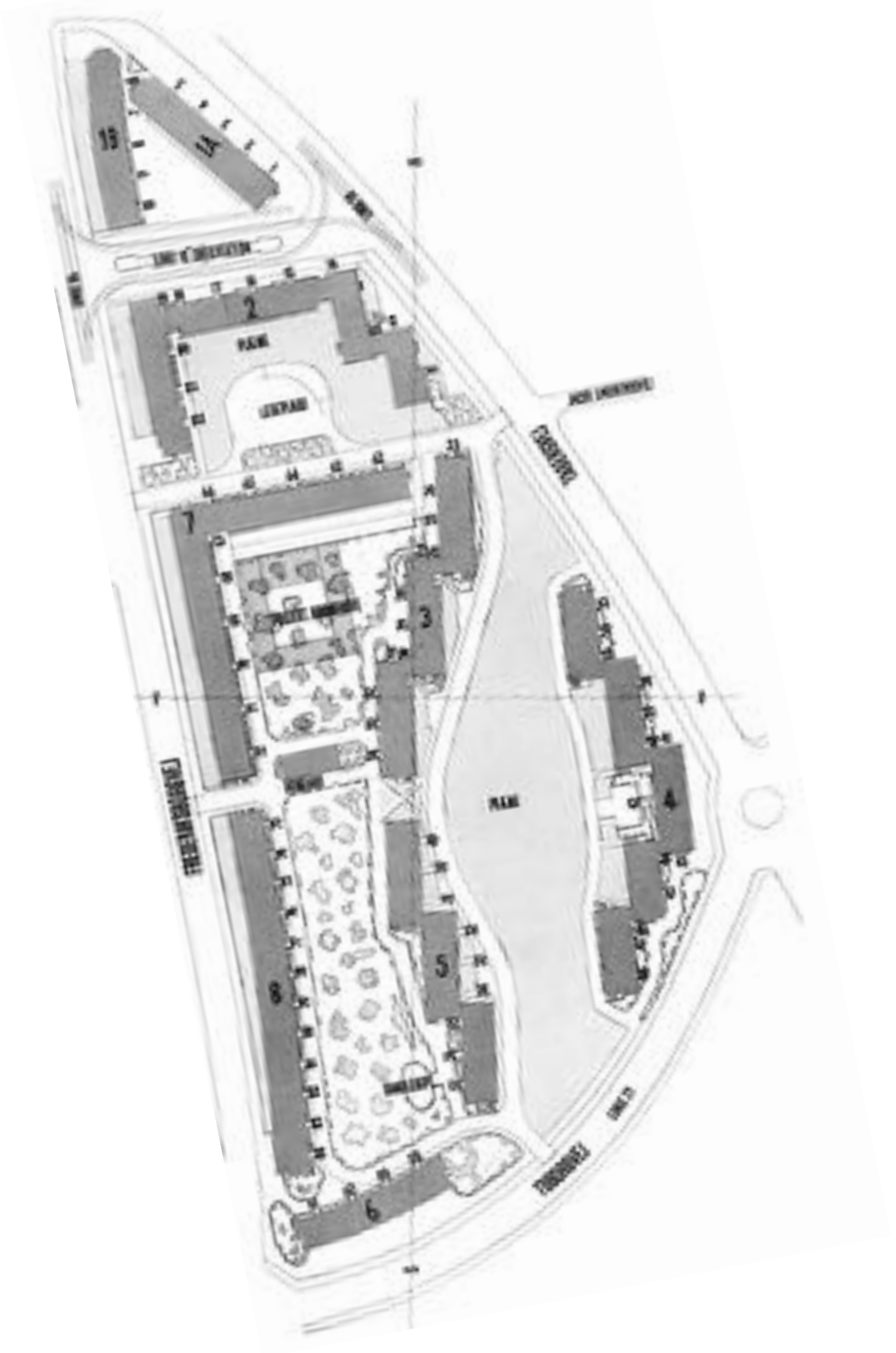
I det indre knytter de bærende bevaringsværdier sig til trappeopgangene med trapper, til de bevarede dele af planløsningerne med forstue og adgang til resten af lejlighedens rum. Hertil kommer de oprindelige bygningsdele og -detaljer samt den traditionelle materialeholdning.

I rækkehusene er de bærende bevaringsværdier knyttet til de lave rækker af huse opført i to etager og i gule mursten med tagpapelbelagte tagflader med flad hældning. Herudover er de bærende bevaringsværdier relateret til facadens detaljer, herunder murstik og adskillelser, vindues- og døråbninger samt den traditionelle materialeholdning.

I det indre er de bærende bevaringsværdier relateret til de bevarede planløsninger med placering af trapper til både kælder og første sal. Herudover til de bevarede bygningsdele og -detaljer, herunder døre med ge-richter samt den traditionelle materialeholdning.

Lignende bebyggelser

Emdrup Banke, AAB
København
Emdrup Vænge, AAB
København
Brønsparken (rækkehusene),
København
Brøndumsvej (rækkehusene),
Bomiva Skive
Afdeling 1, Viben, Sønderborg
(rækkehusene)
Afdeling 4, Mågen, Sønderborg
Mølleparken, Kgs. Lyngby
(rækkehusene)

BISPEPARKEN

(1940-41)

KATEGORI 1

Bygningsbeskrivelse

Bispeparken ligger i Københavns Nordvestkvarter på et trekantet areal afgrænset af Tuborgvej, Tagensvej og Frederiksborgvej. Bebyggelsen er anlagt fra nord og mod syd: Med to stokke (blok 1A og 1B) i trekantsspidsen mellem Tagensvej og Frederiksborgvej, herunder ligger en vinkelbygning (blok 2) bestående af fem stokke formet som et uregelmæssigt U, herefter ligger en vinkelbygning (blok 7), der følger Frederiksborgvej og Jacob Lindbergs Vej. Herudover ligger der en stok (blok 8) mod Tuborgvej og en stok (blok 6) mod Frederiksborgvej, der afslutter bebyggelsen mod syd. Endelig ligger der fem forskudte stokke (blok 4) mod Tagensvej, og parallelt liggende hermed på den anden side af et stort grønt område ligger der to gange tre forskudte stokke (blok 3 og 5, med tre længst mod nord). Bebyggelsen indeholder 84 opgange og har 827 lejligheder. Anlægget har selvstændigt centralvarmeanlæg, der ligger i en underjordisk bygning midt i bebyggelsen. I blokkene 2, 4 og 6 ligger der butikker og erhvervslokaler i stueetagen. Mellem stokkene ligger en nyere bygning og et garageanlæg, der ikke bliver beskrevet.

Alle stokke er opført i blank mur af gule mursten, og sadeltagene er hængt med røde teglsten med en hældning på ca. 45 grader, en enkelt stok (6) har valmet tag. I rygningerne sidder flere skorstenspiber, og i tagfladerne ses nyere tagvinduer, adskillige udluftningshætter og kviste, hvoraf nogle har en lille tagterrasse foran. Højden varierer fra tre over fire til fem etager, hvoraf nogle har udnyttet tagetage. Over de fleste vinduer og døre ses murstik, og under vinduerne ses sålbænke af varierende størrelse. Alle stokke har altaner og karnapper i forskellige systemer og udformninger, der ses således både ude- og indeliggende altaner. Nogle karnapbrystninger er murede og pudsede, i andre blokke ses karnapbrystninger støbt mod klinker på kant, mens altanbrystningerne er et fletværk. I blok 6 er altanerne på gårdsiden udeliggende med dæk af beton, hvor brystningen består af et spinkelt, hvidmalet værn. Øvrige brystninger er støbt i beton. De fleste altaner har altankasser og rødmaledede værn. Indgangspartierne varierer ligeledes efter placering; i dele af blok 4 ses f.eks. indgangspartier med buede, glaserede klinker og udhæng af beton, andre steder udgøres indgangspartiet blot af en muråbning med en dør og et smalt glasparti

Modstående side:

Bebyggelsesplan for Bispeparken fra 1940, som er en videreudvikling af stokbebyggelserne fra 1930'erne. Her er stokkene tilpasset terrænet, og de mange forskellige formationer skaber grønne uderum med lys og luft. (fsb)

Følgende opslag:

Bispeparken har forskelligt udformede stokke, der tilpasser sig terrænet og vejføringen med parklignende grønne områder mellem blokkene og kigget mod Grundtvigs Kirke, hvilket var et krav fra kommunen, inden man begyndte at opføre Bispeparken.

Bispeparken

ved siden af. I blok 7 er indgangspartierne trukket ind i bygningen og indrammet af støbt beton, hvor det på siderne er riflet og afsluttes af et svagt udhæng med afrundede hjørner. Dørene er de oprindelige og har rødmaledede rammer med ruder af varierende omfang. Alle vinduer er stort set nye, med undtagelse af vinduerne i blok 6 og kælder- og opgangsvinduerne i de fleste af blokkene samt flere af butiksvinduerne. Der findes en stor variation af vinduestyper i bebyggelsen; en-, to-, tre- og firerammede. Alle vinduer er hvidmalede med undtagelse af vinduerne i blok 6, hvor den inderste del af rammen er malet i en lys brun farve og vinduerne i tagetagen i blok 1A og 1B.

Trappeopgangene er udformet forskelligt, afhængigt af hvilken blok de er placeret i, men fælles for dem alle er, at de har støbte trapper af beton med en belægning af terrazzo og heri nedstøbte balustre, der bærer en svungen håndliste. Lejlighederne er for størstedelens vedkommende forholdsvis små og varierer mellem lejligheder med et værelse op til tre værelser og tre kamre. Der er relativt få af de store lejligheder. Der ligger enten to eller tre lejligheder på hver etage. De fleste indgangsdøre er de oprindelige af træ, men enkelte er blevet udskiftet til nye døre. De oprindelige planløsninger er i overvejende grad bevaret, og der er mange forskellige typer. Fælles for dem alle er, at man går ind i en forstue, der i flere typer lejligheder ligeledes fungerer som fordelingsgang med adgang til alle lejlighedens rum. Alle lejligheder har altaner og karnap til opholdsstuen, og i de fleste tilfælde vender opholdsstuen mod vest og syd, hvor trapper, køkkener og andre sekundære rum er lagt mod øst eller nord. Opholdsstuerne har karnap og vender mod vest og syd eller øst og syd. Altandørene er brede glasdøre, nogle gange dobbeltdøre. Køkkener og badeværelser er stort set bevaret. De oprindelige bygningsdele og -detaljer er i overvejende grad bevaret, herunder indbyggede skabe, vindueskarme, fodlister og fyldingsdøre med greb og gerichter. Overfladerne er pudsede vægge og lofter, parket, terrazzo, fliser og linoleum.

Bygningshistorie

Bispeparken var den første bebyggelse opført, efter at Københavns Byggelov af 1939 trådte i kraft. Bispeparken blev færdigprojekteret og påbegyndt kort efter krigsudbruddet i 1939. Den stod efter en del udfordringer med materialeangel færdig i 1941 og var på daværende tidspunkt Skandinaviens største samlede boligbebyggelse opført på én gang. Lejlighederne blev hurtigt udlejet. Bebyggelsen blev tegnet af flere forskellige arkitekter, der blev underlagt nogle fælles retningslinjer, som f.eks. materialeanvendelse og taghældning.

Kooperative Arkitekter udarbejdede bebyggelsesplanen i samarbejde med Ivar Bentsen. Landskabet blev tegnet af havearkitekt C.Th. Sørensen.

Dørene er de oprindelige og har rødmaledede rammer med ruder af varierende omfang.

Modstående side:

I blok 7 er indgangspartierne trukket ind i bygningen og indrammet af støbt beton, hvor det på siderne er riflet og afsluttes af et svagt udhæng med afrundede hjørner.

Følgende opslag:

Blokkene i Bispeparken blev tegnet af forskellige arkitekter, hvilket kan ses i de mange variationer af altaner og vinduesformater. Arkitekterne var dog underlagt nogle fælles retningslinjer f.eks. materialeanvendelse.

Arkitekterne var:

Blok 1A og 1B: Kaare Klint

Blok 2: M.L. Stephensen og Knud Thorball

Blok 3, 5 og børnehuset: Kooperative Arkitekter ved Edvard Heiberg, Harald Petersen og Ole Buhl

Blok 4: Frederik Wagner

Blok 6: Knud Hansen

Blok 7 og 8: Vagn Kaastrup

Tagene er udskiftet på stort set alle blokkene, og i nogle af stokkene er altanerne inddækkede. I nogle stokke er altanerne ligeledes renoveret, men man har i høj grad bevaret det oprindelige udtryk.

Den miljømæssige værdi

Den miljømæssige værdi er relateret til beliggenheden i København, hvor bebyggelsen med sine mange stokke og adskillige lejligheder næsten udgør et selvstændigt kvarter. Bebyggelsen lukker sig dog ikke om sig selv, men forholder sig aktivt til den urbane kontekst med butikker i stueetagen mod Tagensvej og Tuborgvej samt i en enkelt blok på Frederiksborgvej. På samme tid er der fra de fleste lejligheder udsigt over grønne områder, hvoraf nogle har parklignende karakter. Rummet mellem blokkene 3 og 5 på den ene side og 4 på den anden side har Grundtvigs Kirke som fikspunkt for enden af parken, som derved bliver fremhævet som kvarterets vigtigste bygning. Placeringen af stokkene i en uregelmæssig plan skaber sammen med den grønne beplantning og græsfladerne mindre rum til ophold og leg i læ for vinden og med sol det meste af dagen.

Derudover er der miljømæssig værdi knyttet til bebyggelsens placering på en af de højeste grunde i København med en væsentlig terrænforskel fra blok 1 til blok 6. De enkelte blokkes højde er tilpasset placeringen på grunden, således at blok 6, der ligger lavest, er seks etager høj, mens blok 1, der ligger højest, kun er tre etager høj, hvilket betyder, at arkitekterne ved at forholde sig aktivt til terrænforskellene har skabt en harmonisk og homogen bebyggelse ved at udjævne niveauforskellen i terrænet med bygninger i forskellig højde.

De kulturhistoriske værdier

Den kulturhistoriske værdi for Bispeparken er overordnet knyttet til bebyggelsen som et velbevaret og fremragende eksempel på en etageboligbebyggelse fra begyndelsen af 1940'erne i den såkaldte funktionelle tradition. Det kommer til udtryk i blandingen af moderne, funktionelle former og et traditionelt materialevalg. Det funktionelle formsprog ses i

de skarptskårne og stramt udformede bygningskroppe, hvor en del facader er opbygget af horisontale bånd vekslende mellem glaskarnapper og store, regulære altaner med store vinduespartier mod den bagvedliggende stue. Det traditionelle kan ses i valget af den gule mursten, der anvendes på murfladerne og den røde tagsten på tagfladerne. Det traditionelle materialevalg suppleres af beton, der især bliver anvendt ved altaner, karnapper og trapper. Anvendelsen af beton som byggemateriale peger frem i tiden, hvor det i løbet af 1950'erne vandt frem på bekostning af mursten og træ, for endelig i 1960'erne stort set at blive det altdominerende materiale i boligbyggeriet. Der er ligeledes kulturhistorisk værdi relateret til anvendelsen af de gule mursten i murværket, der skaber sammenhæng til de andre bebyggelser i kvarteret, som primært blev opført fra begyndelsen af 1930'erne og frem. Herudover er der en stærk sammenhæng til Grundtvigs Kirke med dens omgivende bebyggelse, ligeledes opført i gule mursten.

Den kulturhistoriske værdi er tillige knyttet til bebyggelsens størrelse og omfang med over 800 lejligheder, der, på trods af at den blev opført i en tid, hvor byggeriet generelt havde svære vilkår med bl.a. materiale-mangel under 2. Verdenskrig, kan ses som et udtryk for samfundets vilje til at tilbyde sine borgere gode og sunde boliger med grønne omgivelser tæt på byen.

Den kulturhistoriske værdi ved Bispeparken er endvidere knyttet til bebyggelsesplanen med de forskelligt udformede stokke, der tilpasser sig terrænet, og vejføringen med parklignende grønne områder mellem blokkene og kigget mod Grundtvigs Kirke, hvilket var et krav fra kommunen, inden man begyndte at opføre Bispeparken. Bebyggelsesplanen er ligeledes et udtryk for, at man i slutningen af 1930'erne havde draget erfaring af tiårets eksperimenter med forskellige typer af bebyggelsesplaner lige fra den traditionelle karrébebyggelse over stokbebyggelser med fritliggende længer til vinkelbebyggelser. Den store variation i udformningen og placeringen af bygningerne har givet mulighed for både at samle de ubebyggede arealer mellem bygningerne til større, sammenhængende grønne arealer og til mindre rum med forskellige funktioner, herunder leg og ophold i læ af bygningerne. Herudover giver de delvist sammenbyggede bygninger en fordel i form af kortere føring af rør og ledninger, og flest mulige lejligheder får størst muligt lysindfald. Dertil kommer, at de forskelligt udformede stokke i bebyggelsen vidner om, at forskellige arkitekter har tegnet bebyggelsen inden for nogle fælles overordnede rammer og retningslinjer. Dette var sket i Ryparken og Lundevænget i midten af 1930'erne, men ellers peger denne form for planlægning frem mod flere af efterkrigstidens store almene bebyggelser som Bellahøj og Milestedet, begge fra 1950'erne.

I det ydre er der tillige kulturhistorisk værdi relateret til anvendelsen af altankarnapsystemet, der i løbet af 1930'erne udviklede sig til et

Følgende opslag:

Det særlige ved glaskarnapperne er, at de er trukket ud i plan med altanen. Pga. udkragningen giver det et større bolig-areal inde i lejligheden. Hertil kommer, at glasset er ført helt op til den overliggende brystning, hvilket giver et større lysindfald i lejligheden.

fast motiv i mange danske boligbebyggelser. Anvendelsen af altaner på etageejendomme var blevet mere almindelig i løbet af 1920'erne og blev for alvor udbredt efter byggeloven af 1929, hvorefter myndighederne gav dispensation fra det hidtidige totrappesystem. Herefter blev det således tilladt ved opførelsen af etagebebyggelser at nøjes med en trappe konstrueret af et ikke-brandbart materiale (her beton), hvis lejlighederne på samme tid blev forsynet med forbindelsesaltaner til en side eller selvstændige altaner til to sider. Det ses i bebyggelser som f.eks. Storgården (1935) og Lundevænget (1935), begge i København, hvor altanerne hænger på facaden uden karnap. I tiden lige inden opførelsen af Bispeparken blev Vestersøhus og Haunstrupgård, begge i København, og Enighedslund i Aalborg opført med en videreudvikling af altanen med en tilknyttet karnap. Altan og karnap på de førnævnte bebyggelser smeltede sammen og kom til at fungere som en enhed. Herudover er det særlige ved glaskarnapperne i f.eks. Haunstrupgård og Enighedslund samt Bispeparken, at de er trukket ud i plan med altanen. Pga. udkragningen giver det et større boligareal inde i lejligheden. Hertil kommer, at glasset er ført helt op til den overliggende brystning, hvilket giver mulighed for et større lysindfald. Ud over at være en sikring i tilfælde af brand blev altanen således også set som en mulighed for at skabe et større lysindfald i lejlighederne, og den gav beboerne mulighed for at opholde sig ude i forbindelse med lejligheden.

I det indre er den kulturhistoriske værdi knyttet til de bevarede dele af de oprindelige grundplaner, hvor alle lejligheder har altaner og karnap til opholdsstuen. I de fleste tilfælde vender opholdsstuen mod vest og syd, mens trapper, køkkener og andre sekundære rum er lagt mod øst eller nord. De mange forskellige planløsninger og størrelser på lejlighederne vidner om en tid, hvor arkitekterne dels var optaget af at skabe gode lysforhold i lejlighederne, dels udnytte et udsigtspotentiale. Dette står i kontrast til tidligere tiders grundplaner, hvor opholdsstuen traditionelt blev lagt mod gaden uanset udsigt og solforhold. For boligselskaberne var det vigtigt at tilbyde beboerne så mange forskellige planløsninger og størrelser af lejligheder som muligt, hvilket betyder, at man som beboer har mulighed for at flytte internt i bebyggelsen, når ens livssituation eller familiemæssige behov ændrer sig.

Den kulturhistoriske værdi i det indre knytter sig tillige til de mange oprindelige bygningsdele og -detaljer, som er bevaret i opgangenes trapperum og i lejlighederne, herunder trapper med spinkle balustre og svungne håndlister, indbyggede skabe, vindueskarme, fodlister samt fyldingsdøre med greb og gerichter.

De arkitektoniske værdier

Den arkitektoniske værdi ved Bispeparken er i det ydre knyttet til det ensartede og homogene udtryk med velproportionerede stokke i forskellige højder og længder. Bebyggelsen har således et overordnet arkitektonisk udtryk, hvor de enkelte stokke alle er underlagt en fælles idé, struktur og formsprog, men samtidig har individuelle facadeudtryk. Den høje grad af repetition, regelmæssighed og gentagelse af motiver og materialer bevirker, at bebyggelsen fremstår som en helhed på trods af en stor detaljerigdom. Den store detaljerigdom modvirker imidlertid, at bebyggelsen kommer til at fremstå monoton og ensformig. Dette kan f.eks. ses i, hvordan bebyggelsen optager terrænforskellene med forskellige bygningshøjder, og hvordan gavlender og indgangspartier er bearbejdet forskelligt, samt i de forskellige udformninger af facader med altaner og karnapper. Her skal især fremhæves blok 7 og 8, der ligger langs Frederiksborgvej, hvor altankarnapperne fremstår som lange, krumme bånd på facaden, som understreger vejens krumning og bilernes bevægelse langs vejen. De dybe altaner synes nærmest skåret ud af murværket, hvilket bevirker, at muråbningerne står knivskarpt og giver et stramt arkitektonisk udtryk, hvor altanerne danner et dybt hul i facaden. Herudover kommer, at karnapperne i hele bebyggelsen isolerer mod naboen, skærmer mod indkig og giver læ, når man opholder sig på altanen. Derudover har altankarnapperne i blok 3, 4 og 5, der vender mod Tagensvej, høj arkitektonisk kvalitet, hvor de kantstillede klinker på karnappernes brystninger og altanerne med det udkragede betondæk og rødmaledede værn giver bygningen en profil med et svagt relief og dermed sin egen karakteristiske identitet. Der er således stor arkitektonisk værdi i de individuelle udformninger af facaderne og altanerne, der skaber variationer inden for den overordnede arkitektoniske idé.

Hertil kommer, at bebyggelsen fremstår gennemarbejdet og helstøbt, hvilket især kommer til udtryk i de stramt komponerede og taktfaste facader, hvor den store vindueshøjde især i glaskarnapperne, men også i de andre vinduespartier, med glas til underkanten af brystningerne bryder med murværkets tyngde og giver bebyggelsen en lethed, der resulterer i et elegant og underspillet udtryk.

I det indre er den arkitektoniske værdi relateret til trappeopgangene, hvor trapperne af støbt beton er belagt med terrazzo, og de slanke balustre og de svungne håndlister fremstår enkle, men dog elegante. I flere af trappeopgangene ses store vinduespartier, som strækker sig over flere etager. Dette giver velbelyste og imødekommende opgange. I lejlighederne er den arkitektoniske værdi relateret til de funktionelt indrettede lejligheder med møblerbare karnapper, fine rumforløb trods de små forhold og gode lysindfald. Alle lejligheder uanset størrelse har en opholdsaltan, hvilket giver et anseeligt lysindfald en stor del af dagen.

De bærende bevaringsværdier

De bærende bevaringsværdier for Bispeparken knytter sig overordnet til det arkitektoniske greb med fokus på både helhed og variation, og til bebyggelsesplanen med placeringen af stokke i forhold til vejføringer, udsigt og lysforhold samt butikks- og erhvervslokaler.

Herudover er de bærende bevaringsværdier ved Bispeparken relateret til de velproportionerede bygningskroppe med åbne, grønne rum mellem stokkene bygget i varierende højde uden synlig sokkel og opført i blank mur af gule, blødstrøgne mursten med heltage hængt med røde tagsten med kviste i tagfladerne og skorstenspiber i rygningen. Endvidere er de bærende bevaringsværdier relateret til de forskellige udformninger af facader med glaskarnapper og altaner. Hertil kommer de bevarede bygningsdele og -detaljer, herunder ældre vinduer, døre, murstik og sålbænke samt den traditionelle materialeholdning.

I det indre knytter de bærende bevaringsværdier sig til trappeopgangene og de bevarede dele af lejlighedernes oprindelige planløsninger og forskellige størrelser. Hertil kommer de oprindelige bygningsdele og -detaljer, herunder trapper med balustre og håndlister, de indbyggede skabe, vindueskarme, fodlister, fyldingsdøre med greb og gerichter samt den traditionelle materialeholdning.

Lignende bebyggelser

Bispevænget, København

Voldparken, København

Modstående side:

De enkelte stokke er alle underlagt en fælles idé, struktur og formsprog, men de har på samme tid individuelle facadeudtryk. Den høje grad af ensartethed bevirker, at bebyggelsen fremstår som en helhed med en stor detaljerigdom, f.eks. ved brystningerne.

STEFANSGÅRDEN

(1940-44)

KATEGORI 1

Bygningsbeskrivelse

Stefansgården er beliggende centralt på Nørrebro i København. Området mod nord, vest og syd er præget af store karréer fra starten af 1900-tallet, mens det grønne område langs Nørrebro-ruten danner overgang mod øst, mod ældre og tættere bebyggelser i området mellem Stefansgade, Nørrebrogade og Jagtvej.

Bebyggelsen er opført som fire fritliggende stokke i seks etager omkring et fælles, grønt gårdanlæg. Bebyggelsen er i udgangspunktet en firkantet karré, som er åben, hvor de to lange stokke, mod vest og øst, tangerer de to kortere stokke mod nord og syd. Øst-, vest- og sydstokkene ligger parallelt med og vinkelret på Nørrebro-ruten, mens den nordlige stok ligger langs Stefansgade og dermed vinklet i forhold til de øvrige stokke, så der opstår nogle kantede åbninger ind mod karréens midte. Den nordlige stok vender med butikslokaler i hele stueetagen ud mod den aktive og trafikerede Stefansgade. Stokkene mod vest og syd vender ud mod de mere stilfærdige gader Humlebækgade og Nivågade. Bebyggelsen består af 250 lejligheder fordelt på 22 trappeopgange med i alt 209 toværelses lejligheder og resten med tre værelser eller et værelse med kammer. Desuden er der fælles vaskeri, beboerlokale, klublokaler og en daginstitution, foruden de seks butiksljemål mod Stefansgade.

De fire stokke er opmurede og afsluttes med afvalmede sadeltage beklædt med røde vingeteg, som har store udhæng, og trappetarne mod karréens indre, hvorfra adgang til boligerne foregår. Facaderne er opført i maskinsten i krydsforbandt med røde løbere og gule kopskifter i vandrette bånd og tilbagetrukne, indfarvede fuger. Tagnedløb i zink er fastgjort ud fra facaderne og danner tydelige, lodrette, lyse streger jævnt fordelt hen over de vandret opstribede facader. De løber op og drejer foroven ud og støder til den synlige zinktagrende.

Yderfacaderne, som vender ud mod gaderummene, er perforerede med mange vindueshuller, mens gavlene fremstår mere lukkede. I karréens indre er de markant opmurede indgangspartier fremtrukket fra facaden og ført op til tagfoden, hvor de afsluttes som en gavlkvist med et lille sadeltag, som løber ind på det store tag. Forneden er murværket omkring yderdørene muret 36 cm ud fra facaden i gule sten, så der dannes en lille

Modstående side:

Stefansgården er opført som fire fritliggende stokke i seks etager omkring et fælles, grønt gårdanlæg. Bebyggelsen er i udgangspunktet en firkantet karré, som er åben i hjørnerne.

niche, som foroven afsluttes i et muret, fladbuget stik med zink-afdækning. På terrænet er støbt et lille plateau med hårdtbrændte, gule teglklinker.

Der er to typer nyere vinduer, som går igen på alle facader: det indeliggende trefagsvindue med overparti på det midterste fag, som har frem-springende indfatninger og buet stik i gule mursten, samt tofagsvinduet med fast midterpost, som ligger helt ude i facadeplanet og skaber en helt særlig reliefvirkning på facaden. Facaderne er sammensat på forskellige måder med disse komponenter. Yderdørene er originale trædøre med glasfelter.

Trappeopgangene er bevaret med trapper i beton og terrazzo-overflade, nedstøbte, spinkle balustre og håndlister i træ med rundede hjørner. Opgangene er udført med adgang til loftsetagen med tørrelofter og gennemgående flugtvej, som forbinder alle opgange hen over loftet, og med adgang til kælder med depotrum. Opgangene er opført med to lejligheder på hver etage, affaldsskakte og originale entrédøre i træ.

I det indre er lejlighedernes originale planløsninger for størstedelens vedkommende bevarede. En smal entré forbinder stue og eventuelt kammer mod syd eller vest med et smalt køkken, hvor det meste køkkeninventar er udskiftet, et smalt badeværelse med brusebad og et lille kammer mod nord eller øst. Gulvene er de originale bøgemarketgulve. Væggene er pudsede og delvist beklædt med tapet. Lofterne er pudsede og delvist beklædt med loftsplader. Ældre bygningsdetaljer er overvejende bevaret, såsom fyldingsdøre med gerichter og greb, fodlister og indbyggede skabe. Radiatorerne er indeliggende. I haveanlægget er nyere havemure genopført tilnærmelsesvis som de originale.

Bygningshistorie

Stefansgården er tegnet af arkitekterne Kay Fisker og Svann Eske Kristensen og opført i 1940-44 under 2. Verdenskrig. Stefansgården blev projekteret af Kay Fisker i 1939, mens Svann Eske Kristensen var kompagnon.

Stefansgårdens konstruktion skulle have været jernbeton, men pga. jernmanglen under krigen måtte man ty til det traditionelle etagedæk med bjælkelag. Af statiske hensyn krævede dette en mindre husdybde, så for ikke at tage for meget areal fra selve lejlighederne, blev trappehusene rykket ud og placeret uden for facadelinjen. Også tilstedeværelsen af de store, buede stik på ca. 2,5 m over vinduerne skyldes, at der ikke kunne skaffes armeringsjern til overliggerne.

Lejlighederne er stort set ikke ændrede siden opførelsen. Haveanlægget, som det ser ud i dag, er ikke det oprindelige.

Modstående side:

Karréen åbner sig primært med to store åbninger i siderne bag stokken mod Stefansgade, men også de to passager i den sydlige ende tilfører lys og skaber udsyn til byen, træerne og himlen fra gårdrummet. Der opstår et flot, langt og smalt gårdrum, som ikke bliver mørkt og indelukket på trods af bebyggelsens markante højde og tætte karakter.

Den miljømæssige værdi

Der er miljømæssig værdi knyttet til facaden mod Stefansgade, som med den smukke butiksfacade forankrer huset i gaden. De indbydende butikker med store vinduer og udstillingsarealer og fine bearbejdningsdetaljer og materialer omkring døre og vinduespartier etablerer et levende og hyggeligt bymiljø for foden af bygningen. Der er ligeledes miljømæssig værdi knyttet til det lange, smalle og funktionelle gårdanlæg, som foruden at lede gående og kørende færdsel gennem gården også danner fine, grønne, afskærmede niches til ophold og leg og cykelparkering.

Endelig er der miljømæssig værdi knyttet til oplevelsen af sammenhæng mellem den omkringliggende by og karréens indre, som opstår i kraft af de utraditionelle afstande mellem stokkene, som danner indgange til bebyggelsen.

De kulturhistoriske værdier

Den kulturhistoriske værdi for Stefansgården er overordnet knyttet til bebyggelsen som et velbevaret og fremragende eksempel på en etageboligbebyggelse fra begyndelsen af 1940'erne i den såkaldte funktionelle tradition. Det funktionelle formsprog ses i de skarptskårne og stramt udformede bygningskroppe med facader opbygget af rækker af vinduesbånd. Det traditionelle kan ses i valget af den gule og røde mursten, der anvendes på murflader.

Der er tillige kulturhistorisk værdi relateret til bebyggelsens beliggenhed på Nørrebro og bebyggelsesplanen, som både tilpasser sig de omgivende bebyggelser og videreudvikler den traditionelle karrébebyggelse. Stefansgården tager afsæt i den danske bygningskultur inden for det murede byggeri og føjer sig ind i konteksten med de store klassicistiske karréer. Samtidig er den som bolig- og karrébebyggelse på opførelsetidspunktet nytænkende og utraditionel. Opløsningen af karréen skete egentlig langt tidligere, men det var stadig nødvendigt for arkitekterne at komme med nye løsninger på bebyggelsesplaners udformning, når de byggede i tæt bymæssig bebyggelse som Nørrebro, hvor byggefeltene var meget små og klart afgrænsede i forhold til den samtidige bebyggelse, der blev opført i de københavnske forstæder. I overordnede træk er planen en karré, så den tilpasser sig den traditionelle struktur på Nørrebro, men de enkelte huse er trukket fra hinanden til fritliggende blokke. Det betyder, at den på samme tid åbner sig op mod omgivelserne uden at give afkald på et intimt og privat gårdmiljø, hvor beboerne kan opholde sig. Derudover har bebyggelsen en række fællesfunktioner, som kendetegner det almene byggeri, herunder vaskeri, beboer- og klublokale samt cykelværksted på et forholdsvis lille areal.

Der er ligeledes kulturhistorisk værdi knyttet til bebyggelsens primære materiale, mursten, som fortæller om vilkårene for byggeriet under krigen. Bebyggelsen blev opført i en tid, hvor der var mangel på jern og beton, som i løbet af 1930'erne var blevet populære byggematerialer. Oprindeligt var planen at opføre Stefansgården i jernbeton, men pga. mangel på materialer måtte man igen ty til de traditionelle danske byggematerialer som mursten og træ. Det betød, at bygningsdybden blev reduceret, og for at få plads i det indre blev trappeopgangene lagt uden på facaden i trappeårne. Ligesom de fladbuede stik over de store vinduer skyldes manglen på armeringsjern.

I det indre er de kulturhistoriske værdier knyttet til de velbevarede trappeopgange og lejlighedernes planløsninger med overvejende små lejligheder, som vidner om de knappe ressourcer under 2. Verdenskrig.

De arkitektoniske værdier

Den arkitektoniske værdi ved Stefansgården er overordnet knyttet til den samlede bebyggelse. Stefansgården er en tæt bebyggelse, opført som en åben karré med et mindre gårdrum i midten. Bygningsvolumenerne er velproportionerede i forhold til de omkringliggende, nyklassicistiske, pudsede karréer, men adskiller sig ved den frigjorte udformning og den blanke teglfacade, og stokkenes individuelle afsluttede former understreges af det karakteristiske valmede tag med det store udhæng. Bebyggelsen opleves både veldefineret og velintegreret i de tidstypiske omgivelser, og samtidig vidner de fritliggende stokke om et radikalt nybrud med traditionen, hvor karréens inderside bliver synlig og offentligt tilgængelig fra gaden. Trappeårnene ligger i karréens indre, og på denne måde kan man næsten sige, at karréens gårdside krænges ud og bliver en del af byens forside.

De fire markante og tætstillede gavlhuse ligger skulpturelt i forhold til hinanden i en velkomponeret og brudt orden, så der opstår en serie af forskelligartede sanseindtryk, som veksler mellem det åbne og det lukkede rum, dog uden at oplevelsen af den overordnede, sammenhængende karré går i opløsning. Illusionen om karréen som fast og sammenhængende form fastholdes lige med nød og næppe.

Der er tillige arkitektonisk værdi relateret til afstandene mellem stokkene, som skaber en åben og dynamisk sammenhæng imellem karréens indre og ydre. Åbenheden er inviterende og giver en velfungerende og gradvis overgang mellem det offentlige og det private rum, som bidrager både til bymiljøet og til bomiljøet. Den opbrudte karré skaber et særpræget og varieret bybillede, hvor hver passage ind i gårdrummet er unik og tilpasset, og hvor gårdanlægget bliver lyst og venligt. Karréen åbner sig primært med to store åbninger i siderne bag stokken mod Stefansgade,

Facaderne er opført i maskinsten i krydsforbandt med røde løbere og gule kopskifter i vandrette bånd og tilbagetrukne, indfarvede fuger.

Følgende opslag:

I karréens indre skyder indgangspartierne sig ud fra facaderne som høje gavlkøiste, hvor yderdørene accentueres yderligere med fremrykkede, zinkbeklædte indfatninger og fint forarbejdede dørpartier.

men også de to passager i den sydlige ende tilfører lys og skaber udsyn til byen, træerne og himlen fra gårdrummet. Der opstår således et flot, langt og smalt gårdrum, som ikke bliver mørkt og indelukket på trods af bebyggelsens markante højde og tætte karakter. Åbningerne trækker aktivitet fra gaden ind i gårdrummet, hvilket både giver samhørighed og identitet til karréens beboere og aktiverer karréens indre.

Der er endvidere arkitektonisk værdi knyttet til de fire bygningsvolumener, som er kubistiske teglmassiver, hvor rene murflader, murhuller, murede indfatninger og andre muredetaljer er sammensat med hvide karme, mørke rammer og spejlende glasflader i rytmiske og velproportionerede kompositioner. Murværket og murværksdetaljernes skønhed og stoflighed tilfører hele bebyggelsen elegance og lethed. Facaderne er som tredimensionelle relieffer, hvor skalaforhold, detaljer og lys- og skyggeeffekter får arkitekturen til at leve. I karréens indre skyder indgangspartierne sig ud fra facaderne som høje gavlkviste, hvor yderdørene accentueres yderligere med fremrykkede, zinkbeklædte indfatninger og fint forarbejdede dørpartier. Det samme gælder vinduespartierne, de brede huller med buede stik og fremrykkede indfatninger i gul tegl med tilbageliggende glaspazier i tre fag og de mindre huller med vandrette stik i rød tegl med vinduespartier i to fag, som ligger fremme i facadeplanet. Ikke mindst fremhæves de store butiksvinduer med tredobbelte murede stik og indfatninger i gul og rød tegl, hvor indfatningerne er trukket ud fra facaden og indrammer de smukt detaljerede og yderligt liggende udstillingsvinduer. Butiksindgangene er skubbet ind bagest i dybe nicher i den tykke ydermur.

Endelig gennemføres relieffet i helt lille skala, i detaljen omkring den repeterende enkelte mursten med tilbageliggende fuge og i krydsforbandt med løbere i rød tegl og kopper i gul tegl. Der er på trods af periodens forarmelse tale om ekstraordinær flot murstensæstetik udført i høj håndværksmæssig standard.

De bærende bevaringsværdier

De bærende bevaringsværdier er knyttet til den samlende bebyggelse med fritliggende bygninger i seks etager opført i grundmur i røde og gule mursten med valmede heltage hængt med tegltagsten. Herudover er de bærende bevaringsværdier relateret til facaderne med alle detaljer, herunder trappetårne, murstik, sålbænke og til de ældre vinduer og døre, vindues- og døråbninger samt den traditionelle materialeholdning.

I det indre knytter de bærende bevaringsværdier sig til de bevarede trappeopgange og lejlighedernes planløsninger. Hertil kommer de bevarede bygningsdele og -detaljer, herunder indbyggede skabe, fodlister, døre med gerichter og greb samt den traditionelle materialeholdning.

Lignende bebyggelser

Fogedgården

Modstående side:

Facaderne mod gaderummene er perforerede med mange vindueshuller, mens gavlene fremstår mere lukkede. Rundt om vinduerne er der markante indfatninger i mursten.

OLE KIRKS ALLÉ

(1944-48)

KATEGORI 3

Bygningsbeskrivelse

Ole Kirks Allé ligger i udkanten af Nakskov i et område med en del lavere bebyggelse i form af enfamiliehuse i en eller to etager. Bebyggelsen på Ole Kirks Allé består af 46 dobbelt- og kædehuse, der fordeler sig på fire forskellige typer.

På den ene side af vejen ligger kædehuse, hvor mellembygningen er trukket tilbage fra vejen, mens den i kædehusene på den anden side af vejen er trukket ud mod vejen. Alle kædehusene ligger med gavlene mod henholdsvis vej og have. Dobbeltthusene er ligeledes opført som to forskellige typer, hvor de på den ene side af vejen er opført som en regulær længe med to boliger, der hver har en mindre tilbygning placeret for enden af længen. Tilbygningerne vender mod haven og kan ikke ses fra vejen. Derudover er der fire nybyggede dobbelthuse, som ikke har tilbygninger. Den anden type dobbelthus består ligeledes af en længe med to boliger, hvor tilbygningerne er sammenbygget med gavlenderne, men disse er synlige fra vejen.

Alle husene er opført i en etage, og de er grundmurede. De står på en sokkel af beton og har blank mur af flammede røde og gule mursten. Heltagene er hængt med røde tagsten, og i kædehusene sidder der nyere tagvinduer i tagfladen. Alle vinduer og døre er nye og hvidmalede. Vinduerne har tværspisser, og dørene har glas i den øverste fyldning. Over alle vinduerne ses murstik.

I det indre af kædehusene er dele af de oprindelige planløsninger bevaret med en lille forstue, der giver adgang til opholdsstuen, der vender mod haven. I forstuen er der adgang til et lille rum, hvor toilettet lå, og der er trappe til den udnyttede tagetage. Ved siden af opholdsstuen ligger køkkenet, der er i halvåben forbindelse med stuen. I mellembygningen er der bryggers og nyt badeværelse. I den udnyttede tagetage ligger to værelser. Alle køkkener og badeværelser er nye. Der er få ældre bygningsdele og -detaljer bevaret, herunder trappen med den svungne håndliste og fyldingsdørene med gerichter. Overfladerne er pudsede vægge og lofter, gipslofter, tapet, parket- og bræddegulve samt fliser.

Den ene type dobbelthus har mod vejen to hoveddøre, der begge flankeres af to torammede vinduer. Dørene er indrammede af et fremsprin-

Modstående side:

Bebyggelsen på Ole Kirks Allé ligger i udkanten af Nakskov i et område med en del lavere bebyggelse i form af enfamiliehuse i en eller to etager.

Bebyggelsen er et typisk eksempel på en kæde- og rækkehusbebyggelse fra begyndelsen af 1940'erne beliggende i provinsen.

Følgende opslag:

Alle husene er opført i en etage, og de er grundmurede. De står på en sokkel af beton og har blank mur af flammede røde og gule mursten. Heltagene er hængt med røde tagsten. Alle vinduer og døre er nye og hvidmalede. Over alle vinduerne ses murstik.

gende murstik i røde mursten. På havesiden er hovedøren i glas placeret mellem to torammede vinduer.

Den anden type dobbelthus har mod vejen hoveddørene placeret i det næstyderste fag. Dørene er trukket tilbage fra facadeflugten og har et grå-malet felt omkring. Facaden afsluttes af en toledet muret gesims.

I det indre er dobbelthusenes planløsninger kun delvist bevaret, da de fungerer som tilgængelighedsboliger. Det betyder, at badeværelserne er store set i relation til husene. Man kommer ind i en forstue med adgang til opholdsstuen, der ligger mod haven. Herudover indeholder husene et værelse og et nyt køkken. Overfladerne er pudsede vægge og lofter, gipslofter, brædegulve og fliser.

Bygningshistorie

Husene på Ole Kirks Allé er bygget over en fireårig periode fra 1944 til 1948. Arkitekten bag husene var den lokale arkitekt Ejnar Ørnsholt. Som en del af afdelingen ligger der en toetages bebyggelse med lejligheder på den nærliggende Skjoldsvej. Husene blev opført i 1944 af samme arkitekt som rækkehusene.

Husene blev renoveret i 2006-09, hvor nogle af dobbelthusene blev revet ned og nye bygget i stedet. Tagene blev under renoveringen udskiftet. En del af bebyggelsen har tidligere haft brune tagsten, mens resten havde røde tagsten. I dag har alle husene røde tagsten. Vinduerne er ligeledes blevet udskiftet. Murene er blevet efterfugtet, hvilket betyder, at den oprindelige tilbageliggende fuge er forsvundet, og husene nu fremstår med skrabefuge. I nogle af husene er murværket tillige blev renoveret med nyere sten, der skiller sig markant ud fra de oprindelige. Kædehusenes mellembygninger var oprindeligt uisolerede, men efter renoveringen er de blevet efterisoleret, så de nu bliver anvendt til bryggers og badeværelse. Oprindeligt havde husene ikke badeværelser, men kun et toilet i et lille rum ved forstuen. Køkkenerne er udskiftet.

Doppelthusene har undergået de største ændringer, da de er blevet ombygget til tilgængelighedsboliger.

Den miljømæssige værdi

Den miljømæssige værdi ved bebyggelsen på Ole Kirks Allé er knyttet til husenes placering langs vejen, der skaber et ensartet billede i modsætning til den omkringliggende uensartede bebyggelse. Hertil kommer, at der er miljømæssig værdi relateret til husenes baghaver med ensartede skure samt varierende beplantning og indretning.

De kulturhistoriske værdier

De kulturhistoriske værdier for Ole Kirks Allé-bebyggelsen er knyttet til husenes placering langs vejen som et eksempel på en kæde- og rækkehusbebyggelse fra begyndelsen af 1940'erne beliggende i provinsen. Fra begyndelsen af 1940'erne blev der anlagt adskillige mindre række- og kædehusbebyggelser rundt om i de danske byer. Rækkehuset er en kendt typologi i dansk byggeri, men inden det 20. århundrede var husene oftest uens. I begyndelsen af 1920'erne blev der imidlertid opført en række iøjnefaldende rækkehusbebyggelser i København og hovedstadsområdet, hvor alle husene var ens. I slutningen af 1920'erne mistede rækkehuset sin popularitet. Det var først med boligstøtteloven i 1938, hvor fokus blev lagt på lavt byggeri til børnerige familier, at der for alvor blev opført rækkehusbyggeri igen. Den ændrede lovgivning resulterede således i opførelsen af flere række- og kædehusbebyggelser rundt om i hele Danmark. I København blev husene anlagt som samlede bebyggelser i korte længer, mens de i provinsen ofte blev anlagt som en række eller kæde langs en vej. Det særlige ved bebyggelsen på Ole Kirks Allé er, at den ligger på begge sider af vejen, hvilket ikke ses så mange andre steder. Det bevirker, at husene fremstår som en bebyggelse og ikke kun som en kæde eller række. Herudover består bebyggelsen både af dobbelt- og kædehuse, hvilket heller ikke ses så mange andre steder på dette tidspunkt.

Der er tillige kulturhistorisk værdi relateret til husenes traditionelle formsprog med en knap og enkel udformning og opførelse i traditionelle danske byggematerialer som tegl og træ. Husene blev opført under 2. Verdenskrig og lige umiddelbart efter, hvor der var stor mangel på byggematerialer, især de mere moderne materialer som jern og beton, hvilket betød, at husene i denne periode oftest blev opført i traditionelle danske materialer som tegl og træ.

I kædehusene er der endvidere kulturhistorisk værdi knyttet til de bevarede dele af planløsningen med køkken og opholdsstue i stueplan, mens de mere private værelser er placeret i den udnyttede tagetage.

De arkitektoniske værdier

De arkitektoniske værdier i bebyggelsen på Ole Kirks Allé er knyttet til dens overordnede homogene og ensartede fremtoning, der på trods af forskellige bygningstyper fremstår som en helhed pga. ensartede materialer, former og detaljer.

Der er ligeledes arkitektonisk værdi relateret til placeringen af husene langs vejen, der understreger dennes krumning og giver et flot kig, når man står for enden af vejen. Husene ligger her som perler på en snor, hvor forskellen mellem kædehusene på de to sider af vejen understreger krum-

Følgende opslag:

Alle husene har baghaver med ensartede skure samt varierende beplantning og indretning. Det giver hvert enkelt hus sin egen identitet.

ningen. Fordi mellembygningerne på den ene side er trukket tilbage, kan disse ikke ses, og husene står som enkelthuse. På den anden side af vejen, hvor mellembygningerne er skudt frem mod vejen, passer de visuelt ind i hullerne mellem gavlhusene på den anden side af vejen, hvilket skaber en harmonisk bebyggelse og skaber forbindelse mellem de to sider.

Der er endvidere arkitektonisk værdi relateret til husenes enkle udtryk med få detaljer, hvor murværket med de flammede sten i blank mur bliver den mest fremtrædende "udsmykning". Husene fremstår med en høj grad af stoflighed og en varm materialitet.

De bærende bevaringsværdier

De bærende bevaringsværdier er overordnet knyttet til hele bebyggelsen, der fremstår som en helhed. De bærende bevaringsværdier er tillige relateret til bygningskroppene, der står på en sokkel af beton og er opført i blank mur med røde og gule, flammede mursten enten som gavl- eller lænehuse med mellem- eller tilbygninger med heltage hængt med røde tagsten. De bærende bevaringsværdier er endvidere knyttet til facaderne med vindues- og døråbninger med murstik og fremspringende indramninger samt den traditionelle materialeholdning.

I det indre er de bærende fredningsværdier relateret til de bevarede dele af planløsningerne samt de få ældre bygningsdele og -detaljer, herunder trapper med svungne håndlister og fyldingsdøre med gerichter samt den traditionelle materialeholdning.

Lignende bebyggelser

Nørreled, Holbæk
Nærumhuse, Nærum
Afdeling 303, AL2bolig Aarhus
Alléhusene, Slagelse
Balstruphuse, Ringsted
Afdeling 203, Boligkontoret
Fredericia
Falkenberg mv., Svendborg
Lærkevej, Bomiva Skive
Niels Bohrs Vej, Fællesbo
Herning
Kjeldsens Allé, Nørresundby
Afdeling 1, Viben, Sønderborg
Afdeling 4, Mågen, Sønderborg
Kildebakkehuse, Gentofte
Mosegården, Odense
Lundevænge, Bagsværd
Vibevænget, Bagsværd
Fuglevænget, Køge
Rørkjærshuse, Esbjerg
Degnebakken, Virum

Modstående side:

Husene har et enkelt udtryk med få detaljer, hvor murværket med de flammede sten i blank mur og indfatningerne omkring dørene er de mest fremtrædende udsmykninger. Husene fremstår med en høj grad af stoflighed og en varm materialitet.

FOGEDGÅRDEN

(1945)

KATEGORI 3

Bygningsbeskrivelse

Fogedgården ligger på ydre Nørrebro i København.

Bebyggelsen består af fire grundmurede blokke, hvoraf de to længste ligger parallelt med Jagtvej, og to korte ligger vinkelret herimellem, hvor de danner karréens indre rum. De seks enheder i den nordlige blok er forskudt i forhold til hinanden med ca. halvdelen af bygningsdybden. Blokken danner væg mod en nabobebyggelse, som ligger mellem Fogedgården og Rådmandsgade. Den sydlige blok, med fire enheder, danner væg mod Jagtvej. De fire blokke samles i et fælles gårdanlæg med køreveje og grønne opholdsarealer. Adgang til boligerne foregår fra gårdanlægget.

Blokkene er på fire og fem etager med høje kældre og loftsrum. I de to lange blokke, som er opdelt i mindre enheder, forsyner én trappeopgang samtlige lejligheder i den enkelte enhed. De to indeliggende blokke har hver fire trappeopgange.

De to lange blokke består af hhv. seks og fire enheder med adskilte helvalmede tage, som afsluttes med hver sin kraftige skorsten. De to indeliggende blokke har hver sit helvalmede tag. Alle tage er hængt med røde vingetegl. I tagfladerne er der tagvinduer til trappeopgangene, og centreret på de enkelte enheder i de lange sammensatte blokke mod syd og nord er placeret en kraftig, zinkbeklædt skorsten. Tagrenden ligger oven på murkronen og er skjult i tagfladen. Vandet ledes fra tagrenden ud gennem muren tre skifter under tagfoden, hvorfra tagedløbet føres synligt til terræn. På den sydlige blok mod Jagtvej føres tagedløbene fra tagrenden til terræn indeliggende i en muret reces i facaden.

Facaderne er opmuret i krydsforbandt i gule, blødstrøgne mursten, hvor hvert fjerde løberskifte er i røde sten. Bebyggelsen har udelukkende to typer vinduer i beboelsesetagerens facader: et stort og et lille vindue, alle nyere. Den store type er placeret ud fra de oprindelige opholdsrum og består af et stort firefags vinduesparti med lav brystning. Selve vinduet ligger tilbagetrukket i murhullet og har to indadgående vinduer med smalle sidepartier. I brystningen er indbyggede plantekummer, som afvandes ved hjælp af to små indmurede kobberrør, som føres gennem muren ud på facaden, og forrest i lysningen sidder et enkelt rundjern indmuret som gelænder. Murhullet er udført med tegloverligger. Den lille

Modstående side:

Fogedgården består af grundmurede blokke i krydsforbandt i gule, blødstrøgne mursten, hvor hvert fjerde løberskifte er i røde sten. Alle tage er hængt med røde vingetegl.

Følgende opslag:

Bebyggelsens blokke samles i et fælles gårdanlæg med køreveje og grønne opholdsarealer. Adgang til boligerne foregår fra gårdanlægget.

Tagrenden ligger oven på murkronen og er skjult i tagfladen. Vandet ledes fra tagrenden ud gennem muren, hvorfra tagnedløbet føres synligt til terræn. Her er nedløbsrøret indeliggende i en muret reces i facaden.

type er placeret ud for de oprindelige sekundære rum, som køkken og badeværelse, og er et kvadratisk vindue. Disse vinduer ligger trukket helt ud i facadeplanet.

Alle indgangspartier har et lille halvtag og vender ind mod gårdrummet. Indgangsfacaderne er organiseret med skiftevis et lodret parti af store, tilbagetrukne vinduer og et andet og bredere, lodret facadeparti med de udeliggende kvadratiske vinduer, hvor et diagonalt mønster i murværkets forbandt samler badeværelsernes og trappeopgangenes kvadratiske, udeliggende vinduer i et samlet felt.

De fire facader, som ikke er indgangsfacader, er opbygget helt stringent og består kun af vinduer, som sidder jævnt fordelt og på lige rækker.

Bebyggelsen omfatter endvidere en lille bygning med hvide, kvadratiske vinduer og zinkbeklædt sadeltag med lav hældning og en høj ottekanter skorsten, som er placeret i tilknytning til en varmecentral i kælderen under blokken mod vest. Begge dele er opmuret i det karakteristiske stribe murværk.

I det indre er de oprindelige planløsninger ikke bevaret. Trappeopgangene har trapper i beton med terrazzooverflade, nedstøbte spinkle balustre og håndlister i træ med rundede hjørner. Fra opgangene er der adgang til loftsrum med depoter og gennemgående flugtvej over loftet. Lejlighederne består af en forstuegang, et nyere køkken og badeværelse samt to rum; et værelse og en opholdsstue. Der er ingen oprindelige eller ældre bygningsdele og -detaljer bevaret, ligesom alle overflader er nyere.

Bygningshistorie

Fogedgården er tegnet af Kay Fisker, og den blev opført i 1945.

Bebyggelsen er oprindelig udført som små og billige aldersrenteboliger for Københavns Kommune, med tilhørende kollektive fællesfunktioner som storkøkken i kælderen under den indeliggende vestlige stok, hvor beboerne dagligt kunne hente deres frisklavede mad, baderum i kælderen under den indeliggende østlige stok, fælleslokaler i kælderen under den sydlige stok mv. I kælderen under den vestlige stok var varmekælderen. Oprindeligt blev der fyret med kul, senere gik man over til damp. I dag opvarmer man med fjernvarme.

Bebyggelsen bestod oprindeligt af 315 lejligheder med et værelse og toilet. I hver enhed var der en opgang med fem lejligheder for hver etage. De små lejligheder blev efterhånden utidssvarende, og bebyggelsen har gennemgået en større renovering, som har pågået gennem en periode fra 1995 og indtil for nylig. Alle oprindelige installationer og indvendige rumstrukturer er fjernet. I dag er der i stedet indrettet 188 tilgængelighedsboliger. Af de originale bygningsdele er kun trappeopgangene tilbage. Disse er nu suppleret med elevatorer. I det ydre fremstår bebyggelsen som op-

rindeligt, bortset fra at de oprindelige vinduer til lejlighederne er udskiftet. Kældervinduerne er fortsat de originale vinduer.

Der findes tegninger, som viser, at bebyggelsen har været tiltænkt en senere udvidelse. Planen var at udbygge de lange stokke mod nord og ligeledes fortsætte den indre struktur med tværgående stokke mod nord.

Den miljømæssige værdi

Der er miljømæssig værdi knyttet til helhedsoplevelsen af det sammenhængende gårdanlæg, der er udformet som en levende og varieret komposition med afvekslende beplantede og befæstede rum, mange gode opholdsmuligheder og en mangfoldighed af spændende og forskelligartede kig.

De miljømæssige værdier er tillige knyttet til det centrale haverum, som samler bebyggelsen i et geometrisk og veldefineret rum, og til de mange små opholdssteder, som dannes ved den nordlige længes sydvestvendte og takkede facadelinje.

Der er endvidere miljømæssig værdi knyttet til bebyggelsens sammensatte tagformer, der på afstand giver variation og skaber en levende taglinje, og som endvidere bidrager til at nedskalere områdets generelle bymæssige karakter.

De kulturhistoriske værdier

Den kulturhistoriske værdi ved Fogedgården er overordnet knyttet til den samlede bebyggelse som en repræsentant for en tidstypisk etagebebyggelse fra midten af 1940'erne. Modernismen havde vundet frem før 2. Verdenskrig, men under og efter krigen søgte man tilbage til det nationale og traditionelle, hvor inspirationen blev hentet i kendte danske byggemetoder og -materialer. Manglen på byggematerialer, særligt manglen på stål, som var nødvendigt i betonbyggeriet, betød, at teglstenen blev det primære materiale, og interessen for den internationale modernistiske stil trængtes generelt i baggrunden. Kay Fisker var kritisk over for den nye internationale stil, og situationen betød, at han kunne komme til at udfolde sit talent i det murede byggeri. Dette ses tydeligt i Fogedgårdens kunstfærdige teglarkitektur, hvor Kay Fisker sætter sit umiskendelige arkitektoniske særpræg på bebyggelsen, som f.eks. ved den høje skorsten, der er typisk for hans tidligere projekter, og ved de mange fine murværksdetaljer, som afspejler en tid, hvor byggeri stadig kunne baseres på tegl og faglært håndværk. Dog kan en spirende modernisme og kubistisk bygningsopfattelse også aflæses i bebyggelsen, f.eks. ved den særlige tagfod, hvor tagrenden er indeliggende, og tagfladerne er tilbagetrukne, så mur-

Følgende opslag:

Indgangsfacaderne har et diagonalt mønster i murværkets forbandt, som starter ved soklen og føres helt op til taget.

kronen får et knapt udtryk, og fra visse synsvinkler får den næsten tagene til at forsvinde.

Der er ligeledes kulturhistorisk værdi relateret til Fogedgårdens beliggenhed på Nørrebro, der overvejende er bebygget med karrébebyggelser, og til bebyggelsesplanen, hvor den traditionelle karré stadig dominerer gaderummet og overgangen mellem private og offentlige zoner, men den er delvist opløst. Bygningerne er placeret mere individuelt og hensigtsmæssigt på grunden end i den traditionelle karréstruktur. Også facaderne med yderdøre og små vinduer mod nord og øst, og store vinduer mod syd og vest, afspejler funktionalismen i lejlighedsplanerne, hvor opholdsrum er vendt mod solen og lyset, og køkkener og bium orienterer sig væk herfra, mod nord og øst.

Bebyggelsen er opført i en tid, hvor standarden var en anden end i dag. I 40'erne var en etværelses lejlighed standarden for et ægtepar i en aldersrentebolig, og de mange små ens enheder kan fortsat fornemmes i facadernes repeterende struktur.

Der er tillige kulturhistorisk værdi knyttet til det lille vaskehus med det originale diagonalt mønstrede teglkinkegulv, som i dag anvendes til parkering og opladning af eldrevne køretøjer, men som også fortæller om en svunden tid. Dette understreges af den nuværende vaskekælder, der oprindeligt blev brugt som fælles baderum. Endelig står også varmecentralen i den dybe kælder og den imponerende ottekantede skorsten som markante vidnesbyrd om tidligere tiders varmforsyning.

De arkitektoniske værdier

Fogedgården rummer i det ydre store arkitektoniske værdier. Bebyggelsen er udpræget skulpturel med stor variation og oplevelsesværdi i både helhed og detalje. Den er gennemtænkt både i den store skala, som bebyggelse i en kompleks bymæssig kontekst, og i den lille skala, hvor mennesker befinder sig, med mange murværksdetaljer.

Der er ligeledes arkitektonisk værdi knyttet til de seks forskudte bygningsenheder, der tegner sig markant og rytmisk i det i øvrigt noget komplekse bybillede. Den sydlige længe danner en rolig, fast og beskyttende væg mod Jagtvej. Den arkitektoniske bearbejdning i detaljerne, hvor tagene er brudt op i mindre enheder, gør, at de på samme tid opleves som værende i stor og lille skala. Der er tale om et udtryk, som både fremstiller bebyggelsen som en relativt stor karré og samtidig som en bebyggelse bestående af sammensatte enheder, som rækker af sammenbyggede småhuse. Bebyggelsen ligner på én gang både et fuldvoksnet kvarter i en storby og samtidig et møde mellem et provinsielt villakvarter og den voksende by.

Den lange blok mod Jagtvej fremstår lukket og beskytter bebyggelsens indre mod vejen, og så snart man bevæger sig omkring gavlen eller an-

kommer fra nord, virker anlægget både venligt og imødekommende. Den korte længe mod Fogedmarken tegner bebyggelsen mod gaderummet og anviser samtidig de to indgange til det indre anlæg. Den vestlige indgang fører overraskende og smukt ind i gårdrummet og op langs den forskudte facadelinje på den vestlige blok med de små trekantede, solbeskinnede opholdsarealer. Mellem de to korte blokke formes et geometrisk og stramt haverum, som med den uformelle indretning, høje træer og græs, der støder helt ind til bygningerne, virker uhøjtideligt og indbyder til ophold. Anlægget som helhed er rart og intimt, og består af en god og varieret sammensætning af rumligheder med smukke kig og en række fine og uformelle mødesteder. Alle boliger har udsigt til grønne arealer, og fra de fleste lejligheder er der udsyn over anlægget, således at også gangbesværede beboere kan være i kontakt med livet uden for boligen.

Der er endvidere arkitektonisk værdi knyttet til det markante murværk med de blødsrøge gule og røde mursten og den trykkede fuge, som skaber lange diagonale og vandrette bånd på bebyggelsen. Alle detaljer er gennemarbejdede lige fra den avancerede tagfod over de dybe og skarptskårne vindueshuller med plantekummer og de rundbuede kælder-vinduer til standerskifterne ved bygningens fod. Der er ro og orden, samtidig med at der skabes dynamik og poesi over indgangsfacaderne, hvor et diagonalt mønster i murværkets forbandt samler yderdør, halvtag og trappeopgangens uregelmæssigt placerede vinduer med badeværelsernes funktionsbundne kvadratiske vinduer til et markant samlet felt. De kvadratiske vinduer ligger helt ude i facadeplanet og understreger den sammenhængende flade.

De bærende bevaringsværdier

De bærende bevaringsværdier knytter sig til det velformede anlæg som helhed med de forskellige bygningsvolumener.

De bærende bevaringsværdier knytter sig ligeledes til bygningskroppene opført i grundmur med blank mur i gule og røde mursten med valmede heltage hængt med røde vingetegl og skorstene. Hertil kommer facadens udformning med detaljer, herunder murværk, murstik, ældre døre og vinduer, vindues- og døråbninger samt den traditionelle materialeholdning.

Lignende bebyggelser

Klerkegården, København

Klokkergården, København

SØNDERGÅRD PARK

(1949-51)

KATEGORI 1

Bygningsbeskrivelse

Søndergård Park ligger i Bagsværd ved Bagsværd Hovedgade. Bebyggelsen er anlagt som en parkbebyggelse med en stor, central grønning med kørselsveje på begge sider.

Ved Bagsværd Hovedgade ligger et mindre butikstorv med butikker i stueetagen og lejligheder på første sal. Herudover har bebyggelsen 69 rækkehuse i en etage med udnyttet tagetage, 60 forskudte rækkehuse (herafter kamhuse) i en etage og 69 enfamiliehuse i en etage, der er sammenbygget to og to med et skur imellem (herefter dobbelthuse). Bebyggelsen har et fælleslokale i en tidligere gård og børneinstitutioner ved grønningsen mod butikstorvet. Mod Gammellosevej ligger en række garager. Det er kun rækkehusene, der har private haver. Ved de andre boliger står haven i åben forbindelse med fællesområderne, hvor de kun er halvt afskærmet med beplantning. I årenes løb har flere beboere imidlertid privatiseret haverummet uden for deres boliger. Børneinstitutionerne beskrives ikke i nærværende.

Butikstorvet fungerer som indgang til bebyggelsen, og det ligger ved Bagsværd Hovedgade med en række mindre butikslokaler på den ene side. Butikstorvet består af en mindre, asfalteret og flisebelagt plads med to sammenbyggede bygninger på to sider. Bygningerne er i to etager med halvtag mellem stueetage og første sal. Mod Ibsvej står en række kummer med grøn beplantning, og herefter kommer en række enkeltstående træer, der skaber afgrænsning mod vejen og parkeringspladserne. Tynde, slanke søjler holder taget og skaber et smalt, overdækket rum, hvorunder indgangene til de forskellige butikker ligger. Det overdækkede rum går rundt om begge hjørner i hver ende af de to bygninger, hvor gavlsiden længst væk fra Bagsværd Hovedgade er lukket og ikke har åbninger i muren med undtagelse af en rist. Bygningerne er opført i blank mur med gule mursten i løberskifte med gult tegltag, skarpe gavlprofiler uden vindskeder og murstik over de to- og trerammede, hvidmalede vinduer. Stueetagens mure har felter beklædt med hvidmalede, horisontale brædder, hvorimellem der sidder glaskarnapper og glasdøre til hver butik. På den øverste etage ses et trerammet vindue med et mørkt træbeklædt brystningsfelt under og herunder igen et smalt, aflangt felt med tre mindre vinduer.

Modstående side:

Husene er opført i gule, blødstrognede mursten og står i blank mur uden synlig sokkel. Facaden mod vejen har en hoveddør med trappetrin foran, nogle med hvidmalede, svungne værn.

Følgende opslag:

Bebyggelsesplanen er inspireret af de engelske havebyidealer, hvor husene og landskabet er en planlagt arkitektonisk helhed. I Søndergård Park er det kun rækkehusene, der oprindeligt havde indhegnede private haver, de andre hustyper havde dog direkte privat adgang til de grønne områder.

Mellem disse felter ses to mindre, torammede, hvidmalede vinduer. Facaden afsluttes af en hvidmalet og enleddet hovedgesims. Ved den fjerneste gavlen er påbygget en mindre bygning, hvor tagudhængen fortsætter henover, og søjlerne står tæt på facaden.

Rækkehusene er opført i en etage i gule, blødstrøgne sten og står i blank mur med sadeltag hængt med gule tagsten. I tagfladen mod vejen er to nyere tagvinduer i to størrelser, mens der i tagfladen mod haven er en kvist med tre nyere, enrammede vinduer. Facaden mod vejen har en dør og to nyere torammede vinduer. Døren er trukket svagt tilbage fra facadeflugten, og foran døren er trappetrin. Over både dør og vinduer er murstik. Dør og vinduer er hvidmalede. Havesiden er opbygget omkring et vinduesparti med to nyere, enrammede vinduer og en nyere havedør med glas med vandret, sortmalet bræddebeklædning på både brystning og over vinduerne. Over bræddebeklædningen sidder tre vinduer i kvisten. Havedøren og et stykke af muren er dækket af et halvtag hængt med gule tagsten, der står på hvidmalede, runde søjler.

I det indre har rækkehusene stort set bevaret de oprindelige grundplaner med et lille vindfang med adgang til en spisestue i stueetagen og en trappe, der fører til første sal. I forbindelse med spisestuen ligger køkkenet ud mod vejen. Mod haven ligger opholdsstuen og et værelse. På førstesalen er der en repos, og mod vejen ligger badeværelset og et kammer. Mod haven ligger et værelse og et kammer.

Kamhusene er opført i gule, blødstrøgne mursten og står i blank mur uden synlig sokkel og med sadeltag hængt med gule tagsten. Husene ligger en smule forskudt for hinanden, så en del af gavlen er synlig. Facaden mod vejen har en hoveddør med trappetrin foran, nogle med svungne værn, og to nyere, torammede vinduer samt et mindre, nyere vindue, der flugter med facaden.

Endehusene har desuden et nyere torammet vindue i gavlen. Nogle af kamhusene har desuden en udvendig kældernedgang med trappe i beton og en nyere kælderdoor. Kamhusene har hvidmalede felter omkring de tilbagetrukne vinduer og hoveddøren. På havesiden har husene en stor, fremskudt karnap, der delvist er beklædt med en vandretliggende, sortmalet bræddebeklædning. Herudover har karnappen et nyere, trerammede vindue på den lange side samt en nyere havedør med trekantet overvindue og et nyere, enrammet vindue ved siden af døren. Nogle af husene har nyere, overdækkede terrasser ved siden af karnappen.

I det indre har kamhusene stort set bevaret de oprindelige grundplaner, der varierer afhængigt af, dels hvor i længen de er placeret, dels hvor længen ligger i bebyggelsen. Overordnet minder grundplanerne om hinanden med et lille vindfang, der giver adgang til dels en spiseforstue, som ligger i forbindelse med et køkken, dels et badeværelse. Mod haven ligger en opholdsstue med en fremskudt karnap, der har skråt loft og en havedør til terrassen, herudover er der et soveværelse og et eller to kamre. Der er

Modstående side:

Rækkehusene er i en etage med udnyttet tagetage med en lille kvist, hvorunder der er en bræddebeklædning. Fra stuen er der adgang til en lille overdækket terrasse.

nedgang til kælderen i køkkenet. Kælderen er i husets fulde længde, men kun halve bredde.

Dobbelthusene er opført i en etage i gule, blødstrøgne mursten og står i blank mur med sadeltag hængt med gule tagsten, og i rygningen sidder en skorsten i gul, blank mur med krave af beton. På facaden mod vejen har husene hvidmalede felter omkring de tilbagetrukne, nyere torammede vinduer og hoveddøren. Facaden mod haven har to nyere, tilbagetrukne vinduer, som på facaden, og et vinduesparti med fire nyere, tætsiddende, enrammede vinduer med en vandretliggende bræddebeklædning på brystningen. I den ene gavl sidder en nyere havedør med glas i to fyllinger og et nyere, torammet vindue. Over vinduerne er murstik. Ved husenes terrasser er der et halvtag, som bliver båret af runde, hvidmalede søjler.

I det indre har dobbelthusene i overvejende grad bevaret de oprindelige grundplaner, der varierer, afhængigt af hvor huset ligger i bebyggelsen. Overordnet minder planløsningerne dog om hinanden med et vindfang, der giver adgang til badeværelse og gang. Herfra er der adgang til en forstue med spiseplads og herfra til et køkken, der ligger mod vejen. Mod haven ligger en stor opholdsstue med en fremskudt karnap, to kamre og et soveværelse. I andre typer ligger spiseforstuen i forlængelse af køkkenet mod haven. I nogle tilfælde er væggene mellem spiseforstue og køkken samt mellem opholdsstue og kammer fjernet. Nedgangen til kælderen findes i køkkenet. Kælderen er i husets fulde længde, men kun halve bredde.

For alle hustyper gælder det, at køkkener og badeværelser i nogen grad er blevet moderniseret, men de oprindelige forrammekøkkener er bevaret flere steder. De indbyggede skabe er delvist bevaret, hvilket ligeledes gør sig gældende for fyldingsdørene med gerichter, greb og hængsler. Overfladerne er pudsede vægge og lofter, bøgeparket eller bræddegulve, terrazzo, fliser, linoleum og støbt beton.

Skurene mellem dobbelthusene er opført i en trækonstruktion beklædt med lodretstillede, sortmalede brædder i en på to. Halvtaget er hængt med gule tagsten.

Garagerne mod Gammellosevej er opført med gule mursten og står i blank mur med et heltag hængt med gule tagsten. Garageportene er beklædt med en vandretliggende, sortmalet bræddebeklædning.

Garagerne ved dobbelthusene er ligeledes opført som en trækonstruktion med et heltag hængt med gule tagsten. De tofløjede døre er beklædt med en lodretstillet bræddebeklædning, der er hvidmalet. De øvrige vægge er beklædt med lodretstillede, sortmalede brædder en på to.

Bygningshistorie

Søndergård Park er tegnet af arkitekterne Povl Ernst Hoff og Bennet Windinge, der havde tegnestue under navnet Hoff & Windinge. Axel Andersen fungerede som havearkitekt på bebyggelsen.

Bebyggelsen er en del af Hoff & Windinges trilogi for boligselskabet Dansk almennyttige Boligselskab (DAB). De to andre bebyggelser i trilogien er Søgården, der består af enfamiliehuse med egen have og Høje Søborg I, Kollektivhuset, der består af delvist sammenbyggede etagebebyggelser ved Søborg Torv. Søgården ligger i Bagsværd, meget tæt på Søndergård Park. Hoff & Windinge opførte ud over de tre nævnte bebyggelser en række andre bebyggelser for DAB. Kollektivhuset er beskrevet andetsteds, mens Søgården udelukkende består af enfamiliehuse, som ikke er en del af kortlægningen.

Søndergård Park er opkaldt efter gården, der tidligere lå på jorden. Området blev opkøbt i 1945 af Gladsaxe almennyttige Boligselskab, der er et datterselskab under DAB. Bebyggelsen blev herefter projekteret i 1946, og opførelsen blev påbegyndt i 1947. Den første del af bebyggelsen stod færdig i slutningen af 1949, hvor de første beboere flyttede ind. I 1950 var alle boliger færdige. Søndergård Park var den første bebyggelse i Danmark, hvor man kunne leje enfamiliehuse.

Tagene var oprindeligt dækket med gule teglsten, men de er senere blevet udskiftet. Ligesom vinduer og døre er blevet udskiftet.

Den miljømæssige værdi

Den miljømæssige værdi i Søndergård Park er knyttet til beliggenheden i Bagsværd og relationen til den omkransende bebyggelse, hvor Søndergård Parks forskelligartede hustyper og -længder, omsluttet af grønne omgivelser, fremstår som en helhed, der skiller sig markant ud fra de omgivende, uensartede huse.

Hertil kommer, at bebyggelsesplanen med de smalle, krogede køreveje og stier ved husrækkerne sammen med den store grønning som det samlende element i midten skaber en oplevelsesrig og varieret bebyggelse. Dette understreges af bebyggelsens meget varierede beplantning, der på samme tid giver den en åben og lukket karakter, som både skaber sammenhæng i bebyggelsen og styrer oplevelsen af bebyggelsen som en helhed.

Endelig er der miljømæssig værdi i de små private og halvprivate haverum tæt på husene, hvor især de halvåbne rum, der flyder ud i de fælles og dermed offentlige fællesarealer, giver Søndergård Park en helt særlig stemning.

Følgende opslag:

En del af bebyggelsen består af enfamiliehuse, som to og to er bygget sammen med et skur med bræddebeklædning.

De kulturhistoriske værdier

Den kulturhistoriske værdi i Søndergård Park er knyttet til den samlede bebyggelse med boliger, butikstov og børneinstitutioner i et grønt, parklignende landskab, der er et velbevaret og fremragende eksempel på en lav, almen bebyggelse fra efterkrigstiden, hvor beboernes direkte adgang til grønne områder er prioriteret, uden at det har været nødvendigt at gå på kompromis med områder til fællesskabet. På trods af at nogle beboere har deres egen private have, er størstedelen af de grønne områder offentlige eller halvoffentlige, og dermed er de til glæde for alle. Hertil kommer, at bebyggelsen har en række forskellige typer boliger, herunder række-, kam- og dobbelthuse samt de oprindelige aldersrenteboliger, der vidner om, at det har været af stor betydning at skabe boliger til mennesker med forskellige boligbehov. Det er således også muligt at flytte internt i bebyggelsen, når beboernes livssituation ændrer sig.

Der er tillige kulturhistorisk værdi relateret til bebyggelsesplanen, der er inspireret af de engelske havebyidealer. Søndergård Parks bebyggelsesplan er en videreudvikling af disse idéer, der kom til Danmark i begyndelsen af 1900-tallet i form af den engelske byplanlægger Ebenezer Howards tanker. I bogen *Garden Cities of Tomorrow* præsenterede Howard en ny type boligbyer til storbyernes forstæder. Boligerne var en videreudvikling af de engelske rækkehuse, og inspirationen kom bl.a. fra de engelske landsbyer og småbyer, der var præget af grønne områder og små, lave bygninger med haver. I de nye havebyer udgjorde husene og landskabet en planlagt arkitektonisk helhed, hvor vejene havde krumme, snoede eller knækkede forløb. Derudover var der grønne fællesarealer og åbne haver eller forarealer foran de lave huse. Alle disse træk ses i Søndergård Park. Bebyggelsesplanen er således et udtryk for, hvordan de internationale tanker blev tilpasset danske forhold og det konkrete terræn.

I en dansk arkitekturhistorisk kontekst markerer Søndergård Parks bebyggelsesplan tillige et markant brud med de meget skematiske bebyggelsesplaner fra mellemkrigstiden og 1940'erne med deres meget karakteristiske opmarch af lige rækker af ens rækkehusstokke i parallelle, tætstillede rækker, hvilket f.eks. kan ses i Hoff & Windinges bebyggelse Stengårdsvænge, ligeledes i Bagsværd, eller Brønsparken af Kay Fisker i Brønshøj. Bebyggelsesplanen i Søndergård Park udgør hermed både et brud med og en stor kontrast til størstedelen af samtidens andre rækkehusbebyggelser, hvilket ligeledes afspejler sig i differentieringen i bebyggelsesplanen med forløb af både offentlige, halvoffentlige og private områder. Dette kommer til udtryk i de offentlige grønne områder, de halvoffentlige haverum tæt på enfamiliehusene og i de private haver bag rækkehusene. I Søndergård Park er det kun rækkehusene, der oprindeligt havde indhegnede private haver, de andre hustyper havde dog direkte privat adgang til de grønne områder. Dette hænger sammen med, at Hoff

Modstående side:

Arkitekturen er enkel med gule mursten og en konsekvent farveholdning med hvidmalede døre og vinduer, der i kam- og dobbelthusene understreges af de hvidmalede felter, der er trukket tilbage fra facadeflugten.

Følgende opslag:

På havesiden af kamhusene er der en fremskudt karnap uden vinduer i gavlen, som både giver husene en markant arkitektonisk profil og en større stue.

& Windinge tegnede to andre bebyggelser for DAB på omtrent samme tid som Søndergård Park. Søndergård Park var henvendt til familier med udearbejdende mødre, hvilket i arkitekternes optik betød, at familien ikke havde tid til at passe en have. De to andre bebyggelser, ud over Søndergård Park, var henholdsvis Søgård i Bagsværd, opført som enfamiliehuse med private haver, der var tiltænkt familier med hjemmegående mødre, der havde tid til at dyrke egne grønsager, og Høje Søborg i Søborg, der er opført som en kollektiv bebyggelse i bymæssige omgivelser med fælles køkken, hvor man spiste sammen. Arkitekterne betegnede selv Søndergård Park som en kollektiv bebyggelse, der skulle ligge ned i modsætning til Høje Søborg I, der står op.

Bebyggelsesplanen for Søndergård Park var sammen med den samtidige Parcelgården af Palle Suenson således et brud med tidligere tiders rækkehusbebyggelser, men de pegede også frem i tiden med nye idéer om nabo- og fællesskab, der for alvor kom til at præge de følgende årtiers tætte og lave boligbebyggelser. Bebyggelsesplanen var for sin tid enestående; den blev ikke direkte kopieret, men fungerede som inspiration for andre samtidige almene bebyggelser.

Den kulturhistoriske værdi er ligeledes knyttet til husenes traditionelle formsprog med en knap, enkel udformning og opførelse i traditionelle danske byggematerialer som tegl og træ, som var de eneste byggematerialer, der var til rådighed efter 2. Verdenskrig, hvor tiden var præget af knaphed og begrænsede muligheder i byggehenseende. Tidens stramme økonomi og kravene til statslånsboliger afspejler sig ligeledes i de overvejende forholdsvis små boliger.

Bag Søndergård Parks ligefremme arkitektur og dens traditionelle udformning ligger et funktionelt grundlag, og den er således samtidig et udtryk for en nytænkning, der blev radikalt fornyende for udviklingen af boligområdet og dermed for boligbyggeriets udvikling i det hele taget.

Der er kulturhistorisk værdi knyttet til butikstorvet, der fungerede som et naturligt samlingspunkt i bebyggelsen. Idéen med butikstorvet var, at beboernes indkøbsbehov skulle kunne klares lokalt, da meget få havde egen bil på opførelsestidspunktet. Derudover ligger butikstorvet i udkanten af bebyggelsen, så det derved også kommer til at fungere som forbindelsesled mellem Søndergård Park og den omgivende bebyggelse.

I det indre er den kulturhistoriske værdi knyttet til de bevarede dele af grundplanerne med gennemtænkte planløsninger. De mange og varierede planløsninger vidner om, at arkitekterne ville skabe boliger til beboere med forskellige behov, lige fra børnerige familier til aldersrentnyderne. Hertil kommer, at der er kulturhistorisk værdi relateret til de bevarede køkkener, der dels vidner om tidens høje standard inden for håndværket, dels at arkitekterne var optaget af at skabe funktionelle køkkener, der understøttede husmoderens arbejdsgange. Hoff & Windinge havde en indretningsarkitekt tilknyttet, der udarbejdede en vejledning til

husmoderens bedste udnyttelse af køkkenet. Når beboerne flyttede ind, fik de vejledningen udleveret med anvisning af, hvor det var bedst at placere tingene i skabene.

Endelig er der kulturhistorisk værdi knyttet til de bevarede bygningsdele og -detaljer, herunder indbyggede skabe, fyldingsdøre med gerichter, greb og hængsler.

De arkitektoniske værdier

Den arkitektoniske værdi er i Søndergård Park relateret til bebyggelsen, der på trods af de forskellige typer huse fremstår som en arkitektonisk helhed i parklignende omgivelser. Bebyggelsens huse knyttes sammen af de knappe, enkle husformer og det ensartede materialevalg med mure i blank mur af gule mursten og gule tagsten samt bræddebeklædninger ved brystninger. Helheden understreges af de hvidmalede felter omkring vinduer og døre samt de sortmalede skure og garager. Bebyggelsen fremstår oplevelsesrig med mange detaljer i form af murstik, variationer i beplantningen og en bebyggelsesplan, der skaber kig på tværs af de relativt korte huslængder.

Der er tillige arkitektonisk værdi knyttet til bygningskroppenes knappe former, hvor især enfamiliehusene fremstår med en skarp profil, hvor hus og tagflade uden tagudhæng opleves som en kubisk enhed med blanke mure i gule sten og tagflader med gule tagsten. Husene er således knappe og præcise i deres form.

Der er endvidere arkitektonisk værdi relateret til den konsekvente farveholdning med hvidmalede døre og vinduer, der i kam- og dobbelthusene understreges af de hvidmalede felter, der er trukket tilbage fra facadeflugten. Den hvide farve går igen på de små garagers tofløjede døre ved dobbelthusene, der står i kontrast til den sortmalede bræddebeklædning på garagerne langs Gammellosevej, under brystningerne på husene og i skurenes bræddebeklædning.

Herudover er der arkitektonisk værdi knyttet til bebyggelsesplanen, hvor opbrydningen af de lange husrækker i mindre, forskudte rækker skaber mulighed for at kunne tage bedre hensyn til at få sol ind i stuerne og udnytte den intime forbindelse til haven. De mindre, opbrudte rækker, der ligger forholdsvis tæt, skaber ligeledes en intim stemning i bebyggelsen. Derudover har bebyggelsen en særlig rytme som følge af både de korte længer og forskydningerne i de enkelte længer og længerne imellem, der skaber en særlig oplevelsesrig bebyggelse, der hele tiden byder på nye kig på tværs af veje og stier samt mange detaljer.

I det indre er den arkitektoniske værdi relateret til placeringen og udformningen af vinduespartier og karnap, der skaber utrolig gode lysindfald og -forhold i opholdsstuerne, som er lyse selv på grå dage. Hertil

Følgende opslag:

Idéen med butikstorvet var, at beboernes indkøbsbehov skulle kunne klares lokalt, da meget få havde egen bil på opførelsetidspunktet. Det ligger i udkanten af bebyggelsen, så det kom også til at fungere som et forbindelsesled mellem Søndergård Park og den omgivende bebyggelse.

kommer, at udformningen af den fremskudte karnap udvider opholdsstuen i de ellers forholdsvis små kamhuse, og det skrå loft giver rummet en ekstraordinær arkitektonisk kvalitet i det ellers relativt ordinære hus.

De bærende bevaringsværdier

Lignende bebyggelser

Fuglevænget, Køge
Vibevænget, Bagsværd
Hyrdeparken, Bagsværd
Bindeleddet, Bagsværd
(rækkehusene)
Kirkehøj, Herlev
Afdeling 210, Fredericia

De bærende bevaringsværdier i Søndergård Park er overordnet knyttet til hele bebyggelsen med forskellige boligtyper, garager, skure, butikstorv og børneinstitutioner anlagt i et grønt, parklignede område med slyngede veje, mindre gangstier, varierede beplantninger og store græsflader, hvor de offentlige, halvoffentlige og private rum flyder ind i hinanden.

De bærende bevaringsværdier er i det ydre relateret til bygningskroppenes forskellige længder og udformninger samt til det ensartede materialevalg med blanke mure i gule mursten og heltage hængt med gule tagsten samt skorstenspiberne. Hertil kommer facadernes udformning med karnapper, hvidmalede vindues- og døråbninger, bræddebeklædte brystninger, trapper med spinkelt og svungent værn samt halvtage hængt med gule tegl båret af hvidmalede søjler.

De bærende bevaringsværdier er for garagernes vedkommende knyttet til bygningskroppene opført enten i gul, blank mur eller med bræddebeklædte vægge.

For butikstorvet er de bærende bevaringsværdier relateret til placeringen og sammenbygningen af de to længer med åbne facader i stueetagen og lukkede facader ovenover. Hertil kommer, at de bærende bevaringsværdier knytter sig til bygningskroppene opført i blank mur med gule sten og heltage hængt med gule tagsten samt alle facadens detaljer, herunder vindues- og døråbninger, bræddebeklædte brystninger og halvtaget, der bæres af hvidmalede, runde søjler. Hertil kommer den traditionelle materialeholdning og farvesætning for hele bebyggelsen.

I det indre er de bærende bevaringsværdier relateret til de bevarede dele af grundplanerne med stor variation i boligtyper og planløsninger, nogle med kælder. Hertil kommer de bevarede bygningsdele og -detaljer, herunder karnapper, fyldingsdøre med gerichter, greb og hængsler samt indbyggede skabe.

Modstående side:

Kørevejene er smalle og krogede, og sammen med stier ved husrækkerne og den store grønning skaber de en oplevelsesrig og varieret bebyggelse.

SØNDERGÅRD PARK

*Interview med Søren Amholt og Henning Hansen,
medlemmer af afdelingsbestyrelsen*

Hvad er særlig vigtigt at bevare i Søndergård Park?

SA: Vi vil gerne passe på helheden og i særdeleshed på parkpræget. Det er jo en parkbebyggelse, hvor bygningerne ligger synligt i terrænet, uden beplantning tæt ved bygningerne. Det er en af de virkemidler, som jeg synes skal bevares. Af og til bliver vi nødt til at fælde gamle og store træer, fordi husene er så små, at de mister deres rette proportioner.

HH: Vi erstatter træerne på en fornuftig måde, i modsætning til tidligere, hvor vi fældede uden at genplante. Nu fælder vi et træ og planter to nye.

Hvad gør I i det daglige for at bevare bygningernes bevaringsværdier?

SA: For en del år siden fik de små "aldersrenteboliger", administreret af Gladsaxe Kommune, desværre plastikvinduer med den tids meget brede profiler. Det er et problem, fordi det ændrer en bygnings udtryk temmelig meget, når man ændrer et vinduesprofil. Efterfølgende fik vi heldigvis vedtaget udskiftning til træ/alu-vinduer, med den betingelse, at de nye vinduer skulle overholde de eksisterende vinduesrammers proportioner og mål. De nye vinduer er skræddersyet til os, og det er næsten ikke til at se forskel på dem og de gamle vinduer. Desværre måtte vi acceptere, at plastvinduerne forblev, hvor de var monteret, men de er heldigvis begrænset til et fåtal af boligerne.

Hvad gør I, hvis der skal skiftes et par mursten eller tagsten?

SA: De gule tegl på tagene er skiftet en gang. Der har ligget gule falstagsten fra starten, men de var utætte og sugede vand som en svamp. Gule tegl var bare ikke særlig holdbare og blev frostsprængte. De lå faktisk helt frem til 1978, hvor halvdelen af tagene blev udskiftet, mens den anden halvdel blev skiftet i 1982.

Vi var nødt til at vælge en tysk vingetegl, for man kunne ikke få tegl på det danske marked med samme glød som den oprindelige sten. Men det havde været bedre at kunne beholde den gamle falstagsten, som havde et meget smukkere profil.

HH: Når vi skal skifte et par teglsten hist og pist, så tager vi gamle tegl fra en garagebygning, hvor vi så til gengæld lægger nogle sten, der ligner til forveksling. På den måde har vi reserver.

SA: Husene har tilbageliggende fuger, som jo giver et fantastisk relief i murværket. Hvis man kigger nærmere på fugerne, så er de egentlig ikke specielt pænt udført, men er alligevel med til at give karakter.

HH: Når fugerne skal repareres, så kradser mureren dem ud og fuger med en mørtel, der ligner den eksisterende – for det er jo vigtigt.

Har I en holdning til farver og materialer i det udvendige?

HH: Vi har en klar holdning til, hvilke farver man må bruge – og farveholdningen ligger tæt op ad den oprindelige. Gelændere må kun være hvide, mens træværk må være sort og hvidt. Den hvide lysning omkring vinduerne, som er trukket tilbage fra facaden, betyder, at lysindfaldet bliver større inde i boligen, og den bliver malet hver fjerde år.

På et tidspunkt skulle en del af de store vinduespartier udskiftes, og i den forbindelse besluttede bestyrelsen at fjerne de eksisterende forskellige plader på overdækninger ved vinduespartierne og montere nye ensartede plader overalt. Det var der fuld forståelse for blandt beboerne, selv om det var en dyrere løsning.

Ligger der større renoveringsprojekter forude?

SA: Vi pønser på at finde ud af, hvordan vi gennem en helhedsplan kan få bebyggelsen rettet op til en fremtidig standard. Bygningernes fysiske tilstand er grundlæggende udmærket. Jeg vil ikke sige, at man slet ikke kan røre ved bebyggelsen, man skal bare gøre det respektfuldt – og vi tænker en del over, hvordan man kan finde en ny og bevarende løsning, som fastholder helheden med fritliggende bygninger i et parkareal og samtidig fremtidssikrer dem, så vi ikke langsomt forgår som egnet boligbebyggelse.

Har I fundet frem til en konkret løsning?

Måske er løsningen ikke at rive murværk ned, isolere og bygge op igen, da det vil ændre alle dimensioner markant. Vi kan heller ikke efterisolere indvendigt, for så er der ikke meget boligareal tilbage. Måske skal vi arbejde efter andre mål, eksempelvis rabat på energien, solenergi på halvtage, og så acceptere, at boligerne altså er dårligt isolerede i krybekældre under gulve og i ydervægge.

BRØNDBYPARKEN

(1949-54)

KATEGORI 2

Bygningsbeskrivelse

Brøndbyparkens afdeling 3, Brøndbyøster Torv, ligger i Brøndby Kommune ved grænsen mod Rødovre Kommune. Afdelingen er sammensat af forskellige mindre bebyggelsesstrukturer med grønne anlæg, butikstorve og en skole. Den afgrænses mod nord af S-togsbanen med Brøndbyøster Station. Mellem de mindre bebyggelsesstrukturer løber offentlige veje på kryds og tværs, som forbinder området med resten af byen, især mod sydøst.

Brøndbyparken udgøres af otte ens njetages boligblokke med kælder og seks énetages butiksblokke med kælder udlagt symmetrisk på hver side af en stor, rektangulær grønning. Omkring grønningen løber en U-formet forsyningsvej, Brøndbyøster Torv, til bebyggelsen. Vejen har indkørsler fra Brøndbyøster Boulevard. De aflange boligblokke med hver fire opgange og en ekstra indgang i gavlen ligger øst-vest med gavlen ud mod grønningen. Omkring hver blok løber mindre, U-formede køreveje med parkeringspladser i siden, og mellem blokkene er der åbne plæner med spredt beplantning. Vinkelret på boligerne og med front mod grønningen ligger de seks små butikbygninger. Foran butikkerne er der parkering på begge sider af vejen. Parkeringspladserne i kanten af grønningen omkranses af hæk og spredt beplantning af træer. Mellem blokkene er der udlagt grønne arealer til leg og boldspil, og der er anlagt små haver til ophold.

Boligblokkene rejser sig som smalle volumener i røde teglsten. Facaderne har lodrette kolonner af indeliggende altaner, som mod syd er med svungne, udkragede brystninger, formstøbte i beton med en lodret, fint rillet overflade og mod nord er tilbagetrukket ca. 70 cm fra den murede facadelinje og har flade brystninger og nyere altaninddækninger i alupartier. Øvrige vinduespartier er ens nyere, hvide, kvadratiske vinduer, som er placeret i de røde, murede facader, også i gavlene.

Gavlene fremtræder med en fremspringende del i blank, rød mur og en tilbageliggende, glat og gråpudset del. Mod torvet står den røde gavl på to teglstensbuer, som danner en lille arkade. På modsatte gavl ligger en udvendig kældertrappe. Uafhængigt af orienteringen mod torvet er de sydvendte altaner synlige på vestgavlen. Blokkene afsluttes foroven med

Modstående side:

Facaderne har lodrette kolonner af indeliggende altaner, som mod syd er med svungne, udkragede brystninger, formstøbte i beton med en lodret, fint rillet overflade.

et sadeltag med et lille udhæng og synlige spærender, som sammen med undersiderne er hvidmalede.

Adgang til lejlighederne sker fra hovedindgangen på nordsiden af blokkene, gennem et indgangsrum, der fungerer som vindfang, hvor der er postkasser og dør til fællesrummene i kælderen. En trappe fører en halv etage op til et stort, gennemgående trapperum, som med en vinduesfacade med glas i hele væggen udstrækning ligger ud mod en af nordfacadens lodrette altankolonner. Glasset er ornamentglas, der tillader dagslys, men ikke indblik til altanen. Rummet får således indirekte sidelys i hele bygningens højde.

Trapperummet er udført med indeliggende treløbstrapper med en bred durchsicht, en lille elevator og affaldsskakte. Der er to lejligheder ved hver repos. Trapperne er støbt i beton med terrazzooverflade og en lav sidekant. Rækværket er runde stålbalustre, der er monteret enkeltvis på siden af trappevangerne. Den runde håndliste i træ løber ubrudt rundt i durchsichten. De originale entrédøre er finerede og umalede og med aptering bestående af sort brevindkast, dørspion, udskifteligt navneskilt, forkromet fast håndtag og to låse.

Lejlighedstyperne varierer fra et til to værelser med eller uden et eller to kamre. De øverste lejligheder er i to etager med en intern spindeltrappe, hvor øverste etage har loft til kip. Stort set alle lejligheder har køkken med spiseplads ved vinduet mod nord, indeliggende bad med badekar, entré, et eller to depotrum samt to altaner.

Hver etage har otte lejligheder, som ligger parvis med en lille og en stor lejlighed ved hver trappeafsats, og som afsluttes med en toværelses lejlighed i gavlen mod øst. Lejligheden i gavlen mod vest har to ekstra kamre. Fra opholdsstuens facadeparti, som har nyere termovinduer fra gulv til loft i altanens fulde bredde, og fra en dør til værelset, som ligeledes ligger ud mod sydfacaden, er der adgang til den sydvendte altan. Altanens brystning afsluttes af en flad håndliste i massivt træ, der er friholdt fra og monteret på bagsiden af fronten. De store lejligheder har desuden et værelse eller to kamre mod nord, som, på samme måde som trapperummet, har vinduesfacade i hele væggen udstrækning suppleret med en altandør ud til en inddækket altan, der også er adgang til fra køkkenet. De mindre lejligheder har udgang fra køkkenet til den inddækkede altan, som ligger ud for trapperummet, adskilt af det føromtalt facadeparti med ornamentglas.

Indvendigt fremstår lejlighederne med glatte, hvidmalede lofter og vægge samt bøgeparketgulve i opholdsrummene. Entrédøren er en mørk finérdør, lejlighedens indvendige døre er glatte og hvidmalede. Køkkeninventaret er overvejende nyere, mens de originale indbyggede, hvidmalede forrammeskabe med original besætning er delvist bevarede. De fleste badeværelser fremstår med originalt terrazzogulv med afrundet hulkehl og indmuret badekar.

Boligblokkene rejser sig som smalle volumener i røde teglsten og med altaner i beton.

Butiksbygningerne er enetages huse med kælder og rødt tegltag. Taget har en flad, ensidig hældning væk fra torvet. Bygningerne har lukkede, røde, murede gavle. Butiksfacaderne mod torvet opdeles i syv lige lange felter af den bærende betonkonstruktion. Ca. midt på facaden løber et halvtag, der ligger af på facadekonstruktionen. Under halvtaget er facadefelterne udfyldt af ét stort vinduesparti med eller uden glasdør og en lav, glat, hvid brystning. Over halvtaget er felterne lukkede med glat fyldning tilsvarende brystningen. Forkanten af halvtaget bærer en høj neonskiltekonstruktion.

Bygningshistorie

Københavns Kommune opkøbte i perioden mellem de to verdenskrige store jordarealer, bl.a. i Brøndbyøster, fordi man forudså behovet for øget boligbyggeri i hovedstaden. Boligbyggeriet var under besættelsen stort set gået i stå, men politikere og embedsmænd brugte tiden på at planlægge udviklingen for Hovedstadsområdet, hvilket i 1947 resulterede i Skitseforslag til Egnspan for Storkøbenhavn, bedre kendt som Fingerplanen. Planen indebar bl.a., at København skulle vokse med etageejendomme og butikcentre langs S-togbanenettet.

Boligselskabet Brøndbyparken, som blev stiftet i 1949, opførte nogle af de første montagebyggerier i Danmark, og i 1951-54, på en tid, hvor der kun var ganske få højhuse i Danmark, opførte Brøndbyparkens afdeling 3 således bebyggelsen på Brøndbyøster Torv. Højhusene blev opført som traditionelt murstensbyggeri, hvilket var usædvanligt.

Bebyggelsen blev planlagt og projekteret af arkitekt Kay Fisker, som var en af periodens fremmeste arkitekter.

Den miljømæssige værdi

Der er miljømæssige værdier knyttet til miljøet ved foden af højhusene, hvor de små butikbygninger sammen med teglarkaderne skaber et miljø i en menneskelig skala.

De kulturhistoriske værdier

Den kulturhistoriske værdi ved Brøndbyparken er overordnet knyttet til den samlede bebyggelse med boliger og butikstorv placeret tæt på Brøndbyøster Station på S-togsbanen som et godt og rimelig velbevaret boligbyggeri. Bebyggelsen vidner med sin placering om udviklingen med forstadsbebyggelse i København i efterkrigstiden. Efterhånden som

Mod torvet står den røde gavl på to teglstensbuer, som danner en lille arkade.

*Følgende opslag:
Udformningen af de buede altaner med rillede brystninger og svungne værn vidner om en stor forståelse for vigtigheden af detaljerne.*

byerne voksede efter 2. Verdenskrig, blev det offentlige transportnet udbygget, og beboerne i de nye bebyggelser var i høj grad afhængige af S-togsdriften i dagligdagen. Det var først i løbet af 1950'erne, at man i stigende grad begyndte at færdes i egen bil. Det udbyggede transportnet gav øget mobilitet og mange nye boligbebyggelser. I de nye parkbebyggelser orienterede man bygningerne ind mod grønne områder, og man adskilte den kørende og gående trafik. Man tog afstand fra randbebyggelserne og den historiske bykernes sammenhængende gadenet, hvilket kom til at præge udformningen af de nye forstæder. De større bebyggelser blev foruden almindelige fællesfunktioner som vaskeri, fælleslokaler mv. suppleret med butikcentre og andre større faciliteter, som hører byen til.

Brøndbyparken blev opført i en overgangsperiode, hvor arkitekturen i boligbyggeriet bevægede sig fra lavere, murede parkbebyggelser mod de såkaldte kransporsbebyggelser, og de kulturhistoriske værdier knytter sig således til Brøndbyparken, som med sin urbane og fremtidsprægede karakter fortæller om en tid med en spirende fremtidstro. Bebyggelsen er placeret mellem nyanlagte veje, boulevarder og togskiner. De grønne arealer mellem blokkene rummer legepladser og mulighed for ophold. Tidstypisk har bebyggelsen også et butikstorv, som er udtryk for, at de fleste af familiens indkøbsbehov skulle kunne klares lokalt.

I bebyggelsens indre knytter de kulturhistoriske værdier sig til trappe- rummet med terrazzobelægning og den tidstypiske detaljering af trappe, værn og dørpartier i ubehandlet finér.

I lejlighederne er de kulturhistoriske værdier knyttet til den funktionelle lejlighedsplan med altaner, de indbyggede skabe med låger med original besætning, som både findes i ubehandlet finér og hvidmalede, de rundede former omkring altanens brystning og håndliste, og badeværelsernes originale terrazzobelægning og indmurede badekar.

De arkitektoniske værdier

De arkitektoniske værdier i Brøndbyparken knytter sig overordnet til den samlede bebyggelse, som fremstår homogen og helstøbt med de høje huses skulpturelle udformning. Profilen er asymmetrisk, og tagfladerne forskyder sig. Gavlene består af to forskudte lodrette elementer: den fremtrukne, massive røde front og den tilbagerykkede hvide del, som er vandret perforeret af de ni ens altaner i kurvede former. På samme måde er langsiderne både massive og lette, og altanerne tilfører højhusene en fascinerende skulpturel og reliefagtig dybdevirkning.

Der er ligeledes arkitektonisk værdi relateret til sammenhængen mellem de høje og lave huse. Ved foden af højhusene ligger de små butikbygninger, og sammen med arkaderne, som er opmuret i rød tegl, nedskaleres miljøet til en menneskelig skala på begge sider af grønningen.

Også her leges der med samspillet mellem den tunge, røde teglarkitektur under højhusets gavle og de elegante og opadstræbende, hvide betonkonstruktioner i butikbygningerne. Også oplevelsen af de lukkede rum i arkaderne sammen med de åbne, udadrettede miljøer under butikkernes baldakiner fortætter atmosfæren og bidrager til at menneskeliggøre arkitekturen.

Endelig er der arkitektonisk værdi knyttet til udformningen af de buede altaner med rillede brystninger, som både har værdi i sig selv og som en del af den samlede bebyggelse.

I det indre er de arkitektoniske værdier knyttet til det rummelige og gennembearbejdede trapperum med den mørke terrazzobelægning, den fint detaljerede, friholdte trappe, det elegante rækværk og det smukke, bløde sidelys, som filtreres ned gennem trappe og durchsicht.

I lejlighederne er de arkitektoniske værdier knyttet til de funktionelle indretninger og smukke rumforløb samt de gennemtænkte altaner, som har optimal anvendelighed og tilfører lejlighederne stor kvalitet.

De bærende bevaringsværdier

De bærende bevaringsværdier knytter sig til Brøndbyparken som helhed med boliger og butikstov som eksempel på en af de første bebyggelser, som opførtes inden for Fingerplanen tæt ved en S-togsstation.

De bærende bevaringsværdier knytter sig til højhusenes bygningskroppe med røde mursten og heltagene med udhæng og synlige spær. Herudover knytter de bærende bevaringsværdier sig til facadens detaljer, herunder altaner, vindues- og døråbninger samt den traditionelle materialeholdning.

I det indre er de bærende bevaringsværdier knyttet til det tidstypiske og smukke trapperum, til de bevarede planløsninger med funktionelle lejlighedsindretninger. Herudover er de bærende bevaringsværdier relateret til de bevarede bygningsdele og -detaljer, herunder trapperne i de øverste lejligheder, de indbyggede skabe, dørene med gerichter, greb og hængsler samt den traditionelle materialeholdning.

BREDALSPARKEN

(1949-59)

KATEGORI 1

Bygningsbeskrivelse

Bredalsparken ligger i Hvidovre på Hvidovrevej, Arnold Nielsens Boulevard, Neergårds Allé, Sognegårds Allé, Gurrevej og Berners Vænge. Bebyggelsen har 1.295 lejligheder fordelt på forskelligt udformede stokke, som er placeret forskudt fra hinanden. De fleste lejligheder er placeret i korte, delvist sammenbyggede stokke i tre etager, hvoraf nogle er savtakede. Langs Gurrevej ligger to slangeformede altangangshuse i to og tre etager, og langs Arnold Nielsens Boulevard ligger tre lange blokke i tre etager. Ud over boligstokkene har bebyggelsen garager, fælles vaskeri, fælles beboerlokale, legepladser og et butikstov. Bebyggelsen ligger i en park med både store åbne og mindre græsflader, træer og tæt beplantning af forskellige højde tæt på bygningerne samt parkeringspladser langs vejene.

Alle de korte, delvist sammenbyggede stokke er opført i gule mursten og står i blank mur i kopforbandt med tilbageliggende fuge. Husene står på en smal sokkel af beton, og heltagene er hængt med gule tagsten. Nogle af længerne har nyere, brune tagsten. I tagfladerne ses nyere tagvinduer og en del udluftningshætter samt skorstenspiber. Bygningerne i byggeafsnit I har taglejligheder, hvor altankarnappen skærer sig ind i tagfladen. Facaderne er præget af store, præfabrikerede altaner med hvidmalede brystninger. Altanerne er både ude- og indeliggende samt skråtstillede. I forbindelse med nogle af altanerne ligger karnapper med store ruder, der går helt op til etageadskillelsen.

På nogle stokkes gavlender skyder altankarnapperne sig ud fra facaden, mens andre på indgangssiden har franske altaner med hvidmalede skodder. I stokkene fra byggeafsnit II ses udtrukne mursten i facaden for hver 2,80 m. Indgangspartierne til opgangene er i nogle af stokkene overdækket med hvidmalede pergolaer og afrundede hjørner. I de resterende stokke er døren til trappeopgangen trukket en sten tilbage fra facadeflugten. De ældre døre er med rammer i teaktræ og med forskelligt udformede glaspartier. De hvidmalede vinduer er både ældre og nyere og har forskellige inddelinger; fra en- til seksrammede. Under vinduerne ses sålbænke.

De to altangangshuse er ligeledes opført i gule mursten og står i blank mur med blokforbandt. Husene står på en smal sokkel af beton, og hel-

Modstående side:

Facaderne er præget af store præfabrikerede altaner af beton med hvidmalede brystninger.

Følgende opslag:

Bredalsparken fremstår som en helhed, idet den er opført som en parkbebyggelse, hvor bygninger og natur smelter sammen til en helhed. Det kommer til udtryk i græsplæner, der går helt hen til bygningerne samt træer og buske, som omkranser bygningerne.

tagene er hængt med gule tagsten. I tagfladerne ses nyere tagvinduer og en del udluftningshætter samt skorstenspiber. Husene har en skæv profil med to etager og udnyttet tagetage mod Gurrevej, mens de har tre etager mod havesiden. Mod Gurrevej er facaden opbygget med en stueetage, hvor indgangsdørene ligger to og to trukket tilbage fra facaden, og herimellem sidder to torammede vinduer. Førstesalen har en altangang mod Gurrevej, hvor brystning og værn er hvidmalede. Havesiderne er opbygget omkring vandrette bånd af altaner i stueetagen og på anden sal. I stueetagen ses ligeledes nyere, tofløjede havedøre. Altanerne har hvidmalede brystninger og værn samt en buet overdækning. Alle vinduer er nyere og hvidmalede, og indgangsdørene er brune.

Stokkene langs Arnold Nielsens Boulevard er ligeledes opført i gule mursten og står i blank mur med blokforbandt. Husene står på en smal sokkel af beton, og heltagene er hængt med gule tagsten. I tagfladerne ses nyere tagvinduer og en del udluftningshætter. Mod boulevarden er facaden karakteriseret ved vandrette bånd af store, nyere, udeliggende altaner, hvor den øverste har overdækning. Værn og brystning er hvidmalede. Herudover er der ved hver altan tre nyere, enrammede vinduer og en nyere altandør med glas og et smalt torammet vindue ved siden af. Alle hvidmalede. Mod parken er facaden opbygget omkring en indgangsdør til opgangen og herover et mindre, smalt vindue, der begge er trukket tilbage fra facadeflugten. Herudover ses nyere, enrammede og hvidmalede vinduer.

Trappeopgangene i Bredalsparken er forskellige, afhængigt af hvor de ligger, men de har fælles træk. Alle trapperne er præfabrikerede i beton belagt med terrazzo og med nedstøbte balustre og håndliste af træ. I det fleste opgange ligger der to lejligheder på hver etage, hvoraf nogle har todelte, indbyggede skabe i opgangen. Den øverste del er til installationer, mens den nederste del oprindeligt blev anvendt til at stille bestilte købmandsvarer i.

Der findes over 100 forskellige planløsninger i Bredalsparken, der i overvejende grad er bevaret. Lejlighederne er størrelsesmæssigt spredt fra et værelse til tre værelser plus kammer, hvor to værelser plus kammer er den mest almindelige. Altanerne ligger i forbindelse med opholdsstuen, der i de fleste tilfælde vender mod sydvest, mens køkkener, badeværelser og kamre vender mod nordøst. Nogle af lejlighederne har både forstue og fordelingsgang.

Køkkener og badeværelser er en blanding af ældre og nyere. I nogle af de oprindelige køkkener ses meget fine detaljer i bordpladen med et nedlagt gitter, der tillader varmen fra radiatoren, som er placeret nedenunder, at stige op. De oprindelige bygningsdele og -detaljer er i overvejende grad bevaret, herunder indbyggede skabe, glatte døre med greb og gerichter, fodlister og vindueskarme af terrazzo. Overfladerne er overvejende pudsede vægge, parket, terrazzo, fliser og linoleum.

Modstående side:

Husene står på en smal sokkel af beton, og heltagene er hængt med gule tagsten. Nogle af længerne har dog nyere brune tagsten. En del af blokkene har taglejligheder, hvor altankarnappen skærer sig ind i tagfladen.

Nogle af tageetagerne er blevet udnyttet til boliger, mens der i andre er opbevaringsrum til beboerne. Husene har kælder med opbevaringsrum og rum til cykelparkering.

Garagerne er opført i gule mursten og står i blank mur. Heltagene er hængt med gule tagsten. I frontgavlen sidder en tofløjet port med en lodretstående og hvidmalet bræddebeklædning.

Butikstorvet ligger forskudt på hjørnerne af Hvidovrevej og ned langs den ene side af Neergårds Allé, der flankeres af en række træer på begge sider af vejen. Foran butikkerne er der flisebelægning. Butikkerne ligger i stueetagerne med almindelige lejligheder over. Butikkerne er overdækkede med et halvtæg, der bæres af hvidmalede søjler.

Taget er inddækket med zink. Facaden er opbygget med skiftevis indgangsdøre til opgange og butiksvinduer og døre. Butiksvinduerne er skudt ud fra facaden som karnapper med store, enrammede vinduer og herunder hvidmalede brystninger. Dørene ligger i nicher med glas på begge sider. Dørene består af en hvidmalet ramme med en rude. Vinduer og døre er ældre.

I det indre er butikkerne indrettet forskelligt afhængig af størrelse og placering. Butikkernes indre er i varierende grad ombygget.

Der er mange fine arkitektoniske detaljer i bebyggelsen, f.eks. dørpartierne. Her en indgang med betonoverdækning over den skråtstillede dør, som sikrer ekstra lys i opgangen.

Bygningshistorie

Bredalsparken var den første etagebebyggelse, som Dansk almennyttigt Boligselskab (DAB) opførte. Bebyggelsen er anlagt på Bredalsgårdens matrikel med gården i centrum af bebyggelsen. Gårdens oprindelige areal blev forøget ved at tilkøbe nogle smalle strimler jord, der grænsede op til gårdens jord. Gården er senere blevet omdøbt til Hvidborg og fungerer i dag som behandlingshjem. Grunden ved Hvidovrevej havde en gammel allé, der førte fra Hvidovrevej ind midt på grunden, Neergårds Allé. På hver side af grunden ligger i dag villaer, mens der tidligere var marker.

DAB begyndte sammen med datterselskabet Hvidovre almennyttige Boligselskab at interessere sig for grunden allerede i 1944-45. Indtil da havde DAB primært opført lave rækkehusbebyggelser. Bebyggelsen blev opført over en længere periode på ti år, fra 1949 til 1959. Bebyggelsesplanen og Bredalsparkens afdeling I (A), II, III og IV blev tegnet af arkitekt Svend Eske Kristensen, mens bygningerne på Claus Petersens Allé 33-43, Neergårds Allé 1-7 og Hvidovrevej 324-334 blev tegnet af arkitekt Emil Hansen (afsnit IB). Disse bygninger er en del af Bredalsparken, men kaldes i daglig tale Emilieparken. Havearkitekt Axel Andersen var landskabsarkitekt på hele bebyggelsen.

Bebyggelsesplanen ændrede sig en del undervejs, da boligpolitikken og ikke mindst muligheden for tilskud og statslån ændrede sig. En af de væsentligste ændringer var omdannelsen af de planlagte rækkehuse langs

grundens rand til etageboliger i tre etager langs Gurrevej og Arnold Nielsens Vej.

Bebyggelsen fremstår i dag i store træk rimelig velbevaret med undtagelse af blokkene ud mod Arnold Nielsens Boulevard og slangehuset ud mod Gurre Allé, som har fået altaner. Vinduer og skodder er løbende blevet udskiftet, og tagene er delvist udskiftet. Man er ligeledes i gang med en løbende vedligeholdelse af altaner og tage. Dele af bebyggelsens blokke har fået udskiftet tagene fra gule teglsten til mørke betonsten, hvilket i høj grad skæmmer bebyggelsens samlede udtryk.

Den miljømæssige værdi

Den miljømæssige værdi er knyttet til bebyggelsen som helhed, idet den er opført som en parkbebyggelse, hvor bygninger og natur smelter sammen til en enhed. Det kommer til udtryk i græsplænerne, der går helt hen til bygningerne, samt træerne og buskene, som omkranser bygningerne.

Hertil kommer, at bebyggelsens størrelse muliggør en række uderum med forskellige funktioner og udtryk. De relativt korte bygningskroppe, der ligger forskudt for hinanden, skaber sammen med lægivende beplantning små kroge og læpladser, som giver beboerne mulighed for at opholde sig i det grønne uden at være eksponeret for alle. Endvidere er bygningerne lagt tilstrækkeligt langt fra hinanden, så der kommer lys på græsfladerne mellem husene og ind på altanerne, på trods af at de fleste er delvist indeliggende.

De kulturhistoriske værdier

Den kulturhistoriske værdi for Bredalsparken er i det ydre knyttet til bebyggelsen som et velbevaret og fremragende eksempel på en parkbebyggelse opført fra slutningen af 1940'erne og i løbet af 1950'erne. Bredalsparkens bygninger er integreret i landskabet, så bebyggelsen fremstår som et landskab med huse og ikke, som det er tilfældet i mange andre bebyggelser, som huse med et omgivende landskab. Det kan ses ved, at græstæppet går helt hen til bygningerne på havesiden, så de nærmest gror op ad jorden. Derudover bliver beplantningen brugt til dels at forbinde bygningerne, dels at skabe mindre rum mellem dem, der ligeledes er velegnede til ophold.

Der er tillige kulturhistorisk værdi relateret til bebyggelsesplanen, som er resultatet af en udvikling af bebyggelsesplaner fra slutningen af 1920'erne, som fortsatte i løbet af 1930'erne og 1940'erne. Bebyggelsesplanen er karakteriseret ved en række korte, forskelligt udformede blokke orienteret efter solen, uden lange gennemgående akser og hierarki mellem

De store, gule flader af murværk brydes i de korte blokke af de hvidmalede brystninger på altanerne. Stofligheden fra murværket gentages i altanbrystningernes ornamentering, om end på materialets egen præmis.

Følgende opslag:

Butikstorvet fungerer som et naturligt samlingspunkt i bebyggelsen. Idéen med butikstorvet var, at bebyggelsens beboeres indkøbsbehov skulle kunne klares lokalt, da meget få af beboerne havde egen bil på daværende tidspunkt.

bygningerne, og er et udtryk for, at man efter 2. Verdenskrig havde draget erfaring af godt og vel 15 års eksperimenter med forskellige typer af bebyggelsesplaner med udgangspunkt i den traditionelle københavnske karrébebyggelse, over stokbebyggelser med fritliggende længer anlagt i en taktfast og skematisk orden til stokbebyggelser med en friere placering af længerne. Eksperimenterne med udviklingen af bebyggelsesplaner i 1930'erne var en reaktion mod den traditionelle københavnske karrébebyggelse med bag- og sidehuse, der minder om de kontinentale byers tætte og mørke karrébebyggelser fra århundredet før. I Mellemeuropa og især i Tyskland arbejdede arkitekterne med at udvikle et nyt by- og boligideal, som for alvor slog igennem i 1920'erne. I de nye bebyggelsesplaner havde alle boligerne samme gunstige orientering i forhold til solen og lige adgang til de grønne friområder. Et godt eksempel på dette i Bredalsparken er, at bygningerne er orienteret efter solens placering på himlen, og de relativt korte stokke er placeret langt fra hinanden, så der er et stort fri-rum mellem bygningerne med mulighed for at få meget lys ind i den enkelte stok. For at modvirke vindomsuste og store frium er de korte blokke sat sammen i et savtakket mønster for at skabe læ mellem bygningerne og opnå venlige, sluttede haverum. Endvidere er altaner drejet mod solen som resultat af en undersøgelse af beboerne, som arkitekt Svend Eske Kristensen udførte, inden han tegnede bebyggelsen. I undersøgelsen fandt han frem til, at en stor del af de kvindelige beboere måtte have udearbejde og derfor først kom hjem sidst på dagen, hvor de så ville have mest glæde af sol på altanen. Derudover gennemførte Eske Kristensen sammen med arkitekten Henning Wolmer en lysundersøgelse, der førte til den valgte orientering af husene med solorienterede altaner. Den store betydning af at få meget lys ind i lejlighederne tydeliggøres af de relativt store vinduespartier og karnapperne.

I det ydre er der endvidere kulturhistorisk værdi knyttet til bebyggelsens arkitektoniske udtryk i den såkaldte funktionelle tradition. Det kommer til udtryk i blandingen af moderne, funktionelle former og et traditionelt materialevalg. Det funktionelle formsprog ses i de skarptskårne og stramt udformede bygningskroppe med store, regulære altaner med store vinduespartier mod den bagvedliggende stue, i nogle tilfælde sat sammen med karnapper. Det traditionelle kan ses i valget af den gule teglsten, der anvendes på murfladerne, og den gule tagsten på tagfladerne. Det traditionelle materialevalg suppleres af beton, der især bliver anvendt ved altaner, karnapper og trapper. Anvendelsen af beton som byggemateriale peger frem i tiden, hvor det i løbet af 1950'erne vinder frem på bekostning af mursten og træ, for endelig i 1960'erne stort set at blive det altdominerende materiale i boligbyggeriet.

I afdeling II er der tillige kulturhistorisk værdi relateret til stokkene som et eksempel på de første forsøg på at systematisere og standardisere byggeriet. Bredalsparken er således et eksempel på en bebyggelse, der

peger frem mod det industrialiserede byggeri. Det kommer til udtryk i de udtrukne mursten på ydervæggene, der markerer bygningens etagehøjde. Afdeling II var det første byggeri i Danmark, hvor der blev indført en fast standardhøjde på 2,80 m, hvilket senere kom til at danne præcedens for alt nybyggeri. Ved at indføre fast etagehøjde blev det billigere at producere vinduer og døre i samme størrelse. Bebyggelsen bliver bl.a. af denne grund betegnet som et overgangsbyggeri til det egentlige elementbyggeri.

Der er kulturhistorisk værdi knyttet til butikstorvet, der fungerer som et naturligt samlingspunkt i bebyggelsen. Idéen med butikstorvet var, at bebyggelsens beboeres indkøbsbehov skulle kunne klares lokalt, da meget få af beboerne havde egen bil på daværende tidspunkt. Derudover ligger butikstorvet i udkanten af bebyggelsen, så det derved kommer til at fungere som et forbindelsesled mellem Bredalsparken og den omgivende bebyggelse.

I det indre er den kulturhistoriske værdi knyttet til lejlighedernes forskellige størrelser, der vidner om, at bebyggelsen blev opført i tre etaper med svingende boligpolitik. Det kan tydeligt aflæses i lejlighedstyperne. I første etape er der kun 51 lejligheder ud af 345 på fire rum eller mere. I anden etape blev konjunkturerne bedre, hvilket kan ses af, at 138 lejligheder ud af 270 er på fire rum eller mere. Så ændrede økonomien og boligpolitikken sig igen, hvilket havde den konsekvens, at der i tredje etape kun er 12 lejligheder ud af 216 på fire rum eller mere. Den største type er på to værelser og tre kamre plus spiseplads, i alt 110 m².

I det indre er der ligeledes kulturhistorisk værdi relateret til trapperne, der var de første trapper i Danmark, som blev fremstillet af færdigfabrikerede løb og reposer, hvilket krævede en stor præcision af murene, så alle etager blev lige høje.

Der er ligeledes kulturhistorisk værdi relateret til de bevarede bygningsdele og -detaljer, herunder indbyggede skabe, køkkener og badeværelser, der vidner om, at lejlighederne i samtiden var relativt veludstyrede. Den høje standard i lejlighederne understreges af, at de enten har køkken med spiseplads eller spiseforstue, hvilket var en af tidens store forbedringer i boligerne. Endelig er der kulturhistorisk værdi knyttet til de mange planløsninger, hvor det afgørende er de sydvendte opholdsstuer med altaner og store vinduespartier, der dels fortæller om, at arkitekten bestræbte sig på at skabe mange forskellige typer lejligheder til beboernes forskellige behov og ændrede livssituationer, dels om betydningen af at få lys ind i lejligheden.

Alt i alt er Bredalsparken et yderst vellykket eksempel på en af velfærdssamfundets almene boligbebyggelser, hvor store dele af grunden er udlagt til fælles grønne områder og herudover har fælles vaskeri og beboerlokale. Den er med sine lige knap 1.300 boliger et vidnesbyrd om en periode i dansk politik og boligbyggeri, hvor politisk vilje sammen med et fremsynet boligselskab og en af de bedste danske arkitekter, Svend Eske

Følgende opslag:

Bredalsparken var det første byggeri i Danmark, hvor der blev indført en fast standardhøjde på 2,80 m, hvilket senere kom til at danne præcedens for alt nybyggeri. Ved at indføre fast etagehøjde blev det billigere at producere vinduer og døre i samme størrelse. Etagehøjden er her markeret ved de udtrukne mursten længst mod højre.

Kristensen, formåede at opføre et stort boligområde, hvor man hverken er gået på kompromis med den arkitektoniske kvalitet eller bokvaliteten.

De arkitektoniske værdier

De arkitektoniske værdier ved Bredalsparken er knyttet til bebyggelsen som helhed, der fremstår som et sammenhængende hele på trods af utallige variationer i bygningskroppene, sammenstillingen af disse og detaljeringerne. Bebyggelsen bliver knyttet sammen ved velproportionerede bygningskroppe og facader i blank mur af gule teglsten og sadeltagene i gule tagsten. Hertil kommer, at landskabet med græsplæner, høje træer og lav beplantning er med til at binde bebyggelsens forskellige elementer sammen. Bygninger former sammen med udformningen af landskabet og lave hegsmure lægivende, mindre rum i et afvekslende forløb, der har stor arkitektonisk værdi. Placeringen af bygningskroppe og træer skaber sigtelinjer og kig gennem bebyggelsen, der ligeledes har stor arkitektonisk værdi – og som betoner samhörigheden.

I det ydre er der tillige arkitektonisk værdi relateret til blokkene fra bebyggelsesplanens første afsnit med korte stokke, som ligger forskudt fra hinanden. Forskydningen skaber både variation blandt de mange blokke og sørger for, at de undgår at skygge for hinanden, hvilket skaber bedre lysforhold på altaner og i opholdsstuerne bagved.

Herudover er der arkitektonisk værdi knyttet til udformningen af de enkelte bygningskroppe, særligt i de første byggeafsnit, hvor især de murede gavle uden udhæng skal fremhæves. Bygningskroppene står skarpt og præcist med en klar, enkel geometri med en ensartet materialeholdning i mur og tag. Den skarpe profil blødes op af de skulpturelle altaner med hvidmalede brystninger, der skyder sig ud fra facaden. De skråtstillede altaner er således med til at give nogle af husene en original og særegen profil.

Altanernes brystninger har tillige forskellige ornamenteringer, som vidner om en leg med, for tiden, forholdsvis nye materialer og produktionsmetoder. Opblødningen af den strengt udformede geometriske bygningskrop betones af de franske altaner med værn og skodder, der ligeledes vækker mindelser om sydeuropæisk arkitektur.

Der er endvidere arkitektonisk værdi relateret til ankomstområdet, hvor det især i blokkene med pergolaer er utroligt smukt løst med en høj arkitektonisk kvalitet. Ankomstområdet ligger i kælderniveau, hvor terrænet fra vej- og stisystem trækkes ned og bliver markeret af de hvidmalede pergolaer, der viser, at det er her, man går ind. I disse stokke er murpartierne ved hjørnerne elegant afrundede og gør, sammen med hovedindgangsdørenes detaljering og høje håndværksmæssige niveau, at man næsten automatisk bliver ledt hen til og ind i opgangen.

Endelig er der arkitektonisk værdi knyttet til anvendelsen af materialer, hvor husenes murværk har en tydelig struktur og stoflighed med en tilbageliggende fuge, som giver muren et flot relief. De store, gule flader af murværk brydes i de korte blokke af de hvidmalede brystninger på de både ude- og indeliggende samt skråtstillede altaner. Stofligheden fra murværket gentages i altanbrystningernes ornamentering om end på materialets egen præmis.

I det indre er den arkitektoniske værdi knyttet til de forskelligt udformede trappeopgange, hvor især opgangene med ovenlysvinduer fremstår lyse og rummelige med en fin durchsicht. For de fleste af trapperne gælder det endvidere, at håndlisterne fremstår smukt forarbejdede med særlige detaljer som affasede ender og rundede hjørner. Endelig er trappernes værn i stokkene med franske altaner og skodder udført i samme mønster som de franske altaners værn på havesiderne, hvilket skaber en sammenhæng mellem eksteriør og interiør, som ikke ses i mange af periodens bebyggelser.

I lejlighederne er der arkitektonisk værdi knyttet til især opholdsstuerne med store vinduespartier i karnapperne eller de store altaner, der skaber lyse, venlige og imødekommende rum med høj brugsværdi.

De bærende bevaringsværdier

De bærende bevaringsværdier ved Bredalsparken er overordnet knyttet til bebyggelsen som en helhed, hvor bygninger, garager og landskab fremstår som en homogen parkbebyggelse med store græsflader, høje træer, lav beplantning og butikstov. Herudover er de bærende bevaringsværdier relateret til de velproportionerede bygningskroppe i blank mur af gule teglsten og sadeltage med gule tagsten uden udhæng samt skorstenspiberne og tagvinduerne i tagfladerne. Hertil kommer facaderne med de forskelligartede, præfabrikerede altaner med hvidmalede brystninger og ornamentering, karnapperne, de relativt store vinduesåbninger, de franske altaner med skodder, de udtrukne mursten, indgangspartiernes afrundede hjørner, pergolaerne og de tilbagetrukne døråbninger, de ældre døre samt den traditionelle materialeholdning.

I det indre er de bærende bevaringsværdier knyttet til de bevarede planløsninger med den overvejende sydvestvendte opholdsstue med altan og for nogle lejligheders vedkommende karnap, trappeopgange i beton med terrazzo, nedstøbte balustre og håndlister i træ samt ovenlysvinduer, indbyggede skabe, fodlister, døre med greb og gerichter samt den traditionelle materialeholdning.

Lignende bebyggelser

Fortunbyen, Lyngby
Søvangen, Brabrand
Schweizervænget, Rødovre
Voldparken, København

BREDALSPARKEN

*Interview med formand for Grønt Udvalg,
Karen Bengtsson og landskabsarkitekt i DAB,
Mogens Bundgaard*

Hvad er det vigtigste at bevare i Bredalsparkens grønne områder?

KB: Det er vores store træer. Vi værner meget om poplerne som karaktergivende træer, og hvis et poppeltræ bliver fældet pga. sygdom, så bliver der plantet et nyt – det går vi højt op i. De står ofte i yderkanten af området og danner indgang til Bredalsparken.

På Gurvevej er der et fint kig gennem bebyggelsen, og ligeledes er der et langt kig fra butikstorvet hele vejen ned gennem bebyggelsen. Disse kig er også meget vigtige at bevare, så vi beskærer og fælder træer, hvis det er nødvendigt.

MB: I mine øjne er en af Bredalsparkens store kvaliteter, at det er en parkbebyggelse, som blev opført i en tid, hvor der var god plads. Husene virker ikke for høje, fordi der netop er plads til træer, og nogle af de højeste træer er hele 32 meter høje.

Planter I de samme arter igen, hvis I har fældet nogle træer?

KB: Hvis vi f.eks. fælder en af de store, gamle kastanjer, som har stået på den oprindelige gårds jorde, inden bebyggelsen blev opført, planter vi et nyt træ, men bare et andet sted, så det ikke står lige ud for vinduerne og tager hele udsigten og lyset fra de nærmeste lejligheder. Vi planter heller ikke nødvendigvis en ny kastanje, fordi det tager mange år, før den vokser op. Før i tiden var beplantningen meget høj foran opgange og vinduer, men i dag kræver folk lys og udsigt – selv om de også gerne vil kunne se ud på noget grønt.

Hvem står for at holde og bevare de grønne områder?

MB: Vi startede med at ansætte en gartner for 25 år siden, og i dag er 12 ejendomsfunktionærer ansat, hvoraf de fem udelukkende arbejder med at holde de grønne områder på daglig basis. Ejendomsfunktionærerne udfører alt det praktiske arbejde på et højt fagligt niveau, men der er altid løbende dialog mellem os landskabsarkitekter og ejendomsfunktionærerne.

KB: Derudover har vi Grønt Udvalg, med tre bestyrelsesmedlemmer, hvor jeg har været formand siden 2006. Udvalget mødes ca. en gang om måneden og går en runde i Bredalsparken, og i løbet af et år kommer vi rundt til alle områder og kigger på, om der trænger til en ny beplantning.

Hvordan arbejder man – set i et bevaringsperspektiv – med noget, som gror og forandrer sig?

MB: Vi går ud fra vores parkplan. Den første parkplan blev lavet i 2000 og er opdateret her i 2017. Den overordnede holdning til, hvilke karaktertræer der plantes, er stort set uændret over årene, men nogle steder har vi været nødt til at ændre artsvalg af træer.

Udfordringen er at finde arter, som er lige så frodige og har samme fylde. En anden udfordring er faktisk at sikre, at det ikke bliver for frodigt, så vi prøver at styre beplantningen efter bebyggelsen. Hvis der er højt op til stueetagens vinduer, kan vi godt sætte buske, som bliver to meter høje, andre steder er vi nødt til at plante lavere arter.

De store karaktertræer, som bærer strukturen i hele bebyggelsen, gør, at vi kan tillade os at plante lidt mere eksotiske planter hist og her, uden at det forrykker helhedsudtrykket. Vi har bl.a. etableret staudebede, som blomstrer på forskellige tidspunkter af året, langs blokkene ved Gurrevej.

KB: Vi har også etableret nyttehaver bag blokkene på Gurrevej, og de bliver brugt og er meget velholdte.

Er der større ændringer på vej?

MB: Nej, der er løbende udskiftning hvert år, for vi mener, at det er bedre at tage det i mindre bidder i stedet for at rydde et helt område og starte helt fra bunden.

Når vi skal vælge planter til et område, så planlægger vi altid efter, at de ikke må sprøjtes, for vi bruger nemlig ikke sprøjtemidler i Bredalsparken. Det holdt vi op med tilbage i midten af 1980'erne. I stedet bruger vi håndkraft – luger – men tilrettelægger også bedene med bunddækkende buske, så der ikke kommer så meget ukrudt. Her er helt fri for kemi, og det er jo også med til at give den store frodighed.

Vi laver desuden tryghedsvandringer gennem bebyggelsen, hvor vi vurderer, om hækkene er for høje, og vi kigger på, om der steder, hvor der ikke er ordentlig belysning eller ufremkommeligt.

Alt i alt tror jeg godt, at jeg kan sige, at Bredalsparken er den almene boligafdeling i landet, hvor der er størst fokus på de grønne områder.

HØJSTRUPPARKEN

(1949-53)

KATEGORI 2

Bygningsbeskrivelse

Højstrupparken er beliggende lige inden for Odenses første ringvej, vest for centrum. Grunden ligger på en østvendt bakkeskråning som en del af en grøn kile, der skærer sig ind i byen fra markerne nordvest for bebyggelsen. På græsfladerne omkranser bygningerne i afsnit 1 og 2 to store grønne haverum, mens afsnit 3 ligger om et lille butikstov.

Det åbne haverum i afsnit 1 er tilgængeligt for både beboere, folk fra kvarteret og andre forbigående. Beboere og besøgende bevæger sig til fods ad nedtrampede stier i græsset, som støder helt op til de private facader. Det grønne haverum i afsnit 2 er derimod afgrænset af bygningernes delvist lukkede karréstruktur. En sti fører ned gennem anlægget og møder den konvekse gårdfacade i øst, hvor en åben port fører gennem karréen til Yrsavej og afsnit 3. Det grønne fortsætter ned og favner det lille butikstov, som er Højstrupparkens østlige møde med byen. Bebyggelsen på butikstovet er et tragtformet U, som åbner sig mod byen og væk fra Højstrupparken.

Højstrupparkens tre afsnit fremtræder meget forskelligt i forhold til bygningernes orientering, flow, visuelle forbindelser og afsnittenes oplevede skala. Alle tre er anlagt omkring de udearealer, de orienterer sig imod, og bebyggelsens udformning er udpræget varieret og veksler mellem åbne og lukkede rum. Parken har ingen fysiske adskillelser mellem private og offentlige arealer og er præget af både åbne, flydende rum og mere afskærmede, intime rum, som alle har adgang til.

I afsnit 1 er hver enkelt blok placeret, så lejlighederne orienterer sig bedst muligt i forhold til solen og den omkringliggende natur. Blokkene er placeret enkeltvis og regelmæssigt i landskabet. Man kan se både indgangs- og haveside, samt gavle, ind mod grønningen, og derfor har blokkene ikke egentlige for- og bagsider.

De sammenbyggede bygningsvolumener er i tre og fire etager, som ligger forskudt i forhold til hinanden, hvormed også de fremstår som adskilte elementer. I afsnit 1 er blokkenes østfacader karakteriseret ved en todimensionel komposition af tætsiddende vinduer og ubrudte murflader. Indgangspartierne er støbt med segmentbuede baldakiner og forskelligt farvede, specialsnedkererede døre med glastrude og skodder. De

Modstående side:

Højstrupparkens murværk er karakteriseret ved røde mursten og røde fuger.

er placeret let fremtrukne i den ellers ensartede facade og fremhæver på denne måde, hvor og hvordan man kommer ind til det fælles trapperum, samtidig med at vinduesrytmen på facaden afslører trappens forløb inde i bygningen. I modsætning hertil er vestfacaderne karakteriseret ved et spil mellem de udkragede, hvide betonelementers lodrette markeringer og de mellemliggende, murede flader. Facaden er overordnet symmetrisk med asymmetri indbygget i de funktionelle og solorienterede altaner.

I afsnit 2 er bebyggelsen lagt som randbebyggelse langs de omkringliggende veje, så bygningerne danner en afgrænsning mellem de ydre veje og parken, og de visuelle forbindelser mellem vej og haverum er ret begrænsede. Bygningerne har deciderede gade- og gårdsider, og her er det bygningernes placeringer, der er grundlaget for lejlighedernes indretninger, som må indordne sig under de givne lysforhold. Lejlighederne er her, i det omfang det var muligt, placeret med opholdsstuerne store vinduespartier mod syd eller vest.

Karréstrukturen i afsnit 2 optræder mod de omkringliggende veje i tre og fire etager. Facaderne er præget af felter af hvide vinduer og altaner, der tilsammen danner lodrette, hvide bånd i den røde facade. Båndene afsluttes opefter af altaner med udkragede, hvide rammer og tilbagetrukne glaspartier, som skyder op i taget.

Afsnit 3, som er et lille butikstov med et fælleshus, danner, sammen med tre små rækkehuse på hver side, en hesteskoformet bebyggelse. Torvet vender ud mod byen med en stor åbning mod øst. Rækkehusene består hver af en bolig med tilknyttet butik, som med udstillingsvinduerne åbner ind mod torvet. Lave, klippede hække i kurvede former afgrænser boligernes små private haver mod de bagvedliggende græsarealer. Afsnittet består af de bygningsmæssige enheder i en eller to etager, som er forskudte i både plan og højde, og som således fremstår i en lille skala, der minder om villaerne syd for parken.

Indvendigt har trappeopgangene pudsede, malede vægge og lofter. Trapperummene i afsnit 1 er med støbte trapper med terrazzooverflade, spinkle balustre i rundjern og håndlister i træ. Fra indgangspartiet er der særskilt dør til kældertrappe. Trapperummene i afsnit 2 har en særlig rummelig og rundet form, og den støbte trappe med åben durchsicht følger væggen opad i den svungne form. Rummet afsluttes foroven med to oplukkelige tagvinduer og et større og særligt udformet glasparti. Trappen har terrazzooverflade, spinkle balustre i rundjern, som er indstøbte i siden på vangen, og sort plastikhåndliste med rundede hjørner.

I lejlighederne er de oprindelige planløsninger i overvejende grad bevaret. De er typisk indrettet med forstue, hvorfra der er adgang til opholdsstue, soveværelse, køkken med spiseplads til fire og badeværelse med badekar. Fra opholdsstuen er der adgang til et kammer.

I nogle lejligheder er der også en spisestue, som står i forbindelse med både køkken og opholdsstue. Der er fransk altan eller karnapaltan tilknyt-

Facaderne er karakteriseret ved et spil mellem de hvide betonelementers lodrette markeringer og de røde murede flader.

tet opholdsstuen. Karnapaltanen er udført med en bred vindueskarm, med vinduer i to sider og radiatorniche. I kælderen er der depoter og vaskerum.

De ældre bygningsdetaljer er i overvejende grad bevaret, herunder fyldningsdøre med gerichter og greb, indbyggede skabe og fodlister. Overfladerne er pudsede vægge, vægfliser, parket, linoleum og terrazzo. Badeværelserne er skiftet, og nogle køkkener er skiftet, mens andre er bevaret med originalt inventar.

Bygningshistorie

Byggeriet blev udført af det nystiftede Odense Almennyttige Boligselskab i samarbejde med det noget større selskab, Dansk almennyttigt Boligselskab (DAB). DAB blev stiftet i 1942 og var i årene efter krigen et af de mest eksperimenterende og samtidig kvalitetsbevidste boligselskaber i landet.

Arkitekterne Anders og Erik Eriksen tegnede det første forslag til en disponering af Højstrupparken med nord-sydvendte blokke, som lå klar på tegnebrættet i 1947. Projektet blev i sidste øjeblik bremset af Erling Knudsen, som kobede C.Th. Sørensen på afsnit 1 og fik blokkene flyttet ud langs de omsluttende veje med et stort haveareal i midten. Således fik C.Th. Sørensen et stort spillerum til udformning af parkanlægget. Denne ændring gav desuden en stor besparelse, idet tilkørselsvejene blev stærkt reduceret. Afsnit 1 blev opført i 1949, og samme år opførtes de små en- og toetagers huse, der omgiver butikstorvet i afsnit 3.

I 1953 blev den oprindelige plan for bebyggelsen taget op til fornyet overvejelse, men bolig manglen var nu større end tidligere, og boligselskaberne ønskede derfor at skabe flere og billigere boliger end i det oprindelige projekt. Det blev således besluttet at bygge i tre etager med udnyttet tagetage frem for, som det ellers var planlagt i 1947, at opføre rækkehuse i to etager. Man valgte at opføre bygningerne som en åben karré, da denne bygningsmodel var materialebesparende, og samtidig kunne man få placeret flere boliger på grunden.

Terrænet falder inden for bebyggelsens grund 13 meter fra vest mod øst, og i den første plan for parken fra 1947 var det således tanken, at bygningshøjderne i de tre afsnit gradvist skulle falde nedad mod øst, sammen med terrænet. Bygningerne i afsnit 1, som ligger i vest, skulle være de højeste på grunden med fire etager. Bygningerne i afsnit 2, midt på grunden, skulle være i to etager, og afsnit 3, der ligger lavest og længst mod øst, skulle variere med bygninger i en og to etager. Men da de oprindelige planer for særligt afsnit 2 i 1953 blev så væsentligt forandrede, blev den oprindeligt tænkte konsekvente landskabelige sammenhæng ikke realiseret. Og som bebyggelsen står nu, er de små butiksrækkehuse i afsnit 3, som

Følgende opslag:

Højstrupparken har et stort grønt område med enkelte fritstående høje træer, som bryder den grønne flade. Altanerne vender mod det grønne område, så beboerne har tæt kontakt til naturen.

også løbende er blevet ombygget siden opførelsen, de eneste bygninger i Højstrupparken, som er opført i overensstemmelse med den oprindelige bebyggelsesplan.

Den miljømæssige værdi

Den miljømæssige værdi knytter sig til Højstrupparken som helhed som en grøn og åben parkbebyggelse, der har en skala og en variation, som gør den attraktiv at bevæge sig rundt og opholde sig i.

Særligt er miljøet i den parklignende have i afsnit et værdifuldt rum med egelunden af træer fra bebyggelsens opførelse, som skaber rum og giver fornemmelse af distance mellem blokkene, og som samtidig tillader lange kig på tværs af bebyggelsen. I parken etablerer den stedvise og lavere, afskærmende beplantning intime beskyttede opholdssteder og åbne græsarealer i et afslappet og naturligt flow.

Der er miljømæssig værdi knyttet til både små og større overgange mellem haverum og gennem husrækker med grønne parkrum på inder-siden og tilstødende gaderum på ydersiden af blokkene ved Højstrupvej, Bystævnevej, Uffesvej og Yrsavej. Det er f.eks. en stærk oplevelse at bevæge sig gennem de murede portaler i afsnit 1 mellem parken og Højstrupvej eller at passere under de grønne hvælvinger i løvgangen dannet af spidsløn langs Uffesvej.

Der er ligeledes miljømæssig værdi knyttet til det lille, hyggelige butikstorv, som i kraft af sin halvoffentlige funktion med butikker og udendørs opholdsområde henvender sig til hele nabolaget og ikke blot til Højstrupparkens beboere. Desuden åbner bebyggelsen sig fysisk mod byen i øst, og skalamæssigt minder den om typologierne fra villakvartererne nord og syd for Højstrupparken.

Indgangspartierne er enkle i udtrykket, men vidner om en høj kvalitet i den håndværksmæssige udførelse.

De kulturhistoriske værdier

De kulturhistoriske værdier for Højstrupparken er særlig knyttet til bebyggelsen som en velbevaret og repræsentativ bebyggelse, der vidner om, hvordan bolig manglen efter 2. Verdenskrig blev løst af især den almennyttige boligbevægelse. Bebyggelsen fortæller ligeledes om en arkitektonisk vision om at skabe flere, bedre og sundere boliger med fællesfaciliteter og rekreative arealer med plads til udeliv for såvel børn som voksne. Og den er også et eksempel på den begyndende industrialisering og velfærdssamfundets udvikling i efterkrigstidens Danmark. Højstrupparken er en vigtig del af denne fortælling, som i dag kan aflæses i bebyggelsens overordnede plan, bygningernes udformning og disponering samt i den anvendte byggeteknik og de anvendte materialer.

Det er særligt den klare sammenhæng mellem bygningerne, det bearbejdede landskab og de kultiverede haverum, der fortæller om periodens ønsker om lys, luft og bedre boliger. Dette afspejles tydeligt i opholdsrummene med karnapper og altaner, der alle er orienterede efter sollyset. Også elementer som f.eks. de runde tørrepladser og sandkasserne i den åbne plæne afspejler den almennyttige boligforening og arkitekternes tanker om at skabe gennemtænkte og funktionelle rammer om beboernes liv.

Højstrupparken er opført i en tid, hvor der blev skabt nye og innovative løsninger inden for byggeriet, samtidig med at man vedblev at udvikle den danske murede tradition. Facadernes veludførte murværk og de elementstøbte detaljer fortæller om periodens høje håndværksmæssige kvalitet samt om periodens byggetekniske udvikling, og de er dermed en del af de kulturhistoriske værdier.

Der er kulturhistorisk værdi knyttet til trappeopgangene i afsnit 1 og 2; hvor opgangene i afsnit 1 ligger ud mod facaden, ligger de i afsnit 2 inde i bygningen og har ovenlys, som går op i tagfladen. Forskellen skyldes, at man, da afsnit 2 blev opført, var blevet opmærksom på at udnytte alle muligheder for vinduer i facaderne til boligerne, frem for at ofre værdifuldt dagslys på de mindre vigtige trappeopgange. De kulturhistoriske værdier er knyttet til de uændrede og tidstypiske lejlighedsplaner med den præfabrikerede altankarnap tilknyttet opholdsstuen, som det ses i afsnit 1. Altanerne var i sin tid bl.a. med til at overflødiggøre bagtrapperne, da de fungerede som redningsåbninger, og derfor er der kun én trappeopgang til hver sektion. Også kældrene står som oprindeligt med de forskellige fællesfaciliteter, som var tilpasset den unge kernefamilies behov.

De arkitektoniske værdier

De arkitektoniske værdier i Højstrupparken knytter sig til helheden og samspillet mellem landskabet, bebyggelsen og de enkelte bygninger og haverum, som på trods af store forskelligheder samles til en vellykket helhed med store kvaliteter.

Særligt vellykket er afsnit 1, som er en gennemført parkbebyggelse med en både sammenhængende og varieret bebyggelsesplan, hvor bygninger og haverum smelter sammen til et helstøbt forløb, og hvor park og bolig beriger hinanden i både interiør og eksteriør. Bygningskomponenter, gavlparter, facader og tagflader spiller sammen i en komposition, hvor elementerne bevæger sig fra at være sammenbyggede længer til at skubbe sig ud fra hinanden, for helt at løsrive sig og blive til forskudte, fritliggende blokke i parkens periferi. På samme måde er den landskabelige bearbejdning gennemført med større og mindre rumligheder, fritstående træer og formklippede hække, som skaber en smuk og oplevelsesrig sammenhæng.

Lignende bebyggelser
Møllevangen, Birkerød
Voldparken, København
Fortunbyen, Lyngby
Søvangen, Brabrand

De arkitektoniske værdier knytter sig ligeledes til bygningsdelene og materialernes sammenhængskraft. Sammenhængskraften i bebyggelsen afhænger i høj grad af de mange gentagelser af motiver på tværs af de forskellige typologier. Motiverne tæller bl.a. den let buede overkant, det kvadratiske vindue, saddeltaget og rækværkets zigzagmønster. Kigger man nærmere på hvert enkelt bygningsafsnit, kan man finde forskellige udgaver af motiverne i individuelle bygningsdele.

Selv om den oprindelige tagfod er ændret, og der er tilføjet nyere ovenlysvinduer, knytter de arkitektoniske værdier sig til tagfladerne, hvor den konsekvente brug af røde vingetegl gør, at tagene opleves som homogene flader. De arkitektoniske værdier knytter sig ligeledes til de store murede flader, der er opført i karakteristiske røde mursten, i krydsforbandt og med røde fuger. Facaderne fremstår med enkelte konstruktivt betingede dekorationer og store fladbuede stik, der spænder over gennemgående porte. De samlende temaer omhandler også brugen af præfabrikerede bygningsdele, som går igennem bebyggelsens tre afsnit i forskellige variationer og er med til at binde de tre afsnit sammen til en helhed. Disse dele er f.eks. de hvide, støbte betonelementer i altaner, karnapper og fremspring over dørene, de hvide udvendige, spinkle gælændere med skråtstillede balustre i fladjern eller de gennemarbejdede indgangspartier, der er udformet som elegante variationer over et fælles tema. Sammen knytter de sig til den konsekvente brug af vinduestyper, der afspejler den indre funktion og fletter bygningstyperne sammen.

Indvendigt er de arkitektoniske værdier knyttet til indgangspartier og trappeopgange, og til lejlighedernes funktionelle organisering og orientering i forhold til verdenshjørnerne.

De bærende bevaringsværdier

De bærende bevaringsværdier knytter sig til Højstupparkens store kvaliteter, både i form af samspillet mellem landskab, bebyggelse og have, og som de fremstår, når man går tættere på bearbejdningen og detaljeringen af de enkelte afsnit og bygninger.

De bærende værdier er knyttet til den overordnede plan, bygningernes udformning, byggeteknik og materialer. Der er en stor overordnet kulturhistorisk og arkitektonisk fortælling i anlægget, som favner de mange underordnede forskelligheder gennem brugen af teglbeklædte tagflader, rødt murværk, trappeopgange samt de hvide, præfabrikerede bygningsdele og gennemgående formotiver som f.eks. buen.

Modstående side:

Bebyggelsen har flere typer facader, men de er alle præget af de røde flader af mursten og de hvidmalede vinduer, døre og altaner samt værn som en kontrast hertil.

HØJSTRUPPARKEN

Interview med projektleder Franz Leitner, FAB

Hvad kendetegner Højstrupparkens kvaliteter?

Kvaliteterne findes i hele Højstrupparkens miljø og stemning, og jeg er sikker på, at havearealet bidrager meget til det. Arkitekt Erik Eriksen og landskabsarkitekt C.Th. Sørensen har gjort sig gode overvejelser, da de tegnede bebyggelsen og parken, og selv om det er en stor afdeling med over 600 boliger, virker den ikke voldsom, fordi den består af mange mindre blokke, som forskyder sig og skaber små rum i parken. Bebyggelsen har på en måde sit eget "logo", nemlig altanerne, som er blevet et kendetegn for bebyggelsen – de er jo meget markante i arkitekturen.

Hvor langt er I med helhedsplanen – har I gjort jer konkrete erfaringer?

Vi har gennemført et demoprojekt, som består af to prøvelejligheder, hvor vi har afprøvet forskellige løsninger i 1:1. Det er gennemført med støtte fra Realdania og har givet beboerne mulighed for at se, hvordan deres fremtidige bolig vil komme til at se ud, før de skulle stemme om helhedsplanen.

Vi har eksperimenteret med forskellige former for gulvopbygninger og ventilationsløsninger, bl.a. et ventilationsvindue. Jeg kan godt lide tanken om at fjerne al mekanisk ventilation i bygningerne og i stedet lave en simpel løsning, som bare fungerer af sig selv. Det kræver mindre drift, men det er endnu på et stadie, hvor det er så uprøvet, at vi ikke tør binde an med det. Vi har derfor valgt en mere traditionel, decentral ventilationsløsning. Ikke desto mindre er det godt, at nogen tænker nyt.

Ryger nogle af de oprindelige bygningsdetaljer som konsekvens af helhedsplanen?

Ja, det gør de. De gamle køkkener er jo ret fine, med de skrå overskabe, og mange af de ældre beboere synes, at de er charmerende. Køkkenerne har bestemt en værdi, men de er ikke funktionelle længere. Der er ikke skabe nok, og der kan ikke være nok i dem, og beboerne vil have skuffer til at trække ud i stedet for skabe, som man ikke kan nå ind i. Nogle af de ældre beboere, der flyttede ind, da Højstrupparken blev opført, har dog spurgt, om de kunne få lov at beholde det gamle køkken, som de er glade for. Men vi har været nødt til at sige nej.

Gemmer I oprindelige byggematerialer?

Ja, vi genbruger jo murstenene på gavlene, som er blevet efterisoleret. Vi har nedtaget hele gavlen, isoleret og muret den op igen med de gamle mursten. Det har vi kunnet gøre, fordi muren oprindeligt er muret op med kalkmørtel, og så er det let at rense stenene af.

Vi fik lavet termografiske målinger af de oprindelige gavle. De var opført med faste bindere, så der var kontakt mellem formur og bagmur – og det gav et hav af kuldebroer, som resulterer i, at der er skimmelsvamp i gavllejlighederne.

Den rigtig gode historie er, at vi lavede en reel måling på varmeforbruget i en af prøvejlighederne, og den viste, at der er sket en halvering af varmeforbruget, bare ved at isolere den ene gavl. Så vi har både bevaret de oprindelige mursten og halveret varmeforbruget på én gang – og det er et godt incitament, når man skal overbevise beboerne.

Hvad gør I med de øvrige facader – bliver de også isoleret?

De murede arealer på facaderne er så relativt små, at det ikke kan svare sig, så der sætter vi nye vinduer i. Og så erstatter vi de gamle altankarnapper af beton med nye. De udgør nemlig også store kuldebroer, fordi betonkonstruktionen, der er monteret i etageadskillelsen, transporterer kulde ind i bygningen.

I den nye løsning har vi ændret forholdet mellem det oprindelige store sidevindue og en lille altan, således at sidevinduet bliver mindre, og altanen bliver større, men vi bevarer det eksisterende udtryk. Der er dog den undtagelse, at de støbte blomsterkummer, der vendte indad i altanen og optog meget plads, er fjernet – så nu er det en altan, man kan bruge til noget.

Den løsning, som er meget tro mod de oprindelige bygningskvaliteter, havde vi nok heller ikke kunnet opnå uden demoprojektet. Her har vi kunnet eksperimentere og spørge os selv, om det er det rigtige, vi gør.

Er der et modsætningsforhold mellem hensynet til bevaringsværdier og hensynet til energioptimering?

Det er vigtigt for os at bevare arkitekturen – man skal kunne genkende altankarnapperne, fordi de er et bærende element i helheden. Bebyggelsen har værdier, som vi måske ikke umiddelbart har været klar over, men det har den lange proces ændret på. Vi har lært at se på de bærende greb og værdier, som skal bevares i en bebyggelse. At indkredse værdierne, skrive dem ned og holde fast i dem er en væsentlig erfaring, som vi bringer med videre fra arbejdet med Højstrupparken.

NÆRUMVÆNGE

(1949-61)

KATEGORI 1

Bygningsbeskrivelse

Nærumvænge ligger i Nærum tæt ved Helsingørmotorvejen og Nærum Station. Bebyggelsen består af etage- og rækkehuse og har et tilhørende butikstorv, Nærumvænge Torv. Mellem motorvejen og bebyggelsens boligområde ligger et stort, ubebygget naturområde med eng og krat, der nærmest har karakter af slette.

Nærumvænge Torv er anlagt omkring en stor, klinkebelagt plads afgrænset af bygninger på tre sider og en lav mur mod det åbne landskab mod syd. Mod motorvejen ligger to delvist sammenbyggede længer med butikker og erhvervslokaler, mod Skodsborgvej ligger en længe med butikker i stueetagen og lejligheder på første sal. Mod øst og Nærumvænges lejlighedsblokke ligger to mindre bygninger, hvor den ene er spisested og den anden indeholder beboerlokalet. Mod sydøst ligger ligeledes en mindre bygning med erhverv.

Bebyggelsen er bygget op omkring en central, slynget vej, Nærumvænge, med vekslende bebyggelse på hver side; først lave garager i en etage, så rækkehuse i to etager og herefter etagehuse i tre etager. En struktur, der bliver gentaget langs hele vejen. Etagehusene ligger parallelt med vejen, mens rækkehusene veksler mellem enten at følge eller ligge vinkelret på vejen. Rækkehusenes forskellige placeringer i bebyggelsen giver forskellige haveudformninger, hvilket betyder, at nogle af rækkehusene både har en for- og baghave, mens andre kun har en have foran huset. Ud over adgang fra den centrale vej er der adgang til bebyggelsen fra butikstorvet via en trappe i den nordvestlige ende. Øst for Nærumvænge ligger overvejende rækkehuse med fællesfaciliteter som vaskeri og ejendoms kontor mod Fruerlund og Nærum Skole. Bebyggelsen har i alt 340 boliger, hvoraf 159 er lejligheder, og 181 er rækkehuse.

Nærumvænges grundmurede etagehuse er opført i tre etager, der står med blanke mure i gule mursten. De helvalmede tage er hængt med røde tagsten med enkelte udluftningshætter og har synlige spær under udhængt. Husene står på en sortmalet sokkel, hvorover rundbuede kældervinduer med gitter er placeret. Facaden mod vejen er opbygget omkring to indgangspartier, der bliver markeret af en fordakning i beton. Herover er trappeopgangens reposer delvist synlige med ældre vinduer med for-

Modstående side:

Nærumvænge er bygget op omkring en central, slynget vej, Nærumvænge, med vekslende bebyggelse på hver side: lave garager i en etage, rækkehuse i to etager og etagehuse i tre etager, som skaber variation.

Følgende opslag:

Nærumvænge ligger i Nærum tæt ved Helsingørmotorvejen og Nærum Station. Mellem motorvejen og bebyggelsens boligområde ligger et stort, ubebygget naturområde med eng og krat, der nærmest har karakter af slette.

anliggende hulsten opbygget i relief. Både over og under de kvadratiske muråbninger ses murstik. Indgangsdørene er ældre og grønmaledede. De nyere, torammede og hvidmalede vinduer er placeret fremme i facaden uden overliggende stik. De mindre, nyere og enrammede vinduer ved badeværelset ligger i en niche, der er trukket en stens bredde ind i facaden. Badeværelsesvinduerne er grønmaledede. Herover ses et murstik. Yderst på facaden i begge sider er placeret nedløbsrør. Havesiden er opbygget med vertikale murpillen med horisontale, støbte betonbrystninger imellem. Karnapperne ligger helt fremme i facaden, mens altanerne er trukket tilbage fra facaden, så de er helt indeliggende. Karnap og altan har hver fire nyere vinduer, der er grønmaledede. Altandøren sidder i karnappen. Brystningen på altanens bagvæg står i gul, blank mur. I enkelte stuelejligheder er altanens brystning gennembrudt og påsat en nyere trappe, der fører ned til et hækindhegnet haveareal.

I opgangene er trapperne af beton med en lys terrazzobelægning. Der ligger to lejligheder på hver etage. Indgangsdørene og vægområdet omkring nedfaldsskakten er malet i en lyslilla, der går igen i lejlighedernes ældre hoveddør. Lejlighedernes grundplaner er stort set ens med enten tre eller fire værelser, der dog har det samme areal. Man går ind i en fordelingsgang med indbyggede og træbeklædte skabe. Herfra er der mod vejen adgang til spisekøkken, badeværelse og soveværelse. Fra gangen er der ligeledes adgang til et separat toilet og opholdsstue mod haven. Herudover er der enten et stort værelse eller to kamre mod haven. Der er adgang fra opholdsstuens karnap til altanen, der har en indbygget, støbt bänk. Lejlighederne var meget tidstypisk udstyret med få bygningsdetaljer, men de få, der har været, er i de fleste tilfælde bevaret, herunder enkelte døre med gerichter og indbyggede skabe i fordelingsgangen. Køkkener og badeværelser er løbende blevet moderniseret og er således en blanding af oprindelige og nyere. Gulvet er bøgeparket, og væggene er overvejende pudsede. Kælderen anvendes til pulterrum og cykelparkering.

Rækkehusene er ligeledes grundmurede og opført i to etager. De helvalmede tage er hængt med røde tagsten. Husene står på en sortmalet sokkel, og murene står i gul, blank mur. Facaden med indgangspartiet er opbygget med brede murpillen, der markerer adskillelsen mellem de enkelte huse. Etageadskillelsen er markeret af et bredt bånd af beton. Stueetagen har en ældre, tofløjet hoveddør, som er grønmalet. Herudover sidder et højt vinduesbånd med to nyere, torammede vinduer, hvorunder brystningen er beklædt med en vandretliggende træbeklædning. Førstesalen har et vinduesbånd med tre torammede, nyere vinduer, herover og -under en brunmalet bræddebeklædning. Bagsiden har, som facaden, brede, horisontale murpillen og et horisontalt bånd af beton, der markerer etageadskillelsen. Stueetagen har en nyere, tofløjet og grønmalet hoveddør med glas i den øverste del og et vinduesbånd med to torammede, nyere og grønmaledede vinduer. Herunder er brystningen beklædt med en lodretstå-

Modstående side:

Murværket brydes af vinduesåbninger med hvidmalede vinduer og åbninger med formsten, der giver facaden en rig stoflig virkning.

102

ende træbeklædning, der er brunmalet. Førstesalen har en smal altangang med mørkt malet værn af træ. Bagvæggens brystning er beklædt med en bræddebeklædning og herover et vinduesbånd med to nyere, torammede vinduer og en nyere, tofløjet altandør. Alle vinduerne er grønmalede.

I det indre er der flere forskellige planløsninger i rækkehusene, hvor en af forskellene er placeringen af trappen til førstesalen, der f.eks. enten ligger langs den ene ydervæg med opgang fra stuen eller i midten af huset, hvor trappen er placeret på tværs med opgang fra forstuen. Placeringen afhænger af, hvor i bebyggelsen rækkehuslængen ligger, og dennes orientering mod solen. Rækkehusene har en lille forstue og køkken mod vejen. Opholdsstuen ligger mod haven. På førstesalen ender trappen i en mindre repos, der giver adgang til et badeværelse og tre soveværelser. Imellem to af værelserne er der langs midtskillevæggen et indbygget skab. I nogle af rækkehusene er de indbyggede skabe forsvundet, og de to værelser er blevet lagt sammen. Herudover er rækkehusene opført med få bygningsdetaljer, herunder enkle døre med gerichter og bakelithåndtag, indbyggede skabe og vindueskarme. Døre og gerichter samt indbyggede skabe er i de fleste af husene bevaret. Gulvet er bøgeparket.

I bebyggelsen er hegnsmurene af gule mursten, og udeområdernes brolægning af gule klinker.

Bygningshistorie

Nærumvænge blev tegnet af arkitekten Palle Suenson i årene 1949-61 med Søllerød Almennyttige Boligselskab som bygherre. C.Th. Sørensen var landskabsarkitekt. Arealerne blev opkøbt i 1949-51, og byggeriet stod på fra 1951 til 1961.

Butikkerne på Nærumvænge Torv er siden blevet solgt fra, men Søllerød Almennyttige Boligselskab ejer stadig lejlighederne, der ligger over butikkerne i stueetagen.

Tagene er blevet renoveret for 6-7 år siden. De fleste af rækkehusene har haft faste spisepladser i køkkenet, der efterhånden er blevet fjernet. Køkkener og badeværelser er løbende blevet udskiftet.

Den miljømæssige værdi

Den miljømæssige værdi ved Nærumvænge er knyttet til bebyggelsens placering i landskabet tæt ved Helsingørmotorvejen med en stor, åben og ubebygget slette mellem boligområde og motorvej. Det friholdte område mellem motorvejen og boligområdet bevirker, at bilisterne på motorvejen oplever bebyggelsen som en klar bydannelse i landskabet. Fra vejen ses bebyggelsen som en sammenhængende, tæt bygningsmasse, der bliver

Modstående side:

I rækkehusene er der brugt forskellige materialer, som mursten, træ og beton, der vidner om, at de blev opført i en brydningstid, hvor beton langsomt blev mere og mere udbredt.

understreget af det svagt skrånende terræn, så de bageste huse bliver synlige. Kontrasten til den ubebyggede slette bliver hermed meget iøjne-faldende.

Der er endvidere miljømæssig værdi relateret til placeringen af butikstorvet, som ligger på et plateau på højde med tilkørselsvejen fra motorvejen. Det er således hævet nogle meter over det ubebyggede areal, der ligger mellem motorvejen og bebyggelsens boligområde, og fra torvet er der en fantastisk udsigt over landskabet og bebyggelsens blokke, der dukker op mellem høje træer og lave hække.

Hertil kommer, at der er miljømæssig værdi knyttet til bebyggelsesplanen med smukt slyngede veje og stier, der giver skrå kig mellem husene, når man går rundt mellem blokkene. Langs den gennemgående vej fremtræder bebyggelsen som et sammenhængende gadebillede, hvor hver boligblok er udformet som en rolig, afsluttet helhed understreget af det helvalmede tag, der på samme tid skaber sammenhæng til de andre boligblokke. Bebyggelsen fremstår afvekslende ved et rytmisk skifte mellem de forskellige skalaer.

Endelig er der miljømæssig værdi relateret til den klare adskillelse af gående og kørende trafik, hvor man parkerer sin bil langs vejen og derefter ad stier bevæger sig ind til sin bolig. På samme tid dæmper den forholdsvis smalle og slyngede vej kørehastigheden, og Nærumvænge er således et eksempel på en bebyggelse, hvor bokvaliteten er vægtet frem for en nem ankomst til det enkelte hus.

De kulturhistoriske værdier

Den kulturhistoriske værdi ved Nærumvænge knytter sig overordnet til bebyggelsen som et velbevaret og fremragende eksempel på en boligbebyggelse fra 1950'erne. Bebyggelsen er tidstypisk ved at have forskellige typer af boliger, både etage- og rækkehuse, fællesfaciliteter som beboerlokale og vaskeri, garager og et butikstorv. Bebyggelsen har et udpræget landskabeligt præg med et stort, åbent ubebygget areal mod motorvejen og grønne områder mellem blokkene med lejligheder og rækkehusenes haver samt levende hegn og beplantning. Det tilhørende butikstorv fungerer både som indgang til bebyggelsens boligområde fra udefrakommende og som indkøbs- og mødested for bebyggelsens beboere. Butikstorvet har ligeledes en høj arkitektonisk kvalitet, som ikke ses mange andre steder i dansk arkitekturhistorie hverken fra perioden eller efterfølgende.

Der er endvidere kulturhistorisk værdi relateret til bebyggelsesplanen, der med sine slyngede vej- og stiforløb, adskillelse af gående og kørende trafik samt grønne fællesområder ligger i naturlig forlængelse af udviklingen af bebyggelsesplaner for boligområder fra slutningen af 1930'erne og op igennem 1940'erne til 1950'erne. Hvor man i 1930'erne anlagde bo-

*Modstående side:
Rækkehusene har deres egne private
haver.*

ligområderne langt mere skematiske og rationelle, begyndte arkitekterne i 1940'erne at bløde planerne op med langt mere organiske og slyngede vejforløb.

Det helt særlige i Nærumvænge er dels blandingen af de forskellige skalaer fra garager over rækkehuse til etageblokkene, dels den tætte placering til motorvejen og dennes betydning for udformningen af bebyggelsesplanen. Det kan ses i friholdelsen af det store område mellem vejen og boligområdet, der bevirker, at man som bilist oplever bebyggelsen som en markant bydannelse i modsætning til landskabet, når man kommer kørende fra syd. Hertil kommer, at det let skrånede terræn er tænkt med ind i bebyggelsesplanen, så de bageste blokkes tage kan ses fra motorvejen og er med til at understrege den tætte bygningsmasse.

Der er ligeliges kulturhistorisk værdi relateret til bebyggelsens arkitektoniske udtryk, der er en videreførelse af den såkaldte funktionelle tradition fra 1930'erne. Det kommer til udtryk i blandingen af moderne, funktionelle former og et traditionelt materialevalg. Det funktionelle formsprog ses i de skarptskårne og stramt udformede bygningskroppe primært opført med traditionelle gule mursten, træ og med røde tagflader. Den primære anvendelse af traditionelle danske byggematerialer som tegl og træ hænger tæt sammen med, at bebyggelsen blev projekteret på et tidspunkt, hvor tegl og træ stort set var de eneste tilgængelige byggematerialer, der var til rådighed efter 2. Verdenskrig, hvor tiden var præget af knaphed og begrænsede muligheder i byggehenseende. Anvendelsen af beton i etageadskillelserne og på altanbrystningerne peger imidlertid frem i tiden.

Hertil kommer, at der er kulturhistorisk værdi knyttet til disponeringen af havesidens facade i etagehusene, der vidner om, at arkitekterne på dette tidspunkt stadig havde fokus på at få mest mulig sol, lys og luft ind i lejlighederne. Herudover er alle altaner i etagehusene i samtlige blokke vendt mod vest eller sydvest, kun den sydligste blok er drejet så meget, at der er tale om en ren sydvendt facade, hvilket betyder, at solen rammer altanerne, når familien samles efter skole og arbejde om eftermiddagen. Derudover er facaderne mod vejen lukkede og private med få vinduesåbninger, der skærmer mod indblik, hvorimod havesiderne åbner op mod de mindre, halvoffentlige fællesarealer.

I det indre er den kulturhistoriske værdi knyttet til boligernes planløsninger, hvor hver kvadratmeter er optimeret og udnyttet. Herudover er der tænkt over størrelsen af rummene, hvilket kan ses i opdelingen af halvdelen af lejlighedernes store rum mod haven i to mindre kamre, der hver måler 2,05 m i bredden, lige akkurat stort nok til at kunne møbleres med en seng på tværs.

I rækkehusene er de kulturhistoriske værdier i det indre relateret til de forskellige grundplaner, hvor især placeringen af trappen vidner om, at arkitekterne fortsatte udviklingen fra slutningen af 1930'erne med at ud-

Modstående side:

Alle lave mure og belægninger i både boligområdet og på butikstorvet består af gule mursten, som skaber en enestående sammenhæng.

Følgende opslag:

Nærumvænge butikstorv, der er opført i gule mursten og med store, helvalmede røde tage, ligesom resten af bebyggelsen.

vikle den mest optimale grundplan i toetages rækkehuse. Pga. efterkrigstidens knappe ressourcer og boligstøttepolitikken med begrænsninger på boligernes størrelser har arkitekten forsøgt at optimere brugen af hver eneste kvadratmeter.

De arkitektoniske værdier

De arkitektoniske værdier i Nærumvænge er i det ydre relateret til bebyggelsens homogene og ensartede fremtræden. Blokke, garager, hegnsmure og belægninger er af gule mursten med røde vingetegl på de store, helvalmede tage med et markant udhæng. Bygningerne på butikstorvet er samlet af en stor, klinkebelagt plads, der fortsætter i trappen ned mod bebyggelsens boligområdes stier, der ligeledes er klinkebelagt. Hele bebyggelsen med boligblokke i forskellige størrelser, butikstov og funktionsbygninger fremstår som en samlet helhed med stærk arkitektonisk identitet.

Der er tillige arkitektonisk værdi knyttet til bebyggelsens vekslen i skala; fra den lille skala, garagerne, over den mellemste skala, rækkehusene, til den store skala, etagebebyggelsen, der alle hænger sammen i form af ensartet materialevalg, bygningskroppenes form og de ubrudte, store, helvalmede, røde tegltage med udhæng. Forløbet og strukturen i bebyggelsesplanen understreges af etagehusenes store, valmede tage, der veksler med de mindre, men ensartede tagflader på henholdsvis rækkehuse og garagebygninger. Denne vekslen i skala bevirker tillige, at bebyggelsen har en særlig rumlighed, der giver mulighed for forskelligartede oplevelser og kig mellem bygningerne.

Der er endvidere arkitektonisk værdi relateret til de ubrudte tagflader, der både afslutter den enkelte bygningskrop og skaber sammenhæng til de andre blokke. I rækkehusene fremhæver det store, helvalmede tag den samlede længe frem for den enkelte bolig, der hermed underlægger sig fællesskabet og helheden.

Der er ligeledes arkitektonisk værdi knyttet til disponeringen af facaderne, der fremstår enkle og regelmæssigt opbyggede med få materialer, der endvidere er anvendt i både række- og etagehuse. Den gule mursten er dominerende, med beton og træ som sekundære materialer. De forskellige materialer giver bebyggelsen en særlig rig stofflig virkning. Der er få dekorative elementer på etagehusenes facader, herunder trappeopgangenes vinduer med hulstensmønster foran, og disse bliver derfor fremtrædende og virker stærkere. På havesiden åbner facaden op med altankarnapper og vinduesbånd, hvor forskellen i materialiteten i højere grad opleves lige fra den glatte, pudsede betonbrystning til den rustikke bræddebeklædning.

I det indre er der arkitektonisk værdi knyttet til boligernes grundplaner, der har velproportionerede og funktionelle rum og værelser med godt lysindfald.

De bærende bevaringsværdier

De bærende bevaringsværdier i Nærumvænge er knyttet til den samlede bebyggelse med etage- og rækkehuse samt garager, der sammen med butikstorvet fremstår som en samlet og homogen enhed med en stærk identitet. Herudover er de bærende bevaringsværdier relateret til de klart afgrænsede og velproportionerede bygningskroppe i tre forskellige størrelser med sortmalet sokkel og i gul, blank mur med de helvalmede tage hængt med røde tagsten.

I etagehusene er de bærende bevaringsværdier ligeledes relateret til forskellen mellem facade og haveside, herunder den forholdsvis lukkede facade med få vinduesåbninger, dørpartiet, relieffer og murstik samt den åbne haveside med vinduesbånd, betonbrystninger, altandøre og karnapaltaner.

I rækkehusene er de bærende bevaringsværdier i det ydre ligeledes knyttet til forskellen mellem facade og haveside, herunder den forholdsvis lukkede facade med den tofløjede hoveddør, højsiddende vinduesbånd med bræddebeklædte brystninger i både stueetage og på første sal samt den åbne haveside med tofløjet havedør med glas, stort vinduesbånd i stueetagen med bræddebeklædt brystning og vinduesbånd i hele facadens bredde på første sal med foranliggende svalegang.

Endvidere er de bærende bevaringsværdier knyttet til den traditionelle materialeholdning.

I det indre er de bærende bevaringsværdier for både etage- og rækkehusene knyttet til de bevarede dele af de oprindelige grundplaner med få oprindelige bygningsdetaljer, herunder fyldingsdøre med greb og gerichter, vindueskarme og indbyggede skabe.

Lignende bebyggelser

Bindeleddet, Bagsværd

Bakkebo, Aalborg

Fortunbyen, Lyngby

Møllevangen, Birkerød

HØJE SØBORG I – KOLLEKTIVHUSET

(1951)

KATEGORI 1

Bygningsbeskrivelse

Høje Søborg består af to bebyggelser, Høje Søborg I og Høje Søborg II, der ligger omkring Søborg Torv ved Søborg Hovedgade. Torvet gennemskæres af en vej, hvor bebyggelserne ligger på hver side, begge med en længe langs Søborg Hovedgade. De resterende længer ligger vinkelret på hinanden i udkanten af torvet med en åbning mellem de to bebyggelser ved den gennemskærende vej. Foran Høje Søborg II ligger en del parkeringspladser, og den nederste del af bygningerne udgøres af butikker. Nærværende beskrivelse forholder sig udelukkende til Høje Søborg I, der herefter benævnes Kollektivhuset. Pladsen foran Kollektivhuset er anlagt med en mindre, cirkulær parkeringsplads ved hovedindgangen, foran længen længst væk fra Søborg Hovedgade ligger desuden en ordinær parkeringsplads, derudover er der et grønt parkanlæg med en række træer mod den tværgående vej og mindre græsplæner, der gennemskæres af bugtende gangstier og bede.

Kollektivhuset består af tre delvist sammenbyggede længer med to mindre sidebygninger mod det aflukkede haveanlæg, der ligger på bagsiden af bebyggelsen. Den ene længe rummer en børnehave, der ikke bliver beskrevet i nærværende, og i den anden ligger den fælles restaurant med spisesal og køkken. Herudover findes der mindre skure og garagebygninger. Bebyggelsens længe, herefter forhuset, mod Søborg Hovedgade består af butikker i stueetagen og herover lejligheder. Længen mod torvet, herefter Kollektivhuset, består i stueetagen af fællesfaciliteter og herover lejligheder samt indgang til børnehave og kontorlokaler herover. I den tredje længe, herefter altangangshuset, er der indgang til bl.a. et sundhedshus, og herudover er der lejligheder. Bebyggelsen har i alt 133 lejligheder og flere erhvervslejemål.

De tre længer er opført i henholdsvis fem og seks etager i blank mur af røde mursten. Facaden afsluttes med en zinkinddækning, og taget har en lav hældning som er belagt med tagpap. I tagfladerne ses flere udluftningshætter og skorstenspiber samt et nyere solcelleanlæg.

Modstående side:

Over indgangen til Kollektivhuset sidder et skilt med Kollektivhusets logo, som går igen inde i huset på f.eks. tallerkner.

Følgende opslag:

Kollektivhusets beboere har adgang til en lille privat have, som er omkranset af de høje bygninger.

Forhusets stueetage er trukket frem fra facaden og består af store glaspartier, der står på en hvidmalet sokkel. Resten af facaden mod vejen udgøres af felter med vinduer og franske altaner. Hvert vinduesfelt består af et nyere vindue med en hvidmalet brystning under. Felterne med franske altaner består af en nyere fransk altan med et aflangt, smalt vindue ved siden af og et overvindue. På siden af forhuset mod Søborg Torv og bagsiden mod haveanlægget er facaden opbygget med nyere, firkantede vinduer og et altankarnapparti med hvidmalet brystning på både altan og under vinduet. Alle vinduer og døre er hvidmalede med undtagelse af hoveddøren i glas og teak. Over alle vinduer er der murstik.

I Kollektivhuset er facaden på begge sider af huset opbygget af vertikale bånd af skiftevis firkantede vinduer og altankarnpartier med hvidmalet brystning på både altan og under vinduet. Hovedindgangen skyder sig ud fra facaden og er glasinddækket, hvorover der sidder et ovalt skilt med bebyggelsens navn Kollektivhuset – Høje Søborg.

Altangangshuset har en opdelt facade mod torvet, hvor de tre nederste etager på godt og vel halvdelen af husets længde har altangange, mens resten af facaden er opbygget med nyere, firkantede vinduer og et fremskudt parti med mønstermurværk og støbte, malede sider. Ud mod torvet ved det fremskudte parti ligger hovedindgangen, der er overdækket med et halvtag med zinkinddækning og skilt med adressen Søborg Torv 12 – Sundhedshus. Altangangene har hvidmalede værn, og bag dem ses nyere indgangsdøre og højsiddende vinduer. Gavlen består af firkantede vinduer og to felter med en fransk altan og firerammede vinduer. På bagsiden er facaden opbygget således, at de to øverste etager er firkantede vinduer, og de tre nederste har altankarnpartier, som på resten af bebyggelsen. Alle vinduer og døre er hvidmalede.

Sidebygningen med restaurant er forbundet med Kollektivhuset via en mellembygning i røde mursten med ensidig taghældning belagt med tagpap og afsluttet med en zinkinddækning. På den ene side sidder et halvtag understøttet af slanke, hvidmalede søjler. Mellem taget og halvtaget sidder en række nyere vinduer. Facaden mod haveanlægget består af store enrammede vinduer med hvidmalede felter under og en nyere tofløjet havedør. Sidebygningen er opført i røde mursten og står i blank mur som resten af bebyggelsen. Heltaget er belagt med bølgeeternit. Mod haveanlægget består facaden af en række sammenhængende, torammede vinduer med hvidmalede felter over og under.

I forhuset består stueetagen af butikslokaler. Der er adgang til trappeopgangen med lejligheder fra en hoveddør, der er placeret mellem butikkerne. Trappen ligger i midten af bygningen med erhvervslejemål og lejligheder på etagerne. Trapperne er støbt i beton med terrazzobelægning. De spinkle balustre er støbt ned i reposen og ind i trinene og bærer en håndliste af træ.

Modstående side:

En lang, indeliggende parterregang giver adgang til opgangene med boligerne. Vinduesrytmen kan ses i skyggerne på gulvet.

Følgende opslag:

I Kollektivhuset er der mange fællesområder, her er det spisesalen med et stort vinduesparti ud mod haven. Her kan beboerne spise sammen hver dag.

I Kollektivhuset kommer man fra hovedindgangen ind i en mindre forhal, hvor der til venstre er adgang til en opgang, lige frem er der via en mindre trappe adgang til receptionen med mindre butik, fælles møderum og via en mellembbygning til sidebygningen med restauranten, hvor den fælles spisesal og køkkenet ligger. Herfra er der også udgang til haveanlægget. Til højre er der adgang til en parterregang, hvorfra der er indgang til de andre opgange, der alle er adskilt fra gangen med et dørparti i glas. Opgangene har en lille repos med elevator og nyopsatte postkasser. Alle opgange er malet i forskellige farver med matchende postkasser og har ovenlysvinduer. Lejlighederne ligger forskudt med en halv etage på hver side af huset. På den øverste etage ligger der på den ene side tre adskilte tagterrasser, atelier mod nordøst, hobbyværksted, dansesal og stue med pejs. På den anden side ligger et smalt anretterkøkken og toiletfaciliteter. Trapperne er støbt i beton med terrazzobelægning. De spinkle balustre er støbt ned i reposen og ind i trinene og bærer en håndliste af træ.

I altangangshuset kan man komme ind i huset via en dør ved gavlen mod torvet, hvorfra man har adgang til sundhedshuset, der ligger på flere etager. Der er adgang til lejlighederne via en indeliggende trappe med adgang fra hjørnet, på hver etage går man derefter ud på en altangang med adgang til lejlighederne. Planløsningerne er overvejende bevaret med en mindre forstue med indbyggede skabe. Køkken og spiseforstue vender mod ud mod pladsen sammen med et værelse, mens opholdsstuen med adgang til altan vender mod haveanlægget bag bygningen.

I sidebygningen med restauranten ligger spisesalen, et industrikøkken, og i mellembbygningen ligger en opholdsstue med udgang til haveanlægget og en delvist overdækket terrasse. Spisesalen er indrettet med indbyggede bænke og derudover borde og stole. Mellem spisesalen og opholdsstuen er der et mindre indhak med serveringsfaciliteter til udlevering af mad fra køkkenet.

I det indre er de 133 lejligheder fordelt på forskellige typer fra et til seks rum. Fælles for alle lejlighederne er, at de er relativt små og især køkkenerne er små. I de mindste lejligheder er køkkenet udformet som et skabskøkken, der kan lukkes af. Planløsningerne har en høj grad af variation, men alle med forstue med indbyggede skabe. De oprindelige fyldingsdøre med to fyldinger og enkle gerichter er i overvejende grad bevaret.

Køkkenerne er overvejende de ældre forrammekøkkener, men enkelte er moderniseret. Badeværelserne er ligeledes overvejende de ældre med nogle moderniseringer. Herudover er en del ældre bygningsdele og -detaljer bevaret, herunder lamper i parterregangen og andre fællesarealer, indbyggede skabe, telefонтavle i receptionen, tofløjede glasdøre ved fællesarealer i stueplan, skydedør ved receptionen, pejs, ældre vinduer i atelieret, vinduer til køkkenet fra opholdstuen ved spisesalen, bænke i spisesalen og serveringsområde med plads til service, underskabe og

Modstående side:

Mellem spisesalen og indgangen ligger en mindre stue, hvorfra der er adgang til den overdækkede terrasse og haveanlægget.

vandhane med vask. Overfladerne er klinker, blanke mure, bøgeparket, terrazzo, fliser, pudsede vægge og lofter samt træbeklædning på lofter og vægge.

Bygningshistorie

Kollektivhuset ligger i Søborg omkring Søborg Torv, der er resultatet af en plan udviklet af arkitekt Vilhelm Lauritzen og havearkitekt C.Th. Sørensen i perioden lige efter 2. Verdenskrig. Tanken var, at der skulle skabes en stor plads ved sporvognssløjfen, hvor det bærende element var flere større etagebebyggelser omkring et stort torv, der var tænkt som et ophold på den lange Søborg Hovedgade. Torvet skulle være udgangspunkt for en grøn forbindelse til kommunens stadion mod vest og videre til Uterslev Mose. Planerne blev stort set realiseret. Søborg Hovedgade er et af de få steder i Gladsaxe Kommune med bebyggelse i fire og fem etager direkte ud mod gaden. I dag er Søborg Torv omkranset af tre etageboligbebyggelser, hvor Høje Søborg I & II omkring torvet er de mest markante. Den grønne forbindelse blev realiseret i Søborg Parkallé, der går mellem de to bygninger mod vest. Selve torvet er blevet nyindrettet i 2001 med en grøn del mod Kollektivhuset og en del med hård belægning mod butikstorvet ved Høje Søborg II.

Kollektivhuset blev opført i 1951 og er tegnet af arkitekterne Povl Ernst Hoff og Bennet Windinge, der havde tegnestue under navnet Hoff & Windinge. Planlægningen begyndte umiddelbart efter krigen, og projekteringen blev påbegyndt i 1949. Bebyggelsen er en del af Hoff & Windinges trilogi for boligselskabet DAB (Dansk almennyttigt Boligselskab). De to andre bebyggelser i trilogien udgøres af Søgården, der består af enfamiliehuse med egen have, og Søndergård Park, der består af delvist sammenbyggede enfamilie-, række- og kamhuse med overvejende fælleshaver. Begge bebyggelser ligger i Bagsværd. Hoff & Windinge opførte ud over nævnte tre bebyggelser en række andre bebyggelser for DAB. Søndergård Park er beskrevet andetsteds, mens Søgården ikke indgår i nærværende kortlægning, da den udelukkende består af enfamiliehuse.

Høje Søborg blev opført som et kollektivhus med en række fælles faciliteter som portner, spisesal, tagterrasse og aktivitetsrum samt bl.a. et atelier. Formålet med et kollektivhus var at lette familier med udearbejdende forsørgere for det huslige arbejde. Derved kunne fritiden bruges til andet end husligt arbejde. Man kan i dag stadig se spor efter de utallige servicefunktioner, der var, hvoraf nogle stadig eksisterer i dag. Der var bl.a. en portner, der modtog og afleverede alle former for forsendelser til beboerne. Herudover var det muligt at få sin lejlighed rengjort, når man tog på arbejde. Bebyggelsen har en fælles restaurant, hvor man i dag stadig spiser sammen, eller man kan tage sin mad med op i sin lejlighed.

Endelig havde bebyggelsen en lille, indeliggende butik, hvor beboerne kunne købe ind.

Bebyggelsen havde derudover tilknyttet vuggestue, børnehave og fritidshjem, som stadig eksisterer.

Bebyggelsen er overordnet velbevaret, men har tidligere fået skiftet vinduer og altandøre, der snart skal udskiftes. På en del af det flade tag ligger solpaneler, der stort set er usynlige fra gadeniveau. Der er tillige opsat postkasser op i hver opgang i stueplan. Herudover er enkelte lejligheder blevet sammenlagt uden synlige spor på facaden eller i opgangene.

Den miljømæssige værdi

Den miljømæssige værdi ved Kollektivhuset er knyttet til bebyggelsesplanen med et stort offentligt og delvist grønt areal foran bebyggelsen og et fælles, privat haveanlæg bagved. Hertil kommer sammenhængen med Høje Søborg II med butikker, der bevirker, at bebyggelsen både indgår i en urban, offentlig sammenhæng og har et privat og roligt haveanlæg kun for beboerne.

Endvidere er den miljømæssige værdi relateret til udformningen af det private haveanlæg med befæstet terrasse tæt på restaurantens spisesal, så beboerne kan nyde deres middag i det fri, og herudover grønne områder med græsplæne og beplantninger tæt på husene, så beboerne i stueetagen har en vis grad af privathed på deres altaner. Endelig er der miljømæssig værdi knyttet til tagterrasserne, der både byder på mulighed for ophold i det fri og en enestående udsigt over København.

De kulturhistoriske værdier

Den kulturhistoriske værdi for Kollektivhuset er i det ydre knyttet til bebyggelsen som et yderst velbevaret og enestående eksempel på en etagebebyggelse opført og stadig fungerende som kollektivhus. Det kommer f.eks. til udtryk i bebyggelsens opdeling i tre længer, hvor selve Kollektivhuset er den mest fremtrædende placeret i midten med markeret hovedindgang med skilt. Hertil kommer markeringen af de små lejligheder i facaden med tætsiddende vinduer og altaner.

Derudover er den kulturhistoriske værdi i det ydre relateret til altankarnappartiet, der er kendetegnende ved periodens etagebebyggelser. Altankarnapsystemet udviklede sig i løbet af 1930'erne til et fast motiv i mange danske boligbebyggelser, efter at myndighederne i 1929 var begyndt at give dispensation fra totrappesystemet. Hurtigt smeltede karnap og altan sammen og kommer til at fungere som en enhed både funktionelt og som arkitektonisk motiv. I slutningen af 1940'erne og begyndelsen af

1950'erne var motivet almindeligt i dansk arkitektur, men arkitekterne blev ved med at tegne forskellige udgaver, hvilket kommer til udtryk i Kollektivhuset, hvor altankarnappen ligger som et vertikalt element i facaden med en særegen form på altanen og en hvidmalet brystning under karnapvinduet. Herudover er altankarnappartiet et eksempel på, hvordan arkitekterne var optaget af at skabe gode lysforhold i lejlighederne og private uderum tæt på beboerne. Især i et kollektivhus med små lejligheder og en del fællesområder får altanen stor betydning som et rum i det fri, hvor man kan opholde sig alene.

I det indre er den kulturhistoriske værdi relateret til bebyggelsen som helhed med både fællesarealer, herunder spisesalen med stort fælles industrikøkken, receptionen med portnerfunktion og telefontavle, tagterrasserne, fælleslokaler som atelieret, dansesalen og pejsestuen med tilknyttet køkken og de overvejende små private lejligheder med forholdsvis små køkkener, der tilsammen vidner om, at de fleste af bebyggelsens kvadrater blev anvendt til fællesaktiviteter på bekostning af store, rummelige lejligheder. Hensigten med at opføre et kollektivhus var at gøre det lettere for familierne at klare dagligdagsopgaverne, når både kvinder og mænd arbejdede ude. Kollektivhuset blev således bygget til den moderne, travle og udearbejdende familie, hvor vask, rengøring, madlavning, indkøb og sågar post- og telefonservice blev kollektiviseret. Alle boliger i de forskellige opgange er indendørs forbundet med hinanden via en parterregang, der i stueetagen giver adgang til restauranten. Beboerne kunne mødes ved aftensmadsspisningen og derudover i foyeren, forhallen, vaskeriet, haven, motionsrummet og hobby- og atelierrummet. Deltagelse i fællesskabet var og er en væsentlig del af at bo i Høje Søborg. Fællesarealernes forskelligartede indretning og funktion vidner tillige om, at der var og er aktiviteter, man som beboer nærmest obligatorisk deltog i, som f.eks. middag, mens andre faciliteter var og er et tilbud om fællesskab afhængig af interesse, f.eks. brug af atelier eller hobbyrum.

Herudover fortæller omfanget af fællesfaciliteterne om bestræbelsen inden for den almene boligbevægelse på at skabe et udvidet fællesskab og en alternativ måde at bo på. Omfanget af fællesfaciliteter findes stort set ikke tilsvarende i andre bebyggelser, og Kollektivhuset er således et fremragende bevaret eksempel på en moderne boform og et socialt ideal, der har det svært i dag.

De arkitektoniske værdier

Den arkitektoniske værdi ved Kollektivhuset er i det ydre knyttet til bebyggelsen, der fremstår som en yderst helstøbt og gennemtænkt helhed, hvilket f.eks. kommer til udtryk i det gennemgående materialevalg med røde mursten og hvide betonoverflader ved altankarnappartiet, der er

Modstående side:

Trappeopgangene ligger inde i huset, men de har ovenlysvinduer, som kaster lys ned i opgangen.

Følgende opslag:

Der er tre fælles tagterrasser med møbler og mange planter samt en enestående udsigt over København.

med til at skabe sammenhæng mellem de tre form- og størrelsesmæssigt uens fløje. Virkningen af det ensartede farve- og materialevalg understreges af de ens udformede altankarnapper og vinduespartier. Bebyggelsen fremstår trods ensartetheden ikke monoton og ensformig, da alle tre fløje har en stor grad af forskellighed både på et overordnet niveau og i detaljerne. Det ses f.eks. i formgivningen, placeringen af fløjene og størrelsen, men også i dørene, der varierer. Hvor hovedindgangen i Kollektivhuset er trukket ud fra facaden, inddækket med glas og markeret med et halvtag og skilt, er indgangen til forhuset trukket tilbage fra facaden, så det i stedet er de omgivende butikker, der først tiltrækker sig opmærksomheden. Det røde murværk bliver stort set opfattet som en flade med udskårne huller til vinduer og altaner med undtagelse af altangangshuset, hvor den ene flade er præget af et mønster i murværket og har en altangang. Detaljeringen er i hele bebyggelsen gennemført med stor omhu og kvalitetsførelse.

Herudover er der arkitektonisk værdi relateret til de knappe og velproportionerede bygningskroppe, der understreges af de flade tage, som ikke kan ses fra gadeniveau. Bygningskroppen fremstår dermed enkel og med en skarpt afsluttet profil. Endelig er der arkitektonisk værdi knyttet til placeringen af bebyggelsens tre fløje, der sammen med Høje Søborgs fløje omkranser et stort åbent rum med plads til både indkøb og ophold. Butikkerne i stueetagen skaber et aktivt byliv.

I det indre er den arkitektoniske værdi relateret til sammenhængen i hele Kollektivhuset, der bindes sammen af et ensartet materialevalg og en høj kvalitet i bygningsdetaljerne, som går igen i hele huset; det kan f.eks. ses i lamperne og trappeopgangene med værn og håndlister.

Der er ligeledes arkitektonisk værdi knyttet til den rumlige disponering i Kollektivhuset med en mindre, men dog elegant formgivet hovedindgang, der leder ind til en lang, relativt lav parterregang, som dels åbner op med dybe vinduesåbninger og karnapper, hvor lyset strømmer ind, dels via glaspartier med døre, som fører ind til trappeopgangene, der i stueetagen er relativt mørke, men som gradvist bliver lysere og lysere, jo højere op, man kommer, og dermed tættere på ovenlysvinduet.

Fra hovedindgangen er der ligeledes via en trappe adgang til fællesområderne, først med en reception med disk og telefontavle, hvor hver opgang er markeret med samme farve som selve opgangen. Her er ligeledes tale om områder med relativt lavt til loftet som parterregangen, der dog står i stor kontrast til de efterfølgende rum; opholdsstuen med adgang til haven og derefter spisesalen, der åbner op med et asymmetrisk, skråtstillet loft. I både opholdsstue og spisesal er den side åbnet op med store vinduespartier, der både giver et fantastisk lysindfald og skaber en tæt sammenhæng mellem ude og inde. Den velorganiserede disponering og udformning af rummene fortsætter dels i trappeopgangene, dels i fællesarealerne på den øverste etage.

Modstående side:

Kollektivhuset er utroligt velbevaret med mange oprindelige bygningsdetaljer, som f.eks. døre.

Trappeopgangene fremstår rumlige med forfinede trappeforløb, der snor sig op gennem huset med en durchsicht, som ender i et nærmest himmelsk lys fra ovenlysvinduet. På den øverste etage er der især arkitektonisk værdi relateret til atelieret med et stort asymmetrisk vinduesparti mod nordøst, der giver et helt særligt lys, velegnet til at male i. Herudover er det værd at fremhæve dansesalen og opholdsstuen, der begge har højt-siddende vinduesbånd, som leder synet op mod himlen, når man kigger ud. Herudover har den rumlige sammenhæng mellem de to rum arkitektonisk værdi.

Endvidere er der arkitektonisk værdi knyttet til anvendelsen af materialer og farvesætningen af bygningens indre, der tilsammen giver indtryk af et yderst helstøbt og vellykket interiør, som fremstår imødekommende og sanseligt oplevelsesrigt.

De bærende bevaringsværdier

De bærende bevaringsværdier i Kollektivhuset er knyttet til bebyggelsen som en samlet enhed med de forskellige, delvist sammenbyggede fløje med haveanlæg og den runde forplads ved hovedindgangen, der arkitektonisk fremstår som en helhed.

De bærende bevaringsværdier er ved for-, kollektiv- og altangangshusene i det ydre knyttet til bygningskroppene i rød, blank mur med lav taghældning og de markante altankarnappartier med hvidmalede brystninger. Hertil kommer, at de bærende bevaringsværdier er relateret til facadens øvrige detaljer, herunder vinduesåbninger med murstik over, butiksvinduer, altangange, mønstermurværk, de ældre døre og skiltet over hovedindgangen.

For sidebygningen med restaurant og mellembygningen er de bærende bevaringsværdier knyttet til bygningskroppene i rød, blank mur med store vinduespartier og træbeklædning samt de forskellige tagformer. Hertil kommer søjlerne, der bærer halvtaget. Endelig kommer den traditionelle materialeholdning.

I det indre er de bærende bevaringsværdier ved for-, kollektiv- og altangangshusene samt sidebygningen med restauranten knyttet til alle planløsninger med relativt små lejligheder og mange fællesarealer, herunder forhal, parterregang, opgange, trapper, foyer, receptionsområde, opholdsstue, mødelokale, køkkener både i stueetage og tagetage, spisesal, hobby- og atelierrum, dansesal og tilhørende opholdsstue, tagterrasser og alle øvrige fællesrum. Hertil kommer, at de bærende bevaringsværdier er relateret til de ældre bygningsdele og -detaljer, herunder indvendige vinduer, døre med greb og hængsler samt gerichter, trapper med værn og håndlister, disk, telefontavle, indbyggede skabe, lamper, bænke og pejs. Hertil kommer den traditionelle farve- og materialeholdning.

Øverst, modstående side:

Oprindelige skilte med beboernes navne og en træmodel over Kollektivhuset hænger i indgangen.

Nederst, modstående side:

Den oprindelige telefontavle er bevaret, men har skiftet funktion. I dag bliver den brugt til at fortælle beboerne, om der ligger en pakke til dem i informationen. Bemærk, at opgangene har forskellige farver.

HØJE SØBORG

*Interview med ejendomsmester John Thomsen
og bestyrelsesformand Anne-Lise Hestbæk.*

Hvad er særlig vigtigt at bevare i Høje Søborg?

JT: Det vigtigste at bevare er strukturen og inventaret i opgangene og fællesarealerne. Det er vigtigt at være tro mod det bestående og de ting, der findes her. Hvis vi ikke kan skaffe dem mere, så må vi finde noget, der minder om det oprindelige. Vi har bl.a. været nødt til at gå lidt på kompromis med lamperne i opgangene. Vi kunne ikke finde nogen helt magen til de gamle lamper, fordi de skulle have lavenergilyskilder, der tænder, når man kommer ind i opgangen, og slukker igen automatisk.

ALH: Vi går efter god kvalitet og efter ting, som holder længe.

JT: Tiden har næsten stået stille her i Høje Søborg, og hvis man kigger på gamle sort-hvide fotos af vores fællesarealer, så er det stadig den samme bæk, der står i fællesarealerne, og det samme relief, der hænger på væggen. Stolene i den lille salon, som i gamle dage var rygesalon, er også de oprindelige, som nu har fået sorte lædersæder, mens de oprindeligt havde blå stofsæder.

Hvad gør I, hvis der sker noget med de oprindelige møbler?

JT: Windsor-stolene i vores restaurant reparerer vi selv, så godt vi kan, men hvis det er større skader, så sender vi dem til Søborg Møbelfabrik, som kan reparere dem helt fra bunden af.

Hvordan finansieres bevaringen af inventaret?

JT: Vi laver et langtidsbudget og beslutter, hvor meget, der skal sættes af til indvendig vedligeholdelse af inventar m.m. I restauranten har vi bl.a. fået skiftet hele gulvet, og vi besluttede, at det skulle være den samme træsort som det oprindelige gulv, nemlig egetræsparket, der ligger i forbandt, på samme måde som klinkerne i foyeren.

ALH: Selskabslokalerne har også det samme udtryk i dag, som de havde fra starten, og har de oprindelige Kaare Klint-sofaer, som dog er ombetrukket flere gange. Man kan selvfølgelig godt sige, at stilen skifter, når

vi får monteret nyt stof, men det er heldigvis sådan, at de bestyrelser, der har siddet gennem tiderne, har tænkt på, at vi skal bevare det hidtidige udtryk – og det er jo et præmieret byggeri.

Hvad I gør for at bevare kvaliteterne i badeværelserne, når der moderniseres?

JT: Når vi renoverer badeværelser, gemmer vi nogle af de gamle fliser, som vi kan bruge til at reparere steder, hvor der lige mangler en flise. Den øverste flise, som har en buet kant, kan man ikke skaffe mere, så hvis vi kan redde sådan nogle, når en beboer vil have lavet nyt badeværelse, er det rigtig godt. Vi har et helt lille lager liggende af fliser.

I receptionen sidder den gamle omstillingsplade, som blev brugt til at omstille opkald til beboerne. I dag bruger vi de gamle stik – bare uden ledning – til at fortælle beboerne, at der ligger en pakke eller besked til dem.

Vi gemmer også andre ældre ting, som man ikke kan skaffe mere, i det vi kalder "Nostalgrummet". Her står bl.a. gamle stole og hynder fra restauranten – der er nogle skønne, gamle, skotskternede plastikhynder, som stammer helt tilbage fra begyndelsen af 1950'erne, da huset lige var opført.

Hvad gør I for at bevare kvaliteterne i det ydre?

ALH: Når det gælder facaderne, har kommunen godkendt tre farver til markiser, og der må ikke sættes andre op end de tre farver gul, grøn og naturfarvet. Det betyder, at facaden ikke kommer til at ligne et tivoli.

JT: Vi har fået isoleret taget og lagt nyt tagpap, og taghaverne er blevet nyanlagt. Vi har en årlig havedag, hvor vi i fællesskab går i krig med at ordne de grønne områder, og nu er det en grøn oase med virkelig mange blomster.

Jeg ved, at vinduerne tidligere er udskiftet, men nu står I for at skulle erstatte dem igen?

JT: Ja, de oprindelige vinduer blev udskiftet i 1980'erne. Det var forsatsvinduer, som kunne åbnes, så man kunne pudse de to lag ruder på begge sider. I midten af rammen sad der beslag, så vinduet også kunne vippe vandret. I 1980'erne var de blevet utætte og blev udskiftet med termoruder. Nu skal de så erstattes med lavenergivinduer, og lige nu er vi i gang med at undersøge tre typer vinduer, som vi skal vælge imellem.

BELLAHØJ

(1951-57)

KATEGORI 1

Bygningsbeskrivelse

Bellahøjhusene ligger på Bellahøj, Københavns højeste punkt, i bydelen Brønshøj. Bebyggelsen ligger i to grupperinger mod henholdsvis nord og syd, adskilt af et friluftsteater og den fredede gård Bellahøj fra omkring år 1800. Bebyggelsen ligger i grønne, parklignende omgivelser.

Bellahøjhusene består af 28 punkthuse fra otte til 12 etager, hvor den øverste etage er tilbagetrukket. De 28 punkthuse tilhører fire boligorganisationer: AAB, fsb, AKB og SAB. Bebyggelsen har lige knap 1.300 lejligheder fra et til fem værelser. Ved de tre punkthuse, der vender mod Frederikssundsvej, ligger en række mindre bygninger ved et butikstorv. Hertil kommer et vaskeri, en varmecentral og tre underjordiske parkeringsanlæg. De overjordiske parkeringspladser ligger langs området to bugtede adgangsveje, som kiler sig igennem de to grupperinger af punkthuse samt langs Bellahøjvej. Adgangen til bygningernes indgangspartier sker via stier fra og langs de bugtede veje.

Størstedelen af punkthusene består af to bygningskroppe i beton, der ligger forskudt omkring et trappe- og elevatortrum i glas. Et enkelt af punkthusene har en udvendig trappe. Punkthusene har udvendige kældernedgange og enten indvendige eller udvendige altaner, hvoraf kun enkelte er inddækkede. Altanerne veksler i udformningen og har forskellige brystninger. Flere af punkthusene har karnapper i forbindelse med altanerne. De nyere, hvidmalede vinduer er enten kvadratiske eller aflange (halv størrelse) og har termoruder. Dørene er lavet af glas og aluminium. Udformningen af hver af de fire boligorganisationers punkthuse er forskellig: Hos AAB er facaderne inddelt i felter med en synlig, hvid betonkonstruktion, hvor felterne er udfyldt med betonstave. Hos AKB er facaderne udført af smalle, aflange betonstave. fsb har to punkthuse med gule mursten på facaden, mens de resterende er udført med betonstave i to forskellige nuancer. Hos SAB II er facaderne inddelt i felter med en særlig markering af brystningen ved siden af altanen. Hos SAB I adskilles felterne af smalle betonbjælker med kvadratiske betonfliser.

De fleste opgange består af en trappe og to elevatorer, der giver adgang til punkthusenes lejligheder. Adgangen sker enten via en halvåben svalegang eller en lukket gang, med undtagelse af to dobbelthuse, hvor

Modstående side:

Punkthusene blev tegnet af forskellige arkitekter, og det resulterede i en stor variation i mønstre på facader og altaner. Her et af fsb's huse.

Følgende opslag:

Punkthusene består af to bygningskroppe i beton, der ligger forskudt omkring et trappe- og elevatortrum i glas.

punkthusene er forbundet af en mellembygning med en hovedtrappe op igennem huset. Alle opgangene har nedfaldsskakter. Trappe- og elevatoropgangene er i store træk ens, dog med forskelle i materialer, farver og udformning. Den største forskel er, hvorvidt elevatoren ligger i glasmellembygningen eller i bygningskroppene. De fleste trapper er således udført med trin i terrazzo, værn i stål og håndliste i træ. Både trin, værn og håndliste varierer i udformningen, ligesom trappetårnets rammer enten er af beton eller aluminium. Hos fsb har enkelte af opgangene ølandsfliser i stueetagen og fliser på væggene, der ellers er malede.

I det indre er de oprindelige, forskellige planløsninger stort set bevaret i lejlighederne med køkken, badeværelse, værelser og kamre placeret omkring en fordelingsgang. De originale køkkener og badeværelser med badekar er i flere lejligheder bevaret, men er de fleste steder løbende blevet udskiftet og moderniseret. Lejlighederne har indbyggede skabe i både køkkener og værelser. Lejlighederne har bevaret mange oprindelige døre med greb af bakelit og gerichter med tidstypisk, enkel profilering. Der er terrazzo eller mindre fliser på badeværelsesgulvene og hvide, kvadratiske fliser på badeværelsesvæggene.

Hele Bellahøjbebyggelsens omgivelser kan opdeles i tre hovedområder: arealerne imellem punkthusene, området mellem de to grupperinger af punkthuse og endelig området ned mod Degnemosen mod sydvest.

Landskabet mellem punkthusene fremstår med brede, grønne græsletter samt træer og buske af varierende højde. De store, høje træer danner en fin målestok i forhold til de høje bygninger. Områderne omkring bygningerne er beplantet med lavere træer og buske, som angiver en mindre skala og giver læ. I tilknytning til indgangspartierne er ofte indrettet sidde- og legepladser. Grænsen mellem parkeringsarealerne og fodgængerområderne er mange steder stadig enkelt og tydeligt markeret med lave, klippede hække.

De fleste legepladser og områder til boldspil er skjult bag forskellige beplantninger, som samtidig er med til at dække det afgrænsende trådhegn.

Bellahøjbebyggelsens midterste område består af: den fredede gård "Bellahøj" og dens lystanlæg, et friluftsteater, en byggelegeplads samt en stor slette. I lystanlægget er bevaret to klippede lindealléer. Den ene allé danner i dag forbindelse mellem gården og friluftsteatret mod vest. Den anden, tværgående allé forbinder to af de i alt tre fredede gravhøje i området.

Det stort udformede friluftsteater ligger i en østvendt skråning og er øverst afgrænset af to rækker lindetræer. Nederst afgrænses anlægget af en blandet bevoksning. I hver side afsluttes friluftsteateret af trapper, der med deres forskellige længder leder tilskuerne op til anlæggets forskellige niveauer. Teaterets terrænspring er stabiliseret af enkle, afrundede betonfliser. Trapperne består af høje betonfliser lagt i halvstensforbandt. De yderste fliser er tilspidsede.

Facaderne er beklædt med fliser, der er forskellige afhængig af boligselskabet.

Modstående side:

Trappeopgangene i glas skaber fine kig igennem bygningerne, og trapperne står som geometriske mønstre.

Følgende opslag:

De 28 punkthuse er placeret i et grønt område. Husene ligger forskudt fra hinanden, og det giver nogle flotte kig gennem bebyggelsen.

I det lavere område vest for amfiteateret ligger – skjult bag hegn og høje træer – en skrammellegeplads. Syd for friluftsteateret ligger en stor, åben, græsklædt slette.

Bellahøjbebyggelsens nordvestlige del udgøres af en bred, skrånende græsslette, som slutter nede ved stiforbindelsen rundt om Degnemosen. Øverst – og tættest mod bebyggelsen – danner en klippet hæk af røn med “overstandere” af tjørn en rolig adskillelse mellem områdets adgangsvej og en sti.

Bygningshistorie

Omkring år 1900 opkøbte Københavns Kommune store grunde i området omkring landsbyen Brønshøj, herunder også jorden omkring gården Bellahøj, for derved at kunne sikre en hensigtsmæssig udvikling af hovedstaden.

I 1944 udskrev Københavns Kommune en konkurrence om en helhedsplan for en boligbebyggelse på Bellahøj. Arkitekterne Mogens Irming og Tage Nielsen samt ingeniør P.O. Brems vandt konkurrencen med et forslag, der efter bearbejdning i samarbejde med stadsarkitekten og stadsingeniøren blev vedtaget af borgerrepræsentationen i 1947 som dispositionsplan for arealet. Denne plan kom senere til at danne grundlag for den endelige bebyggelsesplan fra 1950.

Det var Københavns Kommunes hensigt selv at fungere som bygherre sammen med en række almene boligselskaber, men kommunen trak sig som bygherre i 1950 og overgav arealet til Københavns Almindelige Boligselskab (KAB), der allerede var repræsenteret ved Samvirkende Boligselskaber. De fire bygherrer blev herefter Arbejdernes Andelsboligforening (AAB), Arbejdernes Kooperative Byggeförening (AKB), Foreningen Socialt Boligbyggeri (fsb) og som nævnt SAB.

De fire boligselskaber havde hver deres byggeteam bestående af en arkitekt og en ingeniør. Landskabsarkitekt C.Th. Sørensen udarbejdede en samlet plan for bebyggelsens grønne områder. AAB's arkitekt var Dan Fink, og ingeniør var Birch & Krogboe. AKB's arkitekt var Svend Eske Kristensen og ingeniør ligeledes Birch & Krogboe. fsb's arkitekter var henholdsvis Edvard Heiberg og Karl Larsen samt Ole Buhl og Harald Petersen, ingeniør var også Birch & Krogboe. Ved KAB's oprindelige afsnit var Dominias arkitekt- og ingeniøraftdeling ansvarlige, og for afsnittet overtaget af kommunen var det Stadsarkitektens Direktorat og Københavns Kommunes rådgivende ingeniørkontor, der var ansvarlige, indtil SAB overtog. Bellahøjbebyggelsen ejes stadig af de almene boligselskaber.

Bellahøjhusene er opført mellem 1951-57 og blev den første højhusbebyggelse i Danmark. Bellahøjhusene var således et forsøgsbyggeri med hensyn til højden og anvendelsen af nye materialer, især beton, og med

Modstående side:

Planløsningerne i husene er meget forskellige, så i nogle opgange er der direkte adgang til lejlighederne fra reposerne, hvor man i andre skal igennem en brandsluse, inden man kommer ind til boligen.

hensyn til nye produktionsmetoder inden for byggebranchen. Byggeriet blev fulgt og efterfølgende evalueret af det nyopstartede SBI. De fire bygherrer greb konstruktionen af punkthusene an på forskellig vis, idet de blev udført i enten klatre- eller glideforskalling.

Inden byggeriet af højhusene blev påbegyndt, opførte man et boligbyggeri i Herlev, hvor man eksperimenterede med forskellige byggemetoder, inden de blev taget i brug på højhusene. Et særligt fokuspunkt var at minimere anvendelsen af faglært arbejdskraft, hvilket ikke lykkedes i så høj grad som ønsket.

Et af punkthusene blev bygget som kollektivhus med 82 mindre lejligheder og en restaurant, hvor beboerne kunne indtage størstedelen af deres måltider. Hertil kom en portner, der tog imod telefonbeskeder, varer mv. Da byggeriet stod færdigt, var det forholdsvist dyrt at leje en lejlighed, og de første beboere var overvejende fra middelklassen og ikke arbejderklassen, som det ellers havde været intentionen. I løbet af få år blev det imidlertid forholdsvis billigt at bo i Bellahøjhusene pga. inflationen.

Næsten alle oprindelige vinduer blev udskiftet i 1990'erne, og nogle af afdelingerne har løbende moderniseret køkkener og badeværelser.

C.Th. Sørensen (1893-1979) er den landskabsarkitekt, som mest alsidigt tegner den nye danske landskabstradition fra mellemkrigstiden og frem til 1960'erne. Perioden fra 1945 og frem betegnes ofte som havekunstens guldalder. C.Th. Sørensen har med sin store produktivitet (over 2.000 projekter), sit samarbejde med mange af samtidens ledende arkitekter og landskabsarkitekter, sit virke på Kunstakademiets Arkitektskole og sine bøger haft en meget stor indflydelse på periodens landskabskultur. Han er en af de få danske landskabsarkitekter fra perioden, som er kendt i udlandet. C.Th. Sørensen betragtes som en af århundredets store landskabsarkitekter. Selv kaldte han sig havekunstner.

I 1940 afløste C.Th. Sørensen landskabsarkitekt G.N. Brandt som lektor på Kunstakademiets Arkitektskole, og i 1954 blev han professor for Afdelingen for Havekunst på skolen.

Som en del af C.Th. Sørensens meget alsidige virke er han kendt som den, der opfandt skrammellegepladsen. Han pegede meget tidligt på, at børnelegepladsen var det første og vigtigste punkt i byernes parkprogram, og han foreslog, at der på såkaldte skrammellegepladser skulle være frie rammer for børnenes virke. De skulle her kunne "udnytte gamle biler, pakkasser, kvas og den slags ting". Den første skrammellegeplads blev etableret i Emdrup i 1941 og var i hvert fald frem til 1963 den eneste. Skrammellegepladsen i Bellahøj er fra 1965.

I litteraturen om Bellahøjs landskab er det friluftsteatret, der er omtalt. Beplantningen mellem punkthusene må derfor vurderes på de nuværende forhold. Dog fremgår det af en situationsplan fra 1951 for friluftsteatret, at de få fritstående træer, som tilføjes foran teatret, er elm, ask og poppel samt en enkelt ahorn og kastanje. Det må formodes, at det er de samme

Et enkelt punkthus har en halvt udeliggende trappe med frosted glas.

Modstående side:

Bellahøjhusene står over for en stor renovering, hvor bl.a. de nedslidte døre skal skiftes.

Følgende opslag:

Haveanlægget er tegnet af C.Th. Sørensen, hvor det bærende princip er store græsflader med enkelte fritstående træer på plænerne og buskads tæt på husene, som giver læ ved indgangen.

træer, C.Th. Sørensen har anvendt i den øvrige del af området. I dag udgør ask den helt overvejende del af de store træer i området.

Friluftsteatret er det sidste af de otte-ti friluftsteatre, som C.Th. Sørensen tegnede. Teatrene ved Slagelse (1932) og i Boeslunde (Borgbjerg Mindeplads) (1938-39) mellem Slagelse og Skælskør var de første. Friluftsteatret i Bellahøj kan rumme hen imod 2.000 mennesker. Det er bygget af den overskydende jord fra byggeriet og udgør 120 grader af et cirkeludsnit.

Den miljømæssige værdi

Bellahøjhusenes miljømæssige værdi knytter sig til den helhedsorienterede bebyggelsesplan med de forskudte punkthuse omgivet af store, sammenhængende græsarealer med spredt beplantning. Beplantningen, der består af høje træer og lave buskadsler, mimer både punkthusenes højde og skaber samtidig intime rum i en menneskelig skala ved indgangspartierne. Hertil kommer det store, centralt placerede friluftsteater med græsklædte niveauer, der skaber et særligt samlende rum for bebyggelsen.

Bellahøjhusenes miljømæssiges værdi knytter sig ligeledes til placeringen på Københavns højeste punkt og den heraf afledte funktion som et af hovedstadens mest markante visuelle fikspunkter. Bellahøjhusene har derfor en ikonisk betydning for Københavns horisontlinje på linje med Valby Bakke og Grundtvigs Kirke.

De kulturhistoriske værdier

Bellahøjhusenes kulturhistoriske værdi knytter sig i det ydre til bebyggelsen som det første eksempel på en dansk højhusbebyggelse, og som det første forsøg på at udnytte byggeloven fra 1939, der tillod høje bebyggelser i København. Placeringen af punkthusene i åbne, parklignende omgivelser er inspireret af den schweizisk-franske arkitekt Le Corbusiers forestillinger om, hvordan arkitekturen skulle skabe de bedste fysiske rammer for det moderne menneskes liv. Bellahøjhusene er således med deres helhedsplan, bebyggelsesstruktur, højde, materialebrug og konstruktioner det første danske eksempel på Le Corbusiers modernistiske storskala-idealer og forestillinger om, hvordan arkitekturen skulle skabe de bedste rammer for det moderne arbejdsliv.

Efterkrigstidens idealer om at sikre gode, sunde boliger til alle uanset indkomst kommer ligeledes tydeligt til udtryk i Bellahøjhusene, hvor alle lejligheder har mindst én altan og store vinduespartier, der sikrer gode lys- og luftforhold. De forskudte bygningskroppe, der ligger omkring en transparent opgang, sikrer tillige en god udsigt og hindrer samtidig ind-

kig fra naboen. Periodens øgede opmærksomhed på børns behov ses dels ved de gode rammer for småbørnslegepladser ved indgangspartierne, dels ved den senere etablerede skrammellegeplads.

Hertil kommer, at bebyggelsen er et af de første eksempler på, hvordan de almene boligorganisationer i efterkrigstiden gik sammen om at opføre en større bebyggelse. Underlagt en fælles, overordnet idé fik de forskellige teams således mulighed for at udforme de enkelte punkthuse individuelt, hvilket har resulteret i, at man med udgangspunkt i facadernes udformning kan se, hvem der ejer hvilke punkthuse.

Bebyggelsen er tillige et godt eksempel på efterkrigstidens store almene bebyggelser, hvor den enkelte beboer fik sin egen lejlighed i høj arkitektonisk kvalitet, men samtidig havde adgang til fælles goder i form af store, grønne og rekreative områder, parkering, vaskeri og fælleshuse. Det store friluftsteater er en elegant repræsentant for de friluftsteatre, der igennem de foregående årtier var blevet opført rundt om i landet.

Endvidere er Bellahøjhusene et af de første byggerier i Danmark, hvor man ikke kun havde til formål at afhjælpe den stigende boligmangel ved at opføre mange boliger. Byggeriet blev også brugt som en katalysator for udviklingen af byggebranchen og byggeriet. Man eksperimenterede med produktionsmetoder og anvendelsen af nye materialer, bl.a. beton, i et hidtil uset omfang. Som eksempel herpå er en del af Bellahøjhusene udført i glideforskalling, som i Danmark tidligere kun var blevet anvendt i et to-etages forsøgsboligbyggeri i Herlev og i konstruktionen af broer og siloer.

I det indre relaterer den kulturhistoriske værdi sig til de i store træk bevarede planløsninger med de for tiden store, veludstyrede køkkener med moderne bekvemmeligheder samt regulære værelser og kamre med indbyggede skabe. Der er ligeledes kulturhistorisk værdi knyttet til brugen af enkle, billige og uprætentiøse materialer, der sammen med de enkle profileringer på skabe, armaturer, gerichter og døre vidner om, at bebyggelsen var tiltænkt de mindre velhavende borgere.

De arkitektoniske værdier

Bellahøjhusenes arkitektoniske værdi knytter sig i det ydre til bebyggelsens overordnede og ensartede arkitektoniske udtryk, hvor de enkelte punkthuse alle er underlagt en fælles idé, struktur og formsprog, men samtidig har individuelle facadeudtryk. Det ensartede og helhedsorienterede arkitektoniske udtryk opleves især på afstand, hvorimod forskellene punkthusene imellem især opleves tæt på. Der er således stor arkitektonisk værdi i de individuelle udformninger af facaderne og altanerne, der skaber variationer inden for den overordnede arkitektoniske idé.

Der er tillige arkitektonisk værdi i det forhold, at alle punkthusene består af to forskudte, lukkede bygningskroppe arrangeret omkring en

Følgende opslag:

Når man bevæger sig gennem bebyggelsen, vil man både opleve en stor sammenhæng mellem punkthusene og en masse variationer i detaljerne, f.eks. i altaner og facader.

transparent trappeopgang, der på elegant vis optager landskabets terrænforskelle. Hertil kommer, at betonbygningerne opleves tunge, hvorimod trappeopgangene fremstår lyse og lette. Samspillet mellem bygninger og landskab er accentueret af de få høje træer i de friholdte områder imellem husene. Ligesom de store græssletter henholdsvis syd for friluftsteatret og ned mod Degnemosen er det med til at forstærke områdets storslåede skala.

Det elegante, næsten skjulte friluftsteater med den dobbelte, krumme række lindetræer på toppen tilføjer området en rumlig oplevelse. Ligesom de skulpturelle, klippede lindealléer mellem teatret og den fredede gård "Bellahøj" bidrager med en anden periodes landskabsarkitektoniske formsprog.

En særlig værdi i den menneskelige skala udgør de klippede hække, som afskærmer veje og parkeringsarealer mod gangarealerne.

De bærende bevaringsværdier

I det ydre knytter de bærende bevaringsværdier sig til det arkitektoniske greb med fokus på både helhed og variation, til placeringen af bygningerne i henhold til helhedsplanen, til strukturen med to forskudte bygninger omkring et trappetårn, til den visuelle og konstruktive forskel på boliger og trappetårn samt til den tilbagetrukne øverste etage. Hertil kommer den varierende etagehøjde og den overordnede ensartethed i konstruktion, materialebrug og farvesætning, der brydes af de forskellige facadeudformninger, samt den oprindelige materialeholdning.

Hertil kommer den oprindelige landskabelige idé med friluftsteatret og den grønne beplantning i henhold til C.Th. Sørensens idéer, som bl.a. indebærer, at områderne imellem højhusene henligger som græssletter med øer af buskads og enkelte store træer, at områderne omkring indgangspartierne er omgivet af en lægivende beplantning og anvendes til opholds- og legepladser, samt at veje og parkeringspladser afskærms mod gangarealerne af lave, klippede hække. Dertil kommer de klippede lindealléer, den store græsslette syd for friluftsteatret samt skrammellegepladsen.

I det indre knytter de bærende bevaringsværdier sig til de bevarede dele af de oprindelige, i størrelse varierede planløsninger med fordelingsgang og indbyggede skabe. Hertil kommer de oprindelige bygningsdetaljer, herunder glatte døre med greb i bakelit, enkle gerichter og parketgulve i stuerne samt den traditionelle materialeholdning.

Lignende bebyggelser

Søndermarken, Frederiksberg

Milestedet, Rødovre

Modstående side:

Mellem Bellahøj Nord og Syd ligger et stort grønt område med et amfiteater, som er udformet med overskudsjord fra udgravningen til punkthusenes fundamenter.

ISLEV VÆNGE

(1952)

KATEGORI 3

Bygningsbeskrivelse

Islevvænge ligger i Rødovre i et område med flere almene bebyggelser og tæt på en skole. Bebyggelsen består af 194 rækkehuse opført som to forskellige typer. Begge typer er i et plan, dog har den ene type udnyttet tagetage. Alle huse har private haver. Rækkehusene ligger i korte rækker, hvoraf de fleste ligger forskudt i forhold til hinanden.

Rækkehusene i en etage er opført i blank mur af gule mursten med heltage hængt med betontagsten. I rygningen sidder en skorstenspipe i gul, blank mur. Facaden mod vejen er opbygget med en hovedindgangsdør i midten med et større vinduesparti med to enrammede vinduer og skodder samt sålbænk på den ene side og et fremskudt muret parti med en brunmalet brædebeklædning på den anden side med to tophængte vinduer og en brædebeklædt dør. I nogle huse er brædebeklædningen skjult, fordi huset er sammenbygget med et nyere skur i forskellige variationer. Over døren ses et mindre halvtag. Havesidens ene halvdel udgøres af en fremskudt karnap med to enrammede vinduer, den anden halvdel har et større vinduesparti med to enrammede vinduer med en brædebeklædning imellem. Brystningen er ligeledes beklædt med en brunmalet, lodretstillet brædebeklædning. I karnappens side sidder en havedør med glas i den øverste fyldning og en brunmalet brædebeklædning i den nederste. I nogle af husene er rummet mellem karnappen og nabohuset overdækket med et nyere halvtag. Brædebeklædningerne og vinduerne er både hvid- og brunmalede.

I det indre er de oprindelige planløsninger i overvejende grad bevaret, hvor det grundlæggende princip er en opdeling i dels en halvdel med køkken og badeværelse, dels en halvdel med opholdsstue og værelser. Via hoveddøren går man ind i en forstue med adgang til badeværelse og fordelingsgang til resten af huset. Fra gangen er der adgang til spisestuen, der ligger i halvåben forbindelse med både opholdsstuen og køkkenet, samt til opholdsstuen mod haven og et værelse mod vejen. Herudover ligger der endnu et værelse mod vejen, hvortil der er adgang fra enten opholdsstuen eller det førnævnte værelse. Fra opholdsstuen er der via en havedør adgang til haven. Fyldingsdørene med gerichter og greb samt de indbyggede skabe er i overvejende grad bevaret. Køkkener og badeværel-

Modstående side:

Rækkehusene i røde mursten, der ligger forskudt, har store markante skorstene, som sammen med de rødpuksede gavle giver et helt enestående kig ned langs vejen.

Følgende opslag:

På havesiden af rækkehusene i røde mursten sidder der i den ene side en karnap, som skaber et lille, intimt uderum i haven.

Rækkehusene i gule mursten har en lille forhave mod vejen, som i mange tilfælde er meget frodig.

ser er delvist bevaret. Overfladerne er pudsede vægge, bræddegulve, parket, fliser, terrazzo og linoleum.

Rækkehusene med udnyttet tagetage er opført i blank mur med røde mursten, hvor gavlene er rødpuksede. Heltagene er hængt med røde tagsten. I den ene tagflade sidder et nyere tagvindue og en skorstenspipe i rød, blank mur, og i den anden tagflade sidder to nyere tagvinduer og en udluftningshætte. Facaden har en ældre hovedindgangsdør i den ene side og to nyere enrammede vinduer med en udvendig kældernedgang på den anden side. Både vinduer og dør er hvidmalede. Havesiden er opbygget med en markant, fremskudt karnap, der går op i tagfladen, mens den anden side har et nyere, enrammet vindue. Karnappen har et ensidigt, skråtstillet tag, og herunder sidder et nyere vindue, hvor den øverste ramme følger det skråtstillede tag. Herunder ses et stort, nyere, enrammet vindue. I karnappens ene side sidder en nyere havedør. I nogle huse er rummet mellem karnappen og nabohuset overdækket med enten et halvtag eller en havestue.

I det indre er de oprindelige planløsninger i overvejende grad bevaret med en opdeling i adgangs- og opholdsstuezone i stueetagen. Spisestuen fungerer som fordeling til køkken, opholdsstue og trappe til tagetage samt opbevaringskælderen, der ligger under den ene halvdel af huset. I den udnyttede tagetage ligger et værelse, kammer og badeværelse. De indbyggede skabe og fyldingsdøre med gerichter, greb og hængsler er i overvejende grad bevaret. Køkkener og badeværelser er delvist bevarede.

Bygningshistorie

Islevvænge er tegnet af arkitekten Arne Jacobsen for Rødovre almennyttige Boligselskab, der er en del af Dansk almennyttigt Boligselskab (DAB). Bebyggelsen blev projekteret i 1949 og opført i 1951.

Bebyggelsen bærer præg af en del individuelle modifikationer på husene, hvilket skæmmer den samlede bebyggelses arkitektoniske udtryk.

Den miljømæssige værdi

Den miljømæssige værdi ved Islevvænge knytter sig til bebyggelsens beliggenhed i Rødovre og relationen til den omgivende bebyggelse, hvor Islevvænges forskelligartede hustyper og -længder omsluttet af grønne omgivelser fremstår som en helhed, der skiller sig markant ud fra de omgivende bebyggelser.

Hertil kommer, at bebyggelsesplanen med de smalle veje og adgangstier ved husrækkerne sammen med den store grønning, som det sam-

lende element i midten af bebyggelsen, skaber en oplevelsesrig og varieret bebyggelse. Variationen understreges i de små private for- og baghaver, der på forskellig vis er indrettet af beboerne.

De kulturhistoriske værdier

Den kulturhistoriske værdi ved Islevvænge er overordnet knyttet til bebyggelsen som en helhed med forskellige typer rækkehuse placeret i grønne omgivelser, der vidner om, at man i efterkrigstiden var optaget af at opføre lave bebyggelser med egen have til mennesker med enten lav- eller middelindkomst. Da bebyggelsen stod færdig i begyndelsen af 1950'erne, var det den største rækkehusbebyggelse i københavnsområdet.

Der er tillige kulturhistorisk værdi relateret til bebyggelsesplanen, der er inspireret af de engelske havebyidealiser. Islevvænges bebyggelsesplan er en videreudvikling af disse idéer, der kom til Danmark i begyndelsen af det 20. århundrede i form af den engelske byplanlægger Ebenezer Howards tanker. I bogen *Garden Cities of Tomorrow* præsenterede Howard en ny type boligbyer til storbyernes forstæder. Boligerne var en videreudvikling af de engelske rækkehuse, og inspirationen kom bl.a. fra de engelske landsbyer og småbyer, der var præget af grønne områder og små, lave bygninger med haver. I de nye, planlagte "havebyer" udgjorde husene og landskabet en planlagt arkitektonisk helhed, hvor vejene havde krumme, snoede eller knækkede forløb. Derudover var der grønne fællesarealer og "åbne" haver eller forarealer foran de lave huse. Islevvænge er således et udtryk for, hvordan disse blev tilpasset danske forhold og det konkrete terræn. Islevvænges bebyggelsesplan har som Søndergård Park i Bagværd en fælles grønning i midten af bebyggelsen, dog med den store forskel, at placeringen af husene er mere regulær end i Søndergård Park, hvilket skaber et mere ensartet udtryk.

I en dansk arkitekturhistorisk kontekst er Islevvænges bebyggelsesplan ligeledes med til at markere bruddet med de meget skematiske bebyggelsesplaner fra mellemkrigstiden og 1940'erne med deres meget karakteristiske opmarch af lige rækker af ens rækkehusstokke i parallelle, tætstillede rækker, hvilket f.eks. kan ses i Kay Fiskers bebyggelse Brønsparken i Brønshøj eller Kantorparkens rækkehuse i Emdrup.

Den kulturhistoriske værdi er i det ydre ligeledes knyttet til husenes traditionelle formsprog med en knap, enkel udformning og opførelse i traditionelle danske byggematerialer som tegl og træ, som var de eneste byggematerialer, der var til rådighed efter 2. Verdenskrig, hvor tiden var præget af knaphed og begrænsede muligheder i byggehenseende. Tidens stramme økonomi afspejler sig ligeledes i de forholdsvis små boliger.

I det indre er der i de lave, gule rækkehuse kulturhistorisk værdi relateret til planløsningerne med opdeling i to zoner med opholdsstue og

Følgende opslag:

Bebyggelsen består af rækkehuse i både gule og røde mursten, som er i henholdvis to og en etage, men begge typer har markante og let genkendelige skorstene.

værelser i den ene side af huset. Køkken, spisestue og badeværelser er placeret i den anden halvdel, hvilket vidner om, at arkitekterne på dette tidspunkt arbejdede med at udvikle planløsningerne, så de passede til den moderne familie.

I de røde rækkehuse med karnap og udnyttet tagetage er der kulturhistorisk værdi knyttet til planløsningen, hvor de private rum ligger i tagetagen, mens de mere "offentlige" rum som køkken og opholdsstue ligger i stueplan. Endelig er der kulturhistorisk værdi knyttet til de bevarede bygningsdele og -detaljer, herunder indbyggede skabe, fyldingsdøre med gerichter, greb og hængsler samt de oprindelige forrammekøkkener, der vidner om tidens høje håndværksmæssige kvalitet.

De arkitektoniske værdier

Den arkitektoniske værdi ved Islevvænge er overordnet knyttet til bebyggelsen, der fremstår som en arkitektonisk helhed, på trods af at den indeholder flere typer rækkehuse og en række ændringer ved de enkelte huse. Det er især det arkitektoniske udtryk med en markant og relativt høj skorsten, der skaber sammenhæng mellem de forskellige typer. Skorstenene giver bebyggelsen sit helt eget udtryk og identitet, og især ved rækkehusene i røde mursten, der ligger forskudt, skaber skorstenene sammen de rødpuddede gavle et helt enestående kig ned langs vejen. Det eneste, man ser, er gavle og skorstene, der gentages i, hvad der synes en uendelighed. Bebyggelsen opleves dog aldrig som monoton og ensformig pga. de store forskelle i det arkitektoniske udtryk, det er særligt anvendelsen af både gule og røde mursten, brædebeklædningen og karnappen, der enten skyder op i tagfladen eller ud fra huset. Fælles for begge karnapper er, at de skaber et privat rum i en bebyggelse, hvor huse og haver ligger tæt.

Der er ligeledes arkitektonisk værdi knyttet til begge typer huses meget knappe, enkle og præcise arkitektoniske udtryk.

I det indre er den arkitektoniske værdi i de lave etplanshuse knyttet til køkkenet med glasvæg ind til spisestuen og de store vinduer, der giver lys til de tilstødende rum og gangen.

I de røde huse er den arkitektoniske værdi i det indre relateret til trappeforløbet, der fremstår som en integreret del af huset med et elegant, knækket forløb.

De bærende bevaringsværdier

De bærende bevaringsværdier for Islevvænge er knyttet til bebyggelsen som en helhed med forskellige typer rækkehuse med den ubebyggede grønning, stier og beplantninger, der binder husene sammen til en enhed.

De bærende bevaringsværdier er i det ydre relateret til de enkle bygningskroppe med henholdsvis blanke mure i gule og røde mursten samt heltagene hængt med røde tagsten og til de markante og relativt høje skorstenspiber. Hertil kommer facadernes udformning med karnapper, vindues- og døråbninger, skodder, sålbænk, bræddebeklædning på både facade og haveside samt den traditionelle materialeholdning.

I det indre er de bærende bevaringsværdier knyttet til de zoneopdelte planløsninger, hvor den i de lave rækkehuse i gule mursten er opdelt med værelser og opholdsstue i den ene halvdel og køkken, spisestue og badeværelse i den anden halvdel. I rækkehusene i røde mursten og med udnyttet tagetage ligger de offentlige rum såsom køkken, spisestue og opholdsstue i stueplan, mens de private værelser ligger i tagetagen. Herudover er de bærende bevaringsværdier relateret til de ældre bygningsdele og -detaljer, herunder indbyggede skabe, fyldingsdøre med gerichter og greb samt den traditionelle materialeholdning.

Lignende bebyggelser

Kildebakkehuse, Gentofte

Mosegården, Odense

Bakkebo, Aalborg

(rækkehusene)

Aage Nielsens Vej, Skive

Rørkjærshuse, Esbjerg

Afdeling 10, Dalstien mv.,

Aarhus

Tofteparken, Odense

Afdeling 210, Boligkontoret

Fredericia

Hyrdeparken, Bagsværd

Kirkehøj, Herlev

TINGBJERG

(1950-70)

KATEGORI 2

Bygningsbeskrivelse

Tingbjerg er en nyere bydel med lige knap 3.000 boliger, skoler, butikcenter, plejecenter, kollegium og kirke, som ligger ca. 10 km nordvest for Københavns centrum. Bydelen er beliggende nord for Fæstningskanalen og syd for Hillerødmotorvejen og omgivet af de fredede grønne områder Gyngemosen, Utterslev Mose og Vestvolden. Området var på opførelses-tidspunktet udlagt til kolonihaver.

Tingbjerg er overordnet organiseret omkring en ringvej bestående af Ruten, Terrasserne, Gavlhusvej og Langhusgade. Der er 16 boligkarréer inden for ringvejen, med et stort åbent område med folkeskole og en hal i midten. Det indre område krydses af vejene Arkaderne, Hækkevold og Tårnhusstræde samt nogle flere veje, som kun delvist er gennemgående.

På ydersiden af ringvejen ligger tre bebyggelser, der mod nord og syd er udlagt som vinkelbebyggelser, mod vest som et meget langt énetages rækkehus med haver mod øst. Tingbjerg er adskillige steder forbundet til de omkringliggende grønne områder med stier.

Vejene inden for Tingbjerg har forskellig karakter, som til dels afspejles i vejnavnene. Ruten er bydelens hovedstrøg. Den er anlagt som en bred avenue med parkering og en træbeplantet fodgængerpromenade i midten. Langs nordsiden løber et énetages butiksstrøg med en lang, gennemgående, søjlebåret og åben overdækning. Og Langhusgade er den lange, krumme åre, som fører uden om bebyggelsen, med énetages rækkehuse på ydersiden og treetages boligblokke på indersiden.

Der er fortove og adgang for biler på alle veje, og der er rig variation af hække og træer på veje, vejhjørner og parkeringspladser. Karrérummene er offentligt tilgængelige, store grønne plæner med rig træbeplantning i kanten, spredt eller grupperet. De mere eller mindre åbne karréer skaber kontakt til de grønne områder fra vejene. Der er private haver indkredset af hække på bagsiden af det lange rækkehus mod vest og til en stor del af stueejlighederne i de treetages blokke. Nord for skolen er en fælles grønning med en høj randbeplantning. Syd for højhuset er et stort, åbent torv. Området fremstår på én gang både bymæssigt og grønt.

Bydelen består grundlæggende af stokke med beboelse i tre etager. Hertil kommer højhuset og rækkehuset langs Langhusvej, og mod nord-

Modstående side:

Arkitekturen i Tingbjerg er enkel: Gule mursten og hvidmalede vinduer samt franske altaner med hvidmalede skodder.

øst en lille række forskudte kædehuse. Stokkene er udlagt som mere eller mindre åbne karréer og vinkelbebyggelser. Karréerne har åbne hjørner, som lader boligblokkenes glatte gavle uden vinduer stå synlige. Karréerne har forskellig størrelse, plan og åbenhed.

Tingbjerg er homogen med ensartede, treetages volumener i blank mur af gule mursten med flade sadeltage af sortgrå tagpap, hvide vinduer og lakerede indgangsdøre af træ med et vinduesfelt. Facaderne afsluttes mod taget i et glat, hvidt taggesimsbånd, der fortsætter på gavlene. Taget har et lille fremspring på gavlene, mens det på facaderne kun når ud til de runde zinktagrender. Vinduerne er nyere, kvadratiske etfagsvinduer, asymmetrisk opdeltet tofagsvinduer eller firefags vinduesbånd. Blokkene har generelt høj kælder med kældervinduer. Indgangspartierne er overdækket af et tyndt, vandret halvtag uden understøtning. Trods de grundlæggende ens boligblokke fremstår blokkene med utallige variationer. Mange af boligerne har dobbelte franske altandøre med hvide skydeskodder. Andre huse har ude- og indeliggende altaner eller åbne murede altaner mod Arkadegade. Der er mure omkring kældernedgangene.

Det lange rækkehus i Langhusgade er muret i gule mursten, som den øvrige bebyggelse. Facaderne fremstår taktfast opdelt af bærende skiver i gult murværk. Der er flere steder gennemgange, hvor man kan bevæge sig om på østsiden af det lange hus.

Højhuset fremstår som et gulmuret volumen med et bredt, let fremspringende og sammenhængende facadefelt på hver af langsiderne. På gavlen mod nord er der en smal karnap lidt højere end højhuset. Facadefeltet mod vest opdeles vandret og lodret af bærende betonkonstruktioner, som opdeler facaden i 13 x 4 lejlighedsstore moduler med nyere altaninddækning af glas. Den lodrette konstruktion ligger bag ved en slags stormønstret gitter udført i beton, mens den vandrette konstruktion ligger foran gitteret.

Der er to butikcentre på Rutens nordside, det ene mod vest i hhv. en og to etager og det andet mod øst i én etage. Bygningen mod øst opfattes fra vejen som et langt, fladt halvtag, der ligger af på butiksfacaderne og i fronten på tynde, runde jernsøjler. De tilbagetrukne butiksfacader er opdelt af støbte skillevægge. Butiksfacaderne er skrånede, og hver facade består af en glasdør og ét stort vinduesfag. Butiksfacaderne kan aflukkes for natten med rulleskodder i aluminium.

Trappeopgangene i boligblokkene har to lejligheder pr. etage. Trapperne er støbte med terrazzooverflade. Der er en traditionel type med balustre af rundprofil, enkeltvist monteret på trappetrinene og med gennemgående træhåndliste. Der er også rækværker med en samlet ramme for hvert trappeløb. Trapperummene har glatte, malede lofter og vægge. Der er affaldsskakte til hver opgang.

Lejlighederne er til dels ombyggede og i varierende størrelser. Alle lejligheder har så vidt muligt opholdsrum til begge sider, så de er gennem-

Følgende opslag:

Tingbjerg består overvejende af blokke i tre etager, men der er også et enkelt højhus, som er placeret ved indgangen til bebyggelsen.

lyste. Nogle har en dobbelt skydedør mellem stue og soveværelse, som skaber kontakt mellem rummene. Rummene er dimensioneret efter deres funktioner, og køkkenerne er omtrent kvadratiske i grundplan og med mulighed for spiseplads.

Mange lejligheder har glatte, malede lofter og vægge med gulve af bøgemarket eller planker og fodpaneler. I badeværelserne er der gråmelerede terrazzogulve samt hvide vægfliser. Entrédørene er indvendigt finerede og har originale hængsler, håndtag og låse. Lejlighederne har originale, indbyggede og tidstypiske håndtag og beslag. Vinduespladerne er i natursten. I nogle lejligheder ligger radiatorerne ved yderfacaden, i andre er de indeliggende. Lofterne i altanerne er med hvidmalet brædebeklædning.

De gule murflader bliver brudt af de tilbagetrukne døre, som giver en fin reliefvirkning på facaden.

Bygningshistorie

Omkring år 1900 opkøbte Københavns Kommune området, hvor bebyggelsen Tingbjerg ligger i dag. Da landbruget ophørte, blev arealerne udlagt til kolonihaver. Pga. saneringen af det indre København i 1940'erne var der brug for boliger til genhusning, og Københavns Kommune bad byplanlægger og arkitekt Steen Eiler Rasmussen om at tegne den nye bydel Tingbjerg, som skulle være en lav bebyggelse og falde naturligt ind i det omkringliggende landskab.

Steen Eiler Rasmussen tegnede bebyggelsen, og C.Th. Sørensen var havearkitekt. Bebyggelsen blev opført over 15 år, fra slutningen af 1950'erne til begyndelsen af 1970'erne.

Da første del af Tingbjerg var opført, blev $\frac{3}{4}$ af boligerne anvist af Københavns Kommune til boligtrængende og socialt belastede familier, og det varede længe, før den kollektive trafik kom til at fungere.

Det var tanken, at der skulle skabes arbejdspladser i området, men det lykkedes ikke i det tænkte omfang. På trods af de mange gode hensigter er Tingbjerg ikke kommet til at fungere som ønsket, og bebyggelsen gennemgår i disse og de kommende år en omfattende renovering, hvor ikke blot boliger fornyes og sammenlægges, men hvor også infrastruktur, skoleområde, butiksstrøg mv. berøres, nye kulturinstitutioner tilføjes, og byrum fortættes.

Den miljømæssige værdi

De miljømæssige værdier ved Tingbjerg knytter sig til de varierede, grønne og oplevelsesrige forløb over gader og pladser, den gode kontakt mellem boliger, haverum og grønninger, og den homogene lave bebyggelse med bygninger og bygningsdele i menneskelig skala.

Der er også miljømæssige værdier knyttet til bebyggelsens forbundethed med den uberørte natur, som omgiver Tingbjerg.

De kulturhistoriske værdier

De kulturhistoriske værdier knytter sig til Tingbjerg som en selvstændig bydel, der blev planlagt som ét og samme projekt, med samme arkitekt fra start til slut, og udført i etaper over en årrække. Bebyggelsen afspejler en situation, hvor politikere, almene boligforeninger, arkitekter og byplanlæggere i starten af 1950'erne samledes om at opføre en helt ny og ideel bydel i det nordlige Brønshøj. København voksede, og der var behov for nye, store boligområder. Og bygherrerne ønskede at skabe det bedst mulige miljø, hvor mennesker i alle aldre kunne leve i tryghed og sameksistens og udfolde deres liv.

De kulturhistoriske værdier knytter sig ligeledes til bebyggelsens tæthed og afgrænsning i forhold til den omkringliggende trafik og natur. Steen Eiler Rasmussen var meget opmærksom på tendensen til, at byer med gennemgående veje blev skåret uhensigtsmæssigt over pga. den øgede trafik. Derfor blev Tingbjerg placeret lige ved siden af hovedtrafikåren, og bebyggelsen er helt uberørt af den.

I Tingbjerg er der tydelige referencer til den historiske by, som Steen Eiler Rasmussen var meget inspireret af, og som han foretrak frem for den moderne by. Han pegede på, hvordan mure og volde, som forskansede byen, var et positivt symbol på byens væsen, symbolet på det lukkede og harmonisk opbyggede samfund, hvor bygninger, gader og pladser dannede selve rammen, hvori borgernes liv udfoldedes. Uden for murene var naturen og det åbne land en skøn og uberørt kontrast til det tætte. Som kontrast til den historiske by beskrev han den moderne by som opløst og "flosset i kanten". Den kravler formålsløst "ud til alle sider og makulerer landet".

Med troen på dette, og i pagt med naturen på stedet, blev Tingbjerg opført som det sluttede byområde, vi ser i dag. Afgrænsningen var naturlig mod syd, øst og nord. Men mod vest kom bydelen tæt på nabobebyggelsen. For at afholde de to bebyggelser fra at flyde sammen blev en lang og ubrudt længe af rækkehuse opført som en afskærmende bymur mod vest. Byen skulle lukke sig om sig selv, og det var væsentligt, at den blev så stor, at den var mere eller mindre selvforsynende. Beboerne skulle kunne bo frit og sundt, og få alle deres daglige krav til en bymæssig tilfredsstillende tilværelse honoreret inden for deres egen lille by.

Steen Eiler Rasmussen tog afstand fra de tidligere så populære parkbebyggelsers grundlæggende principper. Han mente, at de manglede den tætte bys intensitet og fællesskab; han beskrev de udflydende rum mellem bygningerne og de uæstetiske parkeringsløsninger, som ikke imødekom

Følgende opslag:

Tingbjerg er ved at blive renoveret, og som en del af renoveringen har flere boliger fået nye altaner eller direkte adgang til de grønne områder mellem blokkene.

Lignende bebyggelser
Fortunbyen, Lyngby

den øgede bilisme. Han ville etablere trafikale løsninger i Tingbjerg, som både kunne skaffe parkeringsmuligheder tæt på boligen og samtidig efterlade rolige, trygge og smukke mødesteder og rammer til udendørs udfoldelse. Løsningen på dette var efter hans opfattelse en gennemført differentieret trafikregulering, hvor man undgik sammenblanding af blød og hård trafik.

De kulturhistoriske værdier knytter sig til Tingbjerg som den lille, selvstændige enhed, som inden for egne grænser yderligere er brudt ned i et underliggende lag af mindre enheder. Steen Eiler Rasmussen fremhævede det engelske neighbourhood-ideal som model herfor. Neighbourhood-ideen opstod i England som en reaktion mod det 19. århundredes meget store boligområder med ens gader og huse, hvor den enkelte bolig forsvandt i mængden, og det enkelte menneske ikke havde noget særligt tilhørsforhold til sit specifikke nabolag. Steen Eiler Rasmussen ønskede at undgå denne uniformering, og derfor blev Tingbjerg etableret som et lille, selvstændigt bysamfund, og hans håb var, at det ville blive beboet med mennesker fra forskellige sociale lag.

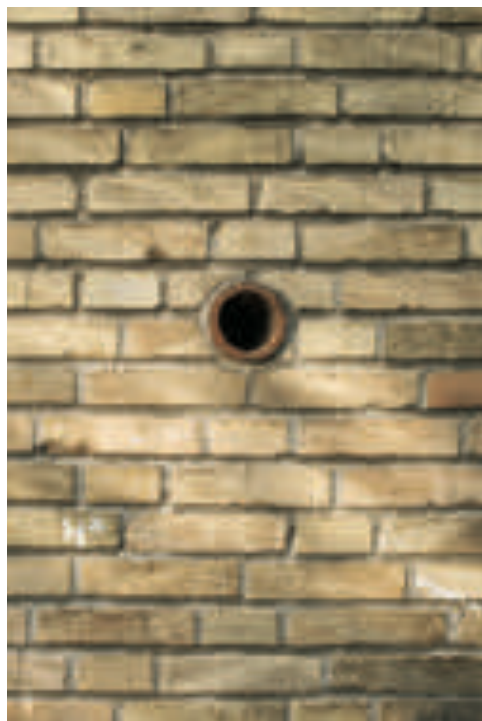
De kulturhistoriske værdier knytter sig på overordnet niveau til planlægningen af Tingbjerg som en bydel, hvor fællesskaber og menneskers trivsel er grundlæggende værdier, som præger byens plan og udformning, trafikforhold, indretning af boliger, butikker og skoler.

Steen Eiler Rasmussen gennemtænkte miljøet set fra spædbarnets, børnehavens, skolebarnets, den halv voksnes, den voksnes og den gamles synsvinkel og behov, og etablerede legepladser tæt på vaskekældrene, hvor mødrene befandt sig, lokale småbørnsskoler i nærmiljøerne flere steder i bebyggelsen, skrammellegepladser uden voksne for de lidt større børn, områder med små boliger med kælderrum til værksteder til de unge, idrætsfaciliteter, møde- og foreningslokaler, butikker, cafeteria, kolonihaver, kirke mv. for de voksne og opholdsarealer og hobbyværksteder for de ældre.

De kulturhistoriske værdier knytter sig til udformningen af bydelens gaderum. Trafikreguleringen blev gennemtænkt ned til mindste detalje, og for at undgå monotoni blev gaderne ikke bare tilpasset i størrelse, men de blev også udformet til hver deres funktion med hver deres karakter.

De arkitektoniske værdier

De arkitektoniske værdier ved Tingbjerg er knyttet til bebyggelsen som en helhed, hvor bygninger, byrum og landskab er udpræget sammentænkt. De arkitektoniske værdier er således knyttet til de mange fine og varierede haverum, der opstår som resultater af randbebyggelsens forskudte og kantede placeringer, og som får bebyggelsen til at fremstå som en frodig og grøn bydel med rige udendørs udfoldelsesmuligheder.

Blokkene er opført af gule mursten med små detaljer.

De arkitektoniske værdier knytter sig både til bydelens sammenhængende og gennemførte udtryk i gule mursten og ligeledes til den enkelte bebyggelse med de præcist udformede og funktionalistisk prægede blokke i tre etager. De velproportionerede facader står elegant i en komposition af hvide, kvadratiske vinduer og store, sammenbyggede partier af dobbelte franske altandøre med spinkle stålværn og hvide skydeskodder, i tilbagetrukne hvidkalkede felter i facaden, og indrammet af raffinerede, præfabrikerede overliggere og sålbænke i beton.

Tagfodens lille udhæng og tagets form, som kun afsløres i de knappe gavle, understreger bygningens enkelhed. Bebyggelsen er udpræget homogen, med mange fine variationer, som udtrykker det enkelte sted og den specifikke funktion, uden på noget tidspunkt at slå ud fra helheden.

Der er arkitektonisk værdi knyttet til højhuset, som markerer bebyggelsen på afstand, og som står som en port ved indgangen til bebyggelsen, samt til det særprægede, stormønstrede gitter udført i beton, som tilfører oplevelsen af trapperummet op gennem bygningen en særlig karakter.

I de lejligheder, som ikke er ombyggede, er de arkitektoniske værdier i det indre knyttet til de funktionelle indretninger med sammenhængende rumligheder og god kontakt mellem inde og ude. Der er arkitektoniske værdier knyttet til de varierede udformninger af vinduesnicher og lysninger, hvor dagslyset reflekteres i brede, skråtstillede lysningspaneler, og ligeledes til de originale indbyggede skabe. En del lejligheder er slået sammen til større enheder, hvor der fra stuelejlighederne er etableret fine udgange til det fri.

De bærende bevaringsværdier

De bærende bevaringsværdier er overordnet knyttet til Tingbjerg som eksempel på en idealby, hvor hensynet til det enkelte menneske er det afgørende mål. Det er teoretikerens udtrykte vision omsat til virkelighed.

De bærende bevaringsværdier knytter sig til den stramme og samtidig skæve bebyggelsesplan, hvor vinklinger, forskydninger og uregelmæssigheder skaber musikalsk komponerede by- og haverum. Ligeledes er værdierne knyttet til den menneskelige skala i byrum, bygninger og haveanlæg.

Endelig er de bærende bevaringsværdier knyttet til den trafikale løsning, som på en æstetisk, sikker og velfungerende måde integrerer trafikken og bilerne i byen, og til det homogene arkitektoniske tema, som sætter linjerne for form, materialer og byggeteknik, hvorunder variationerne kan udfolde sig.

Mange af de ældre lakerede indgangsdøre af træ med et vinduesfelt er blevet bevaret.

Følgende opslag:

Tingbjerg er homogen med ensartede treetages volumener i blank mur af gule mursten med flade sadeltage af sortgrå tagpap og hvide vinduer. Trods den grundlæggende ens udformning fremstår blokkene med utallige variationer.

UFFESVEJ

(1953)

KATEGORI 2

Bygningsbeskrivelse

Bebyggelsen på Uffesvej ligger med et lille butikstorv ud mod krydset ved Skanderborgvej og Rosenvangs Allé i Aarhus. Bebyggelsen har 164 lejligheder fordelt på 23 blokke. Ved butikstorvet og ned mod legepladsen er der placeret flere mindre garager. Bebyggelsen ligger i et grønt område med gangstier, der skærer sig gennem grønne plæner. Herudover ses solitære træer, bænke, buskadser og en legeplads.

Bebyggelsen består af to- og treetages blokke med høj kælder, som er placeret forskudt fra hinanden. De laveste blokke ligger længst mod syd, mens de højeste ligger mod nord. Blokkene er øst-vestvendte. Blokkene er opført i grundmur med sadeltag med lav hældning belagt med skifer. Tagene har hvidmalede udhæng og synlige spær. I tagfladerne ses adskillige udluftningshætter. Blokkene står på en sortmalet sokkel, og over vinduerne ses murstik. Indgangsfacaderne er opbygget med en central hoveddør, hvorover der ses et opgangsvindue. Herudover er der kun vinduer. Havesiderne er opbygget med fremskudte og skråtstillede murpartier med altankarnapper. Altanerne er beklædt med et nyere plademateriale, som er blåmalet. Brystningen under vinduerne i karnapperne er ligeledes beklædt med en plade, som er gråmalet. Altanen afsluttes af et hvidmalet værn. Vinduerne er nyere med undtagelse af kældervinduerne, som er de oprindelige. Vinduerne varierer i format og opdeling, men med en overvægt af enrammede vinduer. Altandøren er nyere. Vinduer og altandør er hvidmalede. I de sydvendte gavle på de nordligste blokke udgøres den ene halvdel af indeliggende altaner, ligeledes med blåmalede brystninger og hvidmalet værn. I den anden halvdel ses en række vinduer. Hoveddørene er ældre, tofløjede rammedøre med frosted glas. Blokkene har flere kældernedgange, som er udformet forskelligt, afhængigt af hvor i bebyggelsen de er placeret.

I det indre ligger der to lejligheder på hver etage. Trappen er støbt i beton og belagt med terrazzo. Balustre og håndliste er bevaret. Lejlighederne spænder fra et til fire værelser, og grundplanerne er i overvejende grad bevaret med opholdsstue med karnap mod syd og sydvest. Køkkener og badeværelser er nyere og placeret mod adgangssiden. Der er i nogen grad bevaret indbyggede skabe, vindueskarme, fodlister samt glatte døre

Modstående side:

Havesiderne har fremskudte og skråtstillede murpartier med altankarnapper.

Altanerne er beklædt med et nyere plademateriale, som er blåmalet.

Følgende opslag:

Bebyggelsen ligger i et grønt område med gangstier, der skærer sig gennem grønne plæner. Herudover ses solitære træer, bænke, buskadser og en legeplads.

og glasskydedøre med greb af bakelit og gerichter. Overfladerne er en blanding af ældre og nyere, herunder parketgulve, terrazzo, støbte gulve, gulvtæpper, fliser, pudsede vægge og lofter. Der er kælder under blokkene, som indeholder pulterkamre til beboerne, skralderum, fælles vaskeri og cykelparkering.

Butikkerne ligger i den nordligste blok i stueetagen med store, frem-skudte vindues- og dørpartier, som er overdækket af et zinkinddækket halvtag. Den nederste del af vinduespartiet er beklædt med zink eller fliser, og mellem dør og vinduer er facaden enkelte steder beklædt med lodretstillede brædder. Vinduerne er ældre med rammer af ædeltræ som dørene. Over butiksvinduet er der store skilte.

Garagebygningerne er opført i grundmur med gule og røde teglsten som resten af bebyggelsen, og de står på en sokkel af beton. Garagerne tættest på butikstorvet har ensidig taghældning. Gavlen afsluttes op mod tagfoden med en hvidmalet vindskede. Garageportene er blåmalede med hvidmalede adskillelser imellem. Garagerne tættest på legepladsen ligger forskudt to og to, og har heltag belagt med betonsten og asymmetrisk udhæng med synlige, hvidmalede spær. Ved gavlene ses hvidmalede vindskeder. Garageportene er tofløjede og hvidmalede med et sortmalet, rudeformet felt i midten omkring låsen.

Murværket består af striber med skiftevis gule og røde mursten.

Bygningshistorie

Bebyggelsen på Uffesvej er tegnet af arkitekt Max Boje Rasmussen og opført i 1952-53.

Den miljømæssige værdi

Den miljømæssige værdi er knyttet til bebyggelsens overordnede struktur med de forskudte blokke placeret i et parklignende område med grønne plæner, buske og solitære træer spredt over hele området, som skaber imødekommende, venlige og indbydende rum, der egner sig til både leg og ophold. Den relativt lille bebyggelse fremstår således sympatisk og harmonisk i en menneskelig skala.

Der er endvidere miljømæssig værdi relateret til, hvordan landskabets terrænforskelle bliver optaget i de enkelte blokke, der drejer sig efter terrænet og lader soklen aftrappe hen langs bygningen.

De kulturhistoriske værdier

De kulturhistoriske værdier er overordnet knyttet til bebyggelsen på Uffesvej som et eksempel på en velbevaret og repræsentativ parkbebyggelse opført i begyndelsen af 1950'erne. Bebyggelsens boligblokke er integreret i landskabet, så den fremstår som et landskab med huse og ikke, som det er tilfældet i mange andre bebyggelser, som huse med et omgivende landskab. Det kan ses ved, at græstæppet går helt hen til blokkene på havesiden, så husene nærmest gror op ad jorden. Derudover bliver beplantningen brugt til at skabe mindre rum mellem bygningerne, der er velegnede til ophold og leg.

Der er tillige kulturhistorisk værdi relateret til den relativt enkle bebyggelsesplan, som er resultatet af en udvikling af bebyggelsesplaner fra slutningen af 1920'erne, og som fortsatte i løbet af 1930'erne og 1940'erne. Bebyggelsesplanen er karakteriseret ved en række korte blokke orienteret efter solen uden lange gennemgående akser og hierarki mellem bygningerne og er udtryk for, at man efter 2. Verdenskrig havde draget erfaring af godt og vel 15 års eksperimenter med forskellige typer af bebyggelsesplaner med udgangspunkt i den traditionelle københavnske karrébebyggelse over stokbebyggelser med fritliggende stokke anlagt i en taktfast og skematisk orden til stokbebyggelser med en friere placering af længerne. Eksperimenterne med udviklingen af bebyggelsesplaner i 1930'erne var en reaktion mod den traditionelle københavnske karrébebyggelse med bag- og sidehuse, der minder om de kontinentale byers tætte og mørke karrébebyggelser fra århundredet før. I Mellemeuropa og især i Tyskland arbejdede arkitekterne med at udvikle et nyt by- og boligideal, som for alvor slog igennem i 1920'erne.

I de nye bebyggelsesplaner havde alle boligerne samme gunstige orientering i forhold til solen og lige adgang til de grønne friområder. Et godt eksempel på dette i bebyggelsen på Uffesvej er, at bygningerne er orienteret efter solens placering på himlen, og de relativt korte blokke er placeret så tilpas langt fra hinanden, at der opstår et stort frirum mellem bygningerne med mulighed for at få meget lys ind i den enkelte blok og dermed i alle lejligheder.

I det ydre er der endvidere kulturhistorisk værdi knyttet til bebyggelsens arkitektoniske udtryk i den såkaldte funktionelle tradition. Det kommer til udtryk i blandingen af moderne, funktionelle former og et traditionelt materialevalg. Det funktionelle formsprog ses i de skarpskårne og stramt udformede bygningskroppe med altankarnapper med vinduespartier mod den bagvedliggende stue. Det traditionelle kan ses i valget af den gule og røde teglsten, der anvendes på murfladerne. Det traditionelle materialevalg suppleres dog af beton, der bliver anvendt ved altaner og karnapper. Anvendelsen af beton som byggemateriale peger frem i tiden, hvor det i løbet af 1950'erne vinder frem på bekostning af mursten

De ældre døre er bevaret.

Følgende opslag:

Bebyggelsen bliver knyttet sammen af velproportionerede bygningskroppe og facader i blank mur. Hertil kommer, at landskabet med græsplæner, høje træer og buskadser er med til at binde bebyggelsens forskellige elementer sammen. Terrænforskellene og forskydningerne skaber fine kig gennem bebyggelsen.

og træ, for endelig i 1960'erne stort set at blive det altdominerende materiale i boligbyggeriet.

Der er kulturhistorisk værdi knyttet til butikstorvet med de få butikker, der fungerede som et naturligt samlingspunkt i bebyggelsen. Idéen med butikstorvet var, at bebyggelsens beboeres indkøbsbehov skulle kunne klares lokalt, da meget få af dem havde egen bil på daværende tidspunkt. Derudover ligger butikstorvet i udkanten af bebyggelsen, så det derved kommer til at fungere som forbindelsesled mellem bebyggelsen på Uffesvej og den omgivende bebyggelse.

Endelig er der kulturhistorisk værdi knyttet til de bevarede dele af lejlighedernes planløsninger, hvor det afgørende er de sydvendte opholdsstuer med altaner og store vinduespartier, der fortæller om, at arkitekterne bestræbte sig på at få lys ind i lejlighederne.

Fra det lille butikstorv er der gennemgang til garagerne, som ligger for sig selv.

De arkitektoniske værdier

De arkitektoniske værdier er knyttet til bebyggelsen, der fremstår harmonisk og gennemarbejdet, hvor de forskudte bygningskroppe og landskabet hænger sammen og opleves som en helhed. Bebyggelsen bliver knyttet sammen ved velproportionerede bygningskroppe og facader i blank mur af gule og røde teglsten. Hertil kommer, at landskabet med græsplæner, høje træer og buskads er med til at binde bebyggelsens forskellige elementer sammen. Terrænforskellene og forskydningerne skaber fine kig gennem bebyggelsen.

Der er ligeledes arkitektonisk værdi relateret til de enkle og forskudte bygningskroppe med fremskudte og skråtstillede altanpartier, der giver bebyggelsen en stilfærdig rytme. Bygningskroppene står skarpt og præcist med en klar, enkel geometri med en ensartet materialeholdning. Forskydningen skaber desuden variation og sørger for, at de enkelte blokke undgår at skygge for hinanden, hvilket skaber bedre lysforhold på altanerne og i opholdsstuerne bagved.

Der er tillige arkitektonisk værdi knyttet til bebyggelsens iøjnefaldende murværk med skiftevis røde og gule mursten i vandrette bånd, som både giver facaden en særlig indbydende stoflighed og farvespil og vidner om et højt håndværksmæssigt niveau. Spillet murstenene imellem understreges i murstikkene over vinduerne, og som kontrast til de farvede mursten lyser vinduerne op.

De bærende bevaringsværdier

De bærende bevaringsværdier ved bebyggelsen på Uffesvej er overordnet knyttet til bebyggelsen som en helhed, hvor bygninger, garager, det

lille butikstorv og landskabet fremstår som en homogen parkbebyggelse med græsflader, solitære træer og buskadser. Herudover er de bærende bevaringsværdier relateret til de velproportionerede bygningskroppe i blank mur af gule og røde teglsten med sadeltage belagt med skifer med udhæng og synlige spær. Hertil kommer facaderne med bygningsdele og -detaljer, herunder vinduesåbninger, murstik, vandrette bånd af røde og gule sten, altankarnapper og ældre døre samt den traditionelle materialeholdning.

I det indre er de bærende fredningsværdier knyttet til de bevarede planløsninger med lejligheder i forskellige størrelser. Herudover er de bærende bevaringsværdier relateret til trappeopgangene med værn og håndlister, de indbyggede skabe i lejlighederne, fodlister, vindueskarme, de ældre døre med greb og gerichter samt den traditionelle materialeholdning.

Lignende bebyggelser

Søvangen, Brabrand

De forskudte bygningskroppe med frem-skudte og skråtstillede altankarnappartier giver bebyggelsen en særlig rytme. Forskydningen skaber desuden variation og sørger for, at de enkelte blokke undgår at skygge for hinanden, hvilket skaber bedre lysforhold på altaner og i opholdsstuerne bagved.

SOLBJERGVEJ

(1954)

KATEGORI 2

Bygningsbeskrivelse

Solbjergvej er en rækkehusbebyggelse med 48 boliger, der ligger i Odense tæt på Ringvejen. Der er to forskellige typer huse, og alle husene har private haver, som vender mod syd. Bebyggelsen har ti garager, som beboerne kan leje.

Bebyggelsen består af 11 korte stokke med henholdsvis to, fire, fem eller seks boliger i hver, der ligger forskudt i forhold til hinanden. Husene er opført i gule mursten og står i blank mur. Heltagene er hængt med gule tagsten, og i nogle huse ses nyere tagvinduer i tagfladerne. Husene har en markant gavl mod vest, der næsten er ført ned til terræn. Husene står på en smal sokkel af beton, og facaderne afsluttes af en muret gesims. Den ene type har indgang gennem den private have mod syd, mens den i den anden type ligger på nordsiden. Den første type bolig har en facade, som består af en karnap med et torammet vindue og havedør på den ene side af indgangsdøren, og på den anden side ses to vinduer, der sidder forskudt samt en kældernedgang med kælderdør. På disse huse har den modsatte facade tre enrammede vinduer i stueplan og fire enrammede vinduer, der sidder to og to i den forskudte etage. To af vinduerne er kældervinduer. I brystningen mellem vinduerne ses korsformede mønstre, der er opstået ved at trække enkelte mursten tilbage fra facadeflugten. Den anden type huse har en facade, hvor der på den ene side af den tilbagetrukne indgangsdør sidder to enrammede vinduer, og på den anden side, i den forskudte etage, sidder to enrammede vinduer med mønster i murværket i brystningen under. I kælderniveau er to enrammede kældervinduer. Under vinduerne er der hvidmalede sålbænke. Havesiden har en karnap med et enten en- eller torammet vindue og i den anden side to enrammede vinduer samt en kældernedgang med kælderdør. For hele bebyggelsen gælder det, at vinduer og døre er en blanding af nyere og ældre. Vinduerne er hvidmalede.

Husene har halvanden etage, hvoraf enkelte har udnyttet tagetage. Alle huse har kælder. Man går ind i en entré med trappe op til henholdsvis den forskudte etage med værelser samt badeværelse og ned til kælderen, hvor der er en række mindre rum, hvoraf det ene har udgang. Ved siden af entréen ligger opholdsstuen, hvorfra der er adgang til en spise-

Modstående side:

En af bebyggelsens kvaliteter ligger i detaljerne bl.a. i brystningerne under vinduerne med tilbagetrukne mursten, som danner et kors.

Følgende opslag:

Husene har en markant gavl mod vest, der er ført ud i haven og ned til terræn. Gavlene giver bebyggelsen sin egen identitet og skaber læ mod vinden.

stue og køkken. Opholdsstuen vender mod forhaven. I nogle tilfælde er køkkenet åbnet op mod spisestuen, så der kun er ét rum. I andre typer ligger køkkenet og spisestuen ved siden af entréen. I disse typer er der via en trappe adgang til henholdsvis den forskudte etage og til kælderen. Opholdsstuen vender mod baghaven. Køkkener og badeværelser er kun delvist istandsatte eller udskiftede. Der findes således nogle ældre forrammekøkkener, der har en glasvæg med frostede ruder og overskabe samt en dør, ligeledes med frostet glas, mod spisestuen. De oprindelige bygningsdele og -detaljer er i nogle boliger bevaret, i andre kun delvist, herunder glasvægge, indbyggede skabe, trapper med værn og håndlister, glatte døre med greb og gerichter samt fodlister. Overfladerne er pudsede vægge og lofter, tapet, parket, linoleum og terrazzo.

Bygningshistorie

Bebyggelsen på Solbjergvej blev tegnet i 1954 af arkitekterne Herman Ricka og Louis Lange. Oprindeligt var alle husene på 90 m² med fire værelser. I tidens løb er nogle ændret til tre værelser, og andre er bygget om til fem værelser ved at udnytte loftet. I 1999 fik afdelingen nye tage, og der er sket løbende reparationer af murværket. Vinduerne er delvist udskiftet. Skorstenspiberne er forsvundet. På nogle af husene ses udhæng over karnappen.

Den miljømæssige værdi

Den miljømæssige værdi ved Solbjergvej er knyttet til bebyggelsesplanen, hvor rækkehusene er omkranset af tre veje og gennemskåret af en række bilfrie stier, der går på tværs af bebyggelsen. De vekslende og oplevelsesrige gåveje, med små afstande og lille skala, knytter bebyggelsens længer sammen og skaber et intimt og halvprivat rum, hvor beboerne kan færdes og mødes.

Der er endvidere miljømæssig værdi relateret til den tilgroede og forskellige beplantning, som de private haver har tilegnet sig over tid. Beplantningerne giver den enkelte bolig sit eget individuelle og genkendelige udtryk.

De kulturhistoriske værdier

Den kulturhistoriske værdi er knyttet til den samlede bebyggelse med en bebyggelsesplan, der i forhold til andre af tidens mest banebrydende rækkehusbebyggelser er atypisk, fordi der stort set ingen fælles grønne

områder er mellem husene. Den samlede grund er således bygget til kanten. I modsætning til f.eks. Søndergård Park og Islevvænge er de grønne områder udlagt til private haver frem for et fælles areal. Graden af privat-hed nedtones ved den høje bebyggelsesgrad med tætliggende huse og de offentlige stier, der krydser bebyggelsen.

Den kulturhistoriske værdi er ligeledes knyttet til husenes traditionelle formsprog med en knap, enkel udformning og opførelse i overvejende traditionelle danske byggematerialer som tegl og træ, som var de eneste byggematerialer, der var til rådighed efter 2. Verdenskrig, hvor tiden var præget af knaphed og begrænsede muligheder i byggehense-ende. Tidens stramme økonomi og mulighederne for at opnå billige stats-lån afspejler sig ligeledes i de forholdsvis små boliger.

I det indre er den kulturhistoriske værdi relateret til de bevarede dele af boligernes planløsninger med sydvendte opholdsstuer med fremskudt karnap og store vinduesåbninger, der vidner om en tid, hvor arkitekterne var optaget af at skabe gode lysforhold i boligerne og nem adgang til de private haver. Hertil kommer de bevarede bygningsdele og -detaljer, herunder trapper, indbyggede skabe og døre.

De arkitektoniske værdier

Den arkitektoniske værdi for rækkehusene på Solbjergvej er relateret til bebyggelsen som helhed, der fremstår som en lille, helstøbt og homogen bebyggelse. Overordnet er det ydre udtryk gedigent, underspillet og enkelt, men ved nærmere eftersyn findes der en del fine detaljer, som højner den arkitektoniske oplevelse, herunder husenes specielle gavle, der næsten er ført ned til terræn. Gavlprofilen giver både bebyggelsen sin egen særegne arkitektoniske identitet og skaber læ mod vinden samt beskytter privatlivet i haven mod naboen og de forbipasserende. Den svage for-skydning af husene forstærker den øgede grad af privathed. Det er tillige værd at fremhæve den svagt fremskudte karnap, hvor den ubrudte tag-flade er fortsat ud over både karnappen og det mindre udhæng.

Endvidere er der arkitektonisk værdi relateret til de fine detaljer i murværket, hvor især brystningerne ved vinduerne med de korsformede mønstre skal fremhæves.

I det indre er den arkitektoniske værdi knyttet til den forskudte plan-løsning, der opdeler boligerne i en offentlig og privat zone med værel-ser, som er en smule hævet over køkken og opholdsstue. Hertil kommer den håndværksmæssige bearbejdning af de oprindelige bygningsdetaljer såsom trappen med det spinkle værn og den smukt forarbejdede håndliste.

Følgende opslag:

Bebyggelsen består af rækker af huse med fem boliger i hver, der ligger forskudt i forhold til hinanden.

De bærende bevaringsværdier

De bærende bevaringsværdier er i det ydre knyttet til den homogene bebyggelse med rækkehuse i 11 stokke. Herudover er de bærende bevaringsværdier relateret til de velproportionerede bygningskroppe med sokkel af beton og blank mur af gule mursten med stort set ubrudte heltage. Hertil kommer gavle, karnapper, indgangspartier med udhæng, mønster i murværket, ældre vinduer og døre samt den traditionelle materialeholdning.

I det indre er de bærende bevaringsværdier relateret til de bevarede dele af planløsningen med en halv forskudt etage og opholdsstue mod syd. Hertil kommer de bevarede bygningsdele og -detaljer, herunder trapper med værn og håndlister, indbyggede skabe, døre med greb og gerichter samt den traditionelle materialeholdning.

Lignende bebyggelser

Degnebakken, Virum
Lundevænge, Bagsværd
Hyrdeparken, Bagsværd
Afdeling 210, Boligkontoret
Fredericia
Kirkehøj, Herlev
Tofteparken, Odense
Aage Nielsens Vej, Bomiva
Skive
Afdeling 12, Nålemagervej,
Randers
Kildebakkehuse, Gentofte
Mosegården, Odense
Afdeling 10, Boligkontoret
Aarhus

Modstående side:

De tilbagetrukne mursten er hvidmalede og understreger korsformen.

GRENHUSENE

(1958)

KATEGORI 1

Bygningsbeskrivelse

Grenhusene ligger i Hvidovre, afgrænset af henholdsvis Avedøre Havnevej, Biblioteksvej og Arnold Niensens Boulevard. Bebyggelsen ligger ved siden af den almene boligbebyggelse Bredalsparken, som afdelingen administrativt er en del af. Grenhusene omfatter 158 boliger med privathaver, og herudover findes en række fællesfaciliteter som fællesvaskeri og beboerlokale. Derudover ligger der i bebyggelsen en række carporte, som beboerne kan bruge.

Bebyggelsen er anlagt omkring en U-formet vej med 21 pergolaoverdækkede gange med delvist sammenbyggede huse på hver side af gangen. Husene ligger over for hinanden med forskudte indgangsdøre. Husstokkene er opdelt i nogenlunde lige store rektangulære felter, der skiftevis indeholder hus og have. Der ligger mellem to og seks boligenheder i hver stok. Alle stokkene er orienteret på samme vis, hvilket betyder, at alle husene har havefacade og terrasse mod sydvest. Det enkelte hus og have er lukket om sig selv, hvor haven er lukket inde bag høje betonmure, og der er ingen havelåge mod gangene.

Husene er opført i en etage af betonelementer uden synlig sokkel og med en let tagkonstruktion, der består af en vandret, brunmalet listebeklædning og herover et lavt, ensidigt hældende tag mod haven, som er belagt med tagpap. I facaden mod gangen er en brunmalet trædør med lodret listebeklædning og en dør til udhuset, der har en vandret listebeklædning. Dørene er en blanding af de oprindelige og nyere.

Facaden mod haven har et stort vinduesparti med lave betonelementbrystninger i hele facadens længde, mens facaden mod naboens have kun har højsiddende vinduer. Havefacaderne fremstår i dag lettere ombygget med nyere vinduer og ny træbeklædning på brystningerne. Herudover ses en nyere havedør. De nyere vinduer er hvidmalede og tophængte. Vinduespartierne er ved værelserne opdelt i tre felter, et stort og to mindre.

Hver bolig er på 85 m² og har desuden et pulterrum på 6,5 m² med plads til haveredskaber mv. I det indre er husene opført med stort set ens planløsninger, bortset fra en lille variation i indgangsforholdene, da alle udhusene er placeret på den nordlige side af adgangsstierne. Man går ind i en mindre forstue med adgang til grovkøkken og opholdsstue samt

Modstående side:

Facaden mod gangen består af en brunmalet trædør med lodret listebeklædning, og som det ses her, en dør til udhuset, der har en vandret listebeklædning.

Følgende opslag:

Husene er opført i en etage af betonelementer uden synlig sokkel og med en let tagkonstruktion, der består af en vandret, brunmalet listebeklædning og herover et lavt, ensidigt hældende tag, som er belagt med tagpap.

haven. Installationerne er placeret tættest på gangene, hvilket betyder, at grovkøkken, badeværelse og køkken ligger sammen, hvor badeværelse og grovkøkken vender mod pergolagangen. I boligerne i sydstokkene ligger de private værelser længst væk fra indgangen omkring en mindre skabsgang. Oprindeligt havde disse huse et soveværelse og to kamre. I nordstok-boligerne har husene et soveværelse og et kammer. En del af beboerne har i tidens løb ændret på planløsningen ved at flytte nogle af de lette Svedex-skillevægge. De fleste af boligerne har bevaret de indbyggede skabe. Flere af køkkenerne og badeværelserne er blevet moderniseret, men der er nogle oprindelige tilbage. De fleste af de oprindelige glatte døre med bakelitgreb og smalle, enkle gerichter er bevaret. Overfladerne består hovedsageligt af de oprindelige, herunder bøgemarket i beboelsesrummene og terrazzogulv i badeværelse, grovkøkken og forstue.

Bygningshistorie

Grenhusene er tegnet af arkitekt Svend Eske Kristensen for boligseksabet Hvidovre almennyttige Boligselskab, som er en del af Dansk almennyttigt Boligselskab (DAB). Jørn Palle Schmidt var landskabsarkitekt på bebyggelsen. Tegningerne blev godkendt af myndighederne i 1954, men blev ramt af ændringer i byggestøtteleven. Projektet blev imidlertid genoplivet i 1956, inden en ny boligstøtte lov blev vedtaget. Bebyggelsen stod klar til indflytning i 1958.

Den miljømæssige værdi

Den miljømæssige værdi ved Grenhusene er relateret til afgrænsningen af Grenhusene mod den omgivende bebyggelse og vejføring med en markant og varieret hæk mod Arnold Nielsens Boulevard og mod Avedøre Havnevej af en betonvæg med grøn beplantning, der samler bebyggelsen til en helhed.

Der er endvidere miljømæssig værdi relateret til bebyggelsesplanen med tydelige offentlige fællesområder mellem de privat afgrænsede boliger. De offentlige områder med skovbeplantning fremstår som grønne åndehuller med en varieret og til tider vild beplantning, der vokser op ad mure og plankeværk. Herudover er bebyggelsen anlagt med en tydelig adskillelse af den gående og kørende trafik, der skaber rolige adgangsforhold til de enkelte boliger. Adgangsstierne med hvidmalede pergolaer giver tillige bebyggelsen et hyggeligt, nærmest landsbyagtigt præg, hvor de forskudte indgangspartier og afgrænsningen af den private have sikrer privatlivet.

De kulturhistoriske værdier

De kulturhistoriske værdier er i det ydre knyttet til placeringen i Hvidovre, en forstad til København. Grenhusene er en typisk forstadsbebyggelse med små lave huse anlagt med grønne områder fordelt på både private haver og offentlige fællesområder. Beliggenheden i det nyanlagte kvarter med den næsten samtidigt anlagte Bredalsparken vidner om den store udbygning af København i 1940'erne og 1950'erne, der resulterede i skabelsen af den moderne forstad.

De kulturhistoriske værdier er endvidere knyttet til bebyggelsesplanen, der består af en U-formet vej, grenen, med pergolagange (kviste) og huse (blade), heraf bebyggelsens navn, Grenhusene. Hver bolig har sin egen private have, der er fuldstændig afskærmet fra de andre huse og haver. Boligerne er udformet som gårdhavehuse, som et alternativ til de mere traditionelle og anvendte række- og kædehusbebyggelser i 1950'erne. Den alternative bebyggelsesplan vidner om, at arkitekterne i 1950'erne intenst arbejdede med at finde den optimale bebyggelsesplan med en ligelig vægtning mellem det offentlige og det private rum. I slutningen af 1930'erne og begyndelsen af 1940'erne blev rækkehusbebyggelserne anlagt som lige, rationelle rækker af huse, men i løbet af 1940'erne og begyndelsen af 1950'erne begyndte arkitekterne at eksperimentere med bebyggelsesplanerne, hvilket resulterede i opbrydningen af de lige rækker og fremkomsten af alternativer med flydende overgange mellem offentligt og privat rum. Sammen med Parcelgården i Holte af Palle Suen-son fra begyndelsen af 1950'erne og den samtidige bebyggelse i Helsingør Romerhusene af Jørn Utzon peger Grenhusene frem mod de senere tæt-lave bebyggelser i 1970'erne og 1980'erne. Bebyggelsesplanen er tillige et alternativ til den mere udbredte parkbebyggelse med etagehuse, hvor beboerne ikke havde privat have. Herudover kan Grenhusene ses som en forgænger for Albertslund Syd, hvor en del af bebyggelsen er opført som gårdhavehuse med privat have afskærmet fra de offentlige gangarealer. Albertslund Syd er, som Grenhusene, opført som elementbyggeri i modsætning til Parcelgården og Romerhusene, der begge er opført som traditionelt byggeri i mursten.

Der er endvidere kulturhistorisk værdi knyttet til bebyggelsens fælles faciliteter som vaskeri og fælleslokaler samt de grønne områder, der vidner om, at det har været vigtigt, at der var steder, hvor beboerne kunne mødes på trods af de private og lukkede boligenheder.

Hertil kommer, at de kulturhistoriske værdier er relateret til bebyggelsen som et eksempel på en af de første bebyggelser opført som et industrialiseret elementbyggeri. Efter 2. Verdenskrig var der en omfattende mangel på boliger i Danmark, specielt i hovedstadsområdet. Det medførte, at regeringen i 1947 oprettede et boligministerium og i samme år stiftedes Statens Byggeforskningsinstitut (SBI). Målet var at rationalisere og på sigt

Følgende opslag:

Mellem husene ligger ubebyggede områder med skovbeplantning, der fremstår som grønne åndehuller med en varieret og til tider vild beplantning, der vokser op af mure og plankeværker.

industrialisere byggeriet med anvendelse af nye materialer og nye byggemetoder. Svenn Eske Kristensen var en af bannerførerne for det industrialiserede byggeri og sad bl.a. med i det såkaldte Rationaliseringsudvalg. Inden opførelsen af Grenhusene opførte Svenn Eske Kristensen sammen med ingeniør Povl Malmstrøm to mindre bebyggelser, bl.a. Hvidovre afdeling VII, hvor man for første gang i Danmark etablerede en mindre feltfabrik på byggepladsen til at producere byggelementer. Grenhusene er et eksempel på et statsstøttet forsøgsbyggeri, der har sin oprindelse i et cirkulære om fortrinsstilling til utraditionelt byggeri fra 1953 – det vil sige, at det ikke skulle opføres som et muret byggeri. Murerarbejdet måtte derfor højst udgøre 15 procent af de samlede omkostninger. I 1957 blev der officielt indført en standard-etagehøjde på 2,8 m – en etagehøjde, som Svenn Eske Kristensen allerede havde arbejdet med i opførelsen af Bredalsparken i begyndelsen af 1950'erne. Året efter, i 1958, kom en egentlig standard for et modul i byggeriet med det såkaldte 1M og planlægningsmodul 3M (M svarer til 100 mm). Standardiseringen af moduler var en forudsætning for at indføre det industrialiserede byggeri. Grenhusene er opført som elementbyggeri og er et af de første elementbyggerier, da det først er med "Cirkulære om et særligt byggeprogram for montagebyggeri" fra 1960, at der bliver stillet krav om egentligt elementbyggeri for at opnå statslig støtte. De kulturhistoriske værdier er således knyttet til den i facaden direkte aflæselige byggemetode og konstruktion med betonelementer. Husene har betonfaststøbte søjler forsynet med kepler, hvori de færdigstøbte betonelementer er placeret. Bygningerne er projekteret over et modulnet på 60 cm og er udført med ganske få betonelementtyper.

I det indre er de kulturhistoriske værdier knyttet til husenes relativt lille størrelse på 85 m², der var grænsen for at opnå støtte fra staten til opførelsen af huse i midten af 1950'erne. Herudover er der kulturhistorisk værdi relateret til husenes planløsninger med en mindre forstue med adgang til opholdsstuen, der vender mod haven, badeværelse og køkken mod gangsiden samt værelser mod henholdsvis havesiden og gavlen, der på trods af ombygninger vidner om en omhyggelig bearbejdning, hvor hver kvadratmeter er udnyttet optimalt. Opholdsstuen og værelserne har mod den private haveside store vinduespartier med lave brystningspartier, der åbner huset mod naturen og tillader et stort lysindfald, mens badeværelse og køkken mod de offentlige arealer har mindre, højsiddende vinduer, der forhindrer indblik i boligen. Svenn Eske Kristensen har i tidens ånd således været opmærksom på at skabe de bedste lysforhold i husene, men har på samme tid været opmærksom på at skabe et privat rum for beboerne, som ikke findes i de mere traditionelle rækkehusbebyggelser.

Den kulturhistoriske værdi er i det indre ligeledes relateret til placeringen af de installationstunge rum og dermed hovedinstallationer og -ledninger mod gangene, der vidner om en rationel tilgang til byggeriet.

Modstående side:

Bebyggelsen er anlagt med en tydelig adskillelse af den gående og kørende trafik, der skaber rolige adgangsforhold til de enkelte boliger og stier mellem husene.

De arkitektoniske værdier

Lignende bebyggelser

Afdeling 6, Hvidovrebo
Afdeling 7, Gudenå AB,
Randers
Albertslund Syd

Den arkitektoniske værdi er i det ydre knyttet til bebyggelsens udformning med lave, velproportionerede gårdhuse i en menneskelig skala, hvor den originale bebyggelsesplan skaber varierede og intime rumligheder både i de offentlige og private områder. Udformningen af de enkelte huse og disses indbyrdes placering er sammen med beplantningerne ligeledes med til at skabe en bebyggelse, der i modsætning til mange andre af eftertidens elementbyggerier ikke fremstår monoton og ensformig på trods af gentagelsen af både de enkelte elementer og boligtyper. Bebyggelsens offentlige, grønne områder er således organiske og vildtvoksende, som modsætning til elementbyggeriets standardiserede udtryk med lige linjer.

Der er endvidere arkitektonisk værdi relateret til bebyggelsens stofflige karakter med en blanding af materialer med forskellig karakter og stofflighed fra de rå, grove betonoverflader til de bearbejdede og malede træoverflader. Herudover er den lette tagkonstruktion med til at løfte den tunge bygningskrop i beton, så bebyggelsen ikke fremstår massiv, men løfter sig.

I det indre er den arkitektoniske værdi relateret til placeringen og udformningen af det store vinduesparti mod den private have, der sikrer et godt lysindfald og tæt kontakt til naturen. Hertil kommer, at de højtsiddende vinduer giver et anderledes lysindfald og samtidig hindrer indkig fra naboerne. De forskelligt udformede vinduer skaber variation i det ellers enkle udtryk.

De bærende bevaringsværdier

De bærende bevaringsværdier i Grenhusene er i det ydre knyttet til bebyggelsesplanen med tydelig adskillelse af den gående og kørende trafik samt en klar afgrænsning mellem det offentlige og private rum. Bevaringsværdierne er ligeledes knyttet til de lave, velproportionerede huse opført med tydeligt aflæselige betonelementer med en let tagkonstruktion med bræddebeklædning. Hertil kommer dørene med både vandret- og lodretstillede listebeklædninger samt vinduer og vinduesbånd placeret i forskellige højder. Hertil kommer den oprindelige materialeholdning.

I det indre er de bærende bevaringsværdier relateret til de bevarede del af de oprindelige grundplaner med zoneinddeling, hvor køkken, grovkøkken, bad og forstue stort set ligger mod de offentlige gange, og opholdsstue og værelser vender mod den private have. Hertil kommer de få oprindelige bygningsdele, herunder de glatte døre med bakelitgreb og enkle gerichtter samt den oprindelige materialeholdning.

Modstående side:

Husene er opført af betonelementer, der er spændt ud mellem smalle stolper.

ALBERTSLUND SYD

(1960-68)

KATEGORI 3

Bygningsbeskrivelse

Albertslund Syd er en 70 hektar stor bydel beliggende i Albertslund. Bydelen består af tre hustyper udlagt i et tætbebygget, retvinklet grid. Området er bundet sammen på tværs omkring et øst-vestgående parallelt bånd bestående af en kanal med en fodgængergade, Kanalgaden, og en stribe etagehuse, Kanalens Kvarter, samt en vej, Kongsholm Allé. Tilsammen deler de bydelen tydeligt op i en nordlig del, med udelukkende gårdhavehuse, og en sydlig del, med etplans gårdhavehuse samt toplans rækkehuse med for- og baghaver og treplans etagehuse.

Bebyggelsen i Albertslund Syd omfattede fra opførelsen ca. 2.200 boliger, hvoraf ca. 1.550 var haveboliger med hver sit lille jordstykke. Fordelingen var ca. 1.000 gårdhavehuse, ca. 550 toplans rækkehuse og 650 lejligheder i etagehuse.

I dag er antallet af lejligheder i etagehusene reduceret, da nogle lejligheder er slået sammen for at få flere familieboliger, og andre er indrettet som tilgængelighedsboliger.

Nærværende beskrivelse forholder sig primært til bebyggelsesplanen som helhed og til gårdhavehusene, da række- og etagehusene har været igennem en større reovering. Langs kanalen ligger etagehuse, som er opført dels som fritliggende stokke, dels som lukkede karréer. Der er 25 kvarterer, hvor boligerne er organiseret omkring hver deres fælles areal med plads til ophold og parkering, hvorfra resten af strækningen til boligen tilbagelægges til fods.

Rækkehusene, som er placeret i den østlige del, syd for kanalen, er organiseret i seks kvarterer med otte til 14 stokke i hver. De enkelte stokke indeholder hver seks eller otte boliger i to etager. Gårdhavehusene er fordelt på 26 kvarterer, med ni kvarterer nord for Kongsholm Allé og 17 kvarterer sydvest for Kanalgaden. De er opført med klynger, hver på omkring to til fem huse samlet om et asfalteret tilkørselsareal med parkeringslommer og nogle steder med overdækning udført i sortmalet træ med bølgeeternitplader.

Fritstående, sortmalede træskure danner på forskellige måder vægge mellem kvarterets tilkørselsareal og klyngernes halvprivate, lokale have- og gårdrum, og afskærmer således beboernes udeopholdsrum. Skurene

Modstående side:

Rækkehusene i Albertslund Syd er blevet renoveret, så de har fået ny facadebeklædning.

er opført med betonsokkel og bølgeeternitpladetage med lav hældning og rummer et depotrum til hver af boligerne.

Gårdhavehusene er bygget sammen på forskellige måder og forbundet via stisystemet, så der opstår uensartede stræder og pladser mellem bygningerne. Stierne er 2,5 m brede og belagt med betonsten i små formater med vandrende i én side. Hvor arealerne åbner sig, fortsætter stierne langs husenes kanter, mens arealer i midten er tilplantet med græs, mindre træer eller buske og mange steder indrettet af beboerne til fælles ophold. Mellem husene passerer beboerne og kvarterets gæster tæt forbi boligernes facader, som er opført uden vinduer, og de private haver er visuelt afskærmet fra stierne med mandshøje, sort- eller hvidmalede plankeværker i vandrette træbeklædninger, hvorfra der med havelåger er direkte udgang.

Gårdhavehusenes indgang har en hoveddør med betontrappetrin, og over døren en trækonstruktion, som bærer et skrånende halvtag i bølgeeternitplader. Ved siden af hoveddøren ses boligens eneste vindue mod de offentlige arealer.

Gårdhavehusene har betonsokkel, og facadeelementerne er udvendigt efterisoleret og beklædt, så de fremstår med vandrette bånd af brædder og eternitbeklædning malet i en lys grå farve. Nogle steder er pladerne umalede. Gavlene er beklædt med en lodret bræddebeklædning en på to, malet i en lys grå farve. Facaderne afsluttes foroven med en zinkafdækning. Tagene er tagpapbeklædte, har lav hældning og er ikke synlige fra terræn.

De ellers helt lukkede facader brydes omkring boligens indgang med en hoveddør med betontrappetrin, og over døren en trækonstruktion, som bærer et skrånende halvtag i bølgeeternitplader. Ved siden af hoveddøren ses boligens eneste vindue mod de offentlige arealer, et kvadratisk, indeliggende vindue. En elmålerkasse krager ud af facaden, og på væggen er plads til udendørs væglampe, postkasse og navneskilt. Elmåler og hoveddør er oftest malet i samme markante farve: rød, blå, grøn eller andet.

Gårdhavehusene fremstår i to typer på henholdsvis A: 90 og B: 108 m², hvor typen A har et ekstra kammer. Enkelte boliger har parterreetage med yderligere 50 m² kælder med udgang ud mod kanalen.

Det indre er organiseret i en vinkel omkring en sydvestvendt gårdhave. Hovedindgang, entré, badeværelse og installationer for køkken er placeret nær vinklens midte. Husenes øvrige indretning er fleksibel. Bøgeparketgulvet er gennemgående, og lette skillevægge kan inddele huset i op til tre værelser og en stue. Enkelte boliger er udført med større dybde og fast skabsvæg, som muliggør etablering af en intern fordelingsgang. Ydervægge og gavle fremstår indvendigt som malede betonvægge. Ydervægge mod haven fremstår som gennemgående vinduesbånd med brystning og oplukkelige glaspartier i de to ydervægges længde, og med centralt placeret terrassedør. Døre og vinduer mod have er af malet træ. Brystningen er indvendigt hvidmalede cementfiberplader. Badeværelse og gangzone langs bagvæg er forsynet med kvadratiske ovenlys med hvide lysningskasser. Badeværelsesgulvene fremstår i nogle af boligerne med det originale røde mosaikklinkegulv.

Fra opholdsrummet fører terrassedøren ud til gårdhaven, hvor et halvtag beklædt med eternitplader krager ud langs begge facader. Brystningerne under vinduerne er oftest sort- eller hvidmalede, brystningshøjden varierer mellem typerne. Sternbræt og underbeklædning er eternitplade. Tagrenderne er i zink.

Bygningshistorie

Albertslund Syd er et stort, tæt-lavt boligområde opført i årene 1963-68. I 1980 blev gårdhavehusene renoveret med nye tage med tagpapdækning oven på de gamle tage og udvendigt efterisoleret med eternitpladebeklædning.

I 2009 stod etagehusene færdige efter en renovering, som omfattede udskiftning af stålplade-facadebeklædningen til skiferplader, nye altaner og ændrede farver på facaden, for bl.a. at skabe individuelle forskelle mellem blokkene.

I 2010 afsluttedes renoveringsarbejder af Kanalen, hvor færdselsarealet bl.a. blev sænket for at beskytte bebyggelsen mod fremtidige store regnskyl. Rækkehusene stod færdige efter en stor renovering i 2015.

Gårdhavehusene står umiddelbart over for endnu en renovering, som dog ikke ændrer grundlæggende ved det oprindelige udtryk. Lette facader og vinduespartier mod haven udskiftes til nye isolerede partier, nye vinduer bliver træaluvinduer. Alle eksisterende installationer udskiftes, nye vand- og varmeinstallationer placeres delvist i et nyt terrændæk under boligen og delvist uden for huset, og der etableres ventilation med varmegenvinding.

Den miljømæssige værdi

Den miljømæssige værdi i den overordnede bebyggelsesplan knytter sig til helheden organiseret omkring bydelens rygrad, det øst-vestgående bånd med Kanalgaden, Kanalens Kvarter og Kongsholm Allé, som opdeler bydelen i en mindre, nordlig og en større, sydlig del.

I Albertslund Syd skaber det karakteristiske og tydeligt adskilte trafiksystem miljømæssige værdier, hvor man sender et klart signal om, at hensynet til de bløde trafikanter vejer tungere end hensynet til bilismen. Vejnettet til bilister og stisystemet til fodgængere og cyklister griber ind i og fletter sig med hinanden, men fungerer samtidig i praksis som to adskilte færdselssystemer.

Der er desuden væsentlig miljømæssig værdi knyttet til stisystemet med de vekslende og oplevelsesrige gåveje med små afstande og lille skala, som knytter forskelligt udformede og beplantede små torve

Følgende opslag:

Gårdhavehusenes private haver er visuelt afskærmet fra stierne og de grønne områder med mandshøje sort- eller hvidmalede plankeværker i vandrette træbeklædninger, hvorfra der med havelåger er direkte udgang.

og gårdhaver sammen. Stisystemet og de offentlige, halvoffentlige og halvprivate gård- og haverum er bundet sammen i et oplevelsesrigt og nedskaleret flow. Et flow, som er organisk og ikke rigidt, på trods af bebyggelsens størrelse.

Der er miljømæssig værdi i frodigheden med den tilgroede beplantning, som både de private og de fælles arealer har tilegnet sig over tid. Beplantningerne giver den enkelte bolig og det enkelte kvarter et eget individuelt og genkendeligt udtryk.

De kulturhistoriske værdier

De kulturhistoriske værdier knytter sig til Albertslund Syd som en samlet bebyggelse med karakter af bydel. Det er en minutiøst planlagt bydel, der er opført på bar mark. Den knytter sig tæt til Fingerplanens principper fra 1947, der bygger på en balance mellem bebyggelse, åbne rekreative arealer og adgang til rationel transport. Udviklingen af forstæderne til København tog for alvor fart i slutningen af 1950'erne. Det var derfor nødvendigt, at de mindre omegnskommuner forberedte sig på en mangedobling af indbyggertallet. I Herstederne og Vridsløselille, ca. 15 km vest for Rådhuspladsen i København, tog sognerådet initiativ til en stor samlet boligbebyggelse, kaldet Albertslund. To store boligforeninger, Vridsløselille Andelsboligforening og KAB, var bygherrer, og en dispositionsplan for området af arkitekterne Peter Bredsdorff (Fingerplanens chefplanlægger) og Knud Svensson blev præsenteret i 1957. Planen var inspireret af bl.a. italienske byer, arabiske bebyggelser og den danske "hansestad" Køge og var en udpræget tæt-lav bebyggelse med rækkehuse, gårdhavehuse og lave etagehuse. Dertil blev der knyttet skoler, institutioner, bycenter og togstation. Grønne arealer var let tilgængelige i periferien, og en kanal blev ført tværs gennem bebyggelsen som et stiliseret vandløb.

På dette tidspunkt var det blevet muligt for almindelige danskere at købe eget parcelhus med have, hvilket betød, at de almene bebyggelser blev præget af gennemtræk af mennesker, som ikke følte sig knyttet til stedet, og som foretrak at købe eget hus, så snart de havde råd. Man ønskede at modvirke denne tendens og søgte efter at udvikle den mest optimale bolig til dette formål. Bl.a. blev inspiration til gårdhavehusene hentet i Utzons Romerhusene i Helsingør. De små private haver og boligernes rationelle indretning, samt den tætte kontakt mellem ude og inde, gjorde disse boliger til mulige alternativer i forhold til tidens konkurrence fra de fritliggende parcelhuse. Som et modspil til efterkrigstidens højhusbyggeri, og med parolen "altanen ned på jorden", udvikledes således det tætte, lave boligbyggeri med stor opmærksomhed på det fysiske nærmiljøes betydning for menneskets trivsel og nye trafiksystemer med adskillelse af bløde og hårde trafikanter. På dette tidspunkt var det almindeligt at

Området er bundet sammen på tværs omkring et øst-vest-gående, parallelt bånd bestående af en kanal med en fodgængergade, Kanalgaden, og en stribe etagehuse, Kanalens Kvarter, og en vej, Kongsholm Allé. Tilsammen deler de bydelen tydeligt op i en nordlig del og en sydlig del.

opføre lejelejligheder med 2½ værelse, men for at fastholde den tiltænkte målgruppe, skulle den nye bebyggelse opføres med boliger med et ekstra rum. På samme måde var rækkehusene og etageboligerne udformet med henblik på at generere liv mellem husene. Det lykkedes at tiltrække og fastholde den ønskede målgruppe, som var socialt engagerede, og som kom til at præge det lokale samarbejde, og Albertslund Syd blev en stor inspiration i eftertidens udvikling af det tætte-lave boligbyggeri.

Der er ligeledes kulturhistorisk værdi relateret til bebyggelsen som et eksempel på en af de fire store planer, der var en udløber af det såkaldte montagecirkulære fra 1960. Som resultat af cirkulæret blev det besluttet at opføre fire store planer: Ballerupplanen, Sydjyllandsplanen, Gladsaxeplanen og så Albertslundplanen, som var det eneste lave byggeri. Bebyggelsen var et ambitiøst elementbyggeri og blev, sammen med de andre bebyggelser inden for de fire planer, en af landets største boligbyggerier i 1960'erne. I samme periode opførtes Høje Gladsaxe, som på mange måder kan sammenlignes direkte med Albertslund Syd. Begge bebyggelser indeholder mere end 2000 boliger, er fordelt på 70 hektar og opførtes som nye bydele med tidssvarende trafikale løsninger, skoler, institutioner, butikcentre mv. Men de hviler på stort set modsatrettede ideologier (det engelske havebyideal kontra Le Corbusiers højbyideal) og adskiller sig derfor væsentligt fra hinanden i både boligtyper, forhold til terræn og landskab og anvendelse af de fælles frie arealer.

De arkitektoniske værdier

De arkitektoniske værdier ved Albertslund Syd knytter sig overordnet til bydelens klare opdeling, organisering og homogenitet, som visse steder afbrydes af naturens elementer, som det smukke og oplevelsesrige forløb ved Kanalen, hvor naturen og den moderne by mødes. Også bebyggelsens nedskalering, fra treplans karré- og stokbebyggelse i bydelens midte til toplans rækkehuse mod Albertslundvej og etplans gårdhavehuse mod naturen og banen, har arkitektonisk værdi. Det samme har måden, hvorpå man ankommer til bydelen og krydser gennem Kanalkvarteret, på tværs af Kanalgaden, hvorved overgangen til den homogene boligbebyggelse mod syd understreges.

I gårdhavehusbebyggelsen knytter de arkitektoniske værdier sig til en konsekvent formgivning, som resulterer i velproportionerede, rolige og oplevelsesrige rumforløb, hvor bygningslementer mødes enten vinkelret eller løber parallelt, og sigtelinjer enten flugter eller forskydes. Kompositionsmæssigt er rumlighederne og forløbene i pladser og stræder geometrisk styrede og enten markant åbne eller markant snævre. Der arbejdes geometrisk med kvadratiske eller klart aflange formater i både overflader, belægninger, facader og detaljer.

Lignende bebyggelser Grenhusene

Bebyggelsen er en tæt sammenvævet bystruktur, hvor bygningernes klimaskærm danner grænsen mellem de velformede og meget funktionelle udvendige og indvendige rumligheder. Strukturens tre primære bygningselementer er de lysegrå gårdhavehuse med vandret opstribede husfacader i brædder og eternitplader; de sorte, hvide eller umalede, vandret opstribede rækværker i træ og de sortmalede skurbygninger, hvor tagplader i bølgeeternit giver et riflet og spinkelt udhæng.

De detaljerede og velproportionerede træskure, med bølgeeternittens riflede og spinkle tagudhæng, ligger som fritliggende "propper" i udearealerne og medvirker til at definere de halvoffentlige og halvprivate underum.

Fladerne mellem bygningerne er enten åben vej med parkering, grønne græsflader eller beton-belægningssten i 2,5 m-baner, som smyger sig langs husenes facader i åbne rum, eller som er spændt inde mellem to husfacader i de snævre gyder.

Strukturen er præget af et, på den ene side, repeterende og anonymt system af genkendelige bygningselementer og på den anden side af beboernes personlige valg af farver på rækværker, hoveddøre og elmålere. Strukturen får også menneskeligt præg gennem beboernes indtagelse af underummene med møblering og beplantning.

I boligernes indre knytter de arkitektoniske værdier sig til grundplanens fleksibilitet, hvor rumopdelingen med lette skillevægge kan tilpasses familiesammensætninger og individuelle ønsker og behov inden for det enkelte lejemål. Ligeledes er der knyttet stor arkitektonisk værdi til sigtelinjer gennem huset og den nære sammenhæng mellem bolig og gårdhave. F.eks. kan nævnes det fine kig fra den åbne hoveddør, gennem entréområdet og husets hjerte, via terrassedøren ud til gårdhaven og det beskyttede areal under tagudhængen; eller det tværgående kig hen over gårdhaven fra den ene fløj over i den anden, samt de lange indvendige kig langs glasfacaden i stuen, som kan opdeles med skydedøre.

De bærende bevaringsværdier

De bærende bevaringsværdier i Albertslund Syd er knyttet til bebyggelsen som helhed med fællesfaciliteter, til bebyggelsesplanen, hvor gående og kørende trafik er adskilt, og til opdelingen i private, halvoffentlige og offentlige rum med glidende overgange samt til variationen i bygningstyper med etageboliger ved kanalen samt gårdhave- og rækkehuse.

De bærende bevaringsværdier er i det ydre knyttet til de velproportionerede bygningskroppes variation i form, materialer og farver samt til de ældre vinduer og døre. Hertil kommer materialeholdningen. I det indre er de bærende bevaringsværdier relateret til de gennemarbejdede og fleksible grundplaner samt til de få oprindelige bygningsdele, herunder døre med greb og enkle gerichter. Hertil kommer materialeholdningen.

Modstående side:

Gårdhavehusene har betonsokkel, og facadeelementerne er udvendigt efterisoleret og beklædt, så de fremstår med vandrette bånd af brædder og eternitbeklædning, malet i en lys grå farve. Nogle steder er pladerne umalede. Gavlene er beklædt med en lodret bræddebeklædning en på to, malet i en lys grå farve.

HØJE GLADSAXE

(1962-68)

KATEGORI 3

Bygningsbeskrivelse

Høje Gladsaxe ligger ca. 10 km fra Københavns Rådhus og tæt på Hillerød-motorvejen. Høje Gladsaxe-bebyggelsen omfatter 17 boligblokke, en skole, en kirke, et center med butikker og kollektive funktioner samt diverse anlæg som f.eks. en varmecentral. Skole, kirke og kollektivcenter er samlet omkring et lille torv. Bebyggelsen rummer i alt mere end 2.000 lejligheder. Infrastrukturen er trafiksepareret, og biltrafikken er velintegreret i bebyggelsen. Langs boligernes sydfacader er arealerne reserveret ophold og fodgængerstier. Beplantningen er anlagt i firkantede felter og lige linjer. Bebyggelsen er generelt skarpt afgrænset fra de omkringliggende naturområder med plinte, kanter og hegn. På Gyngemosens flade, klippede græsareal er der udlagt boldbaner, der ligger som frit placerede terrasseringer, og kantbeplantningerne og området mod nordvest er sprunget i vildvoksende skov.

Høje Gladsaxe-bebyggelsen er udformet med fem høje blokke i 16 etager, som danner en mur mod nord. De lavere blokke og diverse institutioner, butikscener mv. danner sammen med højhusene en rytmisk komposition omkring en stor grønning. Fra indgangsfacaderne i nord er der niveaufri adgang. Blokkene er forbundet med lave enetages forbindelsesbygninger.

Foran hver forbindelsesbygning på nordsiden mod Gladsaxevej er garager udlagt som en lukket karré omkring en asfalteret gård. Stien mellem forbindelses- og fællesbygningerne er overdækket af et nyere glastag. Arealet syd for blokkene er friholdt for kørende trafik. Langs bygningen er udlagt en lige fodgængesti, firkantede felter med græs og træer, og på plintens yderkant vokser en dobbelt træække. Fra plinten er der ud for hver blok en trappe ned til Gyngemosen.

De øvrige boligblokke fordeler sig på to blokke i otte etager og ti blokke i fire etager. De to otteetages blokke er placeret i forlængelse af, men forskudt for de fem høje. De ti blokke i fire etager er placeret langs en tilførselsvej, som forløber fra den vestlige ende af rygraden ned mod syd i en kantet spiral. Spiralen ender i fire fritliggende blokke organiseret omkring en gård. Varmecentralen, en lille butik, et kollegie mv. er placeret nord for de to otteetages blokke. Bygningerne er i en og to etager, og

Modstående side:

De højeste blokke fremstår med indgangsfacaden mod nord og med åbne, gennemgående altangange. Altanerne og altanrækværkerne bæres af kraftige, etagehøje betonrammer, der hænger vinkelret på den indeliggende facade. Altandækkenes fronter og rækværker markerer sig med betonplader i facadens fulde længde. Mellem dæk og rækværk er der et stormasket trådnet, som først ses på tæt hold.

Følgende opslag:

Bebyggelsen er generelt skarpt afgrænset fra de omkringliggende naturområder med plinte, kanter og hegn. På Gyngemosens flade, klippede græsareal er der udlagt boldbaner, der ligger som frit placerede terrasseringer, og kantbeplantningerne og området mod nordvest er sprunget i vildtvoksende skov.

er placeret i en mere tilfældig struktur og i en relativt tæt træbeplantning. Varmecentralen markerer sig med en høj, rund skorsten.

Alle boligblokke er montagebyggerier i beton, med flade tage, lukkede gavle og dimensioneret ud fra faste, gentagne modulmål. Altangangene er 140 cm dybe, og bruttoetagehøjden er ca. 280 cm. Betonkonstruktionen udtrykker sig som bærende skiver og vandrette dækplader. Vinduer og aluminiumsinddækninger er malet i grå, sort og blå. Terrænforskelle optages i kælderetagerne.

De højeste blokke, i otte og 16 etager, fremstår med indgangsfacaden mod nord og med åbne, gennemgående altangange. Altanerne og altanrækværkerne bæres af kraftige, etagehøje betonrammer, der hænger vinkelret på den indeliggende facade. Altandækkenes fronter og rækværker markerer sig med betonplader i facadens fulde længde. Mellem dæk og rækværk er der et stormasket trådnet, som først ses på tæt hold. Gavlene og facaderne mod havesiden i syd, som oprindeligt har haft samme udtryk som indgangssiderne, fremstår i dag glasinddækkede.

I stueetagen er indgangsrummene forsynet med store, rektangulære ølandsfliser på gulvet og brunspættet flisebeklædning på væggene fra gulv til loft.

Lejlighederne i de høje blokke varierer i størrelsen fra et til fire værelser, hvoraf de fleste er på tre værelser. Der er ca. 1.400 lejligheder i alt. Blokkene har elevator og trappe med fire lejligheder pr. etage. Lejlighederne er dybe og gennemgående, med vinduer mod nord, ud til en altangang, der fungerer som flugtvej til trapperne i de to gavle, og med udgang fra opholdsstuen til den inddækkede, uopvarmede altan i lejlighedens fulde bredde mod syd. Der er et eller to rum, som fungerer som entré og/eller fordelingsgange. Værelser og køkken med spiseplads er placeret mod nord, badeværelset er indeliggende og har et forrum. De indvendige facader mellem ophold og altan har lave brystninger og et lukket overstykke over de store, uopdelte vinduer.

Lejlighederne har hvide lofter og vægge. Skillevæggene mellem forstue og opholdsstue er delvist udført som faste skabe fra gulv til loft og tidstypiske besætninger. Opholdsrummene har lakerede bøgemarketgulve og lavt, fladt fodpanel i lakeret bøgemarket. Der er glaspartier og glasdør mellem forstue og stue. De øvrige døre er hvidmalede med glatte, hvide indfatninger og stålgreb.

De ti fireetages boligblokke, som rummer ca. 480 lejligheder, er ligeledes ens betonmontage-bygninger med flade tage og lukkede gavle. De lave blokke har ingen altangange, men adgang direkte fra trappeopgangen til lejlighederne. Facadeudtrykket adskiller sig fra de høje boligblokke. Indgangssiden orienterer sig mod nord eller øst og fremstår som vandrette bånd af lette alupladebrystning og vinduesbånd. Det vandrette udtryk brydes af taktfast placerede franske døre (en pr. lejlighed) og lodrette striber af en mørkere grå brystningsplade samt nedløbsrørene.

Blokkene er facaderenoveret, og alle facader er inddækket med aluplader. Havefacaderne har, ligesom de høje blokke, en nyere altaninddækning med aluminium og glasskydedøre. Altanerne bæres af de kraftige, U-formede rammer, som hænger på facaderne. Stueetagen ligger således tilbage trukket med en lille privat terrasse foran.

Lejlighederne i de lave boligblokke er overvejende på fire og fem værelser, med to lejligheder pr. trappeopgang. Trapperummet er indeliggende, og der er ingen elevator. Loft og vægge udgøres af glatte, malede og rumstore betonelementer med en synlig vandret samlingsnot for hver etage. Der er meleret, mellemgrå linoleum med mørkegrå trinkanter på trin og reposer. Rækværket er et samtidigt standardprodukt, der er opdelt i lige sektioner af et trappeløbs længde med balustre af rødmaledede rundjern og med grove, flade plasthåndlister. Sektionerne samles af to flade plader i durchsichten ved reposerne.

Lejlighederne har opholdsrum, adskilt toilet og bad med forrum, spisestue, skabsrum, forstue og en inddækket, privat altan i lejlighedens fulde bredde mod havesiden. Opholdsrum og køkkener er dybere end i de høje blokke, eftersom blokkene ikke har altangang.

Bygningshistorie

I 1960 vedtog regeringens økonomiudvalg et cirkulære vedrørende montagebyggeri, som fik afgørende indflydelse på dansk boligbyggeri. Programmet var fireårigt og omhandlede en effektivisering af byggeprocessen. Seriefremstilling, præfabrikation og rationaliserede arbejdsgange var midlerne til at skabe et stort antal boliger på kort tid og samtidig etablere et velfungerende produktionsapparat for fremtidige projekter. Ulemperne var, at industrialiseringen af byggeriet fik større fokus end hensynet til beboernes almene trivsel og udformningen af humane omgivelser.

Det første projekt, der fulgte montagecirkulæret, var Ballerupplanen. I 1962 påbegyndte man så Gladsaxeplanen, der omfattede ca. 1.900 lejligheder. Det var et gigantisk projekt, hvor opførelsen var sat i system med en hidtil uset præcision. De monumentale boligblokke på 16 etager kunne opføres med en byggetid på blot fem måneder pr. styk. Den omfattende brug af standardiserede elementer og fascinationen af den arkitektoniske gentagelse gjorde det muligt i en tid, hvor edb endnu ikke var integreret i projekteringen.

Høje Gladsaxe er tegnet af arkitektfirmaet Hoff & Windinge sammen med Juul Møller og Agertoft samt Alex Poulsen på baggrund af en plan af Vilhelm Lauritzen fra 1943. Bygherrer var AAB, AB Gladsaxe, Lejerbo FB og SB Gladsaxe. De første planer for området blev lagt allerede i 1930'erne, hvor man ville opføre en mere almindelig, spredt etageboligbebyggelse. Pga. den tætte placering på Utterslev Mose vakte planerne stor

Følgende opslag:

Bag de fem højhuse er der små grønne områder og legepladser.

modstand. Det medførte, at den sydvendte skråning ned mod Utterslev Mose skulle friholdes for byggeri. Området blev fredet i 1940'erne.

Den miljømæssige værdi

Den miljømæssige værdi ved Høje Gladsaxe-bebyggelsen knytter sig til beliggenheden på kanten af Gyngemosen og tæt på Utterslev Mose, som er fredet natur. Blokkene er placeret på en etagehøj plint, der optager terrænfaldet mod syd. Plinten danner en skarp kant mellem bebyggelsen og Gyngemosens grønne plæne. I modsætning til de fleste andre bebyggelser, som blev opført lige inden, er natur og byggeri her klart adskilt og fremstår ikke som en sammenflettet helhed.

Der er ligeledes miljømæssig værdi relateret til bebyggelsens højde, som bevirker, at der fra bebyggelsen er en storslået udsigt over København. Herudover kan bebyggelsen ses på lang afstand og tegner sig med den genkendelige skyline af de fem 16-etagers blokke på himlen. Høje Gladsaxe er således et af hovedstadens mest markante visuelle fikspunkter, og sammen med Bellahøjhusene har den betydning for Københavns horisontlinje på linje med Valby Bakke og Grundtvigs Kirke.

De kulturhistoriske værdier

Høje Gladsaxes kulturhistoriske værdi knytter sig i det ydre til den samlede bebyggelse som et eksempel på en bebyggelse opført efter vedtagelsen af montagecirkulæret i 1960. Som resultat af cirkulæret blev det besluttet at opføre fire store planer: Ballerupplanen, Syddjyllandsplanen, Gladsaxeplanen og så Albertslundplanen, som var det eneste lave byggeri. Høje Gladsaxe var et ambitiøst elementbyggeri og blev, sammen med de andre bebyggelser inden for de fire planer, en af landets største boligbyggerier i 1960'erne.

I samme periode opførtes Albertslund Syd, som på mange måder kan sammenlignes direkte med Høje Gladsaxe. Begge bebyggelser indeholder mere end 2.000 boliger, og begge blev opført som nye bydele med tidsvarende trafikale løsninger, skoler, institutioner, butikcentre mv. Men de hviler på stort set modsatrettede ideologier (det engelske havebyideal kontra Le Corbusiers højbyideal) og adskiller sig derfor væsentligt fra hinanden i både boligtyper, forholdet til terræn og landskab og anvendelse af de fælles frie arealer.

At blokkene er et elementbyggeri, kommer til udtryk i konstruktioner og materialer i kraftige dimensioner og retvinklet geometri, som gentager sig ned til mindste detalje. De samme ens og detaljeløse betonelementer anvendes i hele bebyggelsen. Byggesystemet, som blev anvendt til at

opføre Høje Gladsaxe, var det samme som i Ballerupplanen, men i modsætning til Ballerupplanen blev teknikken her underordnet en stærk arkitektonisk idé.

De kulturhistoriske værdier knytter sig til Høje Gladsaxe som en samlet bebyggelse med karakter af bydel med boliger, skole, kirke og indkøbscenter. Bebyggelsen er således en videreudvikling af tankerne fra 1940'erne og 1950'erne, hvor bebyggelserne i stigende grad fik flere og flere funktioner ud over boliger, ud fra tankegangen om, at beboerne skulle kunne klare alle deres indkøb og ærinder tæt på boligen. Herudover skulle børnene kunne tilbringe en stor del af deres liv tæt på boligen ved både at kunne være i børnehave og gå i skole i samme bebyggelse. Herudover havde man erkendt, at med den stigende bilisme var det nødvendigt at anlægge flere parkeringspladser i tæt tilknytning til beboernes boliger.

Der er ligeledes kulturhistorisk værdi knyttet til bebyggelsesplanen og det arkitektoniske udtryk, som er stærkt inspireret af de internationale strømninger i efterkrigstiden. Bebyggelsen bærer således præg af Le Corbusier og hans idéer om den ideelle "bomaskine", som han gav udtryk i Unité d'Habitation i Marseille og Berlin. Blokkene ligger som monumenter i landskabet og virker på afstand storslåede.

De arkitektoniske værdier

Høje Gladsaxes arkitektoniske værdi knytter sig til bebyggelsesplanen med en markant og letafleselig kontrast mellem bygning og landskab, hvor der er bevaret så meget sammenhængende natur som muligt. De fem høje blokke med forareal ligger på et plateau øverst på grunden adskilt fra naturen ved hjælp af en høj mur. Den store kontrast mellem natur og bygning understreges af de lavere blokke, der skyder sig ud i terrænet, men som ligeledes afsluttes markant mod naturen.

Høje Gladsaxes arkitektoniske værdi knytter sig endvidere i det ydre til bebyggelsens overordnede og ensartede arkitektoniske udtryk, hvor de enkelte elementer er underlagt den overordnede idé.

De bærende bevaringsværdier

De bærende bevaringsværdier for Høje Gladsaxe-bebyggelsen knytter sig overordnet til den samlede bebyggelse med boligblokke, butikstov, skole, kirke, garager og parkeringspladser, hvor bebyggelsesplanen er anlagt med en skarp opdeling mellem bebyggelse med små, grønne nærområder mod syd og et stort, friholdt naturområde. Herudover med en klar trafikadskillelse mellem gående og kørende trafik.

De bærende bevaringsværdier er i det ydre knyttet til de velproportionerede bygningskroppes variation i højde, facadeinddeling og farver samt til de ældre vinduer og døre. Hertil kommer materialeholdningen.

I det indre er de bærende bevaringsværdier relateret til de bevarede trappeopgange og til de få oprindelige bygningsdele, herunder indbyggede skabe, døre med greb og enkle gerichter. Hertil kommer materialeholdningen.

Lignende bebyggelser

Ballerupplanen

Syddjyllandsplanen

Modstående side:

Foran højhusene er der anlagt firkantede felter med garager, og i midten er der en vandpost, så man kan få vand til at vaske sin bil.

FARUM MIDTPUNKT

(1970-74)

KATEGORI 1

Bygningsbeskrivelse

Farum Midtpunkt ligger i Farum, i Furesø Kommune. Bebyggelsen ligger sammen med kultur og aktivitetscentret Stien og Bybækhallen mod syd, omkranset af motorvejen mod øst og indfarts- og hovedvejene Paltholmvej, Frederiksborgvej og Slingerupvej.

Farum Midtpunkt er en bebyggelse bestående af 24 terrassehuse samt tre stokke, udlagt efter et stramt, parallelt, nord-sydgående mønster. Bebyggelsen har i alt omkring 1.800 boliger, hvoraf de fleste har fire værelser og er på 130 m². Bebyggelsen ligger åbent i landskabet og markerer sig som en sammenbygget enklave af ensartede enheder, og den adskiller sig fra områdets øvrige bebyggelser med sine mørke korroderede facader.

Man ankommer fra vest ad Frederiksborgvej, hvorfra fire stikveje fører ind til et parkeringsdæk under terrassehusene, som står på søjler. Fra de fire parkeringsdæk fører trapper op til første niveau, et fodgængerniveau, som fire steder på tværs forbinder seks terrassehuse i et såkaldt "kvarter", og hvorfra der er indgang til de enkelte huse med lejligheder i tre etager. Fodgængerniveauerne i de fire kvarterer forbindes med hinanden via en langsgående fodgængergade, som løber langs de tre længer, som danner ryg mod Frederiksborgvej, også kaldet Vestblokken. Vestblokken indeholder diverse fællesfaciliteter, kontor, købmand, institutioner mv. Inde i bebyggelsen, i fodgængerniveau, er der pladser, haver og idrætsområder. Og på terrænet nede i mellemrummene mellem husenes parkeringskældre er der haver med frodig og høj beplantning af både træer, buske og bunddække, som med tiden er vokset op og gør bebyggelsen meget grøn at se på. Med parkeringskældrene, som er integrerede i bygningernes underetager, er bilerne i hovedtræk skjult i det samlede billede af området.

Bebyggelsen er opført i en synlig bærende betonkonstruktion bestående af kraftige, runde søjler, langsgående dragere og tværgående betonskiver. Konstruktionen er isoleret udvendigt og fra første niveau og op beklædt med cortenstål i en kombination af vandrette baner med bukkede drypkanter og større pladeformater. Som afslutning på terrassernes brystninger er der monteret brede, skråtstillede lameller i bukket cortenstål. Vindueslysningerne er ligeledes i cortenstål, som f.eks. omkring de små

Modstående side:

Farum Midtpunkt består af 24 terrassehuse, der er placeret over et stort område med gangstier mellem husene.

Følgende opslag:

Man ankommer til Farum Midtpunkt fra vest ad Frederiksborgvej, hvorfra fire stikveje fører ind til et parkeringsdæk under terrassehusene, som står på søjler. Fra de fire parkeringsdæk fører trapper op til første niveau, et fodgængerniveau, som fire steder på tværs forbinder seks terrassehuse i et såkaldt "kvarter", og hvorfra der er indgang til de enkelte huse med lejligheder i tre etager.

248
242

rødmalede, kvadratiske vinduer danner en ramme, som er bukket ud fra facaden. Den synlige beton er en kombination af præfabrikerede elementer og insitu-støbt beton med fantasifulde geometriske udsparringer og bøjede jerngitre samt dekorative diagonale aftryk af forskallingsbrædder.

Facadepartierne ved boligerne er udført med sortmalede indramninger, brede, rødmalede terrassedøre, glaspartier i fuld facadehøjde, lavtsiddende, aflange glaspartier og grønmalet bræddebeklædning. Alle oplukkelige facadepartier samt håndlister i træ er rødmalede. Der er et langsgående glasbånd som ovenlys øverst på østfacaderne og græs på tagene.

Tagrender, nedløbsrør, udvendige lamper og skraldespande mv. er specielt designet og udført i cortenstål. Betontrapper, ventilationsrør, store påsatte husnumre og andre særlige detaljer er malet i klare farver.

Lejlighederne i terrassehusene er organiseret omkring et stort indre, langsgående fællesareal med trapper op til de ovenliggende et- og toplans lejligheder. Gangstrøget, hvor vægge og trapper er fantasifuldt udformet i beton, løber i hele blokkens længde i stueplan. Der er halvprivate opholdsniche foran lejlighederne, store fælles opholdsarealer for beboerne og glasfacader med udgang til udendørs trapper, som fører ned til parkeringskælderen.

De fleste lejligheder er store, vestvendte, etetages, vinkelformede gårdhavelejligheder og toetages lejligheder med terrasser mod både øst og vest samt et stort, skråtstillet ovenlys mod øst. Fra alle værelser og stuer er der direkte udgang til terrasser.

Køkkenerne er specielt designet til Farum Midtpunkt og udført i møbelplade med hvide, laminerede låger. Gårdhavelejlighederne har rummelig entré, gæstetoilet og badeværelse, tre værelser og stort køkkenalrum. De toetages lejligheder har i nederste plan to værelser, garderobe og badeværelse, og i øverste plan køkkenalrum, opholdsstue og værelse. Overfladerne er parketgulve og malede betonoverflader. Badeværelserne er med mosaikflisegulve.

Mellem husene er der frodige grønne områder, som også er tydelige fra trapperne.

Bygningshistorie

Farum Midtpunkt er tegnet af Fællestegnestuen, ved arkitekterne Jørn Ole Sørensen, Viggo Møller-Jensen og Tyge Arnfred, og opført i 1970-74.

Blok A er fornylig PCB-renoveret. Pga. PCB'en har det været nødvendigt at nedslibe og malerbehandle samtlige betonoverflader. Der er lagt linoleum på gulvene i fællesarealerne, og den oprindelige, karakteristiske, rustikke materialekarakter er væk.

To huse i blok B blev i 2012-15 energirenoveret og ombygget til at rumme et antal tilgængelige lejligheder, et moderne plejecenter samt bo-fællesskaber for voksne udviklingshæmmede. Til renoveringen hører også

et nyt haveanlæg. Renoveringen er tegnet af arkitekterne JJW Arkitekter efter byggeprogram udarbejdet af Domus Arkitekter.

Den miljømæssige værdi

De miljømæssige værdier knytter sig til haverummene, som med den frodige beplantning og de høje træer skyder ind og op mellem terrassehusene. Haverummene opleves både fra fodgæנגergaden langs Vestvolden, fra stierne mellem husene og inde fra de fælles gangstrøg.

Der er ligeledes miljømæssige værdier knyttet til de grønne forløb gennem bebyggelsen og over pladserne, Sct. Hans Torv, Stenalder Plads og Grønne Plads, hvor der vokser bærbuske, frugttræer og mange forskellige planter, som sikrer biodiversitet og et varieret fugleliv.

De kulturhistoriske værdier

De kulturhistoriske værdier knytter sig til Farum Midtpunkt som en velbevaret og fremragende bebyggelse fra 1970'erne. Bebyggelsen er et eksempel på et eksperimenterende montagebyggeri udført i beton med flade, grønne tage. Den utraditionelle og tidstypiske boligbebyggelse blev opført i 1970'erne, og den afspejler periodens aktive boligmiljødebat med fokus på sociale fællesskaber og medbestemmelse.

Farum Midtpunkt var tænkt som en hybrid mellem etagehuset og den fritliggende bolig. Fordelene ved montagebyggeriets kompakte og masseproducerede etageejendomme skulle kombineres med villakvarterernes rummelige, horisontale forarealer og enfamiliehusets privathed. Etagehuset var økonomisk og havde boliger, trappeopgange, fællesfaciliteter, social nærhed og beskyttede indendørsmiljøer inden for samme ramme, mens enfamiliehuset havde egen afskærmet have og optimale muligheder for udeophold i tæt forbindelse med boligens indre.

De kulturhistoriske værdier knytter sig til Farum Midtpunkt som en bebyggelse, hvor der er fællesskaber i flere grader, f.eks. i form af halv-private opholdsområder i nær tilknytning til boligerne samt på længere afstand i form af beboerlokaler og andre velfærdsgoder, som er fælles for hele bebyggelsen. Der er også sørget for gode parkeringsforhold kombineret med kort afstand mellem bil og bolig, et trafiksikkert miljø for børn og nærhed til offentlig transport.

Bebyggelsen blev opført med en række fællesfaciliteter som selskabslokaler, spisehus, vaskeri, biograf, bordtennisklub, institutioner, nærkøbmand etc., hvoraf de fleste er der endnu. I blokkene er de indbyrdes fordelingsgange til boligerne udformet som indre gangstrøg med små mødesteder foran lejlighederne og større områder til fælles aktiviteter.

Facaderne er beklædt med cortenstål.

Følgende opslag:

De fleste lejligheder er store, vestvendte, enetages, vinkelformede gårdhavelejligheder eller toetages lejligheder med terrasser mod både øst og vest. Fra alle værelser og stuer er der direkte udgang til terrasser.

De kulturhistoriske værdier knytter sig ligeledes til de store, velproportionerede og funktionelle lejligheder med opholdsrum og skydedøre i glas, som vender ud mod de store, anvendelige, vestvendte terrasser, som vidner om, at de almene boliger i løbet af 1960'erne gradvist blev større og større i takt med den stigende industrialisering af byggeriet og den voksende velstand i det danske samfund.

De arkitektoniske værdier

De arkitektoniske værdier for Farum Midtpunkt knytter sig til hovedgrebets radikale og konsekvent gennemførte logistik, formsprog, materialitet og byggeteknik, samtidig med at de knytter sig til omsorgen for det enkelte menneske, alene såvel som fælles med andre, som det materialiserer sig i den konkrete bebyggelses fysiske rammer.

De arkitektoniske værdier knytter sig til den samlede bebyggelse med de parallelle blokke, de vandrette linjer, den markante profil, terrasserne, som bygger sig op mod øst, de grønne tage, cortenstålens mørke, korroderede facader, betonelementerne, og det frodige og grønne, som pibler op over det hele. Bebyggelsen ligger med sit udpræget eksperimenterende og modernistiske udtryk placeret som en satellit i det åbne landskab, gennemtænkt og gennemført fra bydelsniveau til den enkelte boligblok og ned til sidste detalje.

Bebyggelsen er stor, og enhederne er placeret strengt og parallelt, men inde i bebyggelsen, langs Vestvolden, i de snævre passager mellem husene og inde i de fælles gangstrøg, som fører ind til lejlighederne, brydes monotonien ustandseligt af relationer mellem inde og ude, åbne og lukkede rumligheder, med kontraster, afgrænsninger, åbninger og varierede sigtelinjer. Udenfor løfter bygningerne sig nærmest hen over haver, kørebaner og parkeringsarealer. De gamle træer, som kommer op fra undergrunden mellem parkeringskældrenes betonelementer, vokser højt op mellem bygningerne og forstærker oplevelsen af de mærkelige, frodige haver, som gror i betonmiljøet.

Også de brutale materialer, det rustne cortenstål og betonen, har, i kraft af voldsomme former, raffinerede detaljer og overfladernes levende tekstur, en stemningsfuld effekt, hvor det rå nærmest bliver poetisk. Tiden og vejret aflejres i materialernes overflader, og forgængelighed kan aflæses som forfald eller som skønhed. Der ses rustne anløbninger fra cortenstål på betonen, betonen i sig selv forvitrer, og når det regner, siver vandet ned ad facaderne i mørke skjolder.

På trods af bebyggelsens størrelse, de mange gentagelser og de rå materialer ude og i de fælles gangstrøg er skalaen human. Lange sigtelinjer er brudt ned med knæk i bygninger, pladسدannelser og små opholdsrum, og den lave bygningshøjde giver bebyggelsen en menneskelig skala. Overalt

Modstående side:

Vestblokken indeholder i stueetagen fællesfaciliteter, kontor, købmand og institutioner. Ovenover er der boliger.

er de enkelte materialers særlige egenskaber udnyttet til at skabe et stærkt formsprog, som sammen med de bevoksede terrasser, frodige haver og græsbeklædte tage giver bebyggelsen sin helt særlige karakter.

I det indre er de arkitektoniske værdier knyttet til de velindrettede familieboliger med gode værelser, velproportionerede opholdsstuer og fine, snedkererede køkkener. I særlig grad er værdierne knyttet til etplans lejlighederne, som ligger i en vinkel med store glaspartier og direkte adgang fra alle opholdsrum til den store, lukkede, sydvestvendte terrasse.

De bærende bevaringsværdier

De bærende bevaringsværdier knytter sig til Farum Midtpunkt som et byggeri, der påkalder sig opmærksomhed som eksperimenterende montagebyggeri, samtidig med at det var en radikal fornyelse af etageboligbyggeriet, hvor man søgte at skabe en hybrid mellem etagehuset og den fritliggende bolig. Ligeledes afspejler bebyggelsen 1970'ernes aktive boligmiljødebat og sociale fællesskaber, bl.a. i udformningen af de indre, fælles fordelingsgange.

De bærende bevaringsværdier knytter sig til det arkitektoniske udtryk med de parallelle blokke, de vandrette linjer, terrassehusenes karakteristiske profil og anvendelsen af materialerne, særlig beton og cortenstål, både i helheden og i detaljen.

Endelig knytter de bærende bevaringsværdier sig til de velindrettede og lyse familieboliger, særligt til de store vinkellejligheder, som med opholdsrum og glaspartier lægger sig omkring den store, afskærmede, sydvestvendte terrasse.

Lignende bebyggelser
Holmstrup

Modstående side:

Nogle af husene er blevet renoveret, og som en del af renoveringen har beboerne fået nye haveanlæg.

TINGGÅRDEN

(1971-78)

KATEGORI 1

Bygningsbeskrivelse

Tinggården ligger i udkanten af Herfølge og er nabo til Tinggården II, der blev opført efter Tinggården I. Bebyggelserne ligger i et område med overvejende traditionelle enfamiliehuse på den ene side og marker på den anden side. Tinggården I og II består af i alt 186 boliger. Nærværende beskrivelse handler udelukkende om Tinggården I. Bebyggelsen opvarmes med træpillefyr, der ligger i en særskilt bygning mellem Tinggården I og II.

Bebyggelsen er opdelt i boliggrupper med enten otte eller ti boliger omkring et fælleshus med vaskeri, køkken og plads til fællesspisning. I hver gruppe er boligerne sammenbyggede i længer, som varierer i længde og højde afhængig af dels placeringen i bebyggelsen, dels hvilke typer boliger der ligger i længen. Hver enkelte længe består af et hus opført i betonelementer, som er beklædt med en vandretliggende, svensk-rødmalet brædebeklædning. Heltaget er hængt med bølgeeternit, der på gavlene afsluttes med vindskeder. På både facade og haveside ses forskellige typer af tilbygninger; den ene, i en etage, er opført i røde og gule, flammede mursten og står med blank mur. Den ensidige tagflade er ligeledes hængt med bølgeeternit, og i tagfladen ses to ældre tagvinduer. Den anden er opført i to etager og beklædt med en sortmalet, lodretstående brædebeklædning, ligeledes med ensidig tagflade med bølgeeternit. Afhængig af om tilbygningen er placeret på ankomst- eller havesiden, er vinduesformaterne og åbningerne lidt forskellige, der er f.eks. enten to større vinduer samt en havedør af glas eller et firerammet vindue, der sidder i forlængelse af et torammet vindue i tagfladen. Omkring nogle af indgangspartierne er facaden af samme type mursten som tilbygningerne, og omkring nogle af indgangsdørene ses i stueplan en mindre drivhuskarnap i glas. Over de døre, der ikke har en drivhuskarnap, sidder et lille udhæng med bølgeeternit. De ældre døre er enten sort- eller blåmalede med et lille rundt vindue i den øverste del eller glassdøre med en sortmalet ramme. Endelig er der åbne ligeløbstrapper med en lille repos foran og udhæng over døren til de boliger, som har indgang på første sal. Der er adgang til to boliger fra en trappe, og brædebeklædningen omkring dørene er sortmalet. De ældre vinduer findes i mange formater; fra små, enrammede

Modstående side:

Tinggården er opdelt i boliggrupper med enten otte eller ti boliger omkring et fælleshus med vaskeri, køkken og plads til fællesspisning. I hver gruppe er boligerne sammenbygget i længer, som varierer i længde og højde afhængig af dels placeringen i bebyggelsen, dels hvilke typer boliger der ligger i længen.

Følgende opslag:

Længerne er alle underlagt en fælles idé og formsprog, men de har samtidig individuelle udtryk med opbrudte, sammensatte og levende bygningskroppe og facader, som resulterer i oplevelsesrige rumforløb, hvor bygningslementer, materialer og farver mødes på forskellig vis.

vinduer til store, enrammede vinduer samt fra torammede vinduer til fire-rammede vinduer, der er skudt ud fra facadeflugten og således nærmest fungerer som en smal karnap. Vinduerne er malet i en gulbrun nuance.

Der findes en del boligtyper i forskellige størrelser fra et til tre rum med mulighed for at udvide boligen med supplementsrum, der ligeledes kan fungere som en selvstændig bolig. Nogle boliger er udvidet med et supplementsrum, mens andre har været det, hvilket betyder, at grundplanerne og antal af boliger ændrer sig over tid, afhængig af beboernes familiemæssige situation og livsvilkår. Det er tydeligt markeret i væggen, når en bolig enten er udvidet med et supplementsrum, eller hvor det kan udvides. Selv om der er mange typer boliger, så har de nogle lighedstræk. I de boliger, hvor der er en drivhuskarnap, fungerer den som entré, og derefter træder man direkte ind køkkenet med spiseplads. Fra spisekøkkenet er der adgang til en mindre gang med adgang til badeværelse, værelse og trappe til første sal, der ligger i et trappetårn. På første sal går man direkte op i en opholdsstue, og ved siden af ligger der et værelse. I de boliger, hvor der ikke er drivhuskarnap, går man ind i en mindre forstue med adgang til badeværelse og et stort, åbent køkkenrum med trappe til første sal og direkte udgang til haven. Ved siden af køkkenet ligger et værelse. Trappen til første sal er åben og fører op til en stor, åben repos, hvorfra der er adgang til et værelse. De mindste boliger, supplementsrum, består af en forstue med plads til et meget lille køkken. Derfra er der adgang til både badeværelse og værelse. En anden type har en entré med adgang til badeværelse samt spisekøkken og opholdsstue i ét. Mod haven ligger et værelse. Badeværelser og køkkener er i nogle tilfælde udskiftet eller delvist skiftet, men der findes stadig en del af de oprindelige køkkener med smalle, åbne overskabe. Herudover er de oprindelige bygningsdele og -detaljer i overvejende grad bevaret, herunder skabe, fodlister og døre med greb og gerichter. Overfladerne er bræddeloft, blankt murværk, pudsede vægge og lofter, fliser, linoleum og parketgulve.

Til hver boliggruppe er der knyttet et fælleshus, der er opført som et længehus med en ensidig tagflade, som er hængt med bølgeeternit. På indgangssiden sidder et halvtag, der bæres af tre søjler. Huset er beklædt med plader. Som længerne med boliger har fælleshuset ligeledes en tilbygning i gule og røde, flammede mursten, der står i blank mur. Husene har flere ældre, store, enrammede vinduer og to ældre glasdøre med blåmalede rammer.

I det indre er huset et stort, åbent rum, men med forskudte planer. Man træder ind i et opholdsrum, hvorfra der fra en trappe er nedgang til køkken og vaskeri. Der er åbent til kip. Overfladerne er mursten, fliser, troldtekt, linoleum og brædder.

Bygningshistorie

I 1969 formulerede Statens Byggeforskningsinstitut (SBI) en målsætning for fremtidens boliger, som hed: "Boliger og byenheder skal kunne administreres af de mennesker, der bor i dem". På baggrund af målsætningen udskrev de i 1971 en idékonkurrence, som handlede om fremtidens boliger. Formålet med konkurrencen var at få nye idéer til, hvordan fremtidens bomiljøer kunne udformes.

I SBI's konkurrenceprogram var der tre krav til byggeriet: 1. Byer og boliger skulle være foranderlige. 2. Byer og boliger skulle kunne udvides. 3. Byer og boliger skulle kunne administreres af de mennesker, der bor i dem. Målet var at udvikle varierede by- og boligmiljøer. Idealerne for den tæt-lave by blev hentet fra danske småbyer med en- eller toetages længehuse, der lå grupperet omkring veje eller stiforløb, der ikke egnede sig til moderne trafik. I 1972 blev konkurrencen vundet af den forholdsvis unge tegnestue Vandkunsten med et projekt, der var meget inspireret af tidens dynamiske arkitekturopfattelse. Efter konkurrencen blev der dannet en planlægningsgruppe sammensat af repræsentanter fra SBI og forfatterne til de præmierede projekter. Det resulterede i to forsøgsbyggerier, det ene i Esbjerg, det andet i Herfølge, som i slutningen af 1970'erne blev til bebyggelsen Tinggården. Bebyggelsen i Herfølge blev til i samarbejde med en beboergruppe.

Visionerne for udformningen af Tinggården, og hvordan den skulle administreres, var meget visionære, men lovgivningen omkring det almene boligbyggeri satte i sidste ende en del begrænsninger.

Bebyggelsen er generelt meget velbevaret. Et af fælleshusene har fået solceller på tagfladen.

Den miljømæssige værdi

Den miljømæssige værdi for Tinggården er knyttet til placeringen i Herfølge, hvor de omgivende, delvist ubebyggede områder forøger beboernes adgang til grønne områder betragteligt. Det gælder især for boligerne, der ligger i udkanten af bebyggelsen, hvor den private have flyder ud i vidtstrakte grønne områder.

Derudover er der miljømæssig værdi relateret til bebyggelsesplanen med differentiering af offentlige, halvoffentlige og private områder, der giver beboerne mulighed for både at afskærme sig fra fællesskabet i den private, indhegnede have og deltage i fællesskabet med fælles områder i boliggrupperne, stisystemer på tværs af bebyggelsen og grønne områder mellem boliggrupperne.

Omkring nogle af indgangsdørene ses i stueplan en mindre karnap i glas.

Følgende opslag:

Bebyggelsesplanen har offentlige, halv-offentlige og private områder, der giver beboerne mulighed for både at afskærme sig fra fællesskabet i den private, indhegnede have og deltage i fællesskabet med fælles områder i boliggrupperne, stisystemer på tværs af bebyggelsen og grønne områder mellem boliggrupperne.

De kulturhistoriske værdier

Den kulturhistoriske værdi ved Tinggården er overordnet knyttet til hele bebyggelsen med boliger med små private haver, fælleshuse med fælleskøkkener, fælles beboerlokale og fælles grønne områder som et velbevaret og fremragende eksempel på en tæt-lav, almen bebyggelse fra 1970'erne. Tinggården blev opført efter en periode, hvor parcelhusene blev set som en meget attraktiv boligform i form af en individuel bolig med egen have, men uden fællesfaciliteter. De mange fællesfaciliteter i bebyggelsen adskiller den således fra ejerboliger og private lejeboliger. Ved at bo til leje i et alment byggeri har beboerne adgang til en række faciliteter, som de ellers ikke ville have adgang til. I Tinggården får man parcelhusboligens fordele med privat have blandet med de almene boligers fællesskab, her i form af henholdsvis fælleshuse med fælleskøkken, hvor man ofte spiser sammen, og et stort beboerlokale, som bruges til fritidsaktiviteter og fester. Haverne er små, men en stor del af grunden er udlagt til fælles grønne områder, der kan benyttes af alle. Tinggården fremstår således som en fremragende ramme omkring menneskeligt fællesskab.

Den kulturhistoriske værdi ved Tinggården er tillige knyttet til bebyggelsesplanen, der adskiller sig markant fra den foregående periodes rationelle og monotone bebyggelsesplaner, som var defineret af kransporerene. Bebyggelsesplanen har et anderledes rumforløb, der er langt mere organisk og komplekst med varierede rumforløb, og hvor de offentlige, halvoffentlige og private rum har flydende overgange. Herudover giver de mindre boliggrupper med otte til ti boliger mulighed for nærhed og fællesskab i mindre grupperinger, der dog stadig er en del af det større fællesskab, som Tinggården som bebyggelse er et udtryk for.

Der er endvidere kulturhistorisk værdi relateret til bebyggelsens udformning som en såkaldt tæt-lav bebyggelse. Efter en periode i 1960'erne, hvor man i boligbyggeriet havde fokus på industrialisering, rationalisering og kvantitet, ændrede boligbyggeriet sig i begyndelsen af 1970'erne efter SBI's konkurrence om tæt-lavt byggeri, der netop blev vundet af tegnestuen Vandkunsten. Konkurrencen var et forsøg på at genindføre det lave byggeri i forstæderne i modsætning til kransporsarkitekturen og de store bebyggelser fra 1960'erne.

Tinggården fremstår i dag som en af de bedste tæt-lavbebyggelser i dansk arkitekturhistorie, hvilket især kommer til udtryk i de velproportionerede og varierede bygningskroppe beklædt med en rødmalet brædebeklædning, der virker imødekommende og menneskelig. Dette indtryk understreges af den overskuelige størrelse på boligerne og rumforløbene mellem husene, der virker intime uden at være anmassende. Man er både som beboer og besøgende tæt på boligerne, men bebyggelsesplanen efterlader tilpas flydende rum mellem husene, til at beboerne har deres eget private rum.

Herudover er der kulturhistorisk værdi relateret til facadernes levende, opbrudte og sammensatte udtryk, der adskiller sig fra store dele af dansk arkitektur. Facadernes rødmaledede bræddebeklædning peger nærmere på en svensk arkitekturtradition end en dansk. Hertil kommer, at bebyggelsen virker tilfældig og selvbyggeragtig med utallige måder at bruge og placere de samme arkitektoniske elementer på, f.eks. er tilbygningerne i murværk forskelligt udformet, afhængigt af hvor de er placeret. Det tilfældige og sammensatte udtryk understreges af, at det er meget svært at aflæse på facaden, hvor de enkelte boliger ligger, primært fordi nogle ligger i to etager, andre kun i en, mens flere har tilknyttede supplementsrum, der i det ydre ikke adskiller sig fra de andre boliger. En bolig kan således have to ligestillede indgangsdøre ved siden af hinanden, men med intern forbindelse, som ikke ses i det ydre.

I det indre er de kulturhistoriske værdier knyttet til de gennemarbejdede og -tænkte planløsninger med fine og funktionelle indre rumligheder, der giver mulighed for at udvide eller nedskalere boligens størrelse, afhængig af beboernes individuelle behov og familiemæssige situation. Fleksibilitet i såvel boligtyper som i planløsninger er vigtig for at fastholde beboerne i bebyggelsen, hvis deres livssituation ændrer sig. Når der er få boligtyper i en bebyggelse, har det den konsekvens, at beboerne bliver nødt til at flytte fra bebyggelsen, når deres eksisterende bolig ikke passer til ændringer i familielivet enten ved forøgelse eller reducering.

De arkitektoniske værdier

Tinggårdens arkitektoniske værdi knytter sig i det ydre til bebyggelsens overordnede homogene arkitektoniske udtryk, hvor de enkelte længer alle er underlagt en fælles idé, struktur og formsprog, men samtidig har individuelle udtryk.

Der er endvidere arkitektonisk værdi relateret til Tinggårdens tilsyneladende tilfældige formgivning med opbrudte, sammensatte og levende bygningskroppe og facader, som resulterer i velproportionerede og oplevelsesrige rumforløb, hvor bygningselementer, materialer og farver mødes på forskellig vis, og sigtelinjer enten flugter eller forskydes. Facadernes udtryk fremstår individuelle, men med en vis grad af ensartethed i farvesætning og materialevalg, som binder de enkelte længer sammen, så de opleves som en farverig helhed både inden for boliggrupperne og i hele bebyggelsen. Det tilsyneladende tilfældige og individuelle udtryk i bygningerne spejles i bebyggelsens beplantninger, der ved den enkelte bolig er udtryk for den pågældende beboers ønsker og præferencer. I hele bebyggelsen rummer den spredte og varierede beplantning alle beboernes forskelligheder og fællesskabet.

I boligernes indre er der arkitektonisk værdi knyttet til planløsningernes fleksibilitet og rumligheder, hvor man i flere boligtyper går fra små, lukkede rum til relativt store rum med åbent til kip, der giver oplevelsen af, at rummet er større, end det reelt er. Denne oplevelse fremhæves af, at der på samme tid er store vinduer i både mur og tagflade samt i nogle tilfælde en havedør, der tilsammen giver et stort lysindfald. Især køkken og opholdsstue opleves lyse, rummelige og imødekommende med en høj grad af stoflighed med sammensætning af materialer med forskellige overflader. Ligeledes er der knyttet stor arkitektonisk værdi til sigtelinjerne gennem det enkle hus og den nære sammenhæng mellem bolig og have samt fællesområderne.

Der er tillige arkitektonisk værdi relateret til den høje grad af variation af planløsninger, der giver hver bolig sin egen identitet og særpræg.

De bærende bevaringsværdier

De bærende bevaringsværdier i Tinggården er overordnet knyttet til hele bebyggelsen med mindre boliggrupper med boliger med private haver, fælleshuse, fælles beboerlokale og grønne områder i såvel boliggrupperne som mellem dem.

De bærende bevaringsværdier er tillige knyttet til længerne i forskellig højde og længde med tilbygninger og forskydninger samt heltage hængt med bølgeeternit. Herudover er værdierne relateret til den rød- og sortmalede bræddebeklædning, til det blanke murværk i gule og røde, flammede mursten, ligeløbstrapperne, de ældre vinduer og dørene i forskellige formater og udformninger samt den oprindelige farvesætning og materialeholdning.

I det indre er de bærende bevaringsværdier knyttet til de fleksible planløsninger med både definerede og halvåbne rumforløb samt mulighed for at udvide eller nedskalere boligens størrelse. Herudover er de bærende bevaringsværdier relateret til de bevarede bygningsdele og -detaljer, herunder skabe, fodlister og døre med gerichter samt den oprindelige materialeholdning.

Lignende bebyggelser

Tinggården II

Modstående side:

Tinggården fremstår i dag som en af de bedste tæt-lavbebyggelser i dansk arkitekturhistorie, hvilket især kommer til udtryk i de velproportionerede og varierede bygningskroppe beklædt med en rødmalet bræddebeklædning, der virker imødekommende og menneskelig.

TINGGÅRDEN

Interview med ejendomsmester Tom Andersson

Hvad er særlig vigtigt at bevare i Tinggården?

Tre ting: De indre kvaliteter med den store variation i materialer, med rå træværk, malet beton og sækkeskurede mursten. Så er der selve den fysiske organisering med fælleshusene og den varierede bebyggelse. Endelig er der kulturen, idéen og ånden, som er drevet af beboerne selv. Især det sidste er bærende for hele bebyggelsens identitet.

Hvordan optimerer og bevarer I bebyggelsens kvaliteter i det daglige?

Jeg har boet her i 35 år og været ansat i 31 år, de seneste 12 år som ejendomsmester. Det har den store fordel, at jeg med opbakning fra bestyrelsen kan være med til at bevare kvaliteterne – det er min store opgave. Vi kigger på bygningsmassen med vedligeholdelse for øje, og i dette byggeri er der meget vedligehold pga. træværket.

Her i Tinggården 1 maler vi med svensk-rødt på facadernes træværk og tillader ikke andre farver. Beboerne står selv for den udvendige maling af træværket og engagerer sig i deres egne boliggrupper, mens vi sørger for maling, stiger og forsikring – og så bliver der ellers malet en hel weekend.

Brædderne på facaden har jo et specielt profil, som ikke kan købes som standardvare, men skal laves på stedet. Vores faste tømrer producerer et stort parti af profilbrædder, som vi maler på én gang, så vi har et helt lager liggende. Vi bruger helst håndværkere, der har en forståelse for, hvilke særlige ting der er vigtige her. Det er folk, der ved, at bebyggelsen er noget blivende, og ved, hvordan de skal passe på den.

Vi har sækkeskurede mursten på nogle af de indvendige vægge, og det giver et ganske særligt udtryk. Vi gør meget ud af at bevare dem og fortæller beboerne, at de vægge ikke under nogen omstændigheder må males.

Står I foran større renoveringer?

Vi skal nok have en tagrenovering om forhåbentlig mange år, men realistisk set nok om ikke så mange år. Også her gælder det om at bevare en

særlig kvalitet, og vi skal ikke have andet end eternit, for der er en særlig æstetik i det – som man kan lide eller ej – men det er nu engang det materiale, som bebyggelsen er født med.

Murstenene er særligt følsomme, de frostsprænges, og vi skal virkelig passe på, hvad vi gør med dem. Der er en beboer, som er gammel murer, og han påstår, at de er vendt med bagsiden udad, og det gjorde man jo af æstetiske årsager.

Det er jo ikke nogen hemmelighed, at Vandkunsten har opnået stor berømmelse for dette byggeri – og fuldt fortjent – men der er blevet renoveret for 64 millioner i løbet af den tid, jeg har arbejdet her. Det har bl.a. handlet om badeværelsesvægge, som oprindeligt – og helt i overensstemmelse med bygningsreglementet i 1975 – var opført af lakeret krydsfinér, men det holder jo ikke!

Jeg ved, at bebyggelsen har såkaldte supplementsrum og tillægsrum. Hvordan fungerer de?

Tillægsrum på 12 m² ligger mellem grundstammerne og kan høre til den ene eller anden bolig. Et tillægsrum kan kun afgives, hvis der er fraflytning i den ene af to naboboliger, og den, der bliver tilbage, gerne vil afgive sit tillægsrum til den nye nabo.

Bebyggelsen er opført med et hul i betonkonstruktionen, og vi etablerer en let stålkonstruktion med isolering, brandfuge rundt i kanten, to lag gips og overflademaling. Det sker faktisk så ofte, at det er en rutinesag – i snit en gang eller to om året.

Supplementsrum er en selvstændig et-rums bolig på 22 m² med lille entré, bad og tekøkken. I nogle tilfælde kan de også høre til en anden lejlighed og være fysisk forbundet med den. Oprindeligt var de tænkt som en slags udflytningsboliger, når børnene skulle flytte hjemmefra.

Supplementsrum opfylder helt klart en vigtig funktion, fordi de betyder, at folk kan flytte internt efter behov for en større eller mindre bolig.

Er der forståelse blandt beboerne for at bevare arkitekturen?

Gennem et målrettet arbejde har vi defineret nogle værdier og lavet en folder om bebyggelsen, som bliver udleveret til folk. Så jeg mener, at beboerne faktisk er med på, hvad det er for et sted, de bor, og at arkitekturen ikke kan bære alt. Man taler om de stedbundne kvaliteter, og det gælder også her.

GALGEBAKKEN

(1973-74)

KATEGORI 2

Bygningsbeskrivelse

Galgebakken ligger i Albertslund og rummer 570 boliger, der er opført i tre forskellige typer: enetages gårdhuse, toetages rækkehuse og små enetages og etrums ungdomsboliger. Bebyggelsen er opdelt i ni kvarterer, hvor hvert kvarter er opbygget af mindre stræder med boliger på hver side, der munder ud i lidt bredere kvarterstræder. Fra kvarterstræderne er der adgang til bebyggelsens centrale hovedstrøg, der går nord-syd. Der er ingen biltrafik i bebyggelsen, biler er i stedet henvist til fire store parkeringspladser. Centralt i bebyggelsen ligger et mindre torv med en butik, en pub, børneinstitutioner, beboerklub og fællesvaskeri. I den vestlige del af bebyggelsen ligger et større grønt område, der er friholdt for bygninger.

Alle husene er opført i betonelementer som traditionelt montagebyggeri med lette, ikke-bærende plader på dele af facaden. Husene står på en sokkel af beton, der i rækkehusene har synlige spor efter forskallingen. Betonelementerne står i en brunlig farve, og de lette plader er malet i forskellige farver og nuancer af bl.a. blå, grøn og brun. Tagene er beklædt med tagpap.

Gårdhusene er sammensat af to korte længer i en etage, der ligger vinkelret på hinanden som et kors, hvor den ene korsarm er en smule kortere end de andre. Husene har to forhaver og to baghaver. Den ene længes facade er beklædt med lette, malede plader, og heri sidder henholdsvis et stort og et mindre, ældre vindue. Husene har to ældre indgangsdøre mod forhaverne, der begge er placeret i korsarmene med betonfacade. Mod baghaverne ses ligeledes to havedøre. Dørene er med glas og ellers sortmalede. Alle vinduer er de oprindelige og udgøres hovedsageligt af store enrammede vinduer, som er sortmalede.

I det indre har gårdhusene værelser på hver side af de centrale opholdsrum. Husene har to indgange, hvor den ene entré er tilknyttet et værelse, der sammen med et badeværelse og trinettekøkken kan udgøre en selvstændig bolig. I den ene længe er køkkenet placeret i den ende, der vender ud mod gaden, hvorfra der er åben adgang til opholds- og spise-stuen samt soveværelset, der ligger mod baghaverne. Der er adgang til baghaverne via havedøre fra stuen. I den længe, der ligger på tværs, er der fra entréen adgang til badeværelse samt et værelse og et kammer.

Modstående side:

Bebyggelsesplanen skaber sammen med blandingen af de forskellige bygnings-typer en afslappet stemning, hvor strædernes varierende beplantning og indretning skaber intime rum med plads til ophold og leg.

Følgende opslag:

Gårdhavehusene er sammensat af to korte længer i en etage, der ligger vinkelret på hinanden som et kors, hvor den ene korsarm er en smule kortere end de andre. Husene har to forhaver og to baghaver. Den ene længes facade er beklædt med lette, malede plader. Husene har to ældre indgangsdøre mod forhaverne, der begge er placeret i korsarmene med betonfacade.

Den del kan ligeledes udgøre en selvstændig bolig. En del af boligerne er opdelt i to enheder. Køkkener og badeværelser fremstår forskellige, da de enten løbende er blevet udskiftet, eller er blevet malet i forskellige farver. En del af de oprindelige køkkener er imidlertid bevaret. De glatte døre har lyse greb af bakelit og enkle gerichter. Gulvene er af bøgeparket og terrazzo.

Rækkehusene ligger i korte længer i en og to etager, hvor den forreste del af huset er i en etage, mens den bageste del mod haven er i to etager, hvilket giver plads til et skråtstillet ovenlys-vinduesbånd mellem etagerne. Den nederste del af facaden mod strædet er beklædt med plader, mens den øverste del står i rå beton. Dele af facaden mod haven består af fremskudte elementer, der står med rå betonoverflader, mens de tilbage-liggende dele er beklædt med lette plader. En bolig består hovedsageligt af to fag med henholdsvis betonoverflade og pladebeklædning, visse af boligerne har imidlertid et fag mere. Alle vinduer er oprindelige og udgøres hovedsageligt af store, enrammede vinduer, der nærmest har karakter af fransk altan.

Rækkehusene har to forskellige grundplaner, hvor den ene i stueetagen har entré med badeværelse og adgang til køkkenet med spiseplads og trappe til førstesalen. Mod haven ligger opholdsstuen og et værelse. Førstesalen er indrettet med repos med adgang til værelser og badeværelse. Den anden type er lidt mindre med enten et værelse i stueetagen eller på førstesalen. Køkkener og badeværelser fremstår forskellige, da de enten løbende er blevet udskiftet eller er blevet malet i forskellige farver. En del af de oprindelige køkkener er imidlertid bevaret. Gulvene er af bøgeparket og terrazzo. Vinduerne er omkranset af en mørkmalet træarm. De glatte døre har lyse greb af bakelit og enkle gerichter. Gulvene er af bøgeparket og terrazzo.

Husene i en etage med kun et rum ligger i korte, regulære længer, hvor facaden er beklædt med grønmalet træ. Taget er fladt med undtagelse af en skrå, svag rejnsning med ovenlysvindue mod den offentlige vej. Facaden mod vejen består af et ældre, let fremspringende vindue og en ældre, glat indgangsdør, der er grønmalet. Havesiden har et vindue.

Etplanshusene har bevaret deres oprindelige grundplaner med en lille entré, et rum, et badeværelse og et mindre køkken. Gulvene er af bøgeparket og terrazzo.

Bygningshistorie

Galgebakken er tegnet af arkitekterne J.P. Storgård, Hanne Marcussen, Anne og Jørgen Ørum-Nielsen samt landskabsarkitekt Jørgen Vesterholdt, der i 1968 vandt en konkurrence udskrevet af Herstedernes Kommune og Vridsløselille Andelsboligforening om at opføre en bebyggelse på en

Centralt i bebyggelsen ligger et mindre torv med en butik, en pub, børneinstitutioner, beboerklub og fællesvaskeri.

grund i det nordlige Albertslund. Programmet udtrykte ønske om en helhedsløsning med familieboliger. Boligerne skulle økonomisk og arealmæssigt udnytte de på daværende tidspunkt gældende regler for statsstøttet byggeri. Desuden var det et ønske, at arkitekterne arbejdede videre med ideerne fra Albertslund Syd, der blev opført 1962-68. Vinderprojektet blev omarbejdet til den nuværende bebyggelse, Galgebakken.

Galgebakken var en populær bebyggelse, da den blev opført. Indflytningen begyndte i august 1973, og et år efter var alt udlejet. Bebyggelsen står over for en større renovering.

Den miljømæssige værdi

Den miljømæssige værdi ved Galgebakken er knyttet til udformningen af bebyggelsen, der fremstår venlig og imødekommende. Buske og træer skaber sammen med blandingen af de forskellige bygningstyper en afslappet stemning, hvor strædernes varierende beplantning og indretning, som sammen med både for- og baghaver skaber intime rum med plads til ophold og leg. Husenes udformning gør arealerne foran husene velegnede til fælles aktiviteter og uformelle mødesteder for beboerne.

De kulturhistoriske værdier

De kulturhistoriske værdier for Galgebakken er i det ydre relateret til bebyggelsen som helhed, der er et godt og karakteristisk eksempel på en tæt-lav bebyggelse fra midten af 1970'erne. Fra slutningen af 1960'erne begyndte flere almene boligselskaber at opføre de såkaldte tæt-lav-bebyggelser som en reaktion på de ensartede og monotone kransporsbebyggelser fra 1960'erne. Tæt-lav-bebyggelserne er karakteriseret ved at være sammenbyggede haveboliger i enten en eller to etager med direkte adgang til boligen fra vejen.

De kulturhistoriske værdier for Galgebakken er tillige knyttet til bebyggelsesplanen med en overordnet ensartethed i strukturen, men som på samme tid adskiller sig markant fra den foregående periodes. Det overordnede princip for den grundlæggende struktur er adskillelsen af gående og kørende trafik med boligområder og fire store parkeringspladser. Bebyggelsen har herudover forskellige typer veje, stræder og stier, der har offentlig, halvoffentlig og privat karakter. Især de små stræder med boliger grupperet på begge sider har karakter af halvoffentlige rum, der giver mulighed for uformelle mødesteder for beboerne. Rummene mellem husene er omhyggeligt bearbejdet og fremstår frodig og grønne. Boligerne er desuden indrettet, så de vender indgang og køkken ud mod strædet, hvilket betyder, at beboerne fra deres private rum kan følge med i livet i

Nogle af husene er i en etage med kun et rum, som ligger i korte, regulære længer, hvor facaden er beklædt med grønmalet træ. Taget er fladt med undtagelse af en skrå, svag rejsning med ovenlysvindue mod den offentlige vej.

Følgende opslag:

Dele af facaden mod haven består af fremskudte elementer, der står med rå betonoverflader, mens de tilbageliggende dele er beklædt med lette plader.

bebyggelsen, og på samme tid har de private baghaver. Stræderne er det nederste led i de offentlige arealer med grønningen, der skyder sig ind i bebyggelsen, som det øverste led. Grønningen har kontakt med institutionerne og fælleshuset.

Kvaliteten i bebyggelsesplanens struktur underbygges af placeringen af de tre bygningstyper. Når man bevæger sig rundt i bebyggelsen, oplever man en høj grad af variation, der er opnået ved, at bygningstyperne delvist er blevet blandet med hinanden og ikke ligger adskilt i områder med henholdsvis række-, etage- og gårdhavehuse, som det f.eks. er tilfældet i Albertslund Syd, der er opført før Galgebakken. Herudover har husene skiftende højder, så de varierer i skala som i de ældre byer, der er vokset op over lang tid. De forskellige bygningstyper af varierende størrelse er ligeledes en kulturhistorisk værdi, der giver mulighed for at få en bebyggelse med forskellige typer beboere.

Der er endvidere kulturhistorisk værdi relateret til bebyggelsens arkitektoniske udtryk med synlige betonelementer, der er et udtryk for, at det på dette tidspunkt i dansk byggeri var almindeligt at bygge med betonelementer. I modsætning til størstedelen af de første bebyggelser opført som montagebyggeri med betonelementer og industrialiseret byggeteknik vidner Galgebakken om, at man i begyndelsen af 1970'erne havde erkendt, at beboerne ikke brød sig om det fuldstændig ensartede byggeri. De rå betonelementer var for triste, derfor har arkitekterne i Galgebakken bevidst arbejdet med facaderne, hvoraf nogle er beklædt med plader i forskellige farver, der skaber variation og giver beboerne en genkendelighed, og derudover har facaderne fremskudte elementer, der giver rækkehuslængerne en særlig rytme og forstærker fornemmelsen af variation.

Hertil kommer, at der er kulturhistorisk værdi knyttet til de mange fællesfaciliteter i bebyggelsen, herunder butik, beboerklub, fælleslokale, vaskeri og institutioner, der adskiller bebyggelsen fra ejerboliger og private lejeboliger. Ved at bo til leje i et alment byggeri har beboerne således adgang til en række faciliteter, som de ellers ikke ville have adgang til.

I det indre er de kulturhistoriske værdier knyttet til de gennemarbejdede planløsninger, specielt i række- og gårdhavehusene. De fleste af boligerne er på 130 m², hvilket for mange kan være enten for dyrt eller stort i en periode af deres liv. Det betyder, at boligerne er indrettet, så det er muligt at udskille en del af denne, så der bliver to selvstændige lejemål. Lejemålene kan senere lægges sammen igen. I princippet findes der i Galgebakken således et hav af boligtyper, da gårdhavehusene kan adskilles på to forskellige måder.

Ud over de store boliger findes der en række mindre boliger, og samlet set er de mange boligtyper et udtryk for, at man i boligselskabet tog ved lære af Albertslund Syd, hvor der er forholdsvis få boligtyper. Når der er få boligtyper i en bebyggelse, kan det have den konsekvens, at beboerne bliver nødt til at flytte fra bebyggelsen, når deres eksisterende

Galgebakken fremstår som en utrolig grøn bebyggelse med mange græsplæner og frodig bevoksning.

bolig ikke passer til ændringer i familielivet enten ved familieforøgelse, eller når børnene flytter hjemmefra.

De forholdsvis store boliger vidner tillige om samtidens boligstøtteligheder, den generelle samfundsudvikling og udviklingen i byggeteknikken. Boligerne er således væsentlig større end f.eks. almene boliger opført i 1950'erne, hvilket var en følge af højkonjunkturen i Danmark i 1960'erne, der sammen med udviklingen af det industrialiserede byggeri bevirkede, at boligerne gradvist blev større. Galgebakken blev opført som en konkurrent til den stigende opførelse af parcelhuse i 1960'erne, der ingen fællesfaciliteter havde. I Galgebakken fik man parcelhusboligens fordele med privat have blandet med de almene boligens fællesskab.

De arkitektoniske værdier

De arkitektoniske værdier er i Galgebakken i det ydre knyttet til bebyggelsens overordnede ensartede og homogene udtryk, der bliver blødt op af variationer i bebyggelsesplan, former, materialer og farver. Det kan f.eks. ses i rækkehusenes facader, hvor dele er fremskudte, mens andre er trukket tilbage, samt i rækkehusenes form med sammenstillingen af en og to etager. Rækkehusenes facader med delvist fremskudte og tilbageliggende fag giver længen et særligt relief, der skaber en lys/skygge-virkning, som vækker minder om facader på romerske barokkirker. Det ensartede og homogene udtryk bliver ligeledes brudt af de forskellige højder på husene fra de to forskellige typer huse i en etage til rækkehusene i to etager.

Herudover er der arkitektonisk værdi relateret til variationen i materialer fra de rå betonoverflader, over træbeklædningen på ungdomsboligerne til de glatte plader på facaderne. Variationen giver forskellige stofligheder, og sammen med de mange farver fremstår bebyggelsen levende og varieret, i modsætning til mange tidligere bebyggelser opført som montagebyggeri med betonelementer.

Der er tillige arkitektonisk værdi knyttet til de velproportionerede huse, der er opført i en menneskelig skala, som bevirker, at bebyggelsen ikke virker fremmedgørende eller overvældende på trods af størrelsen.

I det indre er den arkitektoniske værdi knyttet til placeringen af vinduer og døre, der giver boligerne et fint lysindfald, især det skråtstillede vinduesbånd i rækkehusene skal fremhæves.

De bærende bevaringsværdier

De bærende bevaringsværdier i Galgebakken er knyttet til bebyggelsen som helhed med fællesfaciliteter, til bebyggelsesplanen, hvor gående og kørende trafik er adskilt, og til opdelingen i private, halvoffentlige og of-

Alle huse har små, private haver.

fentlige rum med glidende overgange samt til variationen i bygningstyper med enetages boliger i længer samt gårdhave- og rækkehuse.

De bærende bevaringsværdier er i det ydre knyttet til de velproportionerede bygningskroppes variation i form, materialer og farver samt til de ældre vinduer og døre. Hertil kommer materialeholdningen.

I det indre er de bærende bevaringsværdier relateret til de gennemarbejdede og fleksible grundplaner samt til de få oprindelige bygningsdele, herunder døre med bakelitgreb og enkle gerichter. Hertil kommer materialeholdningen.

Lignende bebyggelser

Hyldespjældet

Modstående side:

Rækkehusene ligger i korte længer i en og to etager, hvor den forreste del af huset er i en etage, mens den bageste del mod haven er i to etager, hvilket giver plads til et skråtstillet ovenlys-vinduesbånd mellem etagerne.

HYLDESPJÆLDET

(1974-75)

KATEGORI 2

Bygningsbeskrivelse

Hyldeespjældet er en rækkehusbebyggelse, der ligger i det nordlige Albertslund tæt på Vestskoven. Nærmeste bebyggelser er Galgebakken, Topperne og landsbyen Herstedvester. Bebyggelsen har 304 familieboliger og 79 enkeltværelser. Centralt i bebyggelsen ligger Storetorv med ejendoms kontor, en mindre butik og en række fælleslokaler, hvorfra en række gader og stræder udgår. Bebyggelsen er herudover opdelt i tre områder: Slipperne, Stræderne og Længerne. Inden for hvert område ligger husene grupperet omkring mindre pladser og torve, som er forskelligt indrettet afhængig af beboerne, nogle har f.eks. hønsegårde. Derudover er der et stort affaldssorterings- og genbrugsanlæg og små jordlodder, som lejes af beboerne, til dyrkning af økologiske grøntsager. Mod nord ligger et større grønt område. I hele bebyggelsen er der opstillet en del kunstværker. Derudover har bebyggelsen en række legepladser. Der er haver til alle familieboliger.

Bebyggelsens huse er opført i en, to eller tre etager, der ligger i stokke, som har varierende højde og længde. I nogle af længerne ligger boligerne forskudt. Husene er opført i indfarvede betonelementer i røde, brune og blå farver. Tagfladerne er både en- og tosidige med lav hældning og belagt med tagpap. Facaderne er i stueetagen opbygget med en ældre hoveddør, der er trukket tilbage fra facadeflugten, og et ældre, enrammet vindue med en tværsprosse. Førstesalsfacaden er lidt forskelligt opbygget afhængig af boligtype, enten sidder der ældre, torammede vinduer med skodder eller en hoveddør med en trappe foran. Herudover sidder der små, ældre, gulmalede vinduer. Havesiden har samme type vinduer som facadens førstesalsvinduer med skodder og en havedør. Både vinduer og døre er blå eller grønmalede, når betonen er rød. Når betonen er blå, er vinduerne rødmalede. Baghaverne er indrammet af et sort- eller rødmalet plankeværk, og mod den fælles sti mellem baghaverne ligger et skur, der står på en sokkel af beton og er beklædt med en sortmalet, vandret og lodret bræddebeklædning og ensidig taghældning. Imellem skurene står en sortmalet havelåge sammen med et lavt, sortmalet plankeværk.

Der er boliger fra et til seks rum, hvoraf nogle fungerer som supplementsrum, som man kan udvide sin bolig med. De mange forskellige

Modstående side:

Husene i Hyldeespjældet er opført i en, to eller tre etager, der ligger i stokke, som har varierende højde og længde.

Følgende opslag:

Bebyggelsens overordnede ensartede og homogene udtryk bliver blødt op af en række variationer i arkitekturen, så den ikke fremstår kedelig. Det kommer bl.a. til udtryk i den skæve placering af længerne, disses forskellige længde og højde samt i tagfladerne, der nærmest bølgner op og ned med forskellige hældninger.

boligtyper har nogle fællestræk; de fleste har både stueplan og førstesal. Man kommer ind i en lille entré, der giver adgang til køkken og opholdsstue i stueplan samt trappe til øverste etage. På første sal ligger værelser og badeværelse, og i tilfælde af, at boligen er i tre plan, ligger der værelser og badeværelse på første sal og så opholdsstue og et mindre værelse på anden sal. Køkkener og badeværelser er delvist istandsat eller skiftet. Dørene er glatte, og gerichterne er af plastik. Trapperne er de oprindelige med trin af fyrretræ, og i entréen står et indbygget skab. Overfladerne er pudsede vægge og lofter, fliser, linoleum og parket.

Bygningshistorie

Hyldebjerg blev tegnet af Ole Asbjørn Birch, og landskabsarkitekt var Andreas Bruun. Bebyggelsen blev opført af Larsen & Nielsen i byggesystemet Hyldebo fra 1974 til 1976. Hyldebjerg er et gammelt marknavn. Man mener, at det stammer fra tiden inden udskiftningen, hvor markerne havde navne, så man kunne holde styr på dem og finde ud af, hvem der skulle dyrke hvilken mark fra år til år. Navnet står på gamle kort. "Hyld" hentyder til, at den var omkranset af hylde træer. "Bjerg" hentyder til netop omkransningen.

Bebyggelsen står over for en større renovering, og man har eksperimenteret med forskellige løsninger, hvilket betyder, at enkelte af husene er blevet prøverenoveret på forskellig vis. Man sætter gradvist bebyggelsens skure i stand med grønne tage.

Den miljømæssige værdi

Den miljømæssige værdi ved Hyldebjerg er knyttet til bebyggelsen, der fremstår venlig og imødekommende. Buske, træer, kunst og legepladser skaber sammen med blandingen af de forskellige bygningstyper og placeringen af disse en afslappet stemning, hvor strædernes varierende beplantning og indretning, sammen med baghaverne, skaber intime rum med plads til ophold og leg. Bebyggelsesplanen med de bilfrie stræder gør de små torve og stræder mellem husene velegnede til uformelle mødesteder for beboerne.

Der er endvidere miljømæssig værdi relateret til stræde- og stisystemet, med de vekslende og oplevelsesrige gåveje, med små afstande og lille skala, som knytter forskelligt udformede og beplantede små torve sammen.

De kulturhistoriske værdier

Den kulturhistoriske værdi ved Hyldespjældet er i det ydre knyttet til bebyggelsesplanen, der adskiller sig markant fra 1960'ernes rationelle og monotone bebyggelsesplaner, som var defineret af industrialiseringen og kransporene. Bebyggelsesplanen har en ny type rumforløb, der netop er langt mere organiske end set i det foregående årti. Planen har ligeledes urbane træk i form af en central plads med en lille butik, ejendomskontor og lokaler til fællesaktiviteter. De urbane træk understreges også af de små pladser mellem husene samt gader, stræder og stier bag de private haver. Planen fremstår kompleks og skaber varierede rumforløb, der til tider gør det svært at orientere sig. I planen er ensartede lysforhold tillige opgivet i forhold til tidligere bebyggelsesplaner for derved at kunne skabe en mere varieret plan.

Der er endvidere kulturhistorisk værdi relateret til bebyggelsens udformning som en såkaldt tæt-lav bebyggelse. Efter en periode i 1960'erne, hvor man i boligbyggeriet havde fokus på industrialisering, rationalisering og kvantitet, ændrede boligbyggeriet sig i begyndelsen af 1970'erne efter SBI's konkurrence om tæt-lavt byggeri, der blev vundet af tegnestuen Vandkunsten. Konkurrencen var et forsøg på at genindføre det lave byggeri i forstæderne i modsætning til kransporsarkitekturen og de store bebyggelser fra 1960'erne. Målet var at udvikle varierede by- og boligmiljøer. Idealerne for den tæt-lave by blev hentet fra danske småbyer med en- eller toetages længhuse, der lå grupperet omkring veje eller stiforløb, der ikke egnede sig til moderne trafik. Hyldespjældet er således et godt og repræsentativt eksempel på en tæt-lav bebyggelse fra midten af 1970'erne, mens typen endnu var under udvikling. Bebyggelsens boliger lever op til konkurrencens krav. Boligerne er foranderlige, da de kan udvides eller gøres mindre efter familiens behov. Bebyggelsen er tillige en almen bebyggelse, og beboerdemokratiet har stor indflydelse på udviklingen og driften af den. I Hyldespjældet kommer det især til udtryk i den store mængde kunstværker og de specielle legepladser, der præger bebyggelsens udeområder. Bebyggelsen fremstår således med sin helt egen identitet og udtryk, som ikke ses andre steder.

Der er ligeledes kulturhistorisk værdi relateret til anvendelsen af beton som det primære byggemateriale, der vidner om, at det i begyndelsen af 1970'erne var almindeligt at bygge med betonelementer. I modsætning til størstedelen af de første bebyggelser opført som montagebyggeri med betonelementer og industrialiseret byggeteknik er Hyldespjældet et udtryk for, at man i begyndelsen af 1970'erne havde erkendt, at beboerne ikke brød sig om det fuldstændig ensartede byggeri. Bebyggelser fra 1960'erne havde almindeligvis rå og grå betonoverflader, som kontrast hertil er facaderne i Hyldespjældet indfarvet i stærke, iøjnefaldende farver. Hyldespjældet fremstår således som en modsætning til f.eks. både

I hele bebyggelsen er der opstillet en del kunstværker.

Følgende opslag:

Inden for hvert område ligger husene grupperet omkring mindre pladser og torve, som er forskelligt indrettet af beboerne.

Galgebakken og Albertslund Syd, der overvejende er holdt i de gråbrune nuancer.

Hertil kommer, at der er kulturhistorisk værdi knyttet til de mange fællesfaciliteter i bebyggelsen, herunder butik, beboerklub, fælleslokale, vaskeri og institutioner, der adskiller bebyggelsen fra ejerboliger og private lejeboliger. Ved at bo til leje i et alment byggeri har beboerne således adgang til en række faciliteter, som de ellers ikke ville have adgang til. Hylde-spjældet er således ikke kun en boligbebyggelse, men også en ramme omkring menneskeligt fællesskab.

I det indre er der kulturhistorisk værdi knyttet til de mange forskellige boligtyper i Hylde-spjældet, fra boliger med et værelse til boliger med seks rum, der er et udtryk for, at man i boligselskabet tog ved lære af Albertslund Syd, hvor der er forholdsvis få boligtyper. Hvis der kun er få boligtyper i en bebyggelse, kan det have den konsekvens, at beboerne bliver nødt til at flytte fra bebyggelsen, når deres eksisterende bolig ikke passer til ændringer i familielivet, f.eks. når der kommer børn. I Hylde-spjældet kan man finde en bolig, der passer til ens livssituation, uanset om man er enlig, er to eller en større familie med mange børn.

De forholdsvis store boliger vidner tillige om samtidens boligstøtteligheder, den generelle samfundsudvikling og udviklingen i byggeteknikken. Boligerne er væsentlig større end f.eks. almene boliger opført i 1950'erne, hvilket var en følge af højkonjunkturen i Danmark i 1960'erne, der sammen med udviklingen af det industrialiserede byggeri bevirkede, at boligerne gradvist blev større. Hylde-spjældet blev sammen Galgebakken opført som en konkurrent til den stigende opførelse af parcelhuse i 1960'erne, der ingen fællesfaciliteter havde. I Hylde-spjældet fik man parcelhusboligens fordele med privat have blandet med de almene boligers fællesskab.

Husene er opført i indfarvede betonelementer i røde, brune og blå farver.

De arkitektoniske værdier

De arkitektoniske værdier er i Hylde-spjældet i det ydre knyttet til bebyggelsens overordnede ensartede og homogene udtryk, der bliver blødt op af en række variationer i arkitekturen, så den ikke fremstår kedelig og monoton. Det kommer bl.a. til udtryk i den skæve placering af længerne, disses forskellige længde og højde samt i tagfladerne, der nærmest bølger op og ned med forskellige hældninger. Variationen ses også i de forskellige indfarvninger af betonelementerne og i samspillet mellem den indfarvede beton og farverne på vinduer og døre samt i brugen af uensartede materialer fra de rå betonoverflader til træbeklædningen på skurene. Materialernes forskelligartede overflader giver en variation i oplevelsen af stofligheder, og sammen med de mange farver fremstår bebyggelsen venlig og imødekommende i modsætning til mange andre samtidige eller

tidligere bebyggelser, der ligeledes er opført som montagebyggeri med betonelementer.

Der er endvidere arkitektonisk værdi knyttet til bebyggelsens opdeling og organisering, som flere steder afbrydes af naturen, som f.eks. det smukke og oplevelsesrige forløb i kanten af bebyggelsen mod nord, hvor de små haver, græsplænerne og den moderne bebyggelse i beton mødes. Hertil kommer, at der er stor variation i fodgængerarealerne, der sammen med de mange forskellige kunstværker skaber en oplevelsesrig og arkitektonisk spændende bebyggelse.

Endelig er der arkitektonisk værdi til de velproportionerede huse og rumforløb mellem husene, der er planlagt og opført i en menneskelig skala, der bevirker, at bebyggelsen ikke virker overvældende på trods af størrelsen og de til tider lidt forvirrende vej- og strædeforløb.

De bærende bevaringsværdier

De bærende bevaringsværdier i Hyldespjældet er knyttet til bebyggelsen, der fremstår som en helhed med boliger og tilknyttede fællesfaciliteter, hvor gående og kørende trafik er adskilt i veje, stræder og stier, samt opdelingen i private, halvoffentlige og offentlige rum med glidende overgange.

De bærende bevaringsværdier er i det ydre knyttet til de velproportionerede bygningskroppes variation i længde og højde, til de faldende og stigende tagflader, materialer og farver samt til de ældre vinduer og døre. De bærende bevaringsværdier er endvidere relateret til placeringen af skurene og plankeværkerne samt disses form og udtryk. Hertil kommer den oprindelige farve- og materialeholdning.

I det indre er de bærende bevaringsværdier relateret til de fleksible grundplaner samt til de få oprindelige bygningsdele, herunder trapper med værn og håndlister, indbyggede skabe og glatte døre. Hertil kommer den oprindelige materialeholdning.

Lignende bebyggelser Galgebakken

Gangstier løber på kryds og tværs af bebyggelsen, og det kan være svært at finde rundt.

ANBEFALINGER

Det anbefales:

- At man finder information om bebyggelsen, inden man påbegynder en renovering
- At man får udarbejdet en beskrivelse af bebyggelsens bevaringsværdier, inden man påbegynder reparationsarbejder eller en større renovering
- At man ser på bebyggelsens kvaliteter, både hvad angår helheden, de enkelte bygninger og detaljerne
- At man vælger løsninger, der passer til bebyggelsens kvaliteter og udtryk
- At man, så vidt det er muligt, beholder ældre vinduer og istandsætter dem frem for at skifte til nyere vinduer
- At nye vinduer bliver udført med en rammeopdeling og materialeholdning, som passer til husets alder og æstetiske udtryk
- At reparationsarbejder på murede huses facader bliver udført i mursten og fuge, som passer til husets alder og æstetiske udtryk
- At reparationsarbejder på bygninger af beton bliver udført i en betonkvalitet, farve og overflade, som passer til husets alder og æstetiske udtryk
- At man udarbejder en vedligeholdelsesplan for de grønne områder, gerne med hjælp fra en kompetent rådgiver
- At man er tro mod bebyggelsens detaljer og oprindelige materialer
- At man får hjælp fra en kompetent rådgiver til enten at udarbejde en vedligeholdelsesplan eller få gennemført en bevarende renovering
- At indgangsdørene kun udskiftes, hvis det er nødvendigt, og at de nye bliver i samme kvalitet og udtryk, som passer til husets alder og æstetiske udtryk
- At taget bliver lagt med samme materiale som det oprindelige, når det skiftes
- At butikker eller butikstorve, så vidt det er muligt, bliver bevaret ved at tænke nye funktioner ind i lokalerne
- Det anbefales, at man ved renovering anvender materialer, som svarer til bygningens alder og arkitektoniske udtryk.

Modstående side:

De små garager i Klokkergården.

ADRESSER

FREDERIKSHOLM KARRÉ 1 OG 2
Enghavevej, Hørdumsvej m.fl.
2400 København SV

AFDELING 1, ØSTERGADE
Østergade, Knudsgade,
Nørrebrogade m.fl.
6700 Esbjerg

TEGLGÅRDEN
Langelandsgade, Sejrosgade,
Teglværksgade
8000 Aarhus

LUNDEVÆNGET
Ryparken, Lyngbyvej
2100 København Ø

NORDHAVNSGÅRDEN
Aarhusgade, Struergade,
Østbanegade
2100 København Ø

HAUNSTRUPGÅRD
Jens Munks Gade, Strand-
boulevarden, Næstvedgade
2100 København Ø

KLOKKERGÅRDEN
Skoleholdervej, Birkedommervej
2400 København NV

KANTORPARKEN
Emdrupvej, Bøllegårds Allé,
Blåmunkevej
2400 København NV

BISPEPARKEN
Frederiksborgvej, Tagensvej,
Tuborgvej m.fl.
2400 København NV

STEFANSGÅRDEN
Hellebækgade, Stefansgade,
Humlebækgade
2200 København N

OLE KIRKS ALLÉ
Ole Kirks Allé
4900 Nakskov

FOGEDGÅRDEN
Fogedgården
2200 København N

SØNDERGÅRD PARK
Bagsværd Hovedgade, Ibsvej m.fl.
2880 Bagsværd

BRØNDBYPARKEN
Brøndbyøster Torv, Gillesager
2605 Brøndby

BREDALSPARKEN
Arnold Nielsens Boulevard, Berners
Vænge, Gurrevej, Hvidovrevej m.fl.
2650 Hvidovre

HØJSTRUPPARKEN
Uffesvej, Bjørnsvej, Skjoldsvej
5200 Odense

NÆRUMVÆNGE
Nærumvænge
2850 Nærum

HØJE SØBORG I
– KOLLEKTIVHUSET
Søborg Hovedgade,
Høje Søborg Torv
2860 Søborg

BELLAHØJ
Ved Bellahøj Nord,
Ved Ballehøj Syd
2700 Brønshøj

ISLEVVÆNGE
Fortvej, Knudsbølvej, Tårnvej
2610 Rødovre

TINGBJERG
Ruten, Bygårdsstræde,
Terrasserne mv.
2700 Brønshøj

UFFESVEJ
Uffesvej, Rosenvangs Allé
8260 Viby J.

SOLBJERGVEJ
Solbjergvej
5230 Odense

GRENHUSENE
Grenhusene
2610 Hvidovre

ALBERTSLUND SYD
Kongsholm Allé, Viberne m.fl.
2620 Albertslund

HØJE GLADSAXE
Høje Gladsaxe
2860 Søborg

FARUM MIDTPUNKT
Bybækterrasserne,
Nygårdterrasserne
3520 Farum

TINGGÅRDEN I
Tinggården
4681 Herfølge

GALGEBAKKEN
Galgebakken
2620 Albertslund

HYLDESPJÆLDET
Stræderne, Længerne,
Slipperne, Storetorv
2620 Albertslund

NOTER

- ¹ Olaf Lind og Jonas Møller: *FolkeBolig, BoligFolk. Politik og praksis i boligbevægelsens historie* (1994), p. 13.
- ² BL – Danmarks Almene Boliger: *At huse alle / How to House. BL – Danmarks Almene Boliger* (2014), p. 14.
- ³ BL – Danmarks Almene Boliger: *At huse alle / How to House. BL – Danmarks Almene Boliger* (2014).
- ⁴ Boligerne er udelukkende tiltænkt skabende kunstnere. Man skal derfor være medlem af Kunstnersamfundet/Billedkunstnere for at komme i betragtning til en bolig i Atelierhusene.
- ⁵ Olaf Lind og Jonas Møller: *FolkeBolig, BoligFolk. Politik og praksis i boligbevægelsens historie* (1994), p. 45-46.
- ⁶ Olaf Lind og Jonas Møller: *FolkeBolig, BoligFolk. Politik og praksis i boligbevægelsens historie* (1994), p. 62-63.
- ⁷ Henning Bro: *Boligen mellem natvægterstat og velfærdsstat. Bygge- og boligpolitik i København 1850-1930* (2008), p. 163-164.
- ⁸ Olaf Lind og Jonas Møller: *FolkeBolig, BoligFolk. Politik og praksis i boligbevægelsens historie* (1994), p. 45-46.
- ⁹ Olaf Lind og Jonas Møller: *FolkeBolig, BoligFolk. Politik og praksis i boligbevægelsens historie* (1994), p. 63.
- ¹⁰ Olaf Lind og Jonas Møller: *FolkeBolig, BoligFolk. Politik og praksis i boligbevægelsens historie* (1994), p. 63.
- ¹¹ Jørn Ørum-Nielsen: *Længeboligen. Om langhuse, længehuse, huse på række og rækkehuse* (1988), p. 242.
- ¹² Jørn Ørum-Nielsen: *Længeboligen. Om langhuse, længehuse, huse på række og rækkehuse* (1988), p. 242-243.
- ¹³ Det var især ændringen af boligstøtteleven i 1938, der satte gang i det almene rækkehusbyggeri, fordi der i loven blev sat fokus på lave boliger for børnerige familier. Hans Kristensen: "Samfundsudvikling og boligforhold" i Jannie Rosenberg Bendsen et al.: *Bellahøj. Fortællinger om en bebyggelse* (2015), p. 16.
- ¹⁴ Henning Bro: *Boligen mellem natvægterstat og velfærdsstat. Bygge- og boligpolitik i København 1850-1930* (2008), p. 267-268.
- ¹⁵ Olaf Lind og Jonas Møller: *FolkeBolig, BoligFolk. Politik og praksis i boligbevægelsens historie* (1994), p. 76-77.
- ¹⁶ Olaf Lind og Jonas Møller: *FolkeBolig, BoligFolk. Politik og praksis i boligbevægelsens historie* (1994), p. 76-77.
- ¹⁷ Hans Kristensen: "Samfundsudvikling og boligforhold" i Jannie Rosenberg Bendsen et al.: *Bellahøj. Fortællinger om en bebyggelse* (2015), p. 15.

- ¹⁸ Kenn Schoop: *At bygge boliger. fsb's historie 1933-1994* (1994), p. 26-27.
- ¹⁹ AKB: *90 års alment boligbyggeri. Eksempler fra boligselskabets virksomhed 1913-2003* (2003), p. 37
- ²⁰ Kenn Schoop: *At bygge boliger. fsb's historie 1933-1994* (1994), p. 26-27 & Olaf Lind og Jonas Møller: *FolkeBolig BoligFolk – Politik og praksis i boligbevægelsens historie* (1994), p. 90-92.
- ²¹ Olaf Lind og Jonas Møller: *FolkeBolig, BoligFolk. Politik og praksis i boligbevægelsens historie* (1994), p. 93.
- ²² Olaf Lind og Jonas Møller: *FolkeBolig, BoligFolk. Politik og praksis i boligbevægelsens historie* (1994), p. 92-93.
- ²³ Hans Kristensen: "Samfundsudvikling og boligforhold" i Jannie Rosenberg Bendsen et al.: *Bellahøj. Fortællinger om en bebyggelse* (2015), p. 16-17.
- ²⁴ Hans Kristensen: "Samfundsudvikling og boligforhold" i Jannie Rosenberg Bendsen et al.: *Bellahøj. Fortællinger om en bebyggelse* (2015), p. 17.
- ²⁵ Morten Lind Larsen og Troels Riis Larsen: *I medgang og modgang. Dansk byggeri og den danske velfærdsstat 1945-2007* (2007), p. 13.
- ²⁶ Morten Lind Larsen og Troels Riis Larsen: *I medgang og modgang. Dansk byggeri og den danske velfærdsstat 1945-2007* (2007), p. 16-17.
- ²⁷ Morten Lind Larsen og Troels Riis Larsen: *I medgang og modgang. Dansk byggeri og den danske velfærdsstat 1945-2007* (2007), p. 21-27 & Olaf Lind og Jonas Møller: *FolkeBolig, BoligFolk. Politik og praksis i boligbevægelsens historie* (1994), p. 124-125.
- ²⁸ Morten Lind Larsen og Troels Riis Larsen: *I medgang og modgang. Dansk byggeri og den danske velfærdsstat 1945-2007* (2007), p. 27-28.
- ²⁹ Olaf Lind og Jonas Møller: *FolkeBolig, BoligFolk – Politik og praksis i boligbevægelsens historie* (1994), p. 129.
- ³⁰ Morten Lind Larsen og Troels Riis Larsen: *I medgang og modgang. Dansk byggeri og den danske velfærdsstat 1945-2007* (2007), p. 28-30.
- ³¹ Hans Kristensen: "Samfundsudvikling og boligforhold" i Jannie Rosenberg Bendsen et al.: *Bellahøj. Fortællinger om en bebyggelse* (2015), p. 17.
- ³² Erik Nygaard: *Tag over hovedet. Dansk boligbyggeri fra 1945-1982* (1984), p. 73 og 104-105.
- ³³ Anne Tietjen (red.): *Forstadens bygningskultur 1945-1989. På sporet af velfærdsforstadens bevaringsværdier* (2010), p. 17-34.
- ³⁴ Anne Tietjen (red.): *Forstadens bygningskultur 1945-1989. På sporet af velfærdsforstadens bevaringsværdier* (2010), p. 26-28.
- ³⁵ Erik Nygaard: *Tag over hovedet. Dansk boligbyggeri fra 1945-1982* (1984), p. 91-101.
- ³⁶ Morten Lind Larsen og Troels Riis Larsen: *I medgang og modgang. Dansk byggeri og den danske velfærdsstat 1945-2007* (2007), p. 61-69.
- ³⁷ Morten Lind Larsen og Troels Riis Larsen: *I medgang og modgang. Dansk byggeri og den danske velfærdsstat 1945-2007* (2007), p. 69-73.

- ³⁸ Erik Nygaard: *Tag over hovedet. Dansk boligbyggeri fra 1945-1982* (1984), p. 135-137.
- ³⁹ Erik Nygaard: *Tag over hovedet. Dansk boligbyggeri fra 1945-1982* (1984), p. 156-161.
- ⁴⁰ Olaf Lind og Jonas Møller: *FolkeBolig, BoligFolk. Politik og praksis i boligbevægelsens historie* (1994), p. 149-150.
- ⁴¹ Kent Schoop: *At bygge boliger. fsb's historie 1933-94* (1994), p. 108.
- ⁴² *Arkitekten*, nr. 11 1976, p. 221-242.
- ⁴³ Erik Nygaard: *Tag over hovedet. Dansk boligbyggeri fra 1945-1982* (1984), p. 260-273.
- ⁴⁴ Kay Fisker: "De københavnske boligtypers udvikling" (1936), p. 92.
- ⁴⁵ Kenn Schoop: *At bygge boliger. fsb's historie 1933-94* (1994), p. 8-20 & Birgit Schou: *Bybolig. En oversigt belyst ved københavnske eksempler* (1977), p. 43-54.
- ⁴⁶ Det kan bl.a. ses i nogle af AAB's bebyggelser i København på Østerbro.
- ⁴⁷ Det kan bl.a. ses i Solgården på Østerbro, København. Birgit Schou: *Bybolig. En oversigt belyst ved københavnske eksempler* (1977), p. 43-54 & Kay Fisker: *De københavnske boligtypers udvikling* (1936), p. 90-128.
- ⁴⁸ Birgit Schou: *Bybolig. En oversigt belyst ved københavnske eksempler* (1977), p. 54.
- ⁴⁹ Birgit Schou: *Bybolig. En oversigt belyst ved københavnske eksempler* (1977), p. 54.
- ⁵⁰ Erik Nygaard: *Tag over hovedet. Dansk boligbyggeri fra 1945-1982* (1984), p. 25-28.
- ⁵¹ Se bl.a. Bispeparken og Haunstrupgård i København.
- ⁵² Esben Dannemand Frost: "Boligmassen og bygningskulturen. Om periodens rammebetingelser, idealer og væsentligste kendetegn" (2015), p. 14-15.
- ⁵³ Claus Bech-Danielsen: *Renovering af efterkrigstidens almene bebyggelser* (2011), p. 13-15.
- ⁵⁴ Erik Nygaard: *Tag over hovedet. Dansk boligbyggeri fra 1945-1982* (1984), p. 43-63 & Claus Bech-Danielsen, Søren Bøgh og Jens Østergaard: *Kvaliteter i almene bebyggelser fra 1940'erne og 1950'erne* (2014), p. 18-20.
- ⁵⁵ Claus Bech-Danielsen, Søren Bøgh og Jens Østergaard: *Fakta om omgivelser i almene bebyggelser fra 1940'erne og 1950'erne* (2014) & Ellen Braae og Svava Riesto: "Kunst, natur og fællesskab. Guldalder for dansk landskabsarkitektur og -planlægning" (2014), p. 44-47.
- ⁵⁶ Se f.eks. "Boligpolitik", p 14.
- ⁵⁷ Erik Nygaard: *Tag over hovedet. Dansk boligbyggeri fra 1945-1982* (1984), p. 132-147.
- ⁵⁸ Anne Tietjen: *Forstadens bygningskultur 1945-1989. På sporet af velfærdsforstadens bevaringsværdier* (2010), p. 100-101.

- ⁵⁹ Erik Nygaard: *Tag over hovedet. Dansk boligbyggeri fra 1945-1982* (1984), p. 132-147.
- ⁶⁰ Se f.eks. Høje Gladsaxe.
- ⁶¹ Jørn Ørum-Nielsen: *Længeboligen. Om langhuse, længehuse, huse på række og rækkehuse* (1988), p. 28-41 og 198-211.
- ⁶² Jørn Ørum-Nielsen: *Længeboligen. Om langhuse, længehuse, huse på række og rækkehuse* (1988), p. 242-261.
- ⁶³ Jørn Ørum-Nielsen: *Længeboligen. Om langhuse, længehuse, huse på række og rækkehuse* (1988), p. 242-261.
- ⁶⁴ Jannie Rosenberg Bendsen et al.: *Bellahøj. Fortællinger om en bebyggelse* (2015), p. 61.
- ⁶⁵ Se desuden "Boligpolitik", p 14.
- ⁶⁶ Kay Fisker: *Om rækkehuse, kamhuse, kædehuse og andre huse* (1941), p. 20-21.
- ⁶⁷ Kay Fisker: *Om rækkehuse, kamhuse, kædehuse og andre huse* (1941), p. 29. Se f.eks. Ole Kirks Allé.
- ⁶⁸ Se f.eks. Ole Kirks Allé.
- ⁶⁹ Se f.eks. Søndergård Park og Islevvænge. Jørn Ørum-Nielsen: *Længeboligen. Om langhuse, længehuse, huse på række og rækkehuse* (1988), p. 262-303.
- ⁷⁰ Jørn Ørum-Nielsen: *Længeboligen. Om langhuse, længehuse, huse på række og rækkehuse* (1988), p. 297-303.
- ⁷¹ Se f.eks. Albertslund Syd. Jørn Ørum-Nielsen: *Længeboligen. Om langhuse, længehuse, huse på række og rækkehuse* (1988), p. 307-313.
- ⁷² Erik Nygaard: *Tag over hovedet. Dansk boligbyggeri fra 1945-1982* (1984), p. 204-213 og 227-233.
- ⁷³ Jørn Ørum-Nielsen: *Længeboligen. Om langhuse, længehuse, huse på række og rækkehuse* (1988), p. 317-345 & Erik Nygaard: *Tag over hovedet. Dansk boligbyggeri fra 1945-1982* (1984), p. 260-280.
- ⁷⁴ Tobias Faber: *Dansk arkitektur* (1977), p. 148-153.
- ⁷⁵ Tobias Faber: *Dansk arkitektur* (1977), p. 154-167.
- ⁷⁶ Erik Iversen: *Kend dit etagehus* (2010), p. 18-29.
- ⁷⁷ Thomas Lyngby: *Måder at bo på. Indretning, stemninger og bevidsthedsformer i danske overklasseboliger i byen 1570-1870* (2015), p. 188-189.
- ⁷⁸ Kay Fisker: "De københavnske boligtypers udvikling" (1936), p. 95-96.
- ⁷⁹ Tobias Faber: *Dansk arkitektur* (1977), p. 168-174.
- ⁸⁰ Erik Iversen: *Kend dit etagehus* (2010), p. 30-33 & Tobias Faber: *Dansk arkitektur* (1977), p. 174-178.
- ⁸¹ Kay Fisker: "De københavnske boligtypers udvikling" (1936), p. 113-114.
- ⁸² Knud Millich og Kay Fisker: *Danske arkitekturstrømninger 1850-1950* (1951), p. 307-350 & Tobias Faber: *Dansk arkitektur* (1977), p. 184-225.
- ⁸³ Erik Iversen: *Kend dit etagehus* (2010), p. 34-41.
- ⁸⁴ Kay Fisker: "De københavnske boligtypers udvikling" (1936), p. 120.

- ⁸⁵ Tobias Faber: *Dansk arkitektur* (1977), p. 214-222.
- ⁸⁶ Erik Iversen: *Kend dit etagehus* (2010), p. 34-45 & Tobias Faber: *Dansk arkitektur* (1977), p. 214-222.
- ⁸⁷ Det kan f.eks. ses i Solgården af Henning Hansen, som ligger på Østerbro i København. Her blev karréen åbnet i det sydvestlige hjørne, så solen kunne skinne i gården en større del af dagen. Derudover blev alle opholdsstuer placeret, så de fik sollys ind om eftermiddagen, når hele familien var hjemme.
- ⁸⁸ Kay Fisker: "De københavnske boligtypers udvikling" (1936), p. 118-119.
- ⁸⁹ Kay Fisker: "De københavnske boligtypers udvikling" (1936), p. 120.
- ⁹⁰ Det kan f.eks. ses i Kantorparken, København, i blok 7.
- ⁹¹ Tobias Faber: *Dansk arkitektur* (1977), p. 222-225.
- ⁹² Tobias Faber: *Dansk arkitektur* (1977), p. 226-244 & Nils-Ole Lund: *Nordisk arkitektur* (2009), p. 57-85 og 244-276.
- ⁹³ Claus Bech-Danielsen, Søren Bøgh og Jens Østergaard: *Kvaliteter i almene bebyggelser fra 1940'erne og 1950'erne* (2014) & Dansk Bygningsarv (red.): *Bygningskultur og bevaringsværdier. 1940'erne og 1950'ernes murede boligbebyggelser* (2014), p. 16-27 og 28-40.
- ⁹⁴ Det ses f.eks. i Islevvænge.
- ⁹⁵ Claus Bech-Danielsen, Søren Bøgh og Jens Østergaard: *Kvaliteter i almene bebyggelser fra 1940'erne og 1950'erne* (2014) & Dansk Bygningsarv (red.): *Bygningskultur og bevaringsværdier. 1940'erne og 1950'ernes murede boligbebyggelser* (2014), p. 16-27 og 28-40.
- ⁹⁶ Se f.eks. de malede vinduesåbninger i Søndergård Park.
- ⁹⁷ Claus Bech-Danielsen, Søren Bøgh og Jens Østergaard: *Kvaliteter i almene bebyggelser fra 1940'erne og 1950'erne* (2014) & Dansk Bygningsarv (red.): *Bygningskultur og bevaringsværdier. 1940'erne og 1950'ernes murede boligbebyggelser* (2014), p. 16-27 og 28-40.
- ⁹⁸ Se f.eks. Bredalsparken og Bellahøjhusene.
- ⁹⁹ Tobias Faber: *Dansk arkitektur* (1977), p. 236 & Nils-Ole Lund: *Nordisk Arkitektur* (2009), p. 252 & Erik Nygaard: *Tag over hovedet. Dansk boligbyggeri fra 1945-1982* (1984), p. 25-35.
- ¹⁰⁰ Nils-Ole Lund: *Nordisk Arkitektur* (2009), p. 247 & Hans Kristensen: *Kristensens bolighistorie. Fire generationers boliger 1910-2010* (2012), p. 50-51.
- ¹⁰¹ Kenn Schoop: *At bygge boliger. fsb's historie 1933-1994* (1994), p. 73-74.
- ¹⁰² Se f.eks. Bredalsparken.
- ¹⁰³ Kay Fisker: "Om rækkehuse, kamhuse, kædehuse og andre huse" (1941) & Jørn Ørum-Nielsen: *Længeboligen. Om langhuse, længehuse, huse på række og rækkehuse* (1988), p. 262-281.
- ¹⁰⁴ Kay Fisker: "Om rækkehuse, kamhuse, kædehuse og andre huse" (1941) & Jørn Ørum-Nielsen: *Længeboligen. Om langhuse, længehuse, huse på række og rækkehuse* (1988), p. 262-281.

- ¹⁰⁵ Jørn Ørum-Nielsen: *Længeboligen. Om langhuse, længehuse, huse på række og rækkehuse* (1988), p. 282-288 & Poul Erik Skrivers: *Perspektiv i dansk boligbyggeri* (1947), p. 389-421.
- ¹⁰⁶ Se bl.a. Søndergård Park, Stengårdsvænge og Vibevænget af Hoff & Windinge eller Parcelgården af Palle Suenson, som dog ikke er en almen bebyggelse.
- ¹⁰⁷ Bl.a. i Søndergård Park i Bagsværd af Hoff & Windinge, som havde en kvindelig indretningsarkitekt til at tegne køkkenet og derefter lave en brugsanvisning.
- ¹⁰⁸ Se "Bebyggelsesplaner", p. 24 & "Byggeteknik" p. 58.
- ¹⁰⁹ Erik Nygaard: *Tag over hovedet. Dansk boligbyggeri fra 1945-1982* (1984), p. 132-155.
- ¹¹⁰ Se f.eks. Albertslund Syd og Høje Gladsaxe.
- ¹¹¹ Frits Gravesen: *Træk af byggeriets udvikling 1920-77* (1978) og Erik Nygaard: *Tag over hovedet. Dansk boligbyggeri fra 1945-1982* (1984), p. 132-155.
- ¹¹² Erik Nygaard: *Tag over hovedet. Dansk boligbyggeri fra 1945-1982* (1984), p. 136-137.
- ¹¹³ Erik Nygaard: *Tag over hovedet. Dansk boligbyggeri fra 1945-1982* (1984), p. 132-147.
- ¹¹⁴ Claus Bech-Danielsen et al.: *Renovering af efterkrigstidens almene bebyggelser. Evaluering af ti renoveringer med fokus på arkitektur, kulturarv, bæredygtighed og tilgængelighed* (2011), p. 18-19.
- ¹¹⁵ Jørn Ørum-Nielsen: *Længeboligen. Om langhuse, længehuse, huse på række og rækkehuse* (1988), p. 304-316.
- ¹¹⁶ Se f.eks. Galgebakken og Hyldebjergvej.
- ¹¹⁷ Se Tinggården og Farum Midtpunkt.
- ¹¹⁸ Se f.eks. Tinggården og Galgebakken. Jørn Ørum-Nielsen: *Længeboligen. Om langhuse, længehuse, huse på række og rækkehuse* (1988), p. 317-324 & Erik Nygaard: *Tag over hovedet. Dansk boligbyggeri fra 1945-1982* (1984), p. 260-273 & Poul Erik Skrivers: "Et boligideal under udvikling" (1976) & Knud Svensson: "En ny by i Københavns Vestegn. Planlægningen af den tæt-lave bydel Albertslund Syd" (1976), p. 222-225.
- ¹¹⁹ Jesper Engelmark: *Dansk byggeskik. Etagebyggeriet gennem 150 år* (2013), Frits Gravesen: *Byggeteknologiens udvikling i Danmark efter Anden Verdenskrig. Træk af byggeriets udvikling 1920-77* (1977) & Erik Iversen: *Kend dit etagehus* (2010), p. 18-33.
- ¹²⁰ Jesper Engelmark: *Dansk byggeskik. Etagebyggeriet gennem 150 år* (2013).
- ¹²¹ Erik Iversen: *Kend dit etagehus* (2010), p. 18-33 og Slots- og Kulturstyrelsens stilblade.
- ¹²² Kay Fisker: "De københavnske boligtypers udvikling" (1936), p. 120.
- ¹²³ Torben Dahl og Ola Wedebrunn: *Københavns murede huse i det 20. århundrede* (2000), p. 44-45 og 82. Se f.eks. Kantorparken og Brønsparken.

- ¹²⁴ Byfornyelse Danmark, *Fysisk opretning og forbedring af almene boligafdelinger*. 2 2.
- ¹²⁵ Claus Bech-Danielsen, Søren Bøgh og Jens Østergaard: *Fakta om tage i almene bebyggelser fra 1940'erne og 1950'erne* (2014).
- ¹²⁶ Claus Bech-Danielsen, Søren Bøgh og Jens Østergaard: *Kvaliteter i almene bebyggelser fra 1940'erne og 1950'erne* (2014), p. 34.
- ¹²⁷ Claus Bech-Danielsen, Søren Bøgh og Jens Østergaard: *Kvaliteter i almene bebyggelser fra 1940'erne og 1950'erne* (2014), p. 29.
- ¹²⁸ Claus Bech-Danielsen, Søren Bøgh og Jens Østergaard: *Fakta om facader i almene bebyggelser fra 1940'erne og 1950'erne* (2014).
- ¹²⁹ Claus Bech-Danielsen, Søren Bøgh og Jens Østergaard: *Kvaliteter i almene bebyggelser fra 1940'erne og 1950'erne* (2014).
- ¹³⁰ Torben Hangaard et al.: *Arven fra 1950'erne. Den almene sektors bygningskultur* (2011).
- ¹³¹ Claus Bech-Danielsen, Søren Bøgh og Jens Østergaard: *Fakta om altaner og detaljer i almene bebyggelser fra 1940'erne og 1950'erne* (2014).
- ¹³² Byfornyelse Danmark, *Fysisk opretning og forbedring af almene boligafdelinger*. 2 2.
- ¹³³ Frits Gravesen: *Byggeteknologiens udvikling i Danmark efter Anden Verdenskrig. Træk af byggeriets udvikling 1920-77* (1977) & Jannie Rosenberg Bendsen et al.: *Bellahøj. Fortællinger om en bebyggelse* (2015), p. 105-127 samt Sven Bertelsen: *Bellahøj. Ballerup. Brøndby Strand. 25 år der industrialiserede byggeriet* (1997).
- ¹³⁴ Se f.eks. Grenhusene.

Modstående side:
Høje Gladsaxe (fsb).

LITTERATURLISTE

Andersson, Sven-Ingvar og Steen Høyer: C.Th. Sørensen – en havekunstner. Arkitektens Forlag, 2001.

AKB: 90 års alment boligbyggeri. Eksempler fra boligselskabets virksomhed 1913-2003. København, 2003.

Arkitekten nr. 11, 1976, p. 221-244.

Arkitektur nr. 1, 1969.

Bech-Danielsen, Claus et al.: Renovering af efterkrigstidens almene bebyggelser. Evaluering af ti renoveringer med fokus på arkitektur, kulturarv, bæredygtighed og tilgængelighed. SBI, 2011.

Bech-Danielsen, Claus et al.: Kvaliteter i almene bebyggelser fra 1940'erne og 1950'erne. Bygningskultur Danmark, 2013. Herunder faktaark altaner, døre og vinduer, tage, facade og omgivelser.

Bendsen, Jannie Rosenberg: Danmarks almene boliger. Dansk Arkitektur Center, 2012.

Bendsen, Jannie Rosenberg, Birgitte Kleis og Mogens A. Morgen: Bellahøj – Fortællinger om en bebyggelse. Strandberg Publishing, 2015.

Bertelsen, Søren: Min Esbjerg-tid.

BL – Danmarks Almene Boliger: At huse alle/ How to House. BL – Danmarks Almene Boliger, 2014.

Bredalsparken 1949-1989.

Brøgger Arkitekter og Center for Bygningsbevaring: Højstrupparkens bærende bevaringsværdier.

Buhl, Ole: Socialt boligbyggeri. Udsnit af 15 aars boligbyggeri. Foreningen Socialt Boligbyggeri, 1941.

Byfornyelse Danmark: Fysisk opretning og forbedringer af almene boligafdelinger. København, 2001.

DAB: DAB jubilæumsskrift 1963.

DAB: Søndergård Park – verdens navle i 60 år.

Dansk Bygningsarv (red.): Bygningskultur og bevaringsværdier. 1940'erne og 1950'ernes murede boligbebyggelser. Realdania, Landsbyggefonden og Grundejernes Investeringsfond, 2015.

Engelmark, Jesper: Dansk byggeskik. Etagebyggeriet gennem 150 år. GI og Realdania, 2013.

Faber, Tobias: Dansk arkitektur. Arkitektens Forlag, 1977.

Federspiel, Søren og Søren Hartvig Jacobsen: AKB 1913-2006. Boligselskabet AKB s.m.b.a. – historien om et boligselskab, 2007.

Festskrift i anledning af Kantorparkens 75-års jubilæum.

Fisker, Kay: "De københavnske boligtypers udvikling" i Arkitekten. Månedshæfte, 1936, p. 85-164

Fisker, Kay: "Om rækkehuse, kamhuse, kædehuse og andre huse" i Arkitekten, nr. 2, 1941, p. 17-56

Forstadsmuseet om Brøndbyparken: <http://forstadsmuseet.dk/historien-om/brondbyoesters-historie/>

Forstadsmuseet: Velfærdsdrømme. Sverre Eske Kristensens bygninger i Brøndby og Hvidovre, 2010, p. 17-21.

- Gravesen, Frits: Træk af byggeriets udvikling 1920-77. IFH-rapport nr. 148.
- Hangaard et. al.: Kvaliteter i almene bebyggelser fra 1940'erne og 1950'erne. Almenvejledning, 2011.
- Heiberg, Edvard: "Socialt Boligbyggeris bebyggelse Bispeparken" i Arkitekten 1940-41, 1942 p. 141-148.
- Hermann, Elisabeth: 50'er boligen. En eksempelsamling. BSA/arkitektur nr. 15, 2000. Høje Gladsaxe Bladet, særnummer 1964-2014.
- Iversen, Erik: Kend dit etagehus. Bygningskultur Danmark, 2010.
- Jørgensen, Lisbeth Balslev: Den sidste guldalder. Danmark i 1950'erne. Arkitektens Forlag, 2004.
- Kjeldsen, Marius: Byggeriets udvikling fra 1950-60. 1960.
- Kongens Enghave Lokalhistoriske Arkiv. www.sydhavnenshistorie.dk/?page_id=32.
- Knudsen, Gøsta og Jørgen Nue Møller: Mellem borgerskab og boligfolk. Historien om KAB 1920-2006. KAB, 2006.
- Kristensen, Hans: Kristensens bolighistorie. Fire generationers boliger 1910-2010. Bolius, 2012.
- Kristensen, Svend Eske: Etageboliger i sammenhængende bebyggelse. Særtryk af Arkitekten, 9/1955. Arkitektens Forlag, 1955.
- Kunstakademiets Arkitektskole Storgruppe IV Institut 3D jan 1977: Rækkehuse. Et sammenlignende studiemateriale af 18 danske rækkehusbebyggelser. 1978.
- Larsen, Jørgen: På vejen til bedre boliger. Arbejdernes Andels-Boligforening 1912-1987. AAB, 1986.
- Millich, Knud og Kay Fisker: Danske arkitekturstrømninger 1850-1950. Østifternes Kreditforening København, 1951.
- Lind, Olaf og Jonas Møller: Folkebolig. Boligfolk. Politik og praksis i boligbevægelsens historie. Boligselskabernes landsforening, 1994.
- Lind, Olaf: Arkitekten Steen Eiler Rasmussen. Gyldendal, 2008.
- Lund, Nils-Ole: Nordisk arkitektur. Arkitektens Forlag, 2009.
- Nygaard, Erik: Tag over hovedet. Dansk boligbyggeri fra 1945-1982. Arkitektens Forlag, 1984.
- Pedersen, Poul Bæk: Arkitektur og plan i den danske velfærdsby 1950-1990. Container og urbant raster. Arkitektens Forlag, 2005.
- Rasmussen, Steen Eiler: Gyngemosen. Bebyggelsesplan udarbejdet 1950 for Københavns Almindelige Boligselskab og Foreningen Socialt Boligbyggeri.
- Schoop, Kent: At bygge boliger: fsb's historie 1033-1994. fsb, 1994.
- Steen Eiler Rasmussens Tegnestue: Tingbjerg. Forklaring til en byplan. August 1963.
- Sørensen, Leif Leer: Edvard Heiberg og dansk funktionalisme. En arkitekt og hans samtid. Arkitektens Forlag, 2000.
- Thau, Carsten og Kjeld Vindum: Arne Jacobsen. Arkitektens Forlag, 1998.
- Tietjen, Anne (red.): Forstadens bygningskultur. På sporet af velfærdsforstadens bevaringsværdier. Realdania, 2010.
- Ørum-Nielsen, Jørn: Længeboligen. Om langhuse, længehuse, huse på række og rækkehuse. Kunstakademiets Forlag Arkitektskolen og Arkitektens Forlag, 1988.
- www.albertslundvest.dk
- www.civica.dk
- www.dab.dk
- www.denstoredanske.dk
- www.fsb.dk
- www.hyldenet.dk
- www.masterplansyd.dk
- www.slks.dk

Rammer for udvikling – almene boligbebyggelsers bevaringsværdier

© Landsbygefonden og forfatterne, 2017

Redaktør / Jannie Rosenberg Bendsen

Forfattere / Jannie Rosenberg Bendsen med bidrag af Anne Mette Exner
(udvalgte beskrivelser af bevaringsværdier)

Interview / Birgitte Kleis

Billedredaktion / Jannie Rosenberg Bendsen

Korrektur / Cornelius Holck Colding

Grafisk tilrettelæggelse / Bertelsen & Scheving Arkitekter ApS

v/ Jens Bertelsen og Ann-Sofie Estrup Bertelsen

Fotograf / Helene Høyer Mikkelsen (med undtagelse af billedet side 12-13)

Tryk og bogbind / Narayana Press, Gylling

Udgivet af Landsbygefonden

1. udgave, 1. oplag

Printed in Denmark 2017

ISBN 978-87-91984-32-7

Landsbygefonden

Stuustræde 50

1554 København V

www.lbf.dk

LBF.DK